

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОГО
ПРАВА В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ
ВЧЕНИХ**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів) та докторантів

(19 травня 2016 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Дніпро
2016

ББК 67.9 (4УКР)

А 43

*Рекомендовано до друку та поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 12 від 04.07.2016)*

А 43 Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів) та докторантів (Дніпропетровськ, 19 травня 2016 року). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 316 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської курсантсько-студентської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених», в якій взяли участь ад'юнкти (аспіранти, здобувачі), слухачі магістратури, курсанти та студенти вищих навчальних закладів України. Тематика публікацій охоплює найбільш актуальні проблеми юридичної науки.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та навальному процесі спеціалізованих ВНЗ, зокрема слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок у сфері юридичної науки.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

канд. юрид. наук, проф. **В.А. Глуховець** (*голова*), д-р юрид. наук, проф. **Л.Р. Наливайко**, д-р юрид. наук, проф. **К.О. Чаплинський**, д-р юрид. наук, доц. **Т.П. Мінка**, д-р філос. наук, проф. **В.В. Кузьменко**, канд. юрид. наук **О.В. Ведмідський**, канд. юрид. наук, доц. **О.О. Титаренко** (*відп. секретар*), канд. пед. наук, доц. **В.М. Савіщенко**, канд. юрид. наук, доц. **А.О. Рибалкін**, канд. юрид. наук **О.М. Черевач**, канд. юрид. наук **Р.М. Кацуба**.

ББК 67.9 (4УКР)

© ДДУВС, 2016

© Автори, 2016

З М І С Т

СЕКЦІЯ № 1

«Філософські, культурологічні, психологічні аспекти держави і права та правоохоронної діяльності»

Бакало В.О., Мармута О.О.

Розвиток писанкарства в Україні 13

Бобик М.В.

Філософія культури та науки..... 16

Волошина Г.Ю.

Сучасні проблеми молодого сім'ї 19

Денисенко Є.М.

Вплив ЗМІ на свідомість сучасного
суспільства та шляхи протидії цьому 21

Кізлов С. А.

Правова акультурація як складне правове явище 23

Кліницький І. І.

Проблеми формування сучасної української політичної нації 25

Мізунська Н.С.

Емоційне вигорання працівників ОВС 28

Потоцький Д.В.

Синдром комбатанта та шляхи його подолання в Україні 31

Шумкіна А.В.

Особливості української національної
ментальності: історія та сучасність 33

СЕКЦІЯ № 2

«Питання теорії та історії держави і права»

Лесь І. О.

Деякі аспекти матеріально-побутового забезпечення особового
складу Радянської Міліції України в роки НЕПу (1920-ті рр.) 36

Мазенко Н.А.	
Престиж права в умовах суспільства, що трансформується	41
Пачаджи С.О.	
Політичне значення конституції Пилипа Орлика та її роль в історії	43
Пришедько І.Д.	
Козаки-характерники в українській історії	46
Чуприна А.В.	
Іманентність публічної влади: історико-правовий аспект	48

СЕКЦІЯ № 3

«Актуальні проблеми теорії держави і права, конституційного та міжнародного права»

Ганчева М.М.	
Поняття та особливості конституційно-правової відповідальності	52
Зозуля О.І.	
Щодо організації та діяльності Адміністрації Президента Республіки Казахстан	56
Ковбаса Ю.В.	
Загальні положення процесу децентралізації в Україні: проблеми реформування	59
Коношко А.М.	
Прокуратура в механізмі забезпечення реалізації конституції України	62
Ліщенко О.О.	
Конституція України як основне джерело конституційного права	65
Орешкова А.Ф.	
Принцип політичної неупередженості	67
Петренко А.О.	
Теоретичні засади визначення поняття «децентралізація»	70
Попов В.С.	
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права	73

Зозуля І.В., Пряда О.В.

Законодавча практика з удосконалення
Кодексу адміністративного судочинства України 75

Ребриста А.А.

Конституційно-правова відповідальність посадових осіб
органів місцевого самоврядування 78

Циб І.С.

Права і свободи людини: співвідношення понять 81

Цимбал В.В.

Правова характеристика прав дітей в Україні 83

Южека Р.С.

Актуальні проблеми забезпечення конституційно-правового статусу
людини і громадянина в Україні: теоретико-правовий аналіз 86

СЕКЦІЯ № 4

**«Актуальні питання визначення повноважень Національної поліції
за чинним КПК України. Питання адміністративного права
та адміністративної діяльності Національної поліції України»**

Аксьонова Д.В., Бобик М.В.

Особливості затримання іноземних громадян
працівниками патрульної служби
національної поліції України 89

Волошина Г.Ю.

Проблемні аспекти Закону про Національну поліцію 92

Голенко Н.М.

Зміст службово-бойової підготовки
працівників поліції особливого призначення 94

Гошуляк Ю.Ю.

Образ національної поліції у фокусі громадської думки 98

Кучеренко О.М.

Генезис адміністративної відповідальності за спричинення ДТП 101

Молчанов Р.Ю.

Особливості виконання постанови про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі ... 105

Цукан С.В.

Щодо особливостей створення та діяльності Корпусу оперативно-раптової дії Національної поліції України 107

СЕКЦІЯ № 5
«Криміналістика. Організаційно-тактичні аспекти протидії злочинності»

Григор'єва Л.А.

Деякі аспекти підготовчого етапу проведення обшуку під час розслідування хуліганства 110

Гринь К.Р.

Принципи складання психологічного портрету злочинця 112

Гринько В.П.

Окремі положення підготовчого етапу допиту підозрюваного..... 115

Гузема В.В.

Експертиза трупа: моральний аспект..... 117

Демиденко Н.І.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства 120

Кожушна О.В.

Поняття та значення криміналістичних версій 122

Костиря О.М.

Організація та тактика допиту за фактами грабежів та розбоїв, вчинених раніше засудженими особами 125

Легкий М.І., Балюра А.О.

Застосування криміналістичної фотографії під час кримінального провадження 127

Любова Н.О.

Окремі аспекти тактики проведення допиту..... 129

Михайлова О.Ю.

Особливості використання поліграфа у слідчій практиці 131

Москаленко О. І.

Послідовність призначення експертиз стосовно
одних і тих же об'єктів, вилучених під час огляду місця події
за фактами вчинення злочинів з використанням вибухових пристроїв 134

Петров О. І.

Особливості встановлення психологічного контакту під час допитів
за фактами втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність..... 137

Пиріг А.І.

Дотримання прав людини в експертній діяльності 140

Рожко В.В.

Татування, як особливість ознаки зовнішності злочинця 143

Скорик Т.М

Криміналістика як наука протидії злочинності.....146

Сорока І. В.

Організація та особливості проведення освідування
неповнолітніх за фактами крадіжок майна громадян 149

Субботін С. Ю.

Деякі аспекти огляду місця події 151

Фоменкова К. С.

Організаційно-тактичне забезпечення допиту
малолітньої та неповнолітньої особи 153

Шумкіна А.В.

Окремі аспекти проведення допиту жінок-потерпілих
від насильницьких злочинів 156

СЕКЦІЯ № 6

**«Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-процесуальні
проблеми запобігання злочинності в Україні»**

Бацько І.М., Бацько Д.І., Піскова Л.Ф.

Правові аспекти зміни зовнішності суб'єктів
кримінального судочинства 159

Беликов В.І.

Окремі питання щодо здійснення публічних закупівель
держави в гірничодобувній промисловості 163

Бур'янова Г. В.

Поняття і види злочинів проти безпеки виробництва в Україні 167

Григоренко Д.О.

Правила оформлення додатків до протоколів
процесуальних дій за чинним КПК України 170

Джеглава М.В.

Про поняття «розумні строки» у судочинстві 173

Катеринчук К.В.

Диференціація кримінальної відповідальності за зараження
венеричною хворобою особою раніше судимою за аналогічні діяння 177

Кліценко К. Ю.

Молодіжна злочинність в умовах сучасної
України: соціологічний аналіз 179

Коляда А.Ю.

Деякі особливості відсторонення від посади
судді у кримінальному процесі 183

Компанієць Ю. В.

Збирання доказів захисником у змагальному
досудовому провадженні: право чи обов'язок 185

Кравченко О. В.

Сутність тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом 188

Крупко А.О.

Види покарань у кримінальному праві України 191

Кулінич К. А.

Історично-правовий аспект розвитку інституту
примусових заходів медичного характеру 196

Левченко Ю.Н.

Установление личности и признаков половой принадлежности
как гендерная проблема при идентификации субъекта права 199

Лисак О.В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб.....	203
Мазенко Н.А. Поняття покарання та його мета у кримінальному праві	206
Мазенко Н.А. Причини і заходи щодо запобігання насильницьким злочинам військовослужбовцями	209
Мамай А.С. Щодо окремих аспектів подолання корупції в Україні	212
Матієцько К.С. Наглядові функції прокуратури: реалії сьогодення	214
Машкова М.Р. Випадки обов'язкового призначення експертиз	217
Машталір К.С. Функції слідчого судді у досудовому провадженні	219
Носко Д.О. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень: проблемні питання	221
Овчинникова Х.К. Проблемні питання судової експертизи в кримінальному процесуальному кодексі України	224
Олійник Х.А. Порядок проведення слідчого експерименту	227
Піскова Л.Ф. Правосуддя щодо неповнолітніх в Україні	229
Ратнова А.В. Практичні проблеми обліку осіб, до яких застосовано запобіжний захід – домашній арешт	230
Станчева Є.О. Психологічні підходи до чинників злочинності	232

Халатян В.Ж. Захисник як учасник кримінального процесу	235
Холоша Я.Б. Захисник неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні	238
Циб І.С. Значення слідчого в органах досудового розслідування	239
Чередніченко О.С. Правова регламентація поняття «проникнення до житла чи іншого володіння особи»	242

СЕКЦІЯ № 7

«Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності. Застосування інформаційних технологій в правоохоронній та юридичній діяльності»

Верголяс О.О. Роль та місце лідерів суспільної думки у спеціальних інформаційних операціях	245
Дубяго А.Є. Інформаційна безпека України в сучасних умовах	247
Куканов В.Я. Інформаційна безпека суспільства	249
Мартиненко Ю.А. Професійне спілкування як елемент ОРД	252
Ніконова Л.О. Окремі питання інформаційної безпеки в Україні	255
Скорик Т.М. Інформаційна війна та пропаганда: тотожність і відмінність понять	256

СЕКЦІЯ № 8

«Актуальні питання цивільного права та процесу. Перспективи вдосконалення трудового законодавства»

Агєєва К. В. Щодо питання про відшкодування витрат на правову допомогу	259
Булана І.О. Особливості застави як способу забезпечення виконання зобов'язань	261
Бурчак А.А. Особливості спадкового договору в цивільному праві України	263
Волкова А.С. Іпотека землі як різновид застави: зарубіжний досвід	266
Голікова Б.О. Речові докази, як засіб доказування у цивільному процесі	268
Догонова О. М. Правова характеристика кредитного договору	271
Загородня О. В. Загальна характеристика альтернативного зобов'язання	274
Казакова Г.Д. Особливості відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист	276
Конова А.О. Субсидії для населення як фінансові механізми реалізації соціальної політики держави	279
Конова А. О. Принцип змагальності як гарантія забезпечення прав сторін у цивільному процесі	281
Корнієнко О. М. Поняття принципу свободи договору в цивільному законодавстві	283
Кулик Л.С. Новація: окремі аспекти	286

Літвінова А.Г. Розмежування понять позики та кредиту	288
Мельниченко А.В. Правові питання законного представництва у цивільному судочинстві	290
Міщенко А.В. Правова характеристика договору зберігання	293
Приходько А.Є. Особливості реалізації принципу свободи договору	296
Саруханова К. А. Притримання як один із способів забезпечення виконання зобов'язання	298
Соболєв І.В. Уступка права вимоги в цивільному праві	301
Стасюк А.В., Сімон А.П. Особливості захисту від безробіття в Україні та зарубіжних країнах: спроба порівняльно-правового аналізу	303
Стогній К.В. Права та обов'язки комерційного представника	305
Чернега В.М. Правосвідомість у структурі механізму правового регулювання сімейних відносин	308
Чмелюк А.О. Визначення правової природи судових витрат в цивільному процесуальному праві України	310
Южека Р.С. Проблемні питання щодо розбіжностей поняття цивільно-правової відповідальності в цивільному законодавстві України	313

СЕКЦІЯ № 1
«Філософські, культурологічні, психологічні аспекти
держави і права та правоохоронної діяльності»

Бакало В.О., Мармута О.О.
курсанти Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. – к.і.н. **Головіна О.В.**
доц. каф. філософії та політології

РОЗВИТОК ПИСАНКАРСТВА В УКРАЇНІ

Символічне значення писанки складається з двох складових: 1) із значення самого яйця, в якому є живий зародок півня (сонячної птиці); 2) із значення написаних на ньому символічних знаків.

Український декоративний розпис поряд з іншими видами народного мистецтва – це наша гордість, безцінне духовне надбання народу. Яйце існувало у повір'ях і побуті багатьох народів як символ сонця, яке займало перше місце в дохристиянських культурах. Шанування яйця було зумовлене уявленнями про весняне відродження творчих сил природи. У стародавніх народів були поширені оповіді про яйце як джерело життя і всесвіту. Металеві зображення яєць зберігали в храмах, яйця закопували на місці побудови міст.

Звідки ж пішла традиція оздоблювати яйце в Україні? Досліджуючи матеріали археологічних експедицій з вивчення трипільської культури (V-II тис. до н.е.), вчені побачили на кераміці орнаментальні малюнки, які дуже нагадують орнамент на сучасних українських писанках. Так, зображена на малюнку богиня Лада дуже нагадує образ Берегині, їх поєднують благально піднесені догори руки та інші характерні елементи.

Біля села Лука Врублівецька було знайдено декілька керамічних яєць з так званими торохкальцями – маленькими камінчиками, що вільно торохтіли всередині яйця, їх використовували як засоби, що відлякують злих духів. Завдяки цій важливій знахідці вчені змогли визначити, коли почав розвиватися рослинний і геометричний орнамент.

На території України писанкарство набуло найбільшого поширення за часів Київської Русі, в X-XIII ст.

В Україні писанки відзначаються полі-функціональністю, виконуючи обрядову, ігрову, декоративну та інші функції. Обрядова функція писанки пов'язана зі святкуванням перших днів Паски. Зі свячених писанок починався великодній обід, їх дарували на знак поваги, любові, з побажанням добра.

Писанки були своєрідним оберегом у хаті, тому їх намагалися зберегти до наступної весни.

Писанкарство виникло як своєрідне відображення уявлення людини про Всесвіт. Ще з часів язичництва для одних орнаментальна писанка символізувала світ, що пішов від яйця, була схемою його побудови, іншим вона нагадувала сонце, служила його символом (згадаймо, наші предки – це язичники-сонцепоклонники, які за головного бога мали Сонце). З прийняттям християнства почалося витравлювання колишньої релігії, внаслідок чого загинуло багато стародавніх пам'яток – храмів, скульптур, рукописів, власне, загинула ціла культура. Але християнство не змогло здолати багатьох атрибутів і ритуалів язичництва: згадаймо язичницьке свято Івана Купала, писанки, що стали атрибутом християнства, символом Великодня. Дослідження візерунків писанок XVI-XVII ст. свідчать, що кожний з них – це не просто орнамент-фантазія окремих людей. Візерунки мали алегоричний зміст і відповідали іграм-молитвам на святі весни – гаївкам, веснянкам, іншим звичаям і ритуалам.

Наші пращури вірили, що писанка має магічну силу, наділяли її особливою святістю, яка приносить добро, щастя, здоров'я, захищає людину від усього лихого, і відповідно розмальовували ту чи іншу писанку.

Яйце птаха – це зародок життя, символ Бога-Сонця.

Фарби «писанки» є символічними. Червоне яйце – любов, радість, життя; жовте – місяць, зорі; блакитне – небо, повітря, здоров'я; зелене – весна, воскресіння природи; бронзове – земля; чорне з білим – пошанування духів – душ померлих. Паска, або Великдень, – головне християнське свято, що відзначається як воскресіння із мертвих Ісуса Христа, який своїми стражданнями і смертю приніс жертву за гріхи людства. Вся підготовка до свята і воно саме є відображенням цих подій.

Кожен із регіонів України має свій вид орнаментики з характерними особливостями і за змістом, і за формою, і за кольоровою гамою. Так, писанки Поділля (кінець XIX ст.) мають типові рослинно-геометричні орнаменти. Колорит стриманий, переважають чорний, червоний та білий кольори. Писанки Київщини і Полтавщини надзвичайно багатобарвні: ясно-зелені, жовті з червоним, коричневим, зеленим і чорним розписом. У композиціях писанок Дніпропетровщини майстерно поєднані геометричний і рослинний мотиви. Таким чином, виникає яскрава і виразна гама з інтенсивних кольорів. На Тернопільщині вражають красою коричневі, червоно-білі, темно-червоні писанки з с. Присівці і м. Зборів. Писанки Прикарпаття, особливо Космача, Калуща, Яворова, Косова, захоплюють складністю орнаменту і насиченістю кольорової гами з характерними жовтими, червоними і чорними барвами.

Одним з найпоширеніших елементів у писанковому орнаменті українців є зображення сонця. Сонце – джерело світла, символ життя. Це найдавніший і найпоширеніший орнаментальний мотив, форми його графічного зображення необмежені. Сонце зображується іноді як коло, спіраль; часом воно спокійне, іноді в русі, деколи промінне.

Культ Сонця у наших пращурів був чи не найголовнішим. Після довгої зими на повернення Сонця чекав увесь народ. Його урочисто зустрічали, на його честь співали пісень, водили хороводи. Цей день наші предки називали Великим Днем, або Великоднем. Бога Сонця улещували зображеннями на писанках. Це були різноманітні хрестики й зірочки різної величини, жовті і червоні плямочки. Тепер зображення Сонця в узорі стало звичайним орнаментальним мотивом, який бере початок з глибокої давнини.

Безконечник, або меандр, – своєрідний елемент у вигляді хвилеподібної смуги – посідає певне місце серед різноманітних геометричних орнаментів сучасних українських писанок. З хвилястими безконечниками пов'язане цікаве повір'я. Безконечник на писанці не має ні початку ні кінця, отже, зло, яке потрапить у цю пастку, ніколи більше не турбуватиме власника.

Серед інших геометричних узорів: драбинка – символ пошуків кращого життя; решето – символ відокремлення добра від зла; доріжки – символ вічності.

Крапки символізували зорі на небі або зозулині яйця (символ весни), стали символом сліз Матері Божої; риба – первісний символ здоров'я – символізує Ісуса Христа, хрест, який колись асоціювався з чотирма сторонами світу, набув християнського значення. Трикутник спочатку репрезентував трійцю – землю, небо й вогонь, нині є символом Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого. Зображення сосонки – яскраво-зеленої травички, що однією з перших прокидається після зими і плететься, неначе змійка, сповіщаючи про весняне пробудження землі, характерне для писанкарства. "Дерево Життя" – цей мотив дерева в народній орнаментиці, а в писанковій зокрема, є одним з найпоширеніших елементів, його вишивали на великих рушниках, створюючи неперевершені українські орнаменти, а на писанках вони набували лаконічної форми загальновідомих нині вазонів і трилисників. Разом з тим ще в давні часи почало панувати абстраговане зображення "Дерева Життя" – "Тризуба", що згодом став гербом України. Отже, не зводячи культуру народу лише до фольклорно-етнографічного рівня, підкреслимо, що кожен народ – це своєрідний, створений тільки йому притаманними фарбами образ, і лише зберігаючи національну неповторність можна зробити гідний внесок у загальну скарбницю народів.

Бобик М.В.

курсант Дніпропетровського ДУВ

наук. кер. – д.філос.н., проф. **Кузьменко В.В.**

зав. каф. філософії та політології

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ТА НАУКИ

Актуальність означеного питання виявляється в тому, що коли говорять про культуру, кожна людина нібито розуміє, про що йдеться. Однак не все так просто. Якщо поставити запитання пересічній людині про те, що ж таке культура, отримаємо досить різні відповіді. Дійсно, можна говорити про культуру поведінки, освіти, національну культуру, мистецтво, культуру спілкування, культуру почуттів тощо. І все це – вияви світу культури.

Мета даної роботи – на основі праць вчених окреслити філософський підхід до понять «культура» та «наука».

Культура – складний об’єкт вивчення. Наука, що вивчає культуру, – культурологія – досліджує різноманітні сфери, форми та особливості культурних явищ. Специфіка філософського підходу до осмислення культури полягає в прагненні представити культуру багатовимірним явищем [4].

Слово “культура” є похідним від латинського “cultura” (обробіток, догляд, розвиток) і спочатку означало у Стародавньому Римі обробіток землі, працю землероба. Але надалі почало вживатися в іншому, переносному значенні – як “освіченість”, “вихованість”. У римського мислителя Цицерона вже зустрічається поняття “культура душі”; він вважав, що філософія є “культурою розуму” [2].

Видатний філософ Іммануїл Кант вказував, що культура – це набуття розумною істотою здібності ставити будь-які цілі взагалі. А інший філософ, Ауреліо Печчеї, зауважував, що найважливішим успіхом сучасної цивілізації, який визначив усі останні її досягнення, є те, що вона дала могутній імпульс до розгортання промислової, наукової і технічної революцій [3].

Як вказує В.Л. Петрушенко, загострений інтерес до культури виявився ще на початку ХХ ст. На думку вченого, ознаками культури є те, що пройшло через людську перетворюючу діяльність, способи, технології, методи творення культурних явищ, сукупність найвищих духовних та матеріальних цінностей, те із створеного людьми, в чому глибинні якості та можливості людини виявляються максимально повно, досконало та виразно; способи збереження, розподілу та використання культурних цінностей [3].

Сучасні дослідники, продовжуючи філософську традицію та розвиваючи власні погляди, надають різноманітні визначення поняття культури. Розмаїття трактувань відображає глибину та багатобарвність людського буття. Окрім того, культура є об’єктом вивчення різних галузей знання – філософії, соціології, аксіології, культурології, мистецтвознавства тощо. Вони використовують від-

повідні підходи до визначення культури, що істотно пов'язане з людиною.

Культура розглядається як вияв людської природи. Риси культурного процесу виводяться з людських особливостей. Такий підхід називається філософсько-антропологічним. Започаткував антропологічний підхід до визначення культури Е. Тайлор (1832-1917). Він визначив культуру як сукупність знань, мистецтв, моралі, права, звичаїв та інших особливостей, що притаманні людині як члену суспільства. Досліджуючи історію релігій, Е. Тайлор дотримувався думки, що вони беруть початок з примітивного уявлення про душу, які в процесі еволюції перетворюються в складні уявлення про духовне.

Філософсько-антропологічний підхід вивчення культури доповнюється філософсько-історичним підходом. З його позицій культура розуміється як феномен, що постає в процесі переходу від природи до історії, від «тваринності» до людського, до соціуму. Головна роль в такому перетворенні належить людській діяльності.

Так, вчений В.М. Межуєв зауважує, що «вже за доби Просвітництва слово «культура» використовується (Аделунгом, Гердером, Кантом) як центральна категорія філософії історії, що розуміється як «історія духа», духовного розвитку людства. Культура тут – синонім інтелектуального, морального, естетичного, коротше, розумного вдосконалювання людини в ході її історичної еволюції».

Осмилення культури можливе також з позицій соціологічного підходу. В такому варіанті розуміння культури орієнтує на те, що в суспільстві є певні культуротворчі можливості, що виявляються в спрямуванні життя в організаційному, а не хаотичному напрямі. Культурні цінності створюються суспільством та спрямовують його розвиток. Поняття «культура» із соціологічної точки зору характеризує образ життя суспільства в цілому.

Отже, осмилення культури здійснюється в процесі співставлення її з людиною, природою, історією, соціумом.

У сучасних визначеннях поняття культури виокремлюють такі аспекти. По-перше, культуру визначають як сферу вільної самореалізації творчих можливостей особистості. Йдеться про науку, мистецтво, освіту, водночас і про виробничу, техніко-технологічну діяльність, якщо остання стосується створення принципово нового, пов'язана з творчістю.

Другий аспект визначення поняття культури виявляється в її розумінні як ціннісного ставлення до реальності. Культура створює та визначає цінності суспільства, його ідеали, зокрема моральні та естетичні. У культурі ідеали суспільства набувають світоглядної спрямованості.

Третій аспект поняття культури розкриває її як штучний світ людського буття, на відміну від природи, створений розумом та практиками людини. Культура та природа в такому розумінні протиставляються. Якщо природа існувала до людини, буде існувати і після неї, то культура існує лише разом з людиною, нею створена. Водночас людина не може постати та існувати поза культурою. У цьому сенсі культуру називають «другою природою» [4].

На думку С.П. Щерби, людство впродовж усієї історії пізнає світ. Наукове пізнання налічує декілька тисячоліть. Наука – це сфера людської діяльності, основною функцією якої є систематизація і продукування істинних знань про світ [5, с. 263].

Як зазначає В.Л. Петрушенко, філософія науки – напрям філософії, характерний для ХХ ст. Його поява викликана передусім надзвичайно широким розповсюдженням техніки і технічних засобів саме в цьому столітті, а також впливом науки та техніки на всі сторони життя суспільства. Суттєвий внесок у розроблення філософії науки зробили Е. Дюркгейм, М. Вебер, А. Бергсон та інші [3, с. 477].

Філософське осмислення культури наближає до екзистенції людського буття – безпосереднього, унікально-особистісного переживання власного існування. Більш того, філософське осмислення людини неможливе поза філософським осмисленням культури. Воно дозволяє розкрити способи ставлення людини для світу, осмислити цінності, що притаманні людині, особливості її внутрішнього світу. Тобто філософія культури окреслює те, що важливе для філософського пізнання людини.

Наука як частина духовної культури людства, як система достовірного знання про світ, суспільство і людину, як один з соціальних інститутів придбала абсолютно особливе значення в житті сучасного суспільства, в розвитку земної цивілізації. Її справедливо вважають продуктивною силою суспільства, завдяки дії якої радикально і необоротно змінився характер виробництва, способу життя і побут людей, їх духовний світ, навіть «зовнішність» планети.

Наука – слово латинського походження і перекладається як «знання». Був час, коли цього поняття не існувало, а замість нього використовувався термін «філософія». Тобто терміном «філософія» позначалися всі знання, набуті людством. Частина цих знань, що стосувалися пізнання природи, тривалий час називалася натурфілософією, а інша частина – моральною філософією. У процесі диференціації науки, а потім і її інтеграції сформувалися окремі природничі, гуманітарні й технічні науки, більш точно визначився і предмет самої філософії. Існують визначення філософії як науки в межах марксизму і позитивізму. Але філософія – це не тільки наука. Вона скоріше є світоглядом, теоретичним відображенням найзагальніших відносин у системі «людина – світ» [1].

Найсуттєвішим є визначення науки як організованого виробництва відповідного різновиду знання. Кожна наука повинна відповідати системі вимог: мати чітко визначений предмет, закони, відкриті в його межах, розвинутий категоріальний апарат, специфічні методи дослідження, сформовану теорію, сферу практичного застосування, бути актуальною та інституційованою в певних наукових, суспільних і державних колах, організаціях, установах [1].

Отже, під культурою традиційно, у широкому розумінні, визначається сукупність матеріальних, практичних і духовних надбань суспільства, які відображають рівень його історичного розвитку, втілюються в повсякденній

діяльності людини, знаходять відображення у її соціальних, моральних, естетичних та інших характеристиках. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства. Вона охоплює собою систему освіти, виховання, духовної творчості, включає в себе ті установи й організації, які забезпечують означені процеси: школи, вузи, музеї, театри, бібліотеки, інші культурні заклади, а також творчі спілки тощо. Був час, коли цього поняття не існувало, а замість нього використовувався термін «філософія». Наука є світоглядом, теоретичним відображенням найзагальніших відносин у системі «людина – світ».

1. Арутюнов В.Х. Методологія пізнання : навч. посібник. – К., 2005.
2. Буслинський Л. Філософія : курс лекцій. – К., 2010.
3. Петрушенко В.Л. Філософія: курс лекцій. – К., 2002.
4. Сидоренко Л.І. Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів : лекції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua>.
5. Щерба С.П. Філософія: короткий виклад : навч. посібник. – К., 2003.

Волошина Г.Ю.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.філос.н., доц. **Підлісний М.М.**
доц. каф. філософії та політології

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

Тема сім'ї була і залишається актуальною для багатьох дослідників. Історію виникнення сім'я можна віднести до давніх часів, коли чоловіки, жінки й діти жили разом невеликими групами, проте ці групи не були сім'ями. Так звана «сім'я» зберігала вогонь і захищала себе від диких звірів за допомогою примітивної зброї. Батько звичайно приносив їжу для матері і захищав малюка від ворогів. Роль матері полягала у вигодовуванні дитини молоком. Таким чином, сім'я з'явилася тому, що була необхідна для спільного виховання потомства.

Як зазначено в Цивільному кодексі, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (ч. 2 ст. 3). Загальновідомо, що сім'я є унікальним соціальним створенням людства [1].

Якщо розглядати сучасну молоду сім'ю та сім'ю 40-60 років тому, можна помітити певні відмінності. У сучасному суспільстві великі сім'ї стають рідкістю, а родичі часом бувають ледве знайомі. Сьогодні навіть дуже літні люди не одразу зможуть пояснити, хто такий дідер, золиця, шурина, своячка. Слова здаються застарілими, архаїчними. Ймовірно, це відбувається тому, що родинні зв'язки стають менш міцними, сконцентровані в рамках так званої

нуклеарної сім'ї, яка складається тільки з батьків і дітей. Навіть бабусі й дідуся часто живуть окремо від онуків. Така розрізненість не може не породжувати відчуженості [2].

Сьогодні однією з основних проблем сучасної сім'ї є матеріальне питання. Молода сім'я, а особливо якщо це студентська сім'я, часто живе у важких матеріальних умовах. Більшість молодих людей на початку свого сімейного життя стикаються з проблемами, які не знають як вирішувати.

Також постає важливе питання з визначенням місця проживання. Більшість молодих пар на початку свого подружнього життя не можуть собі дозволити купівлю власної квартири, тому винаймають помешкання або взагалі живуть з батьками. Через це виникають певні складнощі та суперечності в молодят. Основна проблема полягає в тому, що батьки вже після укладення шлюбу їхніми дітьми продовжують бачити в своєму синові або дочці дитину, намагаються керувати молодятами, нерідко втручаються в їх взаємини, що може реально вплинути на подальше життя молодої сім'ї. Тому молоде подружжя має бути готовим до того, що їм доведеться звикати не лише один до одного, але й до чужих батьків.

Питання стосовно житлових умов можна вирішити, на нашу думку, збільшенням будівництва житла для молодих сімей за доступними цінами. Також слід ввести програму для підтримки таких сімей, а саме на початку сімейного життя молодятам з боку держави виділяти, наприклад, певну одноразову грошову допомогу [4].

Наступною проблемою є невеликі сім'ї. Скорочення кількості дітей у сім'ї зумовлено не стільки матеріальними труднощами, як конфліктом цінностей у суспільстві, конкуренцією пріоритетів, де цінність сім'ї та дітей девальвується, а переваги набувають цілком інші інтереси, що роз'єднують сім'ю, руйнують сімейне «ми» і збільшують «вартість» позасімейного «я». Відбувається ослаблення почуття сімейного обов'язку в усіх членів сім'ї – у батьків перед дітьми, молодших перед старшими, у подружжя одне перед одним. Усе це постає у центрі сімейної дезорганізації і супроводжується ізоляцією кожного її члена. Зникають форми власне сімейного життя, його способу, замінюючись формами одиноко-комунального співіснування. Сім'я сприймається як зосередження безлічі справ, які вимагають сил, часу, нервів. Все частіше це призводить до її розпаду або формування неповної сім'ї з одним із батьків, адже у зазначених випадках мінімізуються затрати життєвої енергії індивідів. Неповна сім'я з 1-2 дітьми, але з постійною відсутністю батька, матері, дітей вдома у зв'язку з перебуванням батьків на роботі, а дітей у дитячих закладах стають формами особистої свободи. Наявність трьох і більше дітей у сім'ї спричиняє відчуження один від одного. Орієнтованість індивідуальних систем цінностей на позасімейні сфери діяльності все частіше асоціюється з перешкодою до особистого успіху. У радянському суспільстві названі процеси взагалі відбувалися за дуже несприятливих для сім'ї умов: авральні соціалістична індустріалізація, колективізація, ліквідація приватної власності та різ-

них дрібних господарств, урбанізація породжували або посилювали кризові явища в сім'ї.

Дослідження, проведені українськими соціологами, демографами, психологами, дозволяють оцінити сучасний стан функціонування сім'ї як критичний. Показниками такого стану виступають: катастрофічне погіршення матеріального благополуччя сім'ї, відсутність нормальних умов для її життєдіяльності, зниження народжуваності, динаміка розлучень, дисфункційний розвиток сім'ї, що проявляються в підвищенні сімейної напруги, незадоволеності, пригніченні почуттів, співзалежності.

Ситуація, яка склалася у сфері шлюбу і сім'ї, вимагає невідкладного втручання зі сторони суспільства, політиків, бізнесменів, вчених. Аналіз проблем, тенденцій, механізмів функціонування сім'ї дозволить розробити концепції і програми допомоги. Науковий підхід до вирішення завдань соціальної і демографічної політики полягає у врахуванні об'єктивних процесів розвитку сім'ї і соціально-демографічних тенденцій, які дають можливість прогнозувати майбутнє інституту сім'ї [3].

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002.
2. Сисенко В.А. Супружеские конфликты / В.А. Сисенко. – М. : Мысль, 1983. – 280 с.
3. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії : навч. посіб. – К. : МАУП, 2004.
4. Мацковский М.С. Социология семьи: проблемы теории, методологии и методики. – М. : Наука, 1999.

Денисенко Є.М.
студентка Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. – к.і.н. **Гринчак М.О.**
доц. каф. соціально-гуманітарних дисциплін

ВПЛИВ ЗМІ НА СВІДОМІСТЬ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЦЬОМУ

У сучасному світі людська свідомість зазнає значних впливів ззовні. Кожен і скрізь намагається нав'язати нам свої погляди та стандарти, втручатися в наше особисте життя та наш власний простір [2]. Найефективнішим впливом на свідомість натовпу володіють засоби масової інформації. Інтернет, телебачення, газетні статті та звичайні рекламні щити – головні інструменти шліфування людських думок. У суспільстві, де активно ведеться зомбування громадськості «вигідною» інформацією, не існує перспективи розвитку національної свідомості, розбудови модернізованої держави та розвитку особистостей.

ЗМІ впливають на суспільну свідомість та на поведінку людей, спонукаючи їх до виконання тих чи інших дій, прийняття тієї чи іншої інформації. Те, що нам відомо про наше суспільство і навіть про світ, в якому ми живемо, ми знаємо завдяки мас-медіа. Це стосується не тільки наших знань про суспільство та історію, але й інших знань про природу [3, ст. 6]. Німецький соціолог Н. Луман стверджував, що навіть якби на будь-яку інформацію прикріпили ярлик сумнівів, то ми все одно змушені були б на ній ґрунтуватися і на неї посилатися. Це дійсно факт, адже ми в основному не маємо змоги перевірити достовірність наданої інформації. І навіть розуміючи те, що вона донесена до нас у неповному обсязі або взагалі у викривленому форматі, що нами можуть маніпулювати, ми просто сприймаємо її, не фільтруючи змісту.

Серед всіх ЗМІ за ефективністю впливу на внутрішній світ людини особливе місце посідає телебачення. Сьогодні воно є не тільки найбільш масовим, але й дієвим у напрямку проникнення у людську свідомість. Телебачення є першим серед інших ЗМІ за силою переконливого впливу на громадян [1]. Постійний перегляд телематеріалу поступово перекидає людину у віртуальну реальність, її поглинає самосвідомість. Телебачення деформує уявлення про моральні цінності та загальносоціальні установки, знищує в людині особистість. Єдиним дієвим способом протидії впливу телебачення на свідомість людини вбачаємо у вихованні особистої сили волі. Людина із сильною волею менше піддається навіюванню. Таким чином, потрібно почати з самовиховання та самовдосконалення, адже це найбільш ефективний метод формування сильної духом та незалежної від зовнішніх впливів особистості.

Значний вплив засоби масової інформації мають на становлення свідомості підростаючого покоління. Усім відомо, що саме молодь є тим прошарком суспільства, що найактивніше користується усіма сферами ЗМІ та жадібно поглинає інформацію різноманітного вмісту. Необмежений доступ до Інтернету, наявність різноманітних гаджетів негативним чином впливають на поведінку молоді, спричиняючи значні її відхилення. Під час негативного впливу на психіку молодої людини відбувається як деформація мотиваційної сфери, так і можливість відставання в психічному розвитку. Ціннісна система орієнтації та дотримання правових норм занепадає, що, у свою чергу, призводить до руйнування особистості в цілому. Виникають конфліктні ситуації, нездатність молодої особи пристосуватись до навколишнього середовища, як результат – соціальна дезадаптація [4]. Отже, для вирішення цієї проблеми необхідно певним чином обмежити доступ молодої особи до деяких джерел ЗМІ. Дорослі не стежать за тим, яку інформацію шукають підлітки в Інтернеті та що переглядають на телебаченні. Слід зазначити, що існує прямий зв'язок між злочинністю на екрані телебачення та на вулиці. На думку фахівців, зміст того, що молодь отримує із ЗМІ, є одним з найбільш травмуючих факторів телевізійного впливу на її психічний та фізичний стан. Головним чином це стосується насильства, яке надмірно демонструється телебаченням [2].

Тож, з огляду на проблему негативного впливу ЗМІ, потрібно активно

протидіяти інформаційним маніпуляціям суспільством. Зробити це можна шляхом посилення санкцій щодо ЗМІ, що займаються посяганням на суспільну мораль та намагаються впливати на свідомість населення. Слід удосконалити правову базу, закріпити законодавчо відповідальність власників сайтів за зміст висвітленої інформації та посилити контроль за додержанням заборони втручання в особисте життя громадян. Таким чином, існує можливість припинення впливу на свідомість людей за допомогою засобів масової інформації.

1. Бутова І. Г. Вплив засобів масової інформації на свідомість людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docviewer.yandex.ua/?url=http.edu.ua%2Fconf%2FKonf_Vernadskii%2F2010%2FTEZY%2F1_section%2F34.me=34.c75512ff6d&page=1.

2. Вальо О. В. Негативний вплив ЗМІ на свідомість українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svalyava-vlada.gov.ua/filelib/sou/151215%20D1%82.pdf>.

3. Луман Ніклас. Реальність мас-медіа / за ред. Іванова В. та Мінакова М. – К. : ЦВП, 2010. – 158 с.

4. Римарчук О. Негативний вплив ЗМІ на свідомість та виховання сучасної молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conferences.neasmo.org.ua/ru/art/95>.

Кізлов С. А.
аспірант

НУ «Одеська юридична академія»

ПРАВОВА АКУЛЬТУРАЦІЯ ЯК СКЛАДНЕ ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

На сучасному етапі розвитку проблема остаточного вибору свого інтеграційного шляху є визначальною і невідкладною для України. У процесі повернення Української держави після здобуття незалежності до європейських цінностей відбулося непомітне розмивання чіткого уявлення про місце і роль курсу на євроінтеграцію в ході вирішення зовнішньо- і внутрішньополітичних проблем. Але ніщо не може розвиватися без зв'язку з дійсністю, яка існує одночасно і як культурна спадщина, і як культурна творчість. Тому проблеми правової культури, наступності, спадщини, акультурації посідають важливе місце в умовах реформування правової системи України. Національна правова система є одночасно результатом внутрішнього правового розвитку та загальносвітової взаємодії. «Зрозуміло, що сучасний світ не може існувати в умовах замкнутості ... культур. Тривають процеси акультурації, тобто руйнування, подолання цієї замкнутості, коли одна політична або правова система може бути немов прищеплена до іншої» [1].

Існуючі культури не можуть бути ізольовані одна від іншої. Явище акультурації – це руйнування замкнутості культур [2]. Так і національні правові

системи не існують ізольовано. Вони взаємодіють одна з одною, ведуть нескінченний культурний діалог. Правова система окремої держави піддається постійному тиску з боку фрагментів інших правових культур, юридичних текстів, процедур і правових конструкцій. Прискорення і поглиблення інтеграційних процесів ставлять сучасні спільноти всіх рівнів перед необхідністю вироблення оптимальної моделі міжнародного правового, культурного співробітництва, що дозволяє найбільш безболісно впровадити зарубіжний досвід у національну (включаючи і українську) правову систему.

Проблеми спадщини, взаємодії правових систем, наступності, правового прогресу завжди були предметом наукових суперечок, обговорень, дискусій. Але переважно поняття та особливості акультурації є предметом філософії права, історії, культурології, соціології, політології, порівняльного правознавства. Термін «акультурація» був ведений у науковій обіг в середині 1930-х рр. соціологами та етнологами США (Р. Редфілд, Р. Лінтон і М. Херсковиц), але досі не отримав однозначного трактування в юриспруденції та інших гуманітарних дисциплінах (наприклад, роботи М. Алліо, Е. Аннерса, В.М. Вахти, Г.Дж. Бермана, Ю.В. Бромлея, Ж. Карбонс, А.І. Ковлера, К. Леві-Стросса, М.Н. Марченка, Н. Рулана, С.А. Токарева, Г.В. Швекова та ін.). З кінця ХХ ст. цей феномен є предметом дослідження компаративістів у ході аналізу правових систем, їх становлення, розвитку та взаємодії. У цьому аспекті хотілося б виділити праці таких дослідників, як К.В. Арановський, Н.В. Варламова, Г.Т. Єрмошин, В.М. Карташов, А.Х. Саїдов, Ю.О. Тихомиров та ін. Зокрема, К.В. Арановський і Ю.О. Тихомиров розглядають проблему правової акультурації з погляду загальносвітових і загальноєвропейських інтеграційних процесів, що надає їхнім працям фундаментального і узагальнюючого характеру.

Порівняно недавно акультурація стала предметом самостійного дослідження у вітчизняній юриспруденції. Українськими дослідниками акультурації як правового феномена є Ю.М. Оборотов, Є.О. Харитонов, Л.А. Луць, Х. Бехруз тощо. Теорія держави і права тільки починає досліджувати даний феномен, тому досі відсутні фундаментальні теоретичні розробки. І саме фундаментальні дослідження акультурації є актуальними. Завдяки роботам, які постійно з'являються та зачіпають маловивчені або нові аспекти цієї проблеми, теорія правової акультурації доповнюється новими ідеями і тим самим розвивається та вдосконалюється. Тому цілком закономірно виникає питання: якими є перспективи її подальшого розвитку? В історії правової акультурації був період із середини 60-х до кінця 70-х років ХХ ст., коли інтерес до даної проблематики різко впав. Це було зумовлено тим, що дослідники, дотримуючись «класичних» і певною мірою консервативних підходів до вивчення та розуміння даних процесів, як би вичерпали «запас» предметів своїх досліджень. І тільки на початку ХХІ ст. з'являється ряд науково-теоретичних досліджень, в яких предметом досліджень є правова акультурація [3].

Правова акультурація є невід'ємною частиною розвитку та реформуван-

ня правової системи і має різні міжгалузеві та галузеві визначення. Найбільш розповсюдженим є розроблене Н. Руланом визначення правової акультурації в розумінні антропологів права, а саме як «глобальної трансформації, якої знає одна правова система від контакту з іншою правовою системою, цей процес передбачає використання різних за природою і силою впливу засобів примусу» [4].

Процес акультурації визначається багатьма чинниками, зокрема політичними, культурними, етнічними, що властиві певним соціумам. Вважається, що акультурація, інтеграція досягаються шляхом запровадження загальних нормативних орієнтирів і правил правового регулювання, засобами узгодження діяльності держав і недержавних структур. При цьому процес взаємодії правових систем, іменованій правовою акультурацією, може здійснюватися добровільно та вимушено, насамперед під впливом економічних і політичних причин, а також у поєднанні з правовою експансією, примусово, в рамках завоювання однієї держави іншою. Правова акультурація може здійснюватися як спонтанно, так і навмисно.

Отже, можна дійти висновку, що правова акультурація – це складне правове явище, яке має міжгалузевий характер та особливості, що відрізняють її від інших культурних контактів.

1. Карбонье Ж. Юридическая социология / пер. с фр. и вступит. статья В.А. Туманова. – М., 1980.
2. Оборотов Ю.М. Традиції та новації у правовому розвитку : монографія / Ю.М. Оборотов. – Одеса, 2006.
3. Сокольская Л.В. Взаимодействие правовых культур в историческом процессе / Сокольская Л.В. – Орехово-Зуево, 2013.
4. Рулан Н. Юридическая антропология / Рулан Н. – М., 1999.

Кліницький І.І.

студент Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.і.н. **Гринчак М.С.**

доц. каф. соціально-гуманітарних дисциплін

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Розглядаючи основні науково-суспільні думки з приводу розуміння нації та національності, неважко побачити їх кардинальну відмінність. Проте існування нації як певної політичної групи заперечувати точно неможливо, якщо розглядати таку з позиції державництва: якщо є держава, то має існувати й народ, котрий, виходячи з демократичного розуміння, являє собою володільця всіх політичних інститутів: народом і для народу приймаються рішення у

державі.

Але постає цілком логічне питання: що означає слово “народ»? Воно, напевно, становить наріжний камінь усіх проблем, пов’язаних з розумінням нації в українському суспільстві. Відповідно до класифікації В.С. Малахова, народ – це: 1) етнічна група людей; 2) населення певної держави [1, с. 109].

Проте й така думка не є єдиною. Так, наприклад, у тлумачному словнику великоруської мови Володимира Даля від 1881 року можна знайти більш розширене визначення для такого, на перший погляд, нескладного поняття (рос.): “Народ – люд, народившийся на известном пространстве; люди вообще; язык, племя; жители страны, говорящие одним языком; обыватели государства, страны, состоящей под одним управлением; чернь, простолюдье, низшие, податные сословия; множество людей, толпа”.

Дане визначення є певною мірою застарілим, особливо у контексті сучасного українського суспільства, але його зміст та логіка, яку можна побудувати, на всі сто відсотків збігаються з позицією ототожнення народу і національності, тим самим приписуючи такій спільноті певні якості, а саме:

- єдина мова, культура для всіх учасників такої спільноти;
- спільна підпорядкованість певній державі.

Ототожнення народу з етнічною групою (національністю) було характерним для ХІХ – початку ХХ століть, і радикальний націоналізм як феномен, що виник на територіях держав зі складною політичною і економічною ситуацією, у багатьох власних ідеологічних засадах знаходить підґрунтя саме у розумінні народу як певного етносу – для прикладу можна навести роботу Дмитра Донцова “Націоналізм”, котра засновується на такому тлумаченні апріорі [2].

Зазначений етнічний підхід можна і нині яскраво побачити не лише у наукових працях, а й у повсякденному житті України: існує низка політичних, культурних організацій, у діяльності котрих даний різновид розуміння нації є основоположним, до того ж запеклий характер має і полеміка у суспільстві на побутовому рівні. Не можна забувати й про те, що складна ситуація в економічному становищі сучасної української держави, політикумі лише культивує зростання агресивності суспільних мас: індивід, який під тиском зовнішніх чинників змушений виживати, буде виявляти більшу інстинктивність, аніж людяність до собі подібних, оточуючого середовища. Такі особливості зумовлені тваринним походженням людини [3, с. 6].

Проте наведене розуміння народу – як синонім до поняття “політична нація” – є вкрай вузьким і суперечить Основному Закону нашої держави. Хоча сучасна Конституція України від 1996 р. не надає тлумачень понять “народ”, “нація”, але можна дійти цілком логічного висновку про визначення таких термінів, виходячи з її тексту:

1) преамбула конституційного документа містить слова: “Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей” – це підтверджує багатонаціональний принцип існування політичної

нації в Україні, а критерій громадянства затверджується головною умовою набуття якостей народу;

2) п'ята стаття Конституції закріплює те, що народ є єдиним джерелом влади, також і те, що народ є єдиним суб'єктом, котрий може змінити конституційний лад, – у такий спосіб громадяни наділяються політичними та установчими функціями;

3) одинадцята стаття Конституції визначає за державою обов'язок розвивати культуру, мову та релігійну самобутність усіх національностей [4, с. 1].

Таким чином, Конституція України закріплює народ як групу людей, що мають громадянство, на рівні політичного суб'єкта, котрий домінує у державотворенні, її існуванні, і така інституція має культурні, мовні, політичні права, що є невід'ємними. Відповідно, підхід, котрий формулює Головний Закон, перекреслює радикальну течію, що засновується на визначенні національності як першочергового критерію набуття особою права суб'єкта політичної нації.

Правова позиція сучасного українського законодавства максимально відповідає міжнародним нормам та стандартам демократії. Ідея “суспільство без розбрату” закладена у саму основу будови, котра має назву “законодавство України”, проте питання реалізації зазначених норм залишається відкритим, адже головною проблемою сучасності є недостатня юридична обізнаність населення, неосвіченість громадян в основоположних конституційних питаннях, власних правах, що разом зі складнощами в економіці та державотворенні створює відповідні умови для радикальних рухів: сепаратистських, радикально-націоналістських, які, якщо виходити з державницького розуміння, становлять небезпеку для українського державного інституту, юридичної, політичної, економічної стабільності у ньому та суспільстві, можуть спричинити регрес розвитку.

1. Малахов В.С. Народ // Новая философская энциклопедия / Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. фонд. – 2-е изд., испр. и допол. – М., 2010. – С. 109-110.

2. Горелов М. Українська державність у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз) / М. Горелов // Електронна бібліотека “Ізборник” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/ukrxx/r02.htm>.

3. Шестакова Е.Г. Агрессивное поведение и агрессивность личности / Шестакова Е.Г., Дорфман Л.Я. // Образование и наука. – 2009. – № 7 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/agressivnoe-povedenie-i-agressivnost-lichnosti>.

4. Конституція України. Закон України "Про внесення змін до Конституції України" № 2222-IV від 08.12.2004 : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – К., 2005.

Мізунська Н.С.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.психол.н. доц. **Шинкаренко І.О.**

доц. каф. філософії та політології

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Проблема стресостійкості в різних професіях з давніх часів привертала значну увагу психологів. Існує цілий ряд професій, в яких людині притаманне почуття внутрішньої емоційної спустошеності внаслідок необхідності постійних контактів з іншими людьми. Спеціаліст, несучи тягар спілкування, змушений постійно перебувати в атмосфері чужих негативних емоцій, служити утішником або бути мішенню для виплеску роздратування та агресії. Людина не може залишатися байдужою до проявів емоцій з боку оточуючих, вона ніби заражається ними. Все це призводить до того, що крім власного погіршення здоров'я працівника відбувається ще й стійке зниження результативності його роботи. Вивчення синдрому емоційного вигорання у професійній діяльності працівників ОВС є особливо актуальним в період проведення реформ системи МВС, які призводять до інтенсифікації професійної діяльності.

Діяльність працівників органів внутрішніх справ (ОВС) здійснюється під впливом особливих психологічних, соціальних і правових умов. Напруженість, екстремальність, небезпека, підвищена відповідальність за вчинені дії – усі ці фактори можуть спричинити виникнення у працівників станів емоційного напруження, фізичного та психічного виснаження, професійних стресів тощо. Такий сильний негативний вплив особливостей професійної діяльності на особистість працівника може призвести до виникнення явища емоційного вигорання, в результаті якого поступово відбувається розчарування у професії, втрачається професійна мотивація, виникають невротичні реакції, психічні функціональні розлади та різного роду соматичні захворювання. Саме тому виникла потреба детальнішого вивчення проблеми емоційного вигорання у працівників правоохоронних органів.

Основними чинниками негативного впливу трудового процесу на особу працівника ОВС є когнітивні, поведінкові, афективно-мотиваційні та інші стереотипи. Повноцінна професійна діяльність виражається в тому, що працівник ОВС як суб'єкт праці покликаний самостійно і творчо підходити до визначення і рішення професійних задач; досягати результатів, відповідних стандартам; уміти аналізувати і регулювати технологічні процеси тощо. На розвиток синдрому «згорання» впливає і організаційний чинник. Його вплив пов'язаний з тим, що робота може бути складною за змістом, але недостатньо організованою, не оціненою належним чином, а характер керівництва може не відповідати змісту роботи тощо. Поширенню синдрому також сприяє безліч функцій, які має виконувати працівник [4].

Також важливу роль відіграє трудовий колектив, в якому перебуває працівник.

Трудовому колективу органу внутрішніх справ притаманні всі ознаки, характерні для трудових колективів. Разом з тим характер праці працівників ОВС зумовлений наявністю окремих соціально-психологічних особливостей трудових колективів органів внутрішніх справ.

По-перше, результати праці ОВС відрізняються від результатів праці багатьох інших колективів. Метою діяльності є підтримання суспільного порядку та боротьба зі злочинністю, здійснювані за допомогою спеціальних засобів та методів. Орган внутрішніх справ – це одна з небагатьох установ, результат праці якої, як правило, безпосередньо не здійснюється відразу після скінчення трудової операції, а ефективність може бути виявлена лише через деякий час. Очевидно також, що рішення працівниками ОВС експертних та інших пошукових задач потребує спеціального інтелектуального настрою як окремих працівників, так і усього колективу. Тому праця правоохоронних органів за своєю психологічною природою, як правило, наближається до праці в наукових колективах з притаманним їм духом та настроєм пошуку, позитивної незадоволеності, постійного прагнення досягти більшого.

По-друге, орган внутрішніх справ є елементом особливої системи управління, який повинен відповідати вимогам значної централізації, єдиного початку, субординації, суворої дисципліни. Невиконання наказів чи халатне ставлення до службових обов'язків тягне за собою не тільки моральний осуд, а й сувору відповідальність. Крім того, працівник поліції є представником державної влади. Усе це змушує колектив органа внутрішніх справ відчувати себе частиною апарату державної влади.

По-третє, особливості трудової діяльності працівників поліції потребують в багатьох випадках значних затрат часу, фізичної напруги та посиленних емоційних навантажень і перевантажень, скорочення власного вільного часу, віддачі всіх фізичних сил та здібностей. Більше того, від кожного члена колективу потребуються сміливість, мужність, самопожертвування, здатність та готовність піти на ризик і пожертвувати власним здоров'ям й навіть життям для виконання службового обов'язку. Це, у свою чергу, потребує від усього колективу великої згурованості, а від кожного його члена – готовності до взаємовиручки і взаємодопомоги, а також значної психологічної підготовки [5].

Отже, працівник ОВС незалежно від різновиду роботи, яку він виконує, належить до групи професій з підвищеною моральною відповідальністю за здоров'я і життя осіб, які звертаються до нього за допомогою. Щодня йому доводиться стикатися з горем, болем, втратою, людськими жертвами, агресією. Саме на поліцейського і покладається обов'язок боротьби з негативними чинниками суспільного життя, протидії злочинності. Від того, наскільки працівник поліції добросовісно ставиться до виконання своєї роботи, залежить доля багатьох осіб. Усі ці чинники безпосередньо впливають на психологічний стан працівника ОВС.

Екстремальні ситуації часто супроводжуються стресом, коли у працівника правоохоронних органів виникає гострий внутрішній конфлікт між жорсткими вимогами, які покладає на нього відповідальність, і об'єктивною неможливістю їх виконати. Стрес як стан психічної напруженості, викликаний труднощами, небезпеками, в цілому мобілізує людину на їх подолання. Однак якщо стрес перевищує критичний рівень, то він перетворюється на дистрес, що знижує результати праці та підриває здоров'я людини.

Існує чимало конкретних способів припинити синдром емоційного вигорання: культивування інших інтересів, не пов'язаних з професійною діяльністю; внесення різноманітності у свою роботу; підтримання свого здоров'я, дотримання режиму сну і харчування; оволодіння технікою медитації; відкритість новому досвіду; уміння не поспішати і давати собі достатньо часу для досягнення позитивних результатів у роботі і житті; обдумані зобов'язання; читання не тільки професійної, а й іншої хорошої літератури; участь у семінарах, конференціях, де надається можливість зустрітися з новими людьми і обмінятися досвідом; періодична спільна робота з колегами, які значно відрізняються професійно і особистісно; участь у роботі професійної групи, що дає можливість обговорити виниклі особистісні проблеми, пов'язані з роботою; хобі, що приносить задоволення. Також одним із засобів профілактики емоційного вигорання може бути музична терапія [6].

Звичайно, специфіка професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ не завжди дозволяє так легко і швидко подолати синдроми емоційного вигорання, але при бажанні особа може знайти час на те, щоб почитати хорошу літературу, провести свій вільний час з користю не лише для себе, а й для своїх близьких, оточуючих.

1. Котлова Л.О. До проблеми емоційного вигорання працівників органів внутрішніх справ / Котлова Л.О., Рожкова Н.В. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» : зб. наукових праць. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/14932>.

2. Гендерні особливості емоційного вигорання працівників органів внутрішніх справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sinp.com.ua/work/121045/Gendern-osoblivost-emoc-jnogo>.

3. Чаплак Я.В. Попередження та профілактика виникнення емоційного вигорання у представників різних професій / Чаплак Я.В., Коновчук Н.С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Psihologia/60196.doc.htm.

Потоцький Д.В.

студент Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.і.н. **Гринчак М.С.**

доц. каф. соціально-гуманітарних дисциплін

СИНДРОМ КОМБАТАНТА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах складних політичних та інших процесів, що розгортаються в Україні, наша держава зіштовхується із цілим рядом серйозних проблем. Тому сьогодні вкрай важливим є розгляд синдрому комбатанта та шляхи подолання цього явища в Україні.

Перш за все, слід визначитися щодо етимології поняття «комбатант». Так, міжнародне гуманітарне право розрізняє дві категорії осіб (у військовий час): ті, які не входять до складу збройних сил і не беруть участь у боях – цивільне населення, і так звані законні учасники війни, діям яких надається державний характер і вони належать до збройних сил воюючих сторін – комбатанти (від фр. *combattant* – воїн).

По суті, комбатантами називаються особи, що входять до складу збройних сил і беруть участь у військових діях із зброєю в руках [1, с. 52]. Вони мають право застосовувати зброю і, природно, можуть самі підлягати знищенню.

Комбатанти мають командира, відповідального за їхні дії, носять визначений і виразно видимий здалеку розпізнавальний знак, що відрізняє їх від цивільного населення, входять до складу збройних сил воюючих сторін та безпосередньо ведуть бойові дії проти ворога зі зброєю в руках, дотримуючись у своїх діях законів та звичаїв війни. Відповідно до Женевських конвенцій 1949 р. [2] до комбатантів належать:

- особовий склад регулярних збройних сил;
- поліцейські сили;
- ополчення, добровольчі загони, які входять або не входять до складу регулярних збройних сил;
- особовий склад рухів опору і партизанських формувань;
- особи, які надають допомогу збройним силам, але не беруть особистої участі у бойових діях;
- члени екіпажів торгових суден і цивільних літаків, які надають допомогу збройним силам;
- населення, яке при наближенні противника взялося до зброї, за умови, що воно відкрито носить зброю і дотримується законів та звичаїв війни.

За комбатантами визнається право застосовувати військове насильство, відповідно, і до них застосовується вища форма військового насильства – фізичне знищення. Цікаво зауважити, що у випадку участі цивільного населення

ня в бойових діях до нього застосовується режим комбатантів.

Отже, необхідно зазначити, що оскільки у 2014 р. окремі територіальні частини Донецької та Луганської областей стали зонами проведення антитерористичної операції, то, відповідно, на цих територіях відбувається певний колапс. Так, в умовах воєнного надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції в Україні найбільшу стурбованість викликають випадки, пов'язані з особами, які стикаються передусім зі синдромом комбатанта. При цьому важливого значення набувають питання, пов'язані зі шляхами подолання цього явища в Україні.

Насамперед, учасники дій антитерористичної операції піддаються психологічним впливам, через що й має місце синдром комбатанта. Виходячи з цього, для їх успішної реабілітації найефективнішими виявляються психологічні заходи.

Взагалі, проблема психологічного забезпечення адаптації людини до умов життя і діяльності особливо гостро заявляє про себе в період соціально-економічних перетворень, що супроводжуються кризами і навіть локальними бойовими конфліктами. Останні події вразили нашу країну та з усією очевидністю показали, наскільки важливою є допомога людям – жертвам військових дій і будь-яких конфліктів, а також учасникам бойових дій.

Основним негативним наслідком участі особи у військовому конфлікті є стресовий синдром, який і приводить людину до такого явища, як синдром комбатанта. За цих умов важливим є здійснення ряду заходів з метою створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для повернення жителів до вимушено залишених місць постійного проживання, їх реінтеграції, а також для відновлення життєдіяльності в населених пунктах у Донецькій та Луганській областях, розвитку територій.

Безумовно, вивчення психологічних наслідків війни становить досить складний процес, що пов'язано з декількома причинами. По-перше, психологічні наслідки війни обумовлені, як правило, впливом безлічі екстремальних факторів бойової обстановки. Тому їх діагностика і корекція вимагають комплексного підходу. По-друге, на ступінь їх прояву впливає рівень стресогенності післявоєнної обстановки, в яку потрапляє людина. По-третє, психологічні наслідки війни можуть виявлятися не відразу після повернення в мирні умови, а через деякий час [3, с. 227].

Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогоднішня складна ситуація вкрай негативно впливає на усі сфери життєдіяльності суспільства. Це актуалізує питання розробки пропозицій з метою врегулювання ситуації на цих територіях. До того ж, такі пропозиції повинні обговорюватись на міжнародній арені, оскільки стосуються належного забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Велике значення для ефективного забезпечення прав людини і громадя-

нина в умовах надзвичайного стану має створення відповідних умов з боку держави для їх безпечної та ефективної реалізації. Проблеми, які виникли в результаті гострої ситуації на території України, є багатогранними. Звідси важливим є залучення міжнародного співтовариства з метою якнайшвидшого врегулювання конфлікту. Отже, аналізуючи вищезазначене, сьогодні вкрай актуальним вбачається врегулювання ситуації на міжнародному рівні з метою стабілізації в усіх сферах суспільного життя.

1. Мацько А.С. Міжнародне право : навч. посібник. – К. : МАУП, 2002. – 216 с.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серп. 1949 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 62. – Ст. 2179.

3. Мирзоев И.А. Реабилитационное консультирование как средство снятия "синдрома войны" / И.А. Мирзоев // Міжнар. наук. форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2012. – Вип. 8. – С. 227-236.

Шумкіна А.В.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.і.н. **Головіна О.В.**

доц. каф. філософії та політології

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Під ментальністю (менталітетом) розуміють стійкі структури глибинного рівня колективної та індивідуальної свідомості й підсвідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, у яких виявляються національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія. Ментальність означає дещо спільне, що лежить в основі свідомого і підсвідомого, логічного та емоційного, тобто вона є глибинним джерелом мислення, ідеології та віри, почуттів та емоцій.

Як правило, ментальність формують такі чинники: географічне середовище, політичні інститути і соціальні структури суспільства, культура, традиції. Характерно, що ментальність – це не винятково пасивний об'єкт, своєрідний наслідок сумарної дії названих чинників. Вона сама є активним фактором суспільного розвитку, надзвичайно важливим і дієвим, але малопомітним, оскільки імпульси, які вона посиляє народу чи окремії людині, йдуть з глибин історії, з глибин підсвідомого. Зберігаючи в закодованій формі на рівні підсвідомості історичний досвід народу, ментальність ніби перебуває у будці суфлера. Тобто її наявність на політичній сцені відчувається в поведінці та репліках головних героїв, проте сама вона перебуває у затінку.

Характерні риси та особливості української ментальності зумовлені низкою таких чинників:

1) геополітичне становище: між Заходом і Сходом. Саме воно зумовило маргінальність, двоїстість української ментальності. Їй притаманне поєднання індивідуалізму, характерного для західної орієнтації, і східної чуттєвості та емоційності;

2) домінуючий вплив двох головних історичних пластів традиційно-побутової культури: землеробського та козацького. Найглибинніші пласти української ментальності закладені, безперечно, землеробством, яке з найдавніших часів було заняттям українців як автохтонного етносу. Саме воно визначило особливості їхнього світобачення, культурні орієнтири та соціальну організацію. Фахівці стверджують, що весь уклад життєдіяльності українців (праця, традиції, культура, мова і ментальність) ідеально адаптовані до однієї території (ландшафту), детерміновані природними циклами і сільськогосподарським календарем. Закодована на рівні підсвідомості, закріплена в традиціях та мові, ця інформація крізь століття зумовлює такі характерні риси українського національного характеру, як тонке відчуття гармонії, зважений підхід до вирішення складних справ, працьовитість, миролюбність, ліричне сприйняття життя, м'який гумор, відчуття господаря та певний індивідуалізм (усвідомлення самоцінності власної особистості), розвинуте почуття справедливості, що спонукає до нескінченних пошуків правди.

Землеробська культура, залишки матриархату в родинних стосунках зумовили пріоритетну роль жінки. Внаслідок цього соціальні та психічні норми, ідеали, система моральних цінностей українців формувалися в координатах землеробської культури під домінуючим впливом жінки, на противагу Західній Європі, де переважав патріархальний тип родин. Активність, яскраво виражені волелюбність і демократизм, пріоритет чоловіка почали фіксуватися і закріплюватися в українській ментальності з появою на історичній сцені оригінального етносоціального утворення — козацтва.

Отже, для української ментальності характерна двоїстість, яка, з одного боку, базується на поєднанні в ній західних і східних начал, з іншого – на протиставленні двох головних історичних пластів традиційно-побутової культури: землеробського і козацького. Ця двоїстість виявляється у великій амплітуді чуттєвого життя українців: від любові до ненависті, від ейфорії до розпачу, а також у певній непослідовності дій;

3) багатовікова відсутність власної держави. Це суттєво деформувало український національний характер, зумовило гіперболізацію зовнішніх чинників, покладання на них провини за численні свої біди. Тривала відсутність в українського народу власної держави відбилася в національній ментальності як трагедія людини, яка є хазяїном землі (в розумінні навичок практичного господарювання, органічного злиття з природою та ін.), але через дію зовнішніх сил не може бути вільним господарем. Саме з цього коріння проростають примирення з негативними явищами, терплячість, відсутність здорових амбіцій, дистанціювання від особистої відповідальності;

4) тривала роз'єднаність українських земель. Перебування українських

земель у складі Російської, Австро-Угорської імперій, Польщі, Румунії, Чехословаччини та інших держав вплинуло на культуру, традиції, побут українців. Саме це є основою такої риси сучасної української ментальності, як відсутність почуття національної єдності. Наприклад, на ментальність галичан суттєво вплинула західноєвропейська культура, насамперед австро-німецька та польська. Важливим чинником їхнього життя була греко-католицька церква. Отже, слушною є думка про те, що нині є всі підстави говорити не тільки про особливості української ментальності загалом, а й про її своєрідність у різних регіонах України;

5) цілеспрямоване знищення й денационалізація української еліти. Конформізм частини її звужували коло генераторів національних філософських ідей, творців самобутньої української культури, політичних лідерів та провідників народу. Це, з одного боку, посилювало консервативність української ментальності як засобу захисту вже набутих національних цінностей від чужих впливів, з іншого – поглиблювало недовіру до власної еліти, яка може запродатися знову;

б) нашарування «радянської» ментальності. Тривале перебування українського народу в жорстких рамках тоталітарного суспільства лишило свій слід в національному генетичному коді. За сучасних умов ментальність продовжує відігравати свою не дуже помітну, на перший погляд, але важливу роль. Завдяки особливостям української ментальності (певному консерватизму, уповільненості, зваженості), незважаючи на кризовий стан, в державі не відбувається соціального вибуху. Водночас саме ці особливості національного характеру українців є серйозною перешкодою на шляху до реформ, оскільки вони не дають змоги надати розвиткові країни бажаної динаміки, здійснити прорив на якісно новий рівень суспільного життя.

Реформування суспільства – це завжди складний процес. Світовий досвід вивів своєрідну формулу успіху модернізації: «синтез чужих досягнень і власних традицій». На перший погляд вона надзвичайно проста, проте саме з неї випливають важливі правила, що забезпечують гармонію, органічний резонанс «свого» і «чужого»:

– новітні ідеї повинен відносно легко і безболісно усвідомлювати широкий загал;

– новації повинні органічно продовжувати і розвивати віками усталені національні традиції;

– черговість і темпи провадження новацій визначаються мірою їхньої вплетеності в мережу віками вироблених і закорінених у національній свідомості цінностей.

Отже, ретельне врахування характерних рис та особливостей національної ментальності – необхідна умова при розробці як стратегічного плану, так і тактичної лінії реформування суспільства. У разі невиконання цієї вимоги надзвичайно реальною стає загроза відчуження народу від процесу соціальних перетворень.

СЕКЦІЯ № 2
«Питання теорії та історії держави і права»

Лесь І.О.

ад'юнкт Харківського НУВС

наук. кер. д.ю.н., проф. **Гавриленко О.А.**
проф. каф. теорії та історії держави і права

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОСОБОВОГО СКЛАДУ РАДЯНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ
В РОКИ НЕП (1920-ті рр.)**

Наразі Україна переживає чи не найтяжчі часи від моменту здобуття нею незалежності. Політична ситуація в країні зумовила глибоку економічну кризу, що відчутно позначилося на житті кожного громадянина. Така ситуація вимагає реформування на демократичних засадах політичної системи, усього державного апарату, правоохоронних органів і, зокрема, поліції.

Застосування історичного досвіду є надзвичайно корисним, адже Україна сьогодні перебуває на складному етапі своєї історії, йдучи шляхом самостійного демократичного розвитку на основі соціально-економічних та політичних перетворень. Саме тому постійне вдосконалення організаційно-структурної побудови поліції, її діяльності, підвищення службової дисципліни є першочерговими завданнями влади. Вважаємо за необхідне розглянути деякі аспекти матеріально-побутового забезпечення особового складу радянської міліції України в роки непу як чинника, що безпосередньо впливав на діяльність міліції.

У праці використано загальнотеоретичні, правові, історичні та філософські положення, що знайшли втілення у дослідженнях таких сучасних українських та зарубіжних учених-юристів, як С.В. Васильєв [1], О.А. Гавриленко, С.П. Горбунов [2], Л.О. Зайцев [3], І.Д. Коцан [4], М.П. Маюров [5], П.П. Михайленко [6], О.Н. Ярмиш [7] та ін. Особливий інтерес викликає колективна робота істориків та правників Харківського університету внутрішніх справ, в якій автори зупиняються на особливостях перебігу воєнізації міліції у різних регіонах республіки [8].

Джерельна база роботи ґрунтується на документах Державного архіву Харківської області (ДАХО), Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО), Центрального архіву вищих органів державної влади та управління (ЦДАВО), даних періодичних видань 1919-1930 рр.

Метою статті є аналіз деяких аспектів матеріально-побутового забезпечення особового складу радянської міліції України в роки непу (1920-ті рр.).

Створення радянської міліції в Україні пов'язане з Декретом Тимчасового Робітничо-селянського уряду Української СРР «Про організацію влади на місцях», виданого наприкінці листопада 1918 року. На підставі цього декрету при військово-революційних комітетах створювалися відділи народної міліції, які вели боротьбу із грабежами й хуліганством, підтримували громадський порядок. На селі організацією міліції зайнялися відділи по боротьбі з контрреволюцією при місцевих комітетах бідноти [9, с. 3].

5 лютого 1919 року Раднарком Української СРР прийняв декрет «Про організацію міліції» [10, с. 96]. Після його опублікування процес формування міліції набув більш організованих форм. Поступово утворилися карний розшук, загальна судово-кримінальна, промислова, залізнична, річкова й морська служби міліції. Для керівництва всіма видами міліції в березні 1919 року було створено Головне управління міліції (Головміліція), що входило на правах відділу в Наркомат внутрішніх справ.

У роки громадянської війни радянські міліцейські формування разом із частинами Червоної Армії брали активну участь у боях проти іноземних інтервентів і білогвардійців. Відповідно до постанови Ради Оборони Української СРР від 30 липня 1919 року «Про мілітаризацію міліції» третя частина рядового складу міліції постійно перебувала на фронтах [11, с. 8].

Після закінчення громадянської війни в 1920 році мізерне та нерегулярне грошове утримання, недостатнє матеріально-побутове та технічне забезпечення робітничої міліції серйозно впливало на свідомість працівників, їх ставлення до служби, дотримання дисципліни та правопорядку, крім того самі міліціонери були «натовпом людей, абсолютно недисциплінованих, неосвічених, без відповідно підготованого командного складу» [12].

Доволі частими стали скарги громадян на революційну всездозволеність, самоуправство, незаконні обшуки і виїмки, конфіскації і арешти, вчинення працівниками міліції тяжких злочинів, на що не могли не реагувати місцеві органи влади. З'явився цілий ряд постанов, положень та інструкцій місцевих органів влади, в яких формулювалася сутність вимог до працівників міліції з дотримання законності, дисципліни і морально-етичних норм. Як правило, ці вимоги знаходили відображення і в умовах прийому працівників на службу в міліцію [13].

Матеріальна скрута спонукала керівництво Української СРР перевести головні ланки міліції від державного фінансування на місцевий бюджет. З цього часу матеріальне становище міліції різко погіршилося. Виникла дуже велика розбіжність у платні працівників органів внутрішніх справ та інших державних службовців. Припинялося постачання обмундирування, затримувалася заробітна платня, не видавалися пайки тощо, 93% грошового утримання видавалося продуктами харчування і лише 7% – грошима [14, с. 107].

Ці явища призвели до різкого погіршення дисципліни, зростання злочинності серед працівників міліції, збільшення плинності кадрів. Одна з постанов НКВС того часу пропонувала: «Зобов'язати органи НКВС всіляко прагнути до викорінення відволікання уваги міліції від своїх прямих обов'язків на пошуки додаткового заробітку через їх незабезпеченість та пов'язаних із цим проявів хабарництва й інших посадових злочинів, шляхом загального покращення матеріального становища працівників міліції, щоб реально наблизити розміри отримуваного ними утримання до прожиткового мінімуму...» [8, с. 30].

У середині 1921 року чисельність міліції республіки досягла максимальної величини – 189 тис. осіб. 5-й Всеукраїнський З'їзд Рад, що проходив з 25 лютого по 3 березня 1921 року, у зв'язку із закінченням громадянської війни й переходом до мирного будівництва вказав на необхідність терміново реорганізувати міліцію й забезпечити її матеріально [15, с. 119].

Однак виконання цього завдання армійським командуванням явно затяглося через нестачу матеріальних засобів і залучення багатьох військових частин до збройної боротьби із селянськими повстанськими формуваннями. Виходячи з цього, РНК УСРР 12 серпня 1921 року видала постанову «Про тимчасову передачу міліції у відання військового відомства». Цією постановою вся міліція щодо укомплектування, навчання й постачання передавалася на певний строк у підпорядкування військовому командуванню. Основна мета воєнізації полягала в тому, щоб зміцнити дисципліну міліціонерів, навчити їх військовій справі, звести у військові з'єднання, переозброїти однотипною зброєю, забезпечити всім необхідним [16, с. 433].

15 січня 1922 року міліція, побудована за структурою Червоної Армії, була виведена з підпорядкування військового командування й повністю передана в розпорядження НКВС України. У звітах зазначалося, що в міліції значно покращилося матеріальне становище та укріпилася службова дисципліна [17, с. 57], хоча насправді матеріальне та технічне забезпечення працівників міліції було на межі голодного існування, тому, наприклад, проводилися тижневики «надбання міліціонера», приурочені до 5-ї річниці утворення міліції, під час яких на робітничих зборах приверталася увага до міліцейської служби [18, с. 60].

Неможливість влади Української СРР забезпечити навіть мінімальні фізіологічні потреби працівників міліції та голод, який почався через засуху в 1921 р., призвели до значних скорочень працівників міліції та її реорганізації, що тривало до середини 20-х років. З 1921-1924 рр. чисельність міліції в республіці скоротилася більш ніж в 10 разів. [19, с. 11].

Матеріальна незабезпеченість, низький рівень чи навіть відсутність професійної підготовки, дуже смутне уявлення про поняття службової дисципліни призвело до найбільшого за всю історію існування вітчизняних органів правопорядку сплеску службової злочинності, що досягла катастрофічних розмірів. Говорити про масштаби службової злочинності ми можемо з

фрагментарних даних, що збереглися в архівах.

Так, у Полтавській губернії в травні 1920 р. було зареєстровано 53 злочини, вчинених місцевими жителями, 33 з яких – працівниками міліції, тобто службова злочинність губернської міліції складала 60% від загальної кількості. Серед основних злочинів в Полтавській губміліції за 1920 рік домінували: перевищення влади (35%), хабарництво (18%), грабежі (9%) та вбивства (6%). В Харківській губернії станом на 28 листопада 1921 року було зареєстровано 390 випадків вчинення злочинів працівниками міліції, в яких переважали невиконання наказів та зневажливе ставлення до служби (66,4%), «упущення арештованих» (10,5%), пияцтво (6,9%) [20, с. 24-25]. Протягом 1921-1922 рр. в українській міліції нараховувались десятки випадків дезертирства, мародерства, переходів на сторону банд як окремих міліціонерів, так і невеликих міліцейських відділень. В березні 1922 року жоден із голів губвиконкомів не міг поручитися, що місцева міліція є благонадійною та не поверне зброю проти Радянської влади [21, с. 7].

Протягом розглядуваного нами періоду проводилося три чистки міліції республіканського масштабу та одна всесоюзна, в ході яких з міліції було звільнено 15-30% усього особового складу [22, с. 24; 23, с. 1; 24, с. 133; 25, с. 15; 26, с. 76; 27, с. 4].

У розглядуваний період, крім загальнореспубліканських, проводилися також чистки міліції в окремих містах, районах, округах. Так, в 1928 році після перевірки спеціальною комісією роботи міліції Артемівського округу було проведено чистку, за підсумками якої з її складу було звільнено 16,1% працівників, у тому числі 100% комскладу міліції й 43% комскладу карного розшуку [28, с. 72].

По закінченню громадянської війни, в умовах всезагальної розрухи та голоду, міліція республіки відчувала гостру необхідність в обмундируванні, зброї та спорядженні, продуктах харчування.

Матеріальна незабезпеченість працівників міліції (були губернії, де зарплата не виплачувалася протягом 7 місяців [14, с. 107]), невпорядкованість їх побутових умов (повсюди міліціонерам доводилося шукати прихистку на ніч у знайомих, ночувати на вокзалах, в канцеляріях тощо [22, с. 22]), поряд з величезною завантаженістю роботою стали головними причинами порушення службової дисципліни та плинності кадрів її особового складу. Певна частина дисциплінованих висуванців-робітників, зазнаючи матеріальних труднощів, не закріплювалася в органах міліції та поверталася у свої робочі колективи. В червні 1923 року зарплата міліціонера столичної Харківської міліції складала 531 руб., він отримував пайок вартістю 5 руб. 50 коп. В той же час цивільний сторож отримував 1040 руб., а рядовий пожежник – 1919 руб. і пайок вартістю 12 руб. За такої диспропорції неможливо було стримати значний ріст хабарництва та плинності кадрів серед особового складу міліції, яка у 1924 році складала 72 % [19, с. 13-14]. Зменшення питомої ваги робітників у складі міліції тривало до початку 30-х років [22, с. 22].

Такий стан забезпеченості ставив місцеве управління міліції не тільки у безвихідне, але і принизливе становище. Кременчуцька губернська міліція, отримавши від Головного управління обмундирування, протягом трьох діб не могла викупити вагон із ним та зробила це лише тоді, коли зайняла у приватної особи 100 млн. рублів, давши зобов'язання відпрацювати їх. Деякі міліцейські підрозділи з тієї ж причини були вимушені розвантажувати баржі з дровами [14, с. 107].

Отже, враховуючи викладене, вважаємо, що проблема матеріального забезпечення працівників міліції в роки НЕПу безпосередньо впливала на стан їх дисципліни та законності. Безперечно, окреслена нами проблема потребує додаткового наукового дослідження. Зауважимо лише, що деякі з розглянутих питань працівників міліції України періоду непу не досліджені й досі.

1. Васильєв С.В. Нормативно-правове регулювання дисциплінарної відповідальності атестованих працівників міліції України в 20-х роках ХХ ст. / С.В. Васильєв. // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – С. 151-156.

2. Горбунов С.П. Становление дисциплинарных отношений в советской милиции / С.П. Горбунов // Професионал. – 2001. – С. 44-45.

3. Зайцев Л.О. Історія органів внутрішніх справ : науково-бібліографічний довідник / Л.О. Зайцев, О.А. Гавриленко. – Харків : Університет внутрішніх справ, 2000. – 4 с.

4. Коцан І.Д. Міліція Харківщини у 1917-1930 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Коцан І. Д. – Харків, 2003. – 20 с.

5. Маюров Н.П. Организационно-правовые средства обеспечения дисциплинарных отношений в органах милиции / Н.П. Маюров // История государства и права : научно-правовое издание. – 2005. – С. 17-19.

6. Из истории милиции Советской Украины / под ред. проф. П.П. Михайленко ; Мин-во охраны обществ. порядка Укр. ССР. – Киев : РИО МООП УССР, 1965. – 400 с.

7. Ярмиш О.Н. Україна у добу «раннього» тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.) : монографія / О.Н. Ярмиш, В.А. Греченко. – Харків : Вид-во НУВС, 2001. – 276 с.

8. Історія органів внутрішніх справ. Частина II (ХХ століття) : навчальні матеріали до спецкурсу / О.А. Гавриленко, Б.Г. Головка, Л.О. Зайцев та ін. – Х. : Університет внутр. справ, 1999. – 154 с.

9. Об организации власти на местах // Собрание узаконений. – 1919. – № 1. – С. 3.

10. Об организации милиции // Собрание узаконений. – 1919. – № 7. – С. 96.

11. Нормативные акты о Советской милиции в 1917-1920 гг. – М. : ВНИИ МООП СССР, 1968.

12. О проведении военизации милиции // Коммунист (Харьков). – 21 декабря 1921 г.

13. Сборник законодательных документов по вопросам организации и деятельности советской милиции (1917-1920 гг.). – М. : ВШ МВД СССР, 1957. – 41 с.

14. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография. – Харьков : Изд-во ХНУВД, 2005. – 468 с.

15. Пятый Всеукраинский Съезд Советов (25 февраля – 3 марта 1921 г.) // Съезды Советов в документах : 1917-1936. т. II. – М., 1960.

16. К чистке милиции // Рабоче-крестьянская милиция. – 1923. – № 2. – С. 53.

17. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 1, спр. 842, с. 57.

18. Милиция Украины // Рабоче-крестьянская милиция. – 1923. – № 2. – С. 60.
19. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 3, спр. 1205, с. 11.
20. ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 220, с. 24-25.
21. ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 1881, с. 77.
22. Ближайшие задачи в деле укрепления органов Рабоче-крестьянской милиции. // Административный вестник. – 1930. – № 7. – С. 22.
23. ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 30, с. 1.
24. ДАДО, ф. 1235, оп. 99, спр. 263, с. 133.
25. Отчет о деятельности Рабоче-крестьянского правительства Украинской Социалистической Советской Украины за период с 1 октября 1922 г. по 1 октября 1923 г. – Харьков, 1924.
26. ДАДО, ф. 7, оп. 1, спр. 303, с. 76.
27. Балицкий В. Очередные задачи по укреплению милиции / В. Балицкий // Коммунист. – 1926. – № 5. – С. 4.
28. ДАДО, ф. 8, оп. 1, спр. 546, с. 72.

Мазенко Н.А.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.філос.н., доц. **Підлісний М.М.**

доц. каф. філософії та політології

ПРЕСТИЖ ПРАВА В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

Право є найважливішим соціально регулюючим чинником людського суспільства і посідає особливе місце у формуванні духовного світу особистості, її свідомості та культури, активної життєвої позиції, адже воно включене в систему суспільних відносин і цілеспрямовано впливає на трансформацію свідомості особистості. Можна з упевненістю сказати, що поняття морального та правового законів є найважливішими факторами суспільної еволюції, неодмінними супутниками суспільства за всіх часів, і від їхньої взаємодії залежали і залежать не тільки напрямок розвитку людства, але й, власне, питання виживання людства як такого. Ця праця на стику науки права та соціології має на меті спричинити певні зрушення у правовій науці в напрямку її більшої гуманізації, повернення до людини, до проблем її сьогоденного існування та співіснування в соціумі, повернення до цінностей повсякденного життя, до філософствування як одного з методів вирішення проблемних ситуацій людства [5].

Дослідження у цьому напрямку беруть свій початок ще у Платона і Аристотеля, розробкам стосовно аспекту значення престижу права в умовах суспільства були присвячені роботи таких дослідників права, як С.С. Алексєєв, В.Д. Бабкін, Д.А. Керимов, В.С. Нерсесянц, П.М. Рабінович, В.М. Селіванов, М.В. Цвік та ін.

Моральні закони як первісні засади правової діяльності людини, за дослідженнями вченого П.Д. Юркевича, є основоположним регулятором в умовах сучасного соціуму, що покликані обмежувати та регулювати діяльність людини відповідно до духовних особливостей її психіки і свідомості, глибоко вкорінених в соціальних і природних основах її життя та історичного досвіду.

Проаналізувавши різні філософські погляди, потрібно зазначити, що право як регулятор суспільних відносин виступає найважливішим фактором соціально-економічного розвитку суспільства.

Соціальне призначення права виражається у такому:

- за допомогою права забезпечується стійкий порядок у суспільних відносинах;

- право забезпечує можливість плідної активної правомірної діяльності людини, перешкоджаючи незаконному втручанням, за допомогою механізмів юридичної відповідальності;

- інститути громадянського суспільства формуються на правовій основі (сім'я, школа, церква, добровільні організації та союзи) [1].

Саме тому право має визначену соціальну цінність. Поняття цінності права покликане розкрити його позитивну роль для суспільства, окремої особистості.

У загальносоціологічному значенні поняття соціальної цінності характеризує ті явища об'єктивної дійсності, які здатні задовольняти певні потреби соціального суб'єкта, необхідні, корисні для його існування і розвитку [2].

Право виникає як результат об'єктивної потреби, яка ускладнилась внутрішньо суперечливим суспільством. Своєю регулюючим впливом воно забезпечує організованість, стабільність і правовий порядок у суспільстві. Право має насамперед інструментальну цінність. Воно надає діям людей організованості, стійкості, узгодженості, забезпечує їх підконтрольність. Право тим самим вносить елементи упорядкування в суспільні відносини, робить їх цивілізованими. Державно організоване суспільство не може без права налагодити виробництво матеріальних благ, організувати їх більш або менш справедливий розподіл. Право закріплює і розвиває ті форми власності, які притаманні природі даного ладу. Воно виступає могутнім засобом державного управління.

Цінність права полягає в тому, що воно, втілюючи загальну (узгоджену) волю учасників суспільних відносин, сприяє розвитку тих відносин, у яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому. Стосовно соціального аспекту права, то він полягає у впливі на поведінку й діяльність людей через узгодження їх специфічних інтересів. Право не нівелює приватний інтерес, не пригнічує його, а насамперед залучає загальний інтерес. Цінність права буде тим вище, чим повніше воно буде відображати своїм змістом ці специфічні, або приватні, інтереси [3].

Престиж права визначається і тим, що воно є визначним чинником свободи особистості в суспільстві. При цьому право не позначає свободу взагалі, а

лише визначає межі, міру свободи. Варто зазначити, що право найбільш повно виявляє себе як уособлення і носій соціальної свободи та соціальної активності, єдиних із соціальною відповідальністю, і разом з тим такого порядку в суспільних відносинах, який спрямований на виключення з життя людей свавілля та безконтрольності окремих індивідів і груп [4]. Безсумнівно, що в нинішніх умовах право набуває воістину планетарного значення. Правові підходи є основою і єдино можливим цивілізованим засобом вирішення проблем міжнародного та міжнаціонального характеру. Володіючи якостями загальносоціального регулятора, право є ефективним інструментом досягнення соціального миру і злагоди, зняття напруженості в суспільстві.

Наостанок слід зазначити, що сьогодні повага до права вже є значною науковою проблемою в контексті вирішення завдань, що стоять перед громадянським суспільством і правовою державою. Переконаність індивіда в справедливості права докорінно зумовлює його громадянську активність, яка є вищим структурним елементом правової культури суспільства.

1. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за ред. Ф.М. Рудича. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.

2. Іова В.Ю., Люріна Т.І. Формування громадянської культури особистості : навч. метод. посіб. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2014. – 172 с.

3. Соціологія права : навчальний посібник / за заг. ред. О.М. Джужи. – Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 286 с.

4. Спеціальні та галузеві соціології / за ред. Пилипенка В. Є. – К. : Вища освіта, 2015.

5. Тимченко С.М. Громадянське суспільство і правова держава в Україні : моногр. – Запоріжжя : Юрид. ін-т МВС України, 2002. – 193 с.

6. Чередніченко Г.О. Моральні закони та їх роль у правовій діяльності людини за П.Д. Юркевичем // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. – Вип. 55. – Київ : Український центр духовної культури, 2006. – С. 68-77.

Пачаджи С.О.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. –к.ю.н., доц. **Орлова О.О.**

доц. каф. теорії та історії держави і права

ПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ТА ЇЇ РОЛЬ В ІСТОРІЇ

Вісімнадцяте століття, а точніше, його останні два десятиріччя, – це час, коли схвалювалися конституції: 1787 – Конституція Сполучених Штатів Америки, 1791 – конституції Франції та Польщі. В Російській імперії спроби створити конституцію мали місце тільки у першій чверті XIX ст., але закінчилися трагічним повстанням декабристів 1825 р. [1, с. 19].

Можемо з гордістю стверджувати, що Україна була у цьому процесі попереду – нашу Конституцію схвалено 5 квітня 1710 р. Цей вікопомний документ української політичної думки склався як договір поміж трьома основними політичними силами козацької держави: гетьманом, генеральною старшиною та Військом Запорозьким.

Як і польська Конституція 3 травня 1791 р., Конституція гетьмана Пилипа Орлика була схвалена у часи боротьби за незалежність: польська Конституція постала поміж першим (1772) та другим (1793) поділами Польщі, що в той час не обіймала усіх польських територій. Влада гетьмана П. Орлика поширювалася на Правобережну Україну, що тоді була під протекторатом Туреччини, союзниці Карла XII. Обидві конституції діяли досить короткий час: польська – у 1791-1795 рр. (до третього, кінцевого, поділу Польщі), а українська – у 1710-1714 рр. Однак це не применшує значення цих унікальних документів. День 3-го травня й сьогодні святкується у Польщі як національне свято. Тож маємо прагнути, щоб і 5 квітня в Україні набуло такого ж відзначення.

Подамо деякі досі невідомі свідчення сина гетьмана, генерала французької армії графа Григора Орлика. Ілько Борщак, що поміж двома світовими війнами працював в архівах Франції, знайшов у бібліотеці-архіві замку Дентевіль (Східна Франція), що належав дружині генерала Григора Орлика, сина гетьмана Пилипа Орлика, цінні документи і, між іншим, також скорочений латинський текст Конституції 1710 р. з примітками Пилипа Орлика (у копії, зробленій Григором). Там подано інформацію про те, як складалася Конституція. «Я один, – писав гетьман Орлик, – зложив найбільшу частину договору (тобто Конституції) й зредагував цілий договір. Я зложив це за певним планом...» [2].

Конституція будь-якої держави є її основним, найголовнішим законом. Такою для України стала перша європейська Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Конституція Пилипа Орлика – договір гетьмана Війська Запорозького Пилипа Орлика зі старшиною та козацтвом Війська (від усієї старшини та козацтва конституцію Орлика підписав кошовий отаман Кость Гордієнко), який визначав права і обов'язки усіх членів Війська, укладений 1710 р. та затверджений шведським королем Карлом XII.

Взагалі Конституція закріплює відносини, що склалися, дає перспективи, напрямки розвитку вона встановлює фундаментальні, принципові положення організації і діяльності, як держави та і взагалі суспільства, констатує правовий статус особистості. Конституція містить в собі не лише форму державного ладу, організацію публічної, легітимної влади, яка робить веління обов'язковими на певній території, але й ставлення держави до усіх сфер поза державного, громадянського життя. Економіка, політика, соціальні відносини, духовне життя та питання культури знаходять свої, окреслені основним законом правила функціонування, розвитку. Конституція устанавлює норми взаємовідносин особистості і держави, права та обов'язки сторін, гарантії та

межі прав і свобод людини в даному суспільстві, правила взаємовідносин між людьми. Основний закон виконує також важливу світоглядну, філософську функцію і з цієї точки зору є своєрідним джерелом для появи концепцій, принципів, цілей формування особистості, що була б адекватна демократичному, відкритому суспільству, виховання в душі поваги прав та свобод людини, терпимості, відповідальності, миру та толерантності.

Пилип Орлик зі своїми колегами перейняли ідеї не лише конституційної науки Заходу, створивши парламентарний уряд з усіма атрибутами розвинутої державності, а й запровадили засоби якісного контролю над економікою держави та боротьби з економічними злочинами і корупцією.

Можна довго сперечатися з приводу того, що було б, якби Україна почала жити за законами Орлика. Але, як відомо, історія нехтує такими питаннями. Того, чого не трапилось, на нашу думку, бути не могло – таким є закон часу, а з того, що було, можна і треба робити висновки.

Творці Конституції, складаючи її в чужій країні, усвідомлювали, що її застосування буде неймовірно важким – треба було спочатку визволити Україну від московського панування. Їх власні сили були дуже невеликі: кілька тисяч козаків і старшини, тож вони мали намір зробити це за допомогою Швеції, Туреччини та інших країн. Зі шведським королем Карлом XII було укладено спеціальну угоду. Як протектор України він санкціонував козацьку Конституцію, підтвердивши, таким чином, права і вольності Війська Запорозького. Водночас він виступив гарантом незалежності України та недоторкності її кордонів, які, за Конституцією, обіймали Лівобережжя і Правобережжя. Шведський король зобов'язувався не складати зброї доти, доки Україну не буде визволено з-під московського панування, і не укладати миру з царем, не домігшись попередньо відновлення незалежності України.

На жаль, у XVIII сторіччі Україна не перетворилася ні на Англію, ні на Францію, ні на США, та це ще зовсім не означає що ми щось незворотно втратили. У 1991 році доля знов дала українській нації ще один шанс стати на ноги та йти своїм, вільним шляхом, яким би важким і тернистим він не був. І щоб пройти цей шлях до кінця нам, перш за все, треба вивчати та пам'ятати історію, свою та чужу, бо легше вчитися на помилках попередників, ніж на своїх [3]. Ми повинні знати все, що було в історії доброго та поганого, славетного та ганебного, реального та нездійсненого, бо тільки тоді будемо точно знати хто ми, куди ми йдемо та чого прагнемо. І обов'язково в цій «книзі судеб» українського народу однією з найславетніших і найсумніших сторінок буде спроба гетьмана Орлика дати своєму народу не світле майбутнє, а світле сьогодення, і зробити це не на крові, а цивілізованим шляхом демократії та закону, загальної злагоди та добробуту.

Отже, ця перша в світі Конституція була проїнята демократичним духом і визначала прогресивний історичний парламентський напрямок розвитку державних реформ. Хоч і не втілена в життя, вона однак є однією з найвидатніших історичних державно-політичних пам'яток. Державний документ –

«Пакти і Конституція прав і вольностей Запорозького Війська» – мусить зайняти належне йому місце в європейській історіографії і, здається, зберігає певну актуальність для депутатського корпусу сучасного парламенту незалежної самостійної України – її Верховної Ради [4].

1. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. – К., 1993.
2. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки. – К., 1994.
3. Кононенко П.П. "Свою Україну любіть...". – К., 1996.
4. Медведчук В. Конституція Пилипа Орлика як перше відбиття української національної ідеї на конституційному рівні // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1997. – № 3. – С. 3-15.

Пришедько І.Д.

студент Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. к.і.н. – **Гринчак М.О.**

доц. каф. соціально-гуманітарних дисциплін

КОЗАКИ-ХАРАКТЕРНИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

Одним із найважливіших питань сучасної української історії є проблема розгляду її таємничих сторінок, які перебувають на перехресті історичних та міфологічних відомостей. Такою проблемою є висвітлення діяльності козаків-характерників та визначення їх ролі в козацтві взагалі та в історії українського народу зокрема. Навколо них досі точиться багато суперечок. Хтось вважає, що їх таємниця окутана містицизмом, хтось – що їх загалом не існувало і все це лиш вигадка. Проте доля істини існує у кожному з положень.

Так, згадки про козаків з надзвичайними здібностями зустрічаються у Д. Яворницького та П. Куліша. Знаходить певне висвітлення вказана тема в публікаціях сучасних дослідників В. Пилата і Ю. Фігурного, де розглядаються традиції бойового мистецтва та культу «воїнів-звірів» у військовій культурі українців.

Як вірно зазначає Ю.В. Котляр, ще давні історичні джерела під характерниками мали на увазі воїнів, наділених надзвичайними і навіть надприродними можливостями, що виділялись з козацького оточення. Звичне на перший погляд слово навіює думки про сильний дух і характер. Але насправді під цим словом криється набагато глибший зміст. Характерниками називали людей з властивостями відьмаків, чародіїв, пророків, знахарів. Таких козаків-чаклунів часто також іменували «химородниками» (гіпнотизерами), «галдовниками» (чаклунами), «заморочниками» (вміли напускати «морок» – туман, сон), «каверзниками» [1].

Ще Д.І. Яворницький у своїй «Історії запорізьких козаків» дає їхній

опис: «... серед них завжди були так звані «характерники», котрих ні вода, ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали. Такі «характерники» могли відмикати замки без ключів, плавати човном по підлозі, як по морських хвилях, переправлялись через ріки на повстині чи роґожі, брати голими руками розпечені ядра тощо...».

Характерниками були представники особливого вищого стану козаків, наділені таємними військовими знаннями та посвячені, як зазначають деякі дослідники, у магичні ритуали. Проте, як доведено багатьма істориками та психологами, ці ритуали були нічим іншим, як унікальною та надзвичайно складною системою психофізичної підготовки воїнів. Проте не всі «характерники» мешкали та обіймали посади на Запорізькій Січі – так, характерників, котрі жили поза межами запорозьких земель, в народі часто називали знахарями, тобто тими, хто можевилікувати будь який недуг. Вони, за народним повір'ям, жили у кожному місті чи селі та допомагали людям [2].

Також слід зазначити особливості релігійних традицій козаків-характерників. Відомо, що вони були язичниками, а не християнами, як прийнято вважати. Доказом цього може слугувати те, що «їх ніколи не ховали попи, а ховали їх запорожці по-своєму». Декотрим навіть, як розповідають легенди, забивали в груди кілок, щоб вони «по смерті не вставали», а тоді засипали землею. Однак найпоширенішим похованням характерників було поховання лицем донизу, аби їх не торкнулося сонце.

Важливим є той факт, що характерники, крім українського бойового мистецтва, володіли бойовими мистецтвами інших народів, адже серед запорожців були представники 20 націй [4].

Звичайні люди та, ймовірно, козаки характерників побоювалися. Не випадково серед козаків існував вислів, що характерник і «самого чортяку вміє окульбачити і заставити собі служити». Щоправда, пройти випробування «на характер» було непросто й вдавалося далеко не всім. Щоб стати характерником, потрібно було пройти різноманітні складні випробування. Як «випускний іспит» кандидат мав переплисти на човні всі дніпровські пороги, що зробити під час «великої води» було практично неможливо. Але, за таких умов, коли виконувалося неможливе, стиралася межа між життям і смертю, в людини і проявлялися надзвичайні здібності, які пізніше склали основу характерництва.

Джерела козацької доби містять достатньо згадок про «дива» характерників. При цьому вони є не лише у власне козацьких літописах та працях дослідників, що симпатизували козакам (наприклад, Боплана), а й у стримано налаштованих до козаків авторів й навіть у відверто ворожих хроністів. А їх уже важко звинуватити у відсутності об'єктивності щодо козацтва. Це зайвий раз свідчить, що характерництво не було породженням багатонародної уяви, а навпаки – таємною дієвою зброєю козаків.

Жодна культура не може існувати без ірраціонального, причому воно не завжди виявляється в кривавих обрядах або безглузких табу. Дуже часто

іраціональне проявляється у вигляді духовних пошуків, спроб усвідомити світ і його закони. Таким іраціональним, що розбурхує приспані генетичні зв'язки з величними предками, нашою загадковою землею, є характерництво [1].

У наш час ще залишився слід характерників. Їх бойові мистецтва, таємниці та звичаї втілились в українських бойових танцях, на кшталт гопака, який вважається синтезом фізичної та духовної, себто психологічної, підготовки воїна. Хоча слід зазначити, що інформації про цих людей залишилося дуже мало. Вагомий «внесок» у це зробила радянська влада, намагаючись виключити слово "характерник" з українського лексикону, створюючи йому погану славу [3].

Отже, на нашу думку, козаки-характерники дійсно існували, хоча знання про них радянська влада і намагалась приховати, проте все ж таки ще залишились джерела, які містять згадки про наших нащадків та їх знання, становлячи сьогодні велику таємницю та інтерес не тільки для істориків, але й для біологів, хіміків та дослідників інших сфер науки.

1. Котляр Ю.В. Козаки-характерники: ведичний та фольклорний аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%B/Downloads/Npchdui_2011_147_134_18.pdf.

2. Коляндрук Т. Втрачена спадщина? Хто такі козаки-характерники [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://barvinok.ucoz.net/publ/ukrajinski_bojovi_tradiciji/vtrachena_spadshhina_khto_taki_kozaki_kharakterniki/12-1-0-24.

3. Козаки-характерники: хранителі древніх знань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uamodna.com/articles/kozaky-harakternyky-hranyteli-drevnih-znanj>.

4. Луців Є. Хто такі козаки-характерники? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.harmony.com.ua/text/924.html>.

Чуприна А.В.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Кучук А.М.**

зав. каф. теорії та історії держави і права

ІМАНЕНТНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Суспільство пройшло багато етапів розвитку, на одному з яких у зв'язку з демографічними та соціально-економічними чинниками виникла потреба у специфічній організації – державі. Протягом тривалого часу люди не мали уявлення про державу, але для її виникнення існували певні передумови. Однією з таких була людська психіка, якій притаманна потреба відтворювати (повторювати) дії та підкорятися лідеру – особі, яка здатна керу-

вати суспільством. Держава за таких обставин є суспільною організацією для здійснення цього керівництва.

З плином часу розвивалася і теоретична думка про походження держави. Так, результатом діяльності науковців XIX-XX століть було формування психологічної концепції походження держави.

Згідно із психологічною теорією походження держави (представники – Л.Й. Петражицький, Г. Лебон та ін.) право коріниться у психіці індивіда. Інтерпретація права з позиції психології індивіда дає можливість поставити юридичну науку на основу достовірних знань, отриманих шляхом самоспостереження або спостережень за вчинками інших осіб. При цьому держава розглядається як організація, створювана для управління суспільством з боку певних осіб. Це пояснюється теорією мас. На думку Лебона, всяке скупчення людей створює масу, головною рисою якої є втрата здатності до спостереження. Типовими рисами поведінки людини в масі є: знеособлення (призводить до панування імпульсивних, інстинктивних реакцій), різке переважання ролі почуттів над інтелектом (призводить до схильності до різних впливів), взагалі втрата інтелекту (призводить до відмови від логіки), втрата особистої відповідальності (призводить до відсутності контролю над пристрастями) [1].

Наведене дозволяє дійти висновку, що у такому стані людині необхідно, щоб її діяльність спрямовував хтось авторитетний. Ще у давні часи Конфуцій у своїх роботах виділяв дві категорії населення як правлячої еліти людей, що досягли інтелектуально-моральної і духовної досконалості, а також чиновників – «шляхетних мужів» (цзюнь цзи) і «маленьких людей» (сяо жень) [2]. Останні повинні підкорюватись та слухатись виходячи з того, що «шляхетний чоловік прагне справедливості, а низька («мала», «дрібна») людина прагне отримати вигоду» [3, с. 188-189]. Пізніше, на рубежі XV-XVI ст. флорентійський політик і філософ Ніколо Макіавеллі описав це явище у своїх роботах. Державу (незалежно від її форми) Н. Макіавеллі розглядав як особливу форму відносин між владою і підданими, що спирається на страх чи любов останніх. Держава є непорушною, якщо публічна влада не дає приводу до змов і збурень, якщо страх підданих не переростає в ненависть, а любов – у презирство [4]. За визначенням Н. Макіавеллі, політична доцільність є важливішою за мораль і закон, а правитель може і повинен нехтувати всім, крім успіху правління.

Засновниками теорії еліт прийнято вважати італійців – соціолога Вільфредо Парето та юриста і соціолога Гаєтано Моска. Зокрема, Г. Моска сформулював теорію правлячого класу, В. Парето ввів у науковий обіг термін «еліта». Згадуючи концепцію еліт, потрібно також згадати таких мислителів, як Р. Міхельс, Ж. Боден, М. Вебер, які стверджували, що в суспільстві завжди правила, править і правитиме меншість – еліта.

Використовуючи історичний метод, Г. Моска дійшов висновку, що у всіх народів, які перебувають на різних щаблях розвитку, завжди існує поділ

суспільства на два класи – клас правлячий (політичний) і клас керований. Перший завжди складає меншість суспільства, виконує всі політичні функції, монополізує владу, а також ті блага і переваги, які вона дає. Другий, завжди більш численніший і набагато менш організований, керується першим більш-менш законно чи, навпаки, довільно і насильно. У будь-якому суспільстві існує тенденція до утворення «спадкових каст» правлячого класу. Також Г. Моска вважав генеральною лінією розвитку суспільства боротьбу двох тенденцій: прагнення панівного класу утримати і передати у спадок владу і прагнення нового класу змінити співвідношення сил [5].

Для пояснення соціальної динаміки Вільфредо Парето формулює свою відому теорію «циркуляції еліт»: соціальна система прагне до рівноваги, і при виході її з рівноваги з часом повертається до неї; процес коливання системи й приходу її до «нормального стану» утворюють соціальний цикл; цикл залежить від характеру циркуляції еліт [6]. У своїх працях В. Парето користувався термінами «леви» та «лиси», запропонованими Н. Макіавеллі. Так звані «лиси» надають перевагу хитрості й спритності, прагнуть підтримувати свою владу пропагандою; керують шляхом використання переконання, підкупу, обману, обдурювання мас. У певному сенсі це авантюристи, схильні до змін й індивідуалізму, вони егоїстичні та ініціативні. Відстоюють переважно інтереси сьогодення та найближчого майбутнього. У свою чергу, для «левів» характерні агресивність, авторитарність, непримиренність, недовіра до компромісів, певний консерватизм. Вони часто сповідують патріотизм і схильні до бюрократизму [7].

Таким чином, у державі, насамперед як у соціальній організації людей, завжди можна виділити категорії людей, «пасивних» до управління, які є найчисельнішою групою, та «активних», які борються за право влади у державі. У процесі державотворення найважливішу роль відіграє саме категорія «активних» людей.

У зв'язку з цим важливим є залучення до участі у формуванні та реалізації державної політики молодих, активних, здібних людей. Відтак, на нашу думку, кроком до удосконалення держави має стати відміна грошового цензу для балотування на виборні посади. А пріоритетним має стати ценз освіти, за якого на посади в вищих органах державної влади зможуть потрапити люди лише з достатнім рівнем освіти для цього.

За таких умов можливе формування ноократичної системи суспільства як наступного рівня у розвитку форми державного правління. Ноократія – це принцип соціальної системи, яка виникла внаслідок розвитку вчення Володимира Івановича Вернадського та французького філософа П'єра Тейяра де Шардена про ноосферу. Цей принцип заснований на «пріоритеті людського розуму», згідно з яким державна влада зосереджена в руках інтелектуальної еліти. Чим більшою є кількість людей, яка усвідомлює могутність розуму, тим якіснішим стає прийняття рішень кожною людиною. Оскільки кожна людина є невід'ємною частиною людства, думки кожної людини є думками

усього людства. Щодо такого принципу управління, як меритократія – однієї з елітарних концепцій у західній політичній науці, основою якої є принцип індивідуальної заслуги у здійсненні політичної влади і соціального управління, то згідно з ним керівні пости повинні займати найбільш здібні люди, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження.

1. Социально-психологическая школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://murzim.ru/nauka/sociologija/24960-socialno-psihologicheskaya-shkola-gtard-g-lebon.html>.

2. Новая философская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iph.ras.ru/elib/3354.html>.

3. Переломов Л.С. Конфуций: жизнь, учение, судьба / Л.С. Переломов. – М. : Наука, 1993.

4. Учение Н. Макиавелли о государстве и политике [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bibliotekar.ru/istoria-politicheskikh-i-pravovykh-ucheniy-1/47.htm>.

5. Володин К.С. Гаэтано Моска и Вильфредо Парето: обзор теории / К.С. Володин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/gaetano-moska-i-vilfredo-pareto-obzor-teorii>.

6. Парето В. Теорія еліт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://the-law.at.ua/publ/politologija/politichna_elita/vpareto_teorija_elit/8-1-0-54.

7. Мусієздов О. «Леви» та «лиси», або Ще одне передбачення українського майбутнього / О. Мусієздов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uamoderna.com/blogy/oleksi-musiezdov/levy-ta-lysy>.

СЕКЦІЯ № 3
**«Актуальні проблеми теорії держави і права,
конституційного та міжнародного права»**

Ганчева М.
слухач магістратури Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – д.ю.н., проф. **Наливайко Л.Р.**
зав. каф. загальноправових дисциплін

**ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

У сучасній Україні проблема конституційно-правової відповідальності набуває надзвичайної ваги і значення. Це зумовлено передусім характером політичних, економічних, соціальних та низкою інших процесів у нашій країні. Надмірна заполітизованість, відмова від тоталітарної системи та поворот до прогресивних, демократичних відносин, перебудова системи органів державної влади, розбудова незалежності України – все це зумовлює реальну необхідність створення нових механізмів забезпечення реалізації повновладдя Українського народу. Одним із таких механізмів є конституційно-правова відповідальність як кваліфікаційна ознака конституційного права, що проникає в усі сфери суспільного життя, охороняє найважливіші суспільні відносини.

Метою статті є аналіз особливостей конституційно-правової відповідальності як виду юридичної відповідальності.

Питання конституційно-правової відповідальності є одним із найскладніших у сучасній науці конституційного права. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що вітчизняна юридична наука робить лише перші кроки у вивченні проблеми конституційно-правової відповідальності, адже, як відомо, за часів СРСР цій категорії взагалі не приділялась увага. Проблематика конституційно-правової відповідальності досліджувалась у роботах Л. Бориславського, І. Демиденко, Л. Кривенка, Л. Лабенської, О. Майданика, О. Мельника, Л. Наливайко, А. Пащенко, Ю. Тодики, О. Фрицького, В. Шевчука та інших вчених.

В юридичній літературі, присвяченій конституційно-правовій відповідальності, знайшла віддзеркалення різноманітність існуючих позицій щодо трактування із приводу юридичної відповідальності. Внаслідок цього, а також через неоднозначність сприйняття самої конституційно-правової відповідальності, існують серйозні відмінності в теоретичних підходах до розуміння цього виду відповідальності, відсутня єдність у категоріальному апара-

ті, що характеризує її. Так, наприклад, Н. Колосова вірно зазначає, що важко погодитися з тим, що конституційно-правова відповідальність є різновидом політичної відповідальності, а також із тим, що конституційно-правова відповідальність поєднує в собі політичну, моральну і юридичну відповідальність [6, с. 86].

Однак при всіх розбіжностях думки сходяться в тому, що неможливо заперечувати як саму необхідність такої відповідальності, так і існування цілого комплексу заходів конституційно-правової відповідальності в законодавстві. Так, наприклад, одні автори обмежуються загальною характеристикою конституційно-правової відповідальності, розглядаючи її як відповідальність державних органів та посадових осіб за порушення конституційно-правових норм [8, с. 11]. Інші автори намагаються деталізувати поняття конституційно-правової відповідальності [4, с. 102]. Але все ж таки, розкриваючи зміст цього поняття, доцільно виходити з більш загальної категорії – юридичної відповідальності, яка також не має однозначного визначення.

Так, наприклад, одна з позицій у науці полягає в тому, що юридична відповідальність – це закріплений у законодавстві та забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що належали йому [12, с. 689].

Таку саму думку висловлює В. Лазарєв: «Юридична відповідальність є обов'язком особи зазнавати певних позбавлень державно-владного характеру, передбачених законом, за вчинення правопорушення» [1, с. 240].

З іншого боку, юридична відповідальність – це застосування до правопорушника передбачених санкцією юридичної норми заходів державного примусу у формі «позбавлень» особистого, організаційного або майнового характеру [7, с. 5]. Ще одна точка зору щодо поняття юридичної відповідальності полягає у тому, що під такою відповідальністю розуміють правовідносини, в яких держава має право застосовувати певні заходи примусу до суб'єктів, які вчинили правопорушення і зобов'язані зазнавати втрат чи обмежень, передбачених санкціями норм права [2, с. 204]. Таким чином, враховуючи зазначені підходи до визначення сутності юридичної відповідальності, цілком зрозуміло, чому саме не існує єдиного поняття конституційно-правової відповідальності. При цьому серед науковців немає єдності не тільки у визначенні поняття конституційно-правової відповідальності, а й у самій назві цього виду відповідальності. Так, О. Фрицький використовує термін «конституційно-правова відповідальність» [3, с. 24].

Отже, проаналізувавши наукові погляди наведених вище фахівців, можна дійти висновків, що «конституційно-правову відповідальність» передбачено нормами Конституції, і вона може наставати при порушенні конституційних прав та обов'язків. Що ж стосується конституційно-правової відповідальності, то вона передбачена нормами конституційного права і може бути застосована за порушення прав та обов'язків, закріплених нормами конституційного права. Зважаючи на те, що конституційне право в даний час містить

у собі норми права, закріплені не тільки в Конституції України, а й у багатьох інших джерелах конституційного права, то, природно, поняття «конституційно-правова відповідальність» є доречним.

Слід зазначити, що поняття державно-правової і конституційно-правової відповідальності можуть уживатися як тотожні тільки до певної міри, через дужки: державно-правова (конституційно-правова) відповідальність, оскільки відповідальність за порушення конституційних норм у широкому значенні охоплює усі види юридичної відповідальності (у широкому значенні усі види юридичної відповідальності спрямовані на охорону Конституції України), а у вузькому, власному значенні слова, має свій галузевий канал реалізації – державно-правові заходи відповідальності. Проте поняття державно-правової і конституційно-правової відповідальності не можна ототожнювати. З одного боку, державно-правова відповідальність поглинає конституційно-правову, оскільки конституційні норми є частиною державно-правових норм. З іншого боку, обсяг поняття конституційно-правової відповідальності за своїм соціально-політичним значенням не може бути вичерпаний юридичним поняттям державно-правових заходів відповідальності. Такого висновку можна дійти на підставі того, що конституційно-правова відповідальність порівняно з державно-правовою дещо поєднує ознаки політичної та юридичної відповідальності.

Конституційно-правовій відповідальності притаманні такі специфічні особливості, які відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності:

- має конститууючий (системоутворюючий) характер, тобто визначає загальні принципи для інших видів юридичної відповідальності;
- має чітко виявлений політичний характер, оскільки настає за порушення суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням влади в державі;
- часто носить яскравий політико-правовий характер, обумовлений реалізацією даного виду відповідальності у сфері здійснення народовладдя, й іноді перетинається з політичною відповідальністю. З приводу цього питання між ученими-конституціоналістами ведеться дискусія: чи є конституційна відповідальність різновидом політичної відповідальності, чи навпаки – поєднує в собі політичну і моральну відповідальність; специфічність підстав конституційно-правової відповідальності: підставою ретроспективної відповідальності є юридичний факт конституційного делікту, а перспективної — юридичний факт набуття статусу суб'єкта конституційно-правової відповідальності;
- особливі процесуальні форми реалізації. В окремих випадках процедура відповідальності регулюється комплексом конституційних та інших галузевих норм чинного законодавства [5].

Зрозуміло, що останні події в нашій державі настільки швидко розвиваються та змінюються – приймаються та скасовуються законопроекти, накази та ін., що деякі з наведених ознак конституційно-правової відповідальності є вже застарілими, неактуальними і не відповідають рівню нових вкладних ві-

дносин, які існують наразі у державі.

Таким чином, здійснивши аналіз різноманітних наукових концепцій щодо визначення змісту поняття «конституційно-правова відповідальність», враховуючи позитивні та негативні наслідки для можливості її практичної реалізації (що є найактуальнішим завданням в процесі державотворення), вважаємо, що конституційно-правова відповідальність – це передбачений нормами конституційного права вид юридичної відповідальності, котрий існує у сфері конституційно-правових відносин, полягає у настанні для порушників конституційно-правових норм негативних наслідків. Проблематика конституційно-правової відповідальності є однією з найскладніших в сучасній науці конституційного права. Це пов'язано з тим, що, по-перше, цей вид юридичної відповідальності поки що в Україні безпосередньо в чинному законодавстві не визнано; по-друге, вітчизняна юридична наука робить лише перші поступки у вивченні проблеми конституційно-правової відповідальності, через що не сформульовано загальноновизнаного визначення останньої, висловлюються різні погляди стосовно її співвідношення з політичною та моральною відповідальністю.

1. Общая теория права и государства : учеб. / под ред. В.В. Лазарева. – М., 1996.
2. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за ред. В.В. Копейчикова. – К., 1997.
3. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. – К., 2004.
4. Бориславський Л. Конституційна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. XI регіональної науково-практичної конференції. – 2005. – С. 102-103.
4. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посіб. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К. : Атіка, 2004. – 512 с.
5. Деміденко І. Теоретико-правове розуміння конституційно-правової відповідальності // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 6. – С. 354-362.
6. Колосова Н.М. Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности // Государство и право. – 1997. – № 2. – С. 86-91.
7. Лук'янець Д. Типологія юридичної відповідальності // Юридична Україна. – 2004. – № 3. – С. 5.
8. Мельник О.В. Конституційно-правова відповідальність органів державної влади: питання сутності // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – № 1. – С. 11-15.
9. Наливайко Л. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності // Право України. – 1999. – № 10. – С. 45-50.
10. Стецюк Н. Конституційно-правова відповідальність в Україні: поняття, особливості, суб'єкти // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. XI регіональної науково-практичної конференції. – 2005. – С. 145-146.
11. Шевчук В.В. До питання про поняття і склад конституційних деліктів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 1. – С. 50-53.
12. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 1996.

Зозуля О.І.

кандидат юридичних наук,
докторант Ужгородського
національного університету

ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

Апарат глави держави залежно від форми правління, статусу глави держави і особливостей державного ладу у кожній державі має свій власний статус. При цьому досить цікавим постає досвід функціонування Адміністрації Президента Республіки Казахстан, що виступає прикладом традиційного апарату глави держави із порівняно незначною часткою самостійних владних повноважень, незважаючи на президентську форму правління. Саме тому в рамках удосконалення конституційно-правового статусу Адміністрації Президента України й вбачаються актуальними питання організації та діяльності Адміністрації Президента Республіки Казахстан.

Передусім, зазначимо, що організація діяльності Адміністрації Президента Республіки Казахстан має досить високий рівень правової регламентації, порядок формування, повноваження і структура якої комплексно визначаються на конституційному, законодавчому і підзаконному рівнях. Так, право глави держави формувати Адміністрацію Президента, Раду Безпеки та інші консультативно-дорадчі органи не лише закріплюється ст. 44 Конституції Республіки Казахстан від 30.08.1995 [1], але й більш широко розкривається Конституційним законом від 26.12.1995 № 2733 [2], що до напрямків діяльності Адміністрації Президента Республіки Казахстан, перш за все, відносить забезпечення діяльності глави держави, його своєчасне і повне інформування про стан справ у країні, безумовне і вичерпне виконання рішень Президента та контроль за їх виконанням. Вказане формулювання основних напрямків діяльності Адміністрації Президента і передбачене ч. 3 ст. 33 Конституційного закону формування складу апаратів інших консультативно-дорадчих органів глави держави з числа працівників Адміністрації Президента Республіки Казахстан виявляє базові ознаки апарату глави держави як його центрального й основного допоміжного органу загальної компетенції.

Підкреслимо, що законодавче врегулювання і не лише напрямків діяльності (як у Республіці Казахстан), але й загалом статусу, принципів, завдань, структури і порядку діяльності апарату глави держави розглядається нами як один із конструктивних способів його побудови, що дозволяє закласти стабільні правові передумови функціонування даної інституції.

У той же час Положення про Адміністрацію Президента Республіки Казахстан від 11.03.2008 за Указом № 552 [3] порівняно з нормативними засадами побудови апаратів глав інших держав забезпечує досить детальну впорядковану правову визначеність статусу і компетенції Адміністрації Прези-

дента Республіки Казахстан та її керівних посадових осіб. Наголосимо, що підхід до визначення правового статусу і повноважень апарату глави держави у Республіці Казахстан багато у чому наближений до практики формування Адміністрації Президента Республіки Білорусь, хіба що за виключенням її ідеологічної функції, що не відповідала би проголошеному ч. 1 ст. 5 Конституції Республіки Казахстан від 30.08.1995 [1] принципу ідеологічної багатоманітності. Так, наприклад, відповідно до п. 1 Положення від 11.03.2008 Адміністрація Президента Республіки Казахстан наділяється статусом державного органу, що обумовлюється її владними повноваженнями в частині контролю, координації та погодження діяльності інших державних органів. Як позитив розглядаємо і те, що керівник апарату глави держави не є членом уряду, а лише має право бути присутнім на засіданнях парламенту і уряду (пп. 19, 20 п.24 Положення від 11.03.2008 [3]), що не надає Керівнику Адміністрації обов'язкового голосу, але достатньою мірою забезпечує представництво глави держави у вказаних державних інституціях.

Конструктивним вбачається послідовне визначення Положенням від 11.03.2008 [3] місії, основних завдань і функцій (повноважень) Адміністрації Президента Республіки Казахстан. Відповідно до цього навіть в умовах дещо розширеної компетенції апарату глави держави, зумовленої президентською формою правління у Республіці Казахстан, правильно формулюється його місія (призначення), а саме якісне і своєчасне інформаційно-аналітичне, правове, протокольне-організаційне, документарне та інше забезпечення діяльності глави держави. Таким чином, здійснення Адміністрацією Президента Республіки Казахстан державно-владних повноважень має розглядатись виключно з позицій забезпечення нею діяльності президента, а не як самостійний напрямок роботи апарату глави держави, як це значною мірою має місце у Республіці Білорусь. Інший істотний аспект компетенції Адміністрації Президента Республіки Казахстан, крім забезпечення реалізації повноважень глави держави, становить забезпечення діяльності Державного секретаря, Асамблеї народів, Вищої Судової Ради та дорадчих органів при Президентові Республіки Казахстан (пп. 2 п. 9 Положення від 11.03.2008 [3]), що вказує на координаційну роль апарату у системі допоміжних органів глави держави.

Не можна не відзначити структурованість за сферами діяльності глави держави і детальність розкриття конкретних повноважень Адміністрації Президента Республіки Казахстан, що закріплюються щонайменш у 55 пунктах її Положення від 11.03.2008 за Указом № 552. Такий підхід до організації діяльності апарату глави держави, як на нас, є одним із основних заходів забезпечення дотримання законності у його практичній діяльності, у тому числі при реалізації повноважень владного характеру, що дозволяє мінімізувати неправомірне перебирання повноважень і викривлення формату відносин із іншими державними органами. Розгорнуте нормативне закріплення компетенції Адміністрації Президента Республіки Казахстан дозволяє правильно визначити її структуру і повноваження підрозділів, обрати оптимальні форми і

методи роботи, розподілити кадровий і матеріально-фінансовий потенціал.

Зазначимо, що Адміністрація Президента Республіки Казахстан виступає прикладом апарату глави держави, що, незважаючи на президентську форму правління та істотні владні повноваження президента, хоч і наділений низкою організаційно-владних функцій, проте зосереджує свою діяльність здебільшого на експертно-аналітичній роботі, підготовці відповідних пропозицій і організаційному забезпеченні, принаймні виходячи з його правових засад.

Самі владні повноваження Адміністрації Президента Республіки Казахстан здебільшого або обмежуються контролем за реалізацією державними органами державної політики та виконанням ними актів і доручень глави держави і Державного секретаря (пп. 3 п. 12, пп. 2 п. 14, пп. 8 п. 22 Положення від 11.03.2008 за Указом № 552 [3]), або ж виражаються у координації діяльності тих державних органів, які безпосередньо підпорядковані главі держави (пп. 3 п. 21 даного Положення), зокрема Генеральної прокуратури, Комітету національної безпеки, Національного банку та Республіканської гвардії. Це створює передумови прямого і опосередкованого втручання апарату глави держави у функціонування даних органів державної влади, прийнятність чого зумовлюється тією чи іншою формою правління, статусом глави держави, наявністю окремого уряду тощо. На нашу ж думку, повинна мати місце раціональна мінімізація владних повноважень апарату глави держави, їх трансформації, передусім, до контрольної діяльності та координації роботи не стільки органів державної влади, як інших допоміжних органів, орієнтованих апарат саме на організаційно-аналітичне забезпечення глави держави.

Разом із тим відзначимо часткову невідповідність прав Адміністрації Президента Республіки Казахстан її завданням і функціям, що серед іншого стосується права давати доручення заступникам Прем'єр-міністра, його Канцелярії, центральним і місцевим органам виконавчої влади Республіки Казахстан й деяким іншим державним органам (пп. 1 п. 32 Положення від 11.03.2008 [3]). Дане право, що має чітку управлінську сутність, не тільки не підтверджується владними повноваженнями апарату глави держави щодо перелічених осіб і державних органів, але до того ж не містить жодних обмежень предмета і випадків надання Адміністрацією їм таких доручень.

Таким чином, побудова Адміністрації Президента Республіки Казахстан характеризується детальною правовою регламентацією її організації, орієнтуванням діяльності, передусім, на забезпечення виконання повноважень глави держави й відносною обмеженістю владних повноважень в умовах президентської форми правління. З іншого боку, в умовах демократичної правової держави не можна погодитись із необґрунтовано широкими правами апарату глави держави, а також нормативно не обмеженою координацією ним діяльності органів прокуратури, органу безпеки й органів державної влади.

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1996. – № 4. – Ст. 217.

2. О Президенте Республики Казахстан : Конституционный закон Республики Казах-

стан от 26.12.1995 № 2733 // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. – 1995. – № 24. – Ст. 172.

3. Об утверждении Положения об Администрации Президента Республики Казахстан : Указ Президента Республики Казахстан от 11.03.2008 № 552 // Собрание актов Президента Республики Казахстан и Правительства Республики Казахстан. – 2008. – № 12-13. – Ст. 116.

Ковбаса Ю.В.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – д.ю.н., проф. **Наливайко Л.Р.**

зав. каф. загальноправових дисциплін

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ

Питання децентралізації є комплексним і багатоаспектним, тому останнім часом зростає увага учених-правників до проблем реформування системи органів публічної влади, розвитку демократичних інститутів. Це зумовлено потребами й інтересами людини, територіальної громади, суспільства загалом. Євроінтеграційний курс України вимагає оптимізації територіальної організації влади, децентралізації владних повноважень, зміцнення місцевого самоврядування, перерозподілу владних повноважень між центром та регіонами на користь останніх, наближення регіональних і місцевих органів влади до населення.

Реформа місцевого самоврядування є однією з найважливіших серед комплексу реформ, які сьогодні потрібні Україні на шляху європейського розвитку. Фактично від успіху саме цієї реформи залежить успіх усіх секторальних реформ, оскільки вона має забезпечити реальну участь громадян України в тих перетвореннях, які відбуватимуться в державі.

Без реформування місцевого самоврядування, здійснення процесів децентралізації неможливо подолати негативні процеси в соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів, забезпечити суттєве підвищення рівня та якості життя більшої частини громадян України. Лише зміна парадигми управління державою, послідовне проведення реформування місцевого самоврядування, територіальної організації влади в Україні, удосконалення наявної системи управління на місцях, розширення повноважень органів місцевого самоврядування сприятиме побудові місцевої влади на засадах демократії [3, с. 4].

У науковій літературі приділено увагу різним аспектам цього питання, а саме визначенню сутності цього поняття, розгляду типів і форм децентралізації, досвіду зарубіжних країн, оцінюванню та визначенню перспектив де-

централізації в Україні. Аналіз теоретичних розробок дозволяє говорити про децентралізацію як складне комплексне явище, яке включає політичну, адміністративну, економічну складові та пов'язане зі створенням можливості побудови більш ефективної моделі управління на державному, регіональному, місцевому рівнях.

Загалом можна говорити, що, зважаючи на значення питання децентралізації в подальшому розвитку державотворчих процесів, наукові пошуки в цьому напрямку можна віднести до пріоритетів у теорії і практиці державного управління [6, с. 277-286]. До дослідників, які розглядали різні аспекти децентралізації, належать В. Авер'янов, М. Баймуратов, О. Батанов, В. Борденюк, В. Вакуленко, П. Ворона, К. Линьов, Р. Сметанін, О. Козич, М. Корявець, А. Матвієнко, В. Мельниченко, Н. Мельтюхова, Б. Шевчук, О. Прієшкіна, О. Петренко, В. Кравченко, В. Куйбіда, О. Лазор, І. Лопушинський, Р. Плющ, М. Пухтинський, С. Саханенко, Ю. Шаров та ін.

У науковій літературі пропонуються різні варіанти визначення децентралізації державного управління. Одним із прикладів є розгляд децентралізації як процесу передачі відповідальності за планування та реалізацію ресурсного забезпечення, розподілу й інших компонентів соціального управління від центральних органів державної влади до регіональних, місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування [2, с. 7]. Це широкий підхід до визначення, оскільки охоплює різні аспекти цього процесу, зокрема деконцентрацію. Іншим прикладом є визначення децентралізації як «способу територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є відносно незалежними від неї» [7, с. 167].

Аналізуючи децентралізацію публічної влади з процесуальної точки зору і на основі досвіду європейських держав, Р. Колишко розрізняє такі етапи і фази процесу децентралізації:

1) етап доктринального визначення владних повноважень на вертикальних рівнях публічної влади з одночасним встановленням обсягів компетенції. Він включає дві фази: формального визначення та встановлення повноважень, їх обсягу за кожним рівнем публічної влади;

2) законодавче закріплення результатів першого етапу. Тут виділимо фазу внесення змін і доповнень до законів, розробки нових нормативних актів; закріплення процесу децентралізації влади на конституційному рівні; узгодження Конституції і відповідних законів, підзаконних актів;

3) налагодження механізму контролю за здійсненням процесу децентралізації, що передбачає конституційний контроль, розширення юрисдикції судів, функціонування адміністративних судів [1, с. 6-8].

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади має здійснюватися на основі Конституції та законів України, положень Європейської хартії місцевого самоврядування з дотриманням таких принци-

пів: верховенства права; відкритості, прозорості та громадської участі; повсюдності місцевого самоврядування; субсидіарності; доступності публічних послуг; підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді; підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади в питаннях дотримання Конституції та законів України; правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування; державної підтримки місцевого самоврядування; партнерства між державою та місцевим самоврядуванням; сталого розвитку територій [4].

Загалом проблема відповідності вітчизняного законодавства положенням Європейської хартії місцевого самоврядування відображена в значній кількості наукових публікацій. Особливо цікавими є висновки дослідників щодо виділення існуючих суперечностей, невідповідностей положень законодавства України положенням зазначеної Хартії. Зокрема, серед таких невідповідностей називають: визнання права на місцеве самоврядування лише за базовим рівнем, а не віднесення до суб'єктів права на місцеве самоврядування всіх рівнів місцевої влади; невизначеність у вітчизняному законодавстві територіальної основи місцевого самоврядування; недотримання принципу субсидіарності під час закріплення компетенції місцевого самоврядування, наявності «конкуренції компетенцій» між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, закріплення статусу «делегованих» у значній частині повноважень місцевого самоврядування [5].

Таким чином, слід зазначити, що децентралізація – це запорука ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, дійсного народовладдя. Процес децентралізації має передбачати виконання основних і конкретних функцій, усі етапи процесів прийняття і реалізації управлінських рішень, тому потрібно розробити нові положення про керівні структури з чітким і зрозумілим розподілом повноважень.

Грунтовне вивчення теоретичних та організаційно-правових засад децентралізації сприятиме виділенню інноваційних систем надання послуг населенню відповідно до місцевих потреб, зниженню державних видатків, удосконаленню механізмів прийняття рішень, відповідальності влади в Україні, а також визнанню необхідності підвищення політичної та правової активності інститутів громадянського суспільства, зокрема територіальних громад, сприянню з боку, насамперед, державної влади їх залученню та безпосередньої участі у процесі вирішення питань місцевого, а як наслідок – і регіонального, значення.

1. Колишко Р. Децентралізація публічної влади в унітарній державі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Р. Колишко. – К., 2003.

2. Линьов К. Централізація, децентралізація та нелінійність у державному управлінні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Линьов К. – К., 2004. – 20 с.

3. Нижник Н., Гончарук Н. Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи : монографія / за заг. ред. Н. Нижник, Н. Гончарук. – Д. : Моно-

літ, 2009.

4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.

5. Ровинська К. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування як основа формування місцевого самоврядування в Україні / К. Ровинська // Державне будівництво. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_31.

6. Тарасенко Т. Проблема децентралізації в реформуванні місцевого самоврядування в Україні / Т. Тарасенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2 (21). – С. 277-286.

7. Шевчук Б. Децентралізація // Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. кол. Ю. Ковбасюка (голова) [та ін.] / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К.: НАДУ, 2011. – Т. 8: Публічне врядування.

Коношко А.М.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Наливайко О.І.**

доц. каф. загальноправових дисциплін

ПРОКУРАТУРА В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Україна перебуває на шляху демократичних перетворень – удосконалення наявних та запровадження нових засад демократії. Легітимність влади, від якої суспільство очікує ефективного управління та вирішення актуальних питань, є необхідною умовою для успішної демократизації. Однак під час розв'язання злободенних суспільних проблем українська влада, залишаючись легітимною, не завжди використовує демократичні методи, що припускають тривале узгодження обговорюваних питань з усіма акторами політичного процесу.

Значну роль у державному механізмі України відіграють органи прокуратури (від латинського слова *procurator* – керую). Прокуратура України – централізований орган державної влади, що діє в системі правоохоронних органів держави та забезпечує захист від неправомірних посягань на суспільний і державний лад, права й свободи людини, а також основи демократичного устрою.

Діяльність прокуратури спрямована на зміцнення демократичної, соціальної, правової держави та забезпечення національної безпеки України.

Прокуратура покликана сприяти утвердженню верховенства права, додержанню прав і свобод людини й громадянина, захисту конституційного ладу, суверенітету, зміцненню законності та правопорядку шляхом підтримання державного обвинувачення, нагляду за додержанням законів, представни-

цтва інтересів громадян або держави в суді [1, с. 141].

Механізм реалізації норм Конституції України – це сукупність інституційних та правових елементів, за допомогою котрих забезпечується втілення конституційних приписів на практиці. Механізм реалізації не обмежується тільки юридичним блоком, бо на цей процес вагомо впливають політична та соціально-економічна ситуація, соціально-психологічна ситуація в країні, рівень правової та загальної культури, моралі, історичний етап розвитку суспільства та держави та інші чинники. Важливі складові механізму реалізації – органи місцевого самоврядування, державні органи, що забезпечують застосування конституційних норм у процесі нормотворчості, правоохоронної та правозастосовчої діяльності (інституційний блок) [2]. Існує чотири форми реалізації, а саме: дотримання, використання, виконання та застосування.

Всі ці чотири форми реалізації конституції повинні застосовуватись й ефективно взаємодіяти між собою для повної та всебічної реалізації основного закону держави.

Основна особливість прокуратури в Україні, а отже і особливість її конституційно-правового статусу, полягає в тому, що вона є прокуратурою змішаного (наглядово-обвинувального) типу, виконує функції як нагляду за виконанням законів, так і кримінального переслідування.

Прокуратура України – єдина централізована система органів державної влади, на які Конституцією та законами України покладено здійснення функцій з підтримання державного обвинувачення та представництво інтересів громадян або держави в суді, нагляд за додержанням законів органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами [3].

Згідно зі ст. 121 Конституції України на прокуратуру покладаються такі функції:

- а) підтримання державного обвинувачення в суді;
- б) представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, визначених законом;
- в) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- г) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [4, с. 20-56].

Конституція не передбачає прокурорського нагляду за додержанням Конституції і законів України органами та посадовими особами державної виконавчої влади, представницькими органами і органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, а також громадянами. Зміни в правовому статусі прокуратури безпосередньо пов'язані з підвищенням ролі судів у захисті передбачених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина, юридичних осіб. Прокуратура посідає значне місце в державному механізмі нашої країни, активно впливає

на забезпечення законності, прав і свобод людини та громадянина.

Відповідно до ст. 121 Конституції та ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» органи прокуратури становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор, з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим.

Правовою основою організації і діяльності органів прокуратури є Конституція, Закон «Про прокуратуру», кримінально-процесуальне, цивільно-процесуальне, адміністративне, кримінально-виконавче, господарсько-процесуальне законодавство та інші закони України, а також визнані Україною відповідні міжнародні договори й угоди.

Діяльність органів прокуратури спрямовується на всемірне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку й має своїм завданням захист від неправомірних посягань на:

1) закріплені Конституцією України незалежність держави, суспільний і державний лад, політичну та економічну системи, права національних груп і територіальних утворень;

2) гарантовані Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічні, політичні, особисті права й свободи людини та громадянина;

3) основи демократичного устрою державної влади, правовий статус місцевих рад, органів самоорганізації населення [5, с. 7].

Реалізуючи завдання і функції, органи прокуратури виступають важливим елементом в механізмі захисту Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Метою діяльності органів прокуратури повинно бути забезпечення верховенства Конституції України в нормотворчій і правозастосовчій діяльності.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. // Офіційний вісник. – 2014. – № 19. – Ст. 583); Закон України «Про прокуратуру» (зі змін. і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 16.

3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 15.01.2015 (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2015.

4. Про Конституційний Суд України : Закон України від 27.03.2014 (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 816.

5. Вернидубов І. Функції прокуратури на перехідний період / І. Вернидубов // Право України. – 1998. – № 2. – С. 7-15.

Ліщенко О.О.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. –к.ю.н., доц. **Орлова О.О.**

доц. каф. теорії та історії держави і права

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

У нинішніх умовах розвитку правової системи України, що ґрунтується на зміцненні гарантій прав людини та громадянина, важливим є піднесення на достатній рівень правової культури та правосвідомості громадян України. Конституція України несе в собі соціальну цінність як для держави, так і для суспільства в цілому.

Термін «конституція» в різні часи використовувався в різних значеннях. Вважається, що слово «*constitutio*» як нормативно-правовий термін уперше було вжито в актах Стародавнього Риму, що починалися зі словосполучення, з лат., *Rem Publicum Constituere...* – «Римський народ установлює...».

З історії стародавнього світу залишилося багато прикладів уживання терміна «конституція» (давньогрецький аналог – «політія») для позначення нормативно-правових актів важливого державного значення, зокрема відома «Афінська політія». У Стародавньому Римі конституціями називали окремі розпорядчі акти римських імператорів, наприклад акти, що їх видав візантійський імператор Юстиніан (VI ст.) з метою проведення кодифікації римського права.

У середньовічній Європі конституціями називали акти, в яких закріплювалися привілеї та вольності феодалів (наприклад, Велика хартія вольностей 1215 року в Англії; акти Фрідріха II – «Конституція про права князів духовних» 1220 р., «Конституція про права князів світських» 1232 р.; Великий березневий ордонанс 1358 р. в Франції тощо).

У сучасному значенні нормативно-правовий термін «конституція» вперше вжив Шарль-Луї де Секонд Монтеск'є (1689-1755), який, серед іншого, використовував його для характеристики державного ладу тогочасної Великої Британії [1].

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., є основним джерелом конституційного права України [2] та характеризується низкою кваліфікаційних ознак:

- 1) має найвищу юридичну силу, є юридичним вираженням суверенної волі українського народу, який є єдиним джерелом влади в державі;
- 2) є кодифікованим нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили;
- 3) є юридичною основою законодавства України, оскільки закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і

покликані конкретизувати конституційно-правові норми і принципи;

4) є парламентською, оскільки прийнята спеціально уповноваженим суб'єктом – парламентом, тобто Верховною Радою України;

5) має підвищену стабільність, яка забезпечується відповідною системою державно-правових гарантій. Конституція України має чіткий законодавчо визначений порядок прийняття і внесення до неї змін, регламентований розділом XIII. Гарантом Конституції є глава Української держави. Функціональна діяльність Конституційного Суду спрямована на забезпечення гарантій Основного Закону України;

6) властивою є пряма дія норм. Це означає, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується;

7) є основним законом держави, оскільки регламентує найважливіші і найзагальніші відносини у державі та суспільстві. Якщо, наприклад, Кримінальний кодекс України регламентує правовідносини, які виникають між державою і фізичною особою, що скоїла правопорушення, то Конституція України регламентує відносини в політичній, економічній, культурній, соціальній, екологічній та інших сферах суспільного життя [3].

Конституція України – це писана конституція унітарної держави з автономним утворенням; жорстка конституція, оскільки внесення змін і доповнень потребує в окремих випадках як спеціальних суб'єктів (спеціальне коло суб'єктів, які мають право вносити пропозиції щодо внесення змін і доповнень, затвердження змін на всеукраїнському референдумі), так і кваліфікованої більшості голосів (не менше 2/3 конституційного складу Верховної Ради); народна (демократична) конституція, оскільки прийнята парламентом України від імені Українського народу.

Конституція України – це основне джерело конституційного права України. Вона відображає та закріплює стан розвитку суспільства й держави, економічну і політичну системи останньої. Це єдине джерело конституційного права України, яке містить норми, що регулюють усі сфери суспільних відносин, діє на всій території України, та є основою для розвитку українського законодавства загалом, змінюється в особливому порядку, встановленому в цьому ж акті.

1. Конституція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

3. Шаптала Н.К. Конституційне право України : навч. посіб. / Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. – Д. : ТОВ "ЛізуновПрес", 2012. – 472 с.

Орешкова А.Ф.,
слухач магістратури Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. – д.ю.н., проф. **Наливайко Л.Р.**
зав. каф. загальноправових дисциплін

ПРИНЦИП ПОЛІТИЧНОЇ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ

Державна служба є одним із ключових інститутів сучасної держави, зокрема важливим є реформування системи державного управління і сучасного громадянського суспільства. Від компетентності та рівня професіоналізму державних службовців залежить належне виконання завдань та функцій держави в умовах становлення України як демократичної, правової держави.

Питання принципів державної служби не є новим, його теоретичні аспекти часто ставали предметом наукових досліджень і розглядалися представниками адміністративного права і державного управління. Зокрема, розгляду їх сутності та особливостям реалізації приділяли увагу у своїх працях В. Авер'янов, О. Андрійко, Д. Бахрах, Ю. Битяк, Н. Болотіна, С. Дубенко, С. Ківалов, В. Коваленко, В. Колпаков, О. Крупчан, В. Малиновський, В. Монохін, О. Петришин, Н. Плахотнюк, С. Порошук, В. Процевський, М. Іншин, Г. Ткач, О. Томкіна, В. Цветков, В. Щербина та ін.

Ратифікація Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (2014 р.) [1], а також схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2015 р.) [2] зумовили незворотність реформування державної служби. Програмним документом для реформи в Україні стала схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України «Стратегія реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року» [3]. Важливе значення при цьому відіграє законодавче закріплення основних принципів державної служби та створення механізму їх реалізації. Зокрема невід'ємною складовою стратегічних перетворень, започаткованих в Україні, є наближення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування до європейських принципів, які висувуються до країн – кандидатів на вступ до Європейського Союзу, а також принципів «належного врядування», які закріплені рішеннями Ради Європи [3]. Успіх інституту державної служби буде очевидним, коли принципи будуть не лише декларуватися, а й реалізовуватися на практиці з метою створення умов для підвищення авторитету державної служби.

Уперше принципи державної служби були закріплені в прогресивному на час прийняття Законі України «Про державну службу» (1993 р.) [4], який визначав основні принципи, що стали відображенням тих уявлень про державну службу, які склалися в суспільстві на той час. Сьогодні, впроваджуючи поступову європеїзацію державної служби, набрав чинності Закон України «Про державну службу» (2015 р.) [5], який передбачає створення публічної,

професійної, політично неупередженої, ефективної державної служби, що орієнтована на громадян і функціонує в інтересах держави та суспільства. У ньому визначений порядок реалізації громадянами України права на рівний доступ до державної служби, що базується на їх особистих якостях та досягненнях.

Водночас слід зазначити, що ст. 3 Закону України «Про державну службу» (2015 р.) [5] передбачає частково оновлений перелік принципів державної служби, оскільки у ній наявні принципи, які не були передбачені в Законі «Про державну службу» (1993 р.) [4], серед них: верховенство права, патріотизм, добросовісність, ефективність, забезпечення рівного доступу до державної служби, політичної неупередженості, прозорості, стабільності. Зазначений перелік є більш змістовним та чітко відображає основні засади, на яких має ґрунтуватися сучасний інститут державної служби. Важливим є той факт, що серед принципів в новій редакції Закону України «Про державну службу» (2015 р.) закріплено політичну неупередженість, що є результатом тривалих дискусій щодо ступеня деполітизації державної служби серед науковців і практиків. Слід наголосити, що законодавець обрав більш лояльне тлумачення цього принципу порівняно з принципом політичної нейтральності, який міститься в законодавстві багатьох держав. Сутність принципу політичної неупередженості, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу» (2015 р.), полягає в недопущенні впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків [5]. Ще в 1919 році М. Вебер наголошував, що професією справжнього чиновника не повинна бути політика. Він має «управляти» передусім неупереджено [6]. Сьогодні є усвідомлення того, що державна служба повинна стати діючим інструментом для здійснення державної політики України, а не кон'юктурою, яка б відповідала інтересам того чи іншого політичного угруповання в керівництві держави.

Слід звернути увагу на те, що і у законодавстві, і в юридичній науці використовуються такі схожі поняття, як: «позапартійність», «політична нейтральність», «політична неупередженість». Аналіз їх змістовного навантаження дозволяє зазначити, що найбільш радикальним, безперечно, є поняття «позапартійність», яке висуває однозначну вимогу не бути членом політичної партії чи політичного руху. Із проголошенням незалежності України простежувалось прагнення влади забезпечити обмеження впливу партій на апарат держави. Про це свідчить Постанова Верховної Ради «Про департизацію державних органів, установ та організацій» (1991 р.), яка вимагала припинення діяльності організацій політичних партій в усіх органах державної влади [7]. У той час в Україні ще не існувало інституту державної служби, і рішення Верховної Ради було спрямовано передусім на обмеження впливу колишньої КПРС на державні інститути республіки. Інститут державної служби започатковано з набуттям чинності Закону України «Про державну слу-

жбу» (1993 р.) [4], і конституційне обмеження поширювалось на органи публічної влади, де саме і працювали держслужбовці.

Політична нейтральність і політична неупередженість не забороняють членство в політичних партіях і політичних рухах, а висувають вимоги щодо утримання від демонстрації політичних поглядів, політичних уподобань, особливого ставлення до політичних партій під час виконання своїх службових обов'язків [8, с. 12]. Так, у Законі України «Про державну службу» (1993 р.) не передбачено заборони державним службовцям бути членами політичних партій, і не закріплено такого принципу державної влади, як позапартійність. Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні», членами політичних партій не можуть бути судді, прокурори, поліцейські, працівники Служби безпеки України, військовослужбовці, працівники органів доходів і зборів, персонал Державної кримінально-виконавчої служби України, працівники Національного антикорупційного бюро України. На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в партії. Аналізуючи положення Закону України «Про державну службу» (2015 р.), О. Акімов вказує, що державним службовцям не забороняється бути членом політичних партій, проте їх політичні переконання не повинні впливати на виконання службових обов'язків. Беручи до уваги рівень політичної культури державних службовців і політичних діячів, забезпечити належне виконання й контроль за дотриманням цього принципу на практиці буде майже неможливо [9]. На думку науковців, очевидно, що членство в будь-якій політичній партії прямо породжує конфлікт інтересів з принципом політичної неупередженості та підриває довіру до державної служби [10, с. 70].

Слід зазначити, що принцип політичної неупередженості відрізняється від принципу безпартійності, оскільки перший надає можливість державному службовцю бути членом політичної партії, однак забороняє йому відстоювати інтереси своєї партії, використовуючи своє службове становище, а принцип безпартійності забороняє бути членом політичної партії. Однак слід мати на увазі, що можна й не бути членом політичної партії, проте захищати її інтереси під час виконання своїх посадових обов'язків, тобто принцип безпартійності не забезпечує партійної неупередженості державного службовця. Принцип політичної неупередженості має на меті захищати державних службовців від впливу й контролю з боку політичних партій так, щоб вони могли ефективно працювати незалежно від того, яка партія приходить до влади [17, с. 12-13].

Отже, сьогодні диктує нові правила та умови життя в соціально-політичній та управлінській діяльності. У процесі оновлення національного законодавства з урахуванням основних європейських стандартів у сфері державної служби, залишилася проблема щодо реалізації на практиці неупередженого характеру державної служби, зокрема в новому законі відсутні заборони щодо членства державних службовців у політичних партіях, що перед-

бачалося в численних законопроектах. У Законі України «Про державну службу» (2015 р.) йдеться лише про неприпустимість демонстрування політичних поглядів під час виконання службовцями посадових обов'язків за винятками, встановленими у ч. 3 ст. 10 зазначеного Закону.

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

3. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 227-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-p>.

4. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.

5. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

6. Вебер М. Политика как признание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения : пер. с нем. – М. : Прогресс, 1990. – 666 с.

7. Про департизацію державних органів, установ та організацій: постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 № 1429-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1429-12>.

8. Ківалов С. В. Принципи державної служби у новому Законі «Про державну службу» / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 68. – С. 7-16.

9. Акімов О. О. Становлення професійної державної служби в Україні: правові принципи / О. О. Акімов // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2015. – Вип. 1 (13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_15.

10. Курочка Л. Принципи державної служби в Україні: сучасні підходи / Л. Курочка // Вісник Національної академії державного управління. – 2012. – № 3. – С. 66-72.

Петренко А.О.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – д.ю.н., проф. **Наливайко Л.Р.**

зав. каф. загальноправових дисциплін

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ»

Розвиток сучасного державно-політичного життя висуває нові дослідницькі пріоритети. Особливої актуальності набувають дослідження децентралізації влади, що формують основу демократичної правової держави.

Децентралізацію в Україні можна визначити як реорганізацію державної влади та передачу значних повноважень і ресурсних можливостей від державних органів влади органам місцевого самоврядування. Причому повноваження мають передаватись на найнижчий – тобто найближчий до людей – рівень, за умови, що це не шкодить якості наданих послуг і такі повноваження можна реалізувати найбільш успішно.

Проблематиці демократизації присвячено чимало наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, які вивчали його у різних аспектах. Зокрема, це роботи: В.Б. Авер'янова, М.О Баймуратова, В.І. Борденюка, Р.К. Давидова, О.В. Зайчука, О.О. Карлова, С.В. Ківалова, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, В.С. Куйбіди, П.М. Любченка, Г.О. Мурашина, Н.А. Мяловицької, Н.Р. Нижник, В.Ф. Опришка, М.П. Орзіха, О.В. Петришина, В.Ф. Погорілка, М.О. Пухтинського, П.М. Рабіновича, Ю.М. Тодики, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала та ін.

Інститут демократизації виступає необхідним юридичним чинником гарантування та забезпечення права на самоврядування.

Визначення поняття «децентралізація» надається в наукових публікаціях і має побіжний характер, що призводить до неточних термінологічних інтерпретацій, неправильних висновків. З метою більш чіткого окреслення предметного поля критики варто провести відповідний ґрунтовний аналіз наукових підходів.

Децентралізація є доволі складним поняттям, яке можна розкривати через його вплив на: адміністративно-територіальний устрій держави, систему органів публічної адміністрації, розподіл між ними функцій, повноважень та фінансових ресурсів. Однак передусім нагадаємо, що децентралізацію задекларовано у ст. 132 Конституції України як одну із засад, на яких ґрунтується територіальний устрій держави. Проте, на відміну від конституцій багатьох зарубіжних держав, засадою є не сама децентралізація, а «поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади». Інакше кажучи, децентралізація не є винятковим принципом за названою конституційною нормою, а згадане «поєднання» відображає постійні коливання українського суспільства та його політику між Сходом і Заходом.

Аналіз наукової літератури свідчить, що не існує єдиного визначення поняття «децентралізація». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «децентралізація» подається як система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління [15].

У філософському словнику децентралізацією вважається перехід управління від центральних органів влади до місцевих органів. Політичний та економічний словники визначають децентралізацію як спрощення або послаблення централізації; передачу органам місцевого самоврядування частини функцій центральної влади; розширення кола повноважень нижчестоящих органів управління за рахунок вищестоящих.

В енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона поняття «централізація» та «децентралізація» тлумачаться таким чином: централізація – це система державного устрою, за якою центральна урядова влада прагне не тільки регулювати загальний напрям державного життя, а й керувати діяльністю місцевих влад, підпорядкувати своєму безпосередньому впливу більшість або всі сфери місцевого життя. Протилежною їй є система децентралізації, за якою розмежовуються функції центральної влади і місцевих влад, обсяг прав останніх розширюється за рахунок обсягу прав перших, зазначається, що децентралізація є загальним принципом державного устрою [16].

У тлумачному термінологічному словнику з конституційного права Л.Р. Наливайко та М.В. Беляєва під децентралізацією розуміється процес передачі частини функцій та повноважень центральних органів влади на місцеві рівні виконавчої влади та органам самоврядування, тобто це процес розширення та зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій при одночасному звуженні прав і повноважень відповідного центру [17].

У науці державного управління поняття «децентралізація» вживається у двох розуміннях: широкому і вузькому. Йтися може, по-перше, про процес розподілу влади, передачу частини функцій від центра до периферії, а по-друге – про певну систему взаємовідносин між державою та адміністративно-територіальними одиницями. Професор Н.Р. Нижник розглядає поняття децентралізації як характерне для сфери державного управління явище, зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами, певний протилежний бік централізації, своєрідний засіб відображення централізації [18].

Децентралізація – система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до органів місцевого самоврядування. Деконцентрація влади – формальний або неформальний розподіл владної компетенції поміж кількома інститутами чи центрами прийняття рішень, які функціонують на різних щаблях організації (центральному, регіональному, місцевому) [19].

Як зазначав свого часу Р. Драго, деконцентрація передбачає наявність місцевих органів, що залежать від уряду функціонально, в порядку підзвітності їх посадових осіб. Залежність посадових осіб означає, що керівництво місцевих органів призначається центральним урядом і може бути ним усунена. Функціональна залежність означає, що центральна влада може визнавати за місцевими органами досить широку компетенцію, але вона може в будь-який момент переглянути їх повноваження, змінити чи скасувати прийняті ними рішення як внаслідок порушення законності, так і виходячи з їх доцільності [20].

Децентралізація полягає у передачі прав на прийняття рішень не просто представникам центральної влади, а органам, які не перебувають в ієрархічній підпорядкованості центральним органам влади і найчастіше обираються зацікавленими громадянами.

Висвітлення та аналіз теоретичних підходів до змісту поняття «децентралізація» дає підстави сформулювати таке його визначення. Децентралізація

– спосіб визначення та розмежування завдань, функцій і повноважень, за якого більшість з них передається з рівня центральних органів влади на рівень нижчий, тобто це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів влади до органів місцевого самоврядування.

Отже, однією з найважливіших передумов успішної децентралізації публічної влади в державі, як запоруки її демократизму і забезпечення в такій державі народовладдя, є визнання, нормативне відображення та впровадження місцевого самоврядування до правової системи держави. Саме тому вивчення досвіду європейських країн щодо реформування адміністративно-територіального устрою й організації та функціонування публічної адміністрації має велике значення для вдосконалення все ще недостатньо ефективної системи місцевого самоврядування України. З огляду на зазначене саме європейський досвід децентралізації завдань і функцій (запровадження місцевого та регіонального самоврядування) на тлі українських реалій і буде предметом подальшого дослідження.

Попов В. С.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Права людини, їх соціальне призначення в суспільстві – одна з найбільш важливих проблем історичного, соціального та культурного розвитку людства. Вони незмінно перебували і нині залишаються у центрі уваги філософської, політичної, правової, етичної, релігійної та інших форм суспільної думки.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що питання прав людини сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері прав особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства.

Однією з реалій сучасного міжнародного правопорядку є визнання прав людини складником предмета міждержавних відносин: ставлення держави до її громадян вже не вважається справою виключної внутрішньої юрисдикції. Права людини – це цілісний орієнтир, що дозволяє застосовувати «людський вимір» до держави, права, етики, моралі. Права і свободи людини є визначним нормативним виміром її соціально-культурної діяльності. Більш того, вони виступають як одна з найбільших культурних цінностей.

Суть порушеної нами проблеми полягає як у наявності труднощів у реа-

лізації деяких закріплених у Конституції прав і свобод, так і в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень. Існує чимало перешкод на шляху захисту прав людини і громадянина. Ще не відпрацьовано механізм реалізації прав і свобод у системі державних та правоохоронних органів. Не можна залишити поза увагою і той факт, що в Україні дуже обмеженим є коло засобів захисту прав людини.

Майбутнє будь-якого суспільства та держави залежить безпосередньо від того, які культурні, моральні, релігійні, правові цінності людей домінують, які ідеали поширені в ньому, які моральні уявлення є пріоритетними. Мораль виходить із системи норм і правил поведінки, ідей, звичаїв, традицій, уявлень про добро та зло, справедливість і несправедливість, честь та гідність, пануючих у певному суспільстві. Моральні принципи суспільства становлять ту основу, на якій ґрунтуються цінності окремих індивідів, колективів і всіх людей. Суспільство, яке утверджує пріоритет людської особистості як найважливішої соціальної цінності, має право вимагати від держави та її органів визнання, дотримання і захисту прав та свобод людини і громадянина.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права – основоположний міжнародно-правовий документ у галузі міжнародного захисту громадянських (особистих) і політичних прав та свобод людини, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року і набрав чинності 23 березня 1976 року [2, ст. 1].

У цьому пакті конкретизуються права особи як громадянина, суб'єкта права та учасника політичного життя [1, ст. 25]. Формулювання статей про права людини не залишають сумнівів у їх імперативному характері.

Разом із Загальною декларацією прав людини міжнародні пакти складає і Міжнародний білль прав людини (чи Хартія прав людини), що покладає на держави обов'язок забезпечити здійснення закріплених у цих документах прав всіма необхідними засобами, у тому числі й правовими.

На основі Загальної декларації прав людини Комісія ООН з прав людини розробила запропоновані в 1966 р. для прийняття юридично обов'язкові документи – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, які найповніше визначили перелік та зміст основних прав людини. Обидва документи набули чинності в 1976 р. після ратифікації їх, як було обумовлено, 35 країнами. Зміст пактів закріпив різний рівень обов'язковості їх положень для держав-учасниць.

Контроль за дотриманням норм Пакту, включаючи розгляд індивідуальних скарг, здійснює міжнародний орган – Комітет із прав людини. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, підписаний у 1966 р., надав Комітету із прав людини компетенцію приймати та розглядати повідомлення (скарги) від осіб про те, що вони є жертвами порушень державою-учасницею Пакту та цього протоколу якогось із прав, викладених у Пакті. Україна ратифікувала Протокол і визнає юрис-

дикцію Комітету [7].

Протягом століть права та свободи особи ставилися центральним об'єктом в історичних проектах та наукових дослідженнях. Як уже зазначалося, права та свободи людини становлять ядро правового статусу особи і громадянина.

Отже, можемо дійти висновку, що правовий статус особи і громадянина – це система або сукупність юридичних і природних прав, свобод і обов'язків особі, які закріплені в чинних формах і видах права, зокрема в законодавстві, і складають необхідні потенційні можливості особи мати суб'єктивні права та обов'язки, реалізувати їх у системі суспільних правовідносин, у різноманітних формах діяльності, спілкування і навчання.

1. Загальна декларація прав людини, 1948 р. // Міжнародний захист прав і свобод людини : зб. документів. – К., 1990.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966 р. // Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадські та політичні права. – К. : Правнича фундація, 1995.

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966 р. – К. : Правнича фундація, 1995.

4. Конституція України, 28 червня 1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Орзіх М. Міжнародні правові стандарти і права людини в Україні // Право України. – 1992. – № 4.

6. Рабинович П. М. Загальна декларація прав людини – вселюдський ідеал гуманізму // Право України. – 1998. – № 12.

7. Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1973. – № 2148-VIII.

Зозуля І. В.

д.ю.н., проф.

Пряда О.В., студент

(Харківський НУВС)

ЗАКОНОДАВЧА ПРАКТИКА З УДОСКОНАЛЕННЯ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV [1], згідно з ч. 1 ст. 1, «визначає юрисдикцію, повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ, порядок звернення до адміністративних судів та порядок здійснення адміністративного судочинства». Разом із тим за час, що пройшов, у нього було внесено 89 змін і доповнень, що, на нашу думку, значно перевищує допустимі межі. Тим не менш, законодавець у нормах Кодексу постійно відтворює доктринальні положення, опра-

цьовані та обґрунтовані такими вченими, як О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, А.Т. Комзюк, Р.С. Мельник та ін. Крім того, деякі питання розвитку адміністративного судочинства в Україні досліджувались А.А. Бондаренко [2], поняття й ознаки адміністративного судочинства та місце у ньому письмового провадження були предметом наукової розвідки Д.В. Роженко [3] тощо. З огляду на це сьогодні актуальним є дослідження наявної законодавчої практики з удосконалення Кодексу адміністративного судочинства України.

Слід зазначити, що тільки в 2015 році в Кодекс адміністративного судочинства України було внесено 7 змін, і вже на початку 2016 року – 1 зміна. Їх аналіз дозволяє висунути такі спостереження.

Перш за все, найбільш важливим для вітчизняної нормотворчої практики є рішення та ухвали Конституційного Суду України стосовно тих чи інших питань удосконалення адміністративного судочинства держави. Зокрема, такою слід вважати Ухвалу Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Сидоренко Олени Сергіївни щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 155 Кодексу адміністративного судочинства України у взаємозв'язку з положеннями ч. 1, 2 ст. 55, п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України та положень ст. 158, ч. 2 ст. 171², ч. 2 ст. 185 цього Кодексу [4], де розглядались питання, чи є ухвала місцевого загального суду як адміністративного суду про залишення позовної заяви без розгляду у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності остаточним вирішенням справи по суті; чи є така ухвала остаточною, та чи підлягає вона оскарженню в установленому законом порядку. На жаль, таке надзвичайно важливе для судової адміністративної практики питання було визнано невідомим Конституційному Суду України.

Зовсім іншим за результатом слід вважати Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-6/2015 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 171² Кодексу адміністративного судочинства України від 08.04.2015 № 3-рп/2015 [5], стосовно якого висувалось припущення про неконституційність положень ч. 2 ст. 171² Кодексу адміністративного судочинства України, згідно з якими рішення місцевого загального суду як адміністративного суду у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності є остаточним і оскарженню не підлягає. Як результат, Конституційним Судом України було винесено рішення про неконституційність положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України.

Правда, з цього приводу маємо окрему думку судді Конституційного Суду України В.І. Шишкіна стосовно концепції мотивування, вважаючи її униканням оцінки змін до законів в аспекті вимог ч. 3 ст. 22 Конституції

України, за якою при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [6], підкресленого враженням, «що Конституційний Суд України став унікати такого концептуального підходу в аналізі положень законів, як їх оцінка через відповідність застережувальним приписам частини третьої статті 22 Конституції України у взаємозв'язку з положеннями пункту 8 частини третьої її статті 129». В цілому, на нашу думку, Рішення Конституційного Суду України надає цілком достатні роз'яснення з розглянутого питання.

По-друге, це закони та постанови Верховної Ради України. Так, з огляду на майбутню євроінтеграцію законодавства України, актуальною треба вважати Постанову Верховної Ради «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо негайного розгляду судами позовів про примусове видворення або щодо затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства або забезпечення передачі іноземців та осіб без громадянства відповідно до міжнародних договорів про реадмісію» від 10.11.2015 № 768-VIII, щодо якого Головним юридичним управлінням Верховної Ради України були висунуті зауваження стосовно невідповідності назви законопроекту його змістові, відсутності в назві посилання на розгляд адміністративними судами ще й справ про примусове повернення іноземців та осіб без громадянства в країну походження або третю країну; неприйнятності пропозицій (ст. 183-5 КАСУ) щодо того, що для забезпечення реалізації державної політики у сфері міграції, органи охорони державного кордону та Служба безпеки України можуть подавати позовні заяви про затримання з метою ідентифікації особи тощо [7].

Цілком зрозуміло, що означені зауваження були повною мірою опрацьовані та враховані в однойменному Законі України від 04.02.2016 № 991-VIII, в тому числі й стосовно підсудності місцевим загальним судам як адміністративним адмінсправ щодо примусового повернення в країну походження або третю країну; примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з України; затримання з метою ідентифікації та забезпечення передачі іноземців та осіб без громадянства відповідно до міжнародних договорів про реадмісію.

Таким чином, можна вважати, що розглянуті зміни є позитивними ознаками вітчизняної законодавчої практики з удосконалення Кодексу адміністративного судочинства України.

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

2. Бондаренко А. А. Розвиток адміністративного судочинства в Україні / А. А. Бондаренко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 118-124 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_21.pdf.

3. Роженко Д. В. Поняття й ознаки адміністративного судочинства та місце у ньому письмового провадження / Д. В. Роженко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 831836 [Еле-

ктронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_140.pdf.

4. Ухвала Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Сидоренко Олени Сергіївни щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 155 Кодексу адміністративного судочинства України у взаємозв'язку з положеннями ч. 1, 2 ст. 55, п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України та положень ст. 158, ч. 2 ст. 171², частини другої статті 185 цього Кодексу // Вісник Конституційного суду України. – 2015. – № 3, № 6. – С. 44.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-6/2015 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 171² Кодексу адміністративного судочинства України від 08.04.2015 № 3-рп/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 32. – Ст. 926.

6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України // Вісник Конституційного суду України. – 2015. – № 3. – С. 39.

7. Зауваження Головного юридичного управління до «Проекту Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо негайного розгляду судами позовів про примусове видворення або щодо затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства або забезпечення передачі іноземців та осіб без громадянства відповідно до міжнародних договорів про реадмісію) від 21.09.2015, реєстр. № 3154) від 21.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=9881>.

Ребриста А.А.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Наливайко О.І.**

доц. каф. загальноправових дисциплін

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Відповідно до Конституції в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування [1, ст. 7], яке є важливим елементом конституційного ладу країни, формою здійснення народовладдя в ній та невід'ємним правом людини і громадянина на самостійне вирішення питань, що стосуються місцевого самоврядування.

Однією з найважливіших гарантій місцевого самоврядування є інститут конституційно-правової відповідальності в місцевому самоврядуванні.

Конституційно-правова відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності, поряд із кримінальною, адміністративною, цивільною та іншими видами юридичної відповідальності. Як й інші види юридичної відпо-

відальності, вона настає у разі правопорушення, передбачає застосування санкції до правопорушника, за необхідності – державного примусу тощо. Водночас конституційно-правова відповідальність характеризується низкою особливостей. Головною її особливістю є політичний характер, тобто вона є відповідальністю за здійснення публічної влади. Ще однією особливістю конституційно-правової відповідальності є те, що вона передбачена нормами конституційного права. Цим вона відрізняється від відповідальності за конституційне правопорушення за нормами інших галузей права: кримінального, адміністративного, цивільного. Суб'єктами конституційно-правової відповідальності можуть бути органи державної влади, місцевого самоврядування, їхні посадові особи, депутати представницьких установ, громадські об'єднання [5].

Конституційно-правова відповідальність органів публічної влади (посадових осіб) являє собою правову форму реалізації конституційного принципу відповідальності держави. Значна кількість наукових робіт, присвячених проблемам конституційно-правової відповідальності, свідчить про актуальність цієї теми і про її недостатнє дослідження [4].

В Україні проблема відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування теж набуває все більшої популярності. Різні аспекти цього питання розглядали О.В. Батанов, В.В. Кравченко, О.В. Краснікова, В.Ф. Мелашенко, О.О. Майданник, О.В. Мельник, Л.Р. Наливайко, В.Ф. Погорілко, Н.М. Слободян, О.Ф. Фрицький, А.О. Червяцова, О.О. Котляревський, В.М. Шаповал та ін.

Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування – важливий елемент їхнього правового статусу, гарантія належного поведіння і сумлінного здійснення своїх повноважень. Міжнародно-правові норми і національне законодавство чітко визначають, що органи та посадові особи місцевого самоврядування мають здійснювати свою діяльність беручи на себе всю відповідальність [3].

Згідно із законодавством про місцеве самоврядування органи (посадові особи) місцевого самоврядування є суб'єктами конституційно-правової відповідальності. Так, ст. 75 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює принцип відповідальності органів (посадових осіб) місцевого самоврядування перед територіальною громадою: «Органи і посадові особи місцевого самоврядування підзвітні, підконтрольні і відповідальні перед територіальною громадою» [2].

Територіальна громада в будь-який час може припинити повноваження органів (посадових осіб) місцевого самоврядування, якщо останні порушують Конституцію, закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення покладених на них функцій. Стаття 78 цього Закону конкретизує підстави застосування конституційно-правової санкції – дострокового припинення повноважень місцевої ради [4].

Конституційно-правова відповідальність полягає у застосуванні до орга-

нів та посадових осіб місцевого самоврядування різних заходів конституційно-правового впливу з боку компетентних державних органів (як правило, без залучення суду). Вищою формою конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування є дострокове припинення їх повноважень у встановленому законом порядку. Так, щодо сільських, селищних і міських рад та голів, то рішення про дострокове припинення їх повноважень може бути прийняте шляхом проведення місцевого референдуму. Чинне законодавство допускає і процедуру саморозпуску сільських, селищних та міських рад, а також добровільної відставки сільських, селищних і міських голів. Конституція передбачає проведення позачергових виборів органів місцевого самоврядування (п. 30 ст. 85), а отже допускає розпуск або дострокове припинення повноважень цих органів у всеукраїнському масштабі [6].

Конституційно-правова відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування є самостійним видом юридичної відповідальності та не належить до жодного виду юридичної відповідальності, вона відрізняється від інших видів юридичної відповідальності за суб'єктами, підставами застосування та порядком реалізації.

Даний вид відповідальності має виняткове політико-правове значення як інститут, здатний протистояти державному свавіллю, забезпечити правомірне, доцільне й ефективне державне управління, а отже, гарантувати справедливість, свободу і верховенство права у сфері політичних відносин.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996.

2. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 280/97-ВР.

3. Пилипишин П.Б. Співвідношення конституційно-правової відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування з іншими видами юридичної відповідальності / П.Ю. Пилипишин // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 1 (9).

4. Мінаєва І. Конституційно-правова відповідальність органів публічної влади / І. Мінаєва. – К., 2009.

5. Конституційне право України : бібліотека електор. підручників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-pidruchniki.com>.

6. Поняття і види відповідальності місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.horting.org.ua/node/883>.

Циб І.С.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Після закінчення Другої світової війни багатьом стало зрозуміло, що якщо права людини, її честь і гідність зневажаються в окремих країнах, зберігається загроза залучення людства у криваві «розбірки»: заколоти, війни, каральні акції тощо. Як правило, тоталітарні режими не задовольняються придушенням інакомислення всередині країни, вони прагнуть розширити свій вплив на інші країни [1].

Придушення прав людини в окремих країнах – тліюче джерело кризи, в яке може бути залучена значна частина планети. Тому країни-переможці разом з іншими державами створили Організацію Об'єднаних Націй (ООН), головним завданням якої стала підтримка і зміцнення міжнародного миру і безпеки, розвитку співпраці між державами. На початку своєї діяльності ООН прийняла низку документів з важливих питань життя народів і окремих людей.

Радянські пропагандисти стверджували, що важливішими є соціальні, економічні та культурні права – на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, житло, освіту тощо, тому що саме вони гарантують благополуччя людини. При цьому стверджувалося, що в СРСР ці права забезпечені повною мірою [1]. Західні ж експерти запевняли, що основну частину прав, їх ядро складають особисті (громадянські) і політичні права: саме вони забезпечують відчуття людиною гідності свого існування.

Тепер у нашій країні з кожним днем виявляється все менше перешкод для здійснення політичних та особистих прав і свобод громадян [2].

Важливе питання у філософії прав людини – співвідношення прав і обов'язків [3, с. 7].

Наступна проблема – співвідношення прав народу і окремої особистості. Демократичний підхід до цього співвідношення виражається в положенні: права людини мають пріоритет над правами народу. До того ж «права народу» – поняття дуже невизначене. Їм часто користуються політики в своїх корисливих інтересах.

Безсумнівно, що реалізація прав людини залежить від рівня економічного розвитку країни. Право на житло не може бути повністю здійснено доти, поки не побудують багато досить добротного житла. Те ж можна сказати і про право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, «в'їзд-виїзд», вільне пересування тощо [4, с. 18].

Права людини – це природні можливості індивіда, що забезпечують його

го життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя. Права людини мають природну сутність і є невід'ємними від індивіда, вони позатериторіальні і позанаціональні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту [5, с. 8].

Громадянин – це фізична особа, правовий статус якої зумовлений належністю до громадянства певної держави. Громадяни становлять найчисельнішу категорію населення. Вони також володіють повнішим обсягом прав і свобод, ніж інші категорії населення – іноземці та особи без громадянства. Громадянин – це завжди людина. Але в юридичному значенні не кожна людина може бути громадянином. Це зумовлено певними відмінностями у правовому статусі громадянина і людини. Права останньої мають природній та невідчужуваний характер, тоді як права громадянина визначаються належністю людини до громадянства певної держави. При цьому правові статуси громадянина і людини багато в чому збігаються і переплітаються. Тому чимало конституцій країн світу, в тому числі України, містять загальні розділи про права, свободи та обов'язки людини і громадянина [5, с. 14].

Права людини в сучасному світі – це проблема, вирішення якої стоїть у центрі практичної діяльності міжнародного співтовариства і кожної держави. Права людини – це її можливість діяти певним чином для того, щоб забезпечити своє нормальне існування, розвиток і задоволення власних потреб.

Поняття про права людини включає два аспекти: по-перше, природні права людини, неподільно пов'язані з її існуванням та розвитком; по-друге, набуті права людини, що характеризують її соціально-політичний статус.

Другий розділ Конституції України закріплює систему прав, свобод і обов'язків, яку можна поділити на особисті (природні, громадянські), політичні, соціальні, економічні, культурні, екологічні та сімейні права і обов'язки. Сукупність конституційних норм, що закріплюють ці права і обов'язки, визначає конституційно-правовий статус людини і громадянина.

Свобода людини є вихідним поняттям проблеми прав людини-громадянина. Вона характеризується такими ознаками:

- всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах;
- людина має право робити все, що прямо не заборонено чинним законодавством;

- всі люди є рівними у правових можливостях, правовому сприянні і правовій охороні;

- свобода людини – об'єктивна реальність, вона виходить за межі, врегульовані правом, оскільки на неї впливають й інші соціальні норми (моралі, етики, релігійні норми та інші). Міжнародне співтовариство приділяє правам людини велику увагу, для цього визначає міжнародно-правові стандарти в цій галузі, тобто в договірному порядку встановлює правові норми мінімально припустимого поведіння держав з індивідами, що перебувають на її території.

Ці стандарти закріплені: Загальною декларацією прав людини (1948 р.)

[4]; Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966р.) [6]; Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.); Конвенцією про права дитини (1989 р.) та іншими міжнародно-правовими документами.

Права людини випливають з природного права, притаманного людині від народження, поширюються на всіх людей, що проживають в конкретній державі (громадян держави, громадян інших держав, осіб без громадянства). Права громадянина закріплюються за особою при її приналежності до держави (громадяни мають політичні й інші права, яких не мають інші особи) [5, с. 6].

Отже, перше, що потрібно зрозуміти – права людини реальні тільки в правовій державі. Дуже важлива обставина: права людини не створюються державою, а по суті присвоєні особистості, є для неї природними. Без цих прав і свобод особистість не може мати честі та гідності. Центральне положення філософії прав людини: інтереси особистості – абсолютні, інтереси держави – відносні. Гідність людини ніколи не може бути принесено в жертву інтересам держави. Навпаки, держава повинна бути захисником прав особистості. Але, забезпечуючи здійснення прав людини, держава, якщо вона правова, не повинна наказувати, як людині надходити, що їй робити, чого прагнути. Гідну поведінку, спосіб життя, людина обирає собі сама. Якщо ж держава втручається в це, то стає порушником цивільних прав.

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року №254/96-ВР.

2. Всеобщая декларация прав человека. – М., 1989. – 7 с.

3. Волинка К. Проблема збереження прав і свобод особи в Україні // Людина і політика. – 2000. – № 1. – 35 с.

4. Денисов В.Н., Евентов В.И. и др. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. – К. : Наукова думка, 1992. – 244 с.

5. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчікова. – К. : Юрінком Інтер, 1999.

Цимбал В.В.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Ситуації порушення прав дитини проявляються тією чи іншою мірою у кожній країні світу. Сьогодні в Україні найголовнішими проблемами, які потребують особливої уваги суспільства, є такі порушення прав дітей, як недбале ставлення та злочинні дії щодо малолітніх, а саме примушування до праці, торгівля дітьми, експлуатація, насильство [1].

Всі знають, що права дітей чітко регламентуються, але механізм реалізації потребує удосконалення, бо не завжди те, що написано на папері, відповідає дійсності. Цією проблемою зацікавилися й голова Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей» Євгенія Павлова, вітчизняні вчені З. Шнекендорф, В. Оржеховська, А. Капська.

У Законі «Про громадянство України» зазначено, що дитина – особа віком до 18 років [5, ст. 13]. Сучасне законодавство та відповідні державні програми декларують широкі гарантії захисту та розвитку дитини в Україні. Втім, будь-яка діяльність у цій сфері має ґрунтуватися на загальному дотриманні прав людини та прав дитини, що, на жаль, відбувається не завжди. Це підтверджують й рекомендації Комітету ООН з прав дитини [15, ст. 7, 8, 13-17, 19, 37a].

Для забезпечення дітям можливості визначити себе як особистість і реалізувати свої можливості в безпечних і сприятливих умовах, в середовищі сім'ї або опікунів, для підготовки їх до життя у вільному суспільстві та захисту дітей створено ряд документів на державному та міжнародному рівні.

Правовий статус дитини, окрім Конституції України, визначають ряд законів і підзаконних нормативних актів, які забезпечують розвиток дітей, встановлення гарантій і пільг для маленьких громадян нашої держави.

В цивільному законодавстві України особа, що не досягла 18 років, визначається поняттями «малолітня» та «неповнолітня».

Відповідно до Цивільного кодексу України малолітньою є особа, яка не досягла 14 років та наділена частковою дієздатністю [10, ст. 31]. Неповнолітньою є фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та наділена неповною дієздатністю.

Крім цього, Закон України «Про охорону дитинства», прийнятий Верховною Радою 26.04.2001 на виконання Конвенції про права дитини, завданням якого є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав і законних інтересів дитини в Україні, забезпечує кожній дитині право:

- на житло: діти – члени сім'ї наймача чи власника житлового приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні з власником чи наймачем;

- на майно: кожна дитина, в тому числі і усиновлена, має право на одержання в установленому законом порядку у спадщину майна і коштів батьків чи одного з них, у випадках їхньої смерті або визнання їх за рішенням суду померлими, незалежно від місця проживання; дитина, батьків якої позбавлено батьківських прав, не втрачає права на наслідування їхнього майна у випадку визнання батьків або одного з них рішенням суду безвісті відсутніми, дитина має право на утримання за рахунок їх коштів і майна.

Батьки або особи, які їх заміняють, не мають права без дозволу органу опіки і піклування укладати угоди, що зачіпають майнові та житлові права

дітей та належать нотаріальному посвідченню чи спеціальній реєстрації [3].

Окрім вищезгаданих, дитина має й інші, передбачені Сімейним кодексом, законами «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про освіту», права.

Також хочемо звернути увагу на кримінально-процесуальні аспекти цієї теми.

Відповідно до ст. 10 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Особи, які вчинили злочин у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності лише за вбивство, навмисне заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили пошкодження здоров'я, зґвалтування, крадіжку, розбій, злісне чи особливо злісне хуліганство, умисне знищення чи пошкодження державного, колективного майна чи індивідуального майна громадян, що спричинили тяжкі наслідки, а також за навмисні дії, які можуть викликати аварію поїзда [14].

Якщо суд встановить, що виправлення особи, яка у віці до 18 років вчинила злочин без значної суспільної небезпеки, можливе без використання кримінальної відповідальності, він може застосувати до неї примусові засоби виховного характеру, що не є кримінальним покаранням, зокрема: а) передачу винного під нагляд батьків чи осіб, які їх заступають; б) передачу винного під нагляд громадських організацій чи трудового колективу за їхньою згодою, а також окремих громадян за їхньою згодою; в) направлення винного у спеціальний навчально-виховний чи лікувально-виховний заклад для дітей та підлітків. Як зазначалося вище, до осіб, котрі не досягли 18-річного віку, не може бути застосовано смертну кару; строк позбавлення волі не може перевищувати 10 років. Слід зазначити, що згідно з чинним законодавством (ст. 40 КК) вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує відповідальність.

Для участі в судовому розгляді справ щодо неповнолітнього суд може залучити суб'єктів, які за законом несуть відповідальність за його виховання.

Неухильне дотримання приписів кримінально-процесуального законодавства є гарантією забезпечення прав дітей.

Отже, українські діти потребують захисту. Найменші громадяни мають права, які держава у своїй Конституції зобов'язалася виконувати. Оцінка ситуації у сфері захисту прав дитини в Україні постійно здійснюється державними структурами. Вважаємо, що кожен маленький громадянин повинен знати свої права, знати структури, які захищають його. Система захисту прав дітей потребує вдосконалення попри те, що сімейно-правові норми стосовно неповнолітніх пронизані однією ідеєю пріоритетного захисту їх інтересів. При цьому в процесі вдосконалення законодавства потрібно усвідомлювати, що найважливіші права дитини – жити і виховуватися в сім'ї. Статистичні показники, що характеризують нагляд за виконанням законів про неповнолітніх, свідчать про порушення їх прав у всіх основних сферах життя: освіти (17,32%), праці (47,7%), побуту (45%).

Таким чином, приділення уваги законодавців щодо врегулювання ключових прав дітей є недостатнім. Загалом система захисту дитинства має включати низку обов'язкових моментів і бути орієнтованою на охорону життя і здоров'я неповнолітніх, їхню освіту та розвиток, захист від впливу злочинного, антигромадського середовища [2].

1. Чинне законодавство України про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lepetiha.just.ks.ua/prava-ditini.html>.
2. Законодавство України про права дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvk240.com/the-rights-of-parents-and-children/53-law-of-ukraine-on-rights-of-child>.
3. Судова влада України – Київ, 2015. – 23 с.
4. Конституція України. – Х. : Ранок, 2011. – 64 с.
5. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III.
6. Сімейний кодекс України. – Х. : Одиссей, 2012. – 120 с.
7. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12.1998 № 281-XIV.
8. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 № 2811-XII.
9. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 №1060-XII. – К., 2014.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. – Х., 2013. – 450 с.
11. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2011 № 2402-III, за ред. від 08.06.2013.
12. Соціально-правовий захист дітей : методичні рекомендації / Ліга соціальних працівників м. Києва, Соціальна служба для молоді м. Києва ; ред. А.Й. Капська. – Київ : НПУ, 2001. – 23 с.
13. Оржеховська В.М. Сучасні орієнтири та стратегії виховання дітей і молоді в Україні засобами хортингу / В.М. Оржеховська // Теорія і методика хортингу : збірник наукових праць. – К., 2014. – № 1. – С. 331.
14. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн., станом на 03.03.2016. – Х., 2016.
15. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989.

Южека Р.С.

студент Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – д.ю.н., проф. **Наливайко Л.Р.**

зав. каф. загальноправових дисциплін

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Питання щодо забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в науці конституційного права існує як актуальна проблема з позицій дефініції його визначення і елементів змісту та видів.

Дослідження проблемних питань правового статусу людини і громадя-

нина в Україні висвітлювали в своїх працях такі вчені, як: Л.М. Альбертіні, А.М. Колодій, М.О. Баймуратов, М.І. Ставнійчук, О.С. Лотюк, В.Ф. Погорілко, Н.А. Ришняк, М.І. Суржинський, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький та інші, проте й досі ця тема залишається актуальною.

Забезпечення правового статусу людини і громадянина в Україні визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Саме держава як носій народо-владдя відповідає перед людиною за свою діяльність.

Проблема забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина є одним із ключових питань як у науці конституційного права, так і у конституційній практиці. Це пояснюється тим, що у самому цьому понятті відбувається фіксація основ взаємовідносин між людиною, державою і суспільством, окреслюються їхні права і взаємні обов'язки, встановлюється система забезпечення, гарантування і захисту прав усіх учасників зазначених взаємовідносин.

Перш за все, варто зазначити, що правовий статус особистості – це юридично закріплене становище особистості в державі й суспільстві, що становить частину її суспільного статусу, належить до якості особи як людини і громадянина та характеризує зв'язки особи з державою і політично організованим суспільством [1, с. 271].

Зв'язки, що виникають у різних сферах життєдіяльності суспільства, між різними категоріями людей і державою дозволяють виокремити різні види правових статусів людини і громадянина в науці конституційного права України. Так, за суб'єктами прийнято розрізняти такі статуси: загальний (базовий, конституційний) – правовий статус особи як громадянина держави і члена суспільства, який визначається, перш за все, конституцією країни та не залежить від різних поточних обставин; індивідуальний (персоніфікований) – правовий статус, передбачений індивідуально-правовими актами (правозастосовчими) для конкретної особи; спеціальний (родовий, видовий) – правовий статус, передбачений окремими нормативно-правовими актами для окремих категорій людей чи громадян [1, с. 270-271].

Тобто під конституційно-правовим статусом людини і громадянина розуміють загальні, базові засади, за допомогою яких у Конституції та законах України визначаються основні права, свободи й обов'язки людини і громадянина; гарантії їх здійснення, тобто можливість мати, володіти, користуватися і розпоряджатися економічними, політичними, соціальними та культурними цінностями й благами [2].

Головна роль серед усіх елементів конституційно-правового статусу людини і громадянина належить інституту прав і свобод людини і громадянина, значимість якого пояснюється тим, що саме завдяки йому розкривається зміст конституційно-правового статусу людини, тобто визначаються і встановлюються основи вільного розвитку, а також основоположні норми, що регулюють характер взаємодії як з державою, так і з іншими членами суспільства.

Слід зазначити, що одним із найголовніших структурних елементів ме-

ханізму забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина є гарантії. Серед основних гарантій забезпечення стабільності конституційно-правового статусу людини слід назвати принцип пріоритету прав людини і громадянина, а також неприпустимість зміни Основного Закону, якщо зміни мають своїм наслідком звуження прав у конституційно-правовому статусі людини і громадянина, обмеження або скасування тих чи інших громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних прав людини і громадянина.

Що стосується конституційних принципів правового статусу людини і громадянина, то вони являють собою основоположні засади та ідеї, відповідно до яких здійснюється правове регулювання відносин між особою та державою. Система принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина складає таку загальну структуру: принцип гарантованості конституційно-правового статусу людини і громадянина, принцип невід'ємності прав і свобод людини і громадянина, а також неможливості внесення державою обмежувальних змін до номенклатури конституційних прав та принцип поєднання конституційних прав з конституційними обов'язками при неможливості абсолютизації будь-якого з названих аспектів [3, с. 134].

Слід зауважити, що особливості має конституційно-правовий статус іноземця та особи без громадянства. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, з одного боку, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, а з іншого – обмежені в політичних правах і свободах.

Таким чином, проблемні питання забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина є одним з основних завдань усіх без винятку органів державної влади в Україні. Це завдання повинно бути прямо закріплено в системі нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються функціонування тих чи інших органів державної влади. На нашу думку, закріплені в Конституції права, свободи та обов'язки людини і громадянина відтворюють визнану і закріплену на рівні міжнародного права систему прав людини і громадянина. Однак найбільш актуальною для України проблемою механізму забезпечення конституційно-правового статусу людини залишається спроможність держави у повному обсязі виконувати ті обов'язки, які покладаються на неї чинною Конституцією.

1. Наливайко Л.Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. : Л.Р. Наливайко, М.В. Беляєва. – К. : Хай-Тек Прес, 2013. – 408 с.

2. Конституційне право (семінари) [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://studies.in.ua/konst_seminar/486-pravoviy-status-lyudini-gromadyanina.html.

3. Шляхтун П.П. Конституційне право України : підручник / П.П. Шляхтун. – К. : Освіта України, 2008. – 592 с.

СЕКЦІЯ № 4

«Актуальні питання визначення повноважень Національної поліції за чинним КПК України. Питання адміністративного права та адміністративної діяльності Національної поліції України»

Аксьонова Д.В., Бобик М.В.
курсанти Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Чуриков Д.С.**
викл. каф. тактико-спеціальної підготовки

ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН ПРАЦІВНИКАМИ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Затримання особи має важливе значення в процесі розслідування кримінальної справи, адже є одним із заходів процесуального примусу в запобіганні вчиненню злочинів та їх припиненні, який є в розпорядженні слідчого. Водночас затримання істотно впливає на права та свободи затримуваної особи. Крім того, під час проведення затримання особи, яка має будь-який правовий імунітет, необхідно брати до уваги не тільки національне, а й міжнародне законодавство, договори про співробітництво та правову допомогу, укладені Україною з іншими державами [7].

Згідно зі ст. 3 Конституції людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4].

Статтею 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначено, що іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав. Поняття «іноземець» охоплює дві категорії осіб: іноземці – особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав, та особи без громадянства – особи, яких жодна держава згідно зі своїм законодавством не вважає своїми громадянами. Особливістю статусу іноземців і осіб без громадянства є те, що, з одного боку, їм забезпечуються фактичні та юридичні передумови реалізації прав і свобод, а з іншого – встановлюються певні обмеження, що повністю відповідають нормам міжнарод-

ного права (ст. 1 Закону «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства») [2].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Відповідно до вказаного, щоб забезпечити публічну безпеку і порядок; охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності патрульні поліцейські мають право затримати іноземних громадян.

Затримання має важливе значення в системі слідчих дій та неоднозначне теоретико-правове тлумачення серед науковців. Загалом процедура затримання іноземців в Україні є відмінною від процедури затримання громадян нашої держави та додатково регламентується міжнародним і національним законодавством [7]. Згідно зі ст. 23 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», зміни на 17.02.2016, іноземці, які вчинили злочин, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність відповідно до закону [2]. На це вказує і ст. 16 КУпАП – іноземці і особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах з громадянами України. Питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, вчинені на території України іноземцями, які згідно з чинними законами та міжнародними договорами України користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом [3].

На думку Б. Якимчук, затримання диференціюється на види: 1) обмеження волі особи для запобігання її злочинній діяльності; 2) обмеження волі особи для одержання доказів у кримінальній справі. Затримання іноземця як підозрюваного, як правило, є виключним засобом примусу, викликаним необхідністю припинення його злочинних дій або фактом скоєння ним тяжкого злочину, реальною небезпекою того, що особа, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, ухилитиметься від слідства або суду, виїхавши за межі країни перебування. Під час затримання іноземця головне значення має не так громадянство, як наявність або відсутність у затримуваної особи правового імунітету. На іноземця, який не має дипломатичних чи інших правових імунітетів, поширюються підстави затримання на загальних засадах.

Загалом затримання іноземців залежно від їх правового статусу (наявності або відсутності імунітету) умовно можна поділити таким чином: а) затримання іноземців, які мають дипломатичний або інший імунітет; б) затримання іноземців, які не мають правового імунітету [7].

Так, Магнолія-ТВ за 12.04.2016 повідомляє, що працівники карного ро-

зшуку Головного управління Національної поліції у Волинській області спільно з патрульною поліцією на території сусідньої Рівненської області затримали трьох іноземців, яких обґрунтовано підозрюють у скоєнні грабежу в місті Луцьк. Щодо одного із підозрюваних обрано міру запобіжного заходу – арешт.

Поліція з'ясувала, що зловмисники розробили схему, за якою обкрадали волинян. Вони пробивали колесо в автомобілі, й поки водій займався його заміною, викрадали із салону речі, зокрема гроші та документи. У такий спосіб посеред дня на проспекті Волі в Луцьку один з підозрюваних викрав із салону припаркованого автомобіля сумку з 15 тис. грн. Власник помітив зловмисника й одразу ж заявив у поліцію. Злочинці намагалися на автомобілі «Opel Vectra» втекти від правоохоронців. Грабіжників наздогнали й затримали в сусідній Рівненській області. Усі троє затриманих – громадяни Грузії [5].

14 квітня близько 9 ранку на вул. Київській патрульні помітили транспортний засіб, що відповідно до отриманого орієнтування розшукувався Житомирським відділом поліції за підозрою у використанні під час низки шахрайств. Автомобіль разом з водієм, 41-річним іноземцем, було затримано [6].

Отже, щоб забезпечити публічну безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності патрульні поліцейські мають право затримати іноземних громадян. Іноземці які вчинили злочин, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність відповідно до закону.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.

2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).

4. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – № 30.– Ст. 141.

5. На Рівненщині поліція затримала банду грабіжників-іноземців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magnolia-tv.com>.

6. У Житомирі патрульні поліцейські затримали іноземця-шахрая на Mercedes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zhitomir.info>.

7. Якимчук Б. Особливості тактики затримання іноземців // Віче. – 2011. – № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info>.

Волошина Г.Ю.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНУ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ

В Україні тривають процеси реформування правоохоронних органів. Безсумнівно, поява української поліції вже стала найяскравішим доказом проведення реформ в країні. Але чи повністю нова структура відповідає стандартам ЄС?

У процесі реформи МВС парламентом було ухвалено новий закон "Про Національну поліцію" від 02.07.2015, обсяг якого складає 105 статей, в той час коли в Законі України "Про міліцію" було лише 27 статей. Використання терміна "поліцейський" замість поняття "працівник міліції" законодавцем надає індивідуальності цій професії. Замість знеособленого слова "працівник" поліцію представляє конкретна особа – поліцейський.

Важливим є унормування різних процедур застосування поліцейських заходів, спеціальних засобів тощо. Раніше це переважно регулювалося на підзаконному рівні, а зараз визначено вже на рівні закону, тому ризик для зловживань є мінімальним. Наприклад, поліція не зможе розганяти протестувальників водометами на морозі або безпідставно використовувати проти громадян зброю.

Також до позитивних новацій слід віднести інституційне розділення МВС і поліції. Від МВС залишається виключно центральний апарат у Києві на чолі з політичною особою – міністром. Поліція ж працюватиме окремо як професійний орган, який здійснюватиме поліцейські повноваження. Фактично, це крок до одного з європейських принципів – деполітизації діяльності поліції. Ще одна перевага, яку слід виокремити, – це відкриті конкурси. Будь-якій особі, старшій 18 років, яка має щонайменше повну загальну освіту і хороший стан здоров'я, відкривається шлях до поліцейської посади. До відбору поліцейських залучена громадськість.

Але, на жаль, у новому законі присутні також і недоліки. По-перше, це відсутність визначення повноважень і чіткої структури підрозділів, що є порушенням принципу законності. Наразі у ст. 13 Закону України "Про Національну поліцію" існує лише перелік підрозділів, які входять до складу Національної поліції: кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція, поліція особливого призначення. Без описання повноважень цих структурних одиниць не зрозуміло, чим вони будуть займатись.

Також слід звернути увагу на те, що на всі поліцейські посади обираються

фізичні особи за конкурсом. Стаття 52 Закону України "Про Національну поліцію" передбачає, що конкурс обов'язково проводиться лише на посади молодшого складу серед осіб, які вперше приймаються на службу. З цього приводу Рада Європи рекомендує, що підвищення у званні та інші форми просування поліцейських по службі слід проводити на конкурсній основі.

Проте одним з найбільших недоліків є загроза правам осіб, яка міститься в новому законі та полягає у необмеженому доступі поліцейських до інформації про громадян. Тепер поліція буде самостійно вести 18 баз даних на підставі ст. 26 Закону України "Про Національну поліцію" і матиме доступ до баз даних інших органів влади.

Фактично, будь-який поліцейський при виконанні своїх повноважень матиме право оперативного, безперешкодного доступу до всієї інформації про особу. Це порушує і європейські стандарти, і конституційні рамки захисту особистого і сімейного життя (ст. 32 Конституції України), тому що можливість такого доступу повинна бути тільки у межах проведення досудового розслідування.

Іншими словами, таким чином можна за 5 секунд назбирати інформацію "на замовлення" на будь-якого політичного опонента, бізнес-конкурента, незручного журналіста чи громадського активіста.

Проте, наприклад, інформація з бази даних виявлених адміністративних правопорушень та осіб, які вчинили ці порушення, повинна зберігатися протягом року, а після цього безумовно знищуватися. Це унеможливить використання зазначених відомостей в незаконних цілях.

Є також ризики порушення права власності. Стаття 37 Закону України "Про Національну поліцію" передбачає такий захід, як "обмеження фактичного володіння річчю". Поліцейські отримали право вилучати річ або транспортний засіб, які «можуть бути використані для посягання на своє життя і здоров'я або на життя чи здоров'я іншої людини, або пошкодження чужої речі».

При цьому чинний Кримінальний процесуальний кодекс передбачає, що обмеження і вилучення певних речей можливе, тільки якщо йдеться про злочин. Кодекс про адміністративні правопорушення також надає можливість вилучати речі і документи у випадку вчинення правопорушення. Однак підстави для поліцейського обмеження володіння річчю вписані всупереч принципу пропорційності.

Коаліційна угода містить велику кількість дуже чітких положень щодо реформи системи МВС України. Однак закон порушує цю угоду в багатьох частинах. Наприклад, угода передбачає, що в Україні будуть створені єдині детективні підрозділи, які наразі створюються в Національному антикорупційному бюро та будуть поєднувати повноваження слідчих і оперативних працівників. Але стаття 13 нового Закону України "Про Національну поліцію" визначає, що у нас і далі буде окрема кримінальна поліція та підрозділи досудового розслідування.

Ще одним недоліком є те, що перебування поліцейського у відпустці, на лікарняному не є перешкодою для його звільнення, що суперечить чинному Кодексу законів про працю України. Виконання цих норм може спричинити хвилю обґрунтованих позовів про відновлення внаслідок незаконного звільнення, що, як мінімум, може створити негативне забарвлення реформи МВС і знизити позитивну оцінку цих нововведень суспільством.

Підсумовуючи, можна визначити, що приписи нового Закону України "Про Національну поліцію" суттєво відрізняються від попереднього Закону "Про міліцію". Кількість виявлених недоліків переважає над кількістю позитивних змін, проте новий Закон є досить революційним і сучасним, а ефективність його застосування покаже лише час.

1. Закон України "Про національну поліцію" від 02.07.2015. – Суми : ТОВ «ВВП НОТІС», 2016. – 84 с.

2. Конституція України від 28.06.1996. – Суми : ТОВ «ВВП НОТІС», 2016. – 48 с.

3. Банчук О. Закон про поліцію: 29 зауважень з боку Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/09/22/7038450>.

4. Казак К. Поліція і міліція: що нового? // Юрист і закон. – Вип. 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008350.

5. Лежух Т. Що нового приготувала нам поліція? // Юрист і закон. – Вип. 43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008555.

6. Банчук О. Новий закон про поліцію. Як обмежують права українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/opinion/banchuk/novyj-zakon-o-politsii-kak-ogranichivajut-prava-ukraintsev-66668.html>.

Голенко Н.М.

аспірант Одеського ДУВС

наук. кер. – д.ю.н., проф. **Кузніченко С.О.**

проф. каф. державно-правових дисциплін

ЗМІСТ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Наслідком реформування правоохоронних органів стало створення нового центрального органу виконавчої влади, який покликаний служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а саме Національної поліції України. Статтею 13 Закону України "Про поліцію" в числі структурних елементів цього органу державної влади виділено поліцію особливого призначення. З огляду на положення ст. 20 наведеного нормативно-правового акта, що оперує поняттям "підрозділ спеціального призначення", та наявне тлумачення термінологічного змісту цих правових категорій за колишнім за-

конодавством, яке створювало підвалини для існування аналогічних підрозділів міліції, а також їх філологічну сутність, необхідно дійти висновку про тотожність використаних понять [1, с. 861-862, 1364].

Відповідно до Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 року № 1118-р, одним із стратегічних напрямків розвитку МВС та поліції є професіоналізація персоналу через створення нової системи професійної освіти шляхом розроблення сучасної європейської моделі освіти МВС за ступеневим принципом, спрямованої переважно на надання початкового рівня знань з орієнтацією на набуття професійно важливих вмінь та навичок у конкретних ситуаціях. Зазначене актуалізує питання створення належної системи професійного навчання працівників підрозділів поліції особливого призначення, що враховувала б вимоги часу й пріоритети діяльності держави щодо захисту людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки.

У даний транзитивний час створення Національної поліції України як нового органу державної влади потребує низки заходів, в тому числі й організаційного та правового характеру, зокрема для забезпечення якісного й кваліфікованого професійного навчання працівників підрозділів поліції спеціального призначення. Підрозділи особливого призначення поліції, які сьогодні працюють в її структурі, продовжують функціонувати тимчасово в межах нормативно-правової бази діяльності спеціальних підрозділів міліції, як-то підрозділ міліції громадської безпеки особливого призначення згідно з наказом МВС України від 8 травня 2014 року № 447, спеціальний підрозділ міліції охорони "Титан" відповідно до положення в редакції наказу МВС України від 15 липня 2014 року № 674 тощо.

Згідно зі ст. 72 Закону України "Про Національну поліцію" професійне навчання поліцейських складається з первинної професійної підготовки, підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, післядипломної освіти та службової підготовки. З урахуванням змісту діяльності підрозділів поліції особливого призначення для навчання їх працівників найбільш значимою в межах професійної підготовки є саме первинна професійна підготовка та службова підготовка.

Наказом МВС України від 26.01.2016 № 50 затверджено Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, що на відміну від попереднього нормативно-правового акта щодо професійної підготовки розкриває сутність та особливості здійснення лише службової підготовки як системи заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь і навичок працівника поліції з урахуванням специфіки та профілю його діяльності. Наведений нормативно-правовий акт вирізняє п'ять пов'язаних між собою видів службової підготовки, а саме функціональну, загальнопрофільну, тактичну, вогневу, фізичну. Прискіпливий його аналіз надає можливість виокремити лише декілька особливостей проведення

службової підготовки з працівниками підрозділів поліції особливого призначення. Так, згідно з п. 8 розділу VIII “Проведення занять з вогневої підготовки” навчально-тренувальні стрільби з поліцейськими підрозділів поліції особливого призначення проводяться вдвічі частіше, ніж з іншою категорією поліцейських в межах вогневої підготовки; відповідно до п. 7, 9 розділу IX “Проведення занять з фізичної підготовки” для поліцейських підрозділів поліції особливого призначення передбачено на третину збільшений порівняно з іншими працівниками територіальних підрозділів поліції норматив занять з фізичної підготовки. І нарешті, при оцінюванні рівня службової, а саме тактичної, підготовки поліцейського підрозділу поліції особливого призначення враховуються результати практичного виконання ним (у складі групи або декількох груп) 5 ситуативних завдань відповідно до специфіки діяльності підрозділу (розділ XIV “Порядок оцінювання тактичної підготовки”).

Вочевидь, відсутність інших норм у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, які б деталізували особливості такої підготовки поліцейських підрозділу поліції особливого призначення, свідчить про викладення системи заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь і навичок працівника поліції підрозділу поліції особливого призначення з урахуванням специфіки та профілю його службової діяльності в тематичному плані, який розробляється з урахуванням особливостей та специфіки несення служби, оперативної обстановки в регіоні обслуговування, професійної майстерності поліцейських, розподілу годин за видами службової підготовки, а також орієнтовної тематики за видами службової підготовки (п. 7 розділу II “Планування, облік та звітність у системі службової підготовки”).

Такий підхід щодо викладення правових підвалин службової підготовки працівників поліції особливого призначення як складової їх професійного навчання потребує уточнень й деталізації на рівні окремих нормативно-правових актів. Зокрема, оскільки спеціальні підрозділи поліції є безпосередньо суб'єктами службово-бойової діяльності, а службова підготовка їх працівників є складовою професійної підготовки працівників поліції, то шляхом системно-структурного аналізу та співставлення наведених термінів необхідно дійти висновку, що службово-бойова підготовка – це різновид службової підготовки працівників спеціального підрозділу поліції, яка включає комплекс заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь і навичок для проведення силового забезпечення оперативно-розшукових заходів, спеціальних операцій, охорони власності фізичних та юридичних осіб, а також забезпечення особистої безпеки фізичних осіб.

З приводу складових службово-бойової підготовки працівників поліції особливого призначення необхідно вказати таке. Специфіка діяльності спеціальних підрозділів поліції полягає у проведенні силового забезпечення оперативно-розшукових заходів, спеціальних операцій, охорони власності фізичних та юридичних осіб, а також забезпечення особистої безпеки фізичних

осіб [2, с. 98], що має бути безпосередньо відображено у змісті професійного навчання працівника такого підрозділу поліції.

У літературних джерелах пропонується виділення таких елементів службово-бойової підготовки працівників поліції особливого призначення: тактико-спеціальна, тактична, військово-інженерна, вогнева, фізична, РХБ (радіаційний, хімічний та біологічний захист), військова топографія, військово-медична, десантно-штурмова, фізична, забезпечення зв'язку, морально-психологічна, правова, технічна підготовка [3, с. 4]. Така точка зору є цілком слушною, однак з урахуванням змісту наведеного наказу МВС, що регламентує службову діяльність поліцейських Національної поліції України, а саме з групування підвидів такої підготовки в межах відповідного виду службової підготовки з наведених у наказі. При цьому, вочевидь, специфіка службово-бойової підготовки працівників поліції особливого призначення має визначатися в окремому положенні за аналогією, наприклад, з наказом МВС України від 25.11.2003 № 1432 щодо особливостей діяльності та службової підготовки спеціальних підрозділів "Титан".

Наведене актуалізує подальшу розробку питання службово-бойової підготовки працівників поліції особливого призначення, зокрема з урахуванням напрацювання нормативного підґрунтя правового положення подібних підрозділів Національної поліції України.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.

2. Буткевич С.А. Актуальні питання підготовки працівників спеціальних підрозділів до дій у надзвичайних ситуаціях / С.А. Буткевич // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали III Всеукраїнської науково-практ. конференції (м. Одеса, 19 лютого 2010 р.). – Одеса : ОДУВС, 2010. – С. 49-50.

3. Служебно-боевая подготовка специальных подразделений милиции органов внутренних дел Российской Федерации : учебное пособие / сост. В.А. Тарасов, Ю.А. Умрихин, Д.В. Москаленко, С.Н. Кашин, В.Н. Ляшенко. – Ставрополь : СФ КрУ МВД России, 2006. – Ч. 1. – 292 с.

Гошуляк Ю.Ю.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.філос.н., доц. **Підлісний М.М.**

доц. каф. філософії та політології

ОБРАЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ФОКУСІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Актуальність обраної теми зумовлена багатьма чинниками, основним з яких є повна недовіра та неповага населення до правоохоронних органів. У спадок від радянської системи Україна отримала авторитарну державоцентричну мілітаризовану модель органів внутрішніх справ, яка характеризується жорсткою ієрархічністю, політичною заангажованістю та орієнтована на репресивні форми соціального контролю, а не на служіння та допомогу населенню. За роки незалежності міліція перетворилася на інструмент боротьби за політичні та бізнесові інтереси, машину придушення суспільних протестів, джерело корупційних прибутків. Необхідність реформи правоохоронної системи України визнається всіма зацікавленими сторонами: суспільством, політиками, правоохоронцями. Діяльність відомств, покликаних захищати права громадян, викликає справедливу критику. Міліція, прокуратура, СБУ, суди стали уособленням репресивного державного апарату, корупції задовго до революційних подій 2013-2014 рр. Дії «правоохоронців» під час Майдану призвели до повної дискредитації правоохоронної системи у країні, а міліція та військовослужбовці внутрішніх військ відчули на собі всю силу суспільного протесту, спрямованого проти режиму Януковича [1].

Для розкриття повною мірою теми тез доповідей нам потрібно з'ясувати смислове навантаження таких понять, як «образ», «правоохоронний орган» та «громадська думка».

Великий тлумачний словник визначає поняття «образ» як вигляд когочого-небудь, відтворений у свідомості, пам'яті або створений уявою [2].

Так, з приводу поняття «Національна поліція» Закон України «Про Національну поліцію» визначає, що поліція – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [3].

У соціологічних словниках громадська думка визначається як «стан масової свідомості, який виражає приховане чи явне ставлення різних соціальних груп до проблем, подій і фактів дійсності» [4, с. 107].

Німецький філософ та соціолог, представник Франкфуртської школи Ю. Габермас розглядає громадську думку як сукупність позицій освічених людей-власників, а також позицій людей, групова думка яких претендує на загальну значущість власної політичної декларації [5, с. 283].

Багато уваги приділяв розкриттю природи громадської думки як соціал-

льно-політичного явища німецький мислитель Г.В.Ф. Гегель, розуміючи її суть як загальну волю, вважаючи, що вона є ні чим іншим, як «формальною суб'єктивною свободою, яку становлять окремі індивіди як такі, що мають і виражають власну думку, позиції з приводу всезагальних справ і подають рекомендації стосовно них» [6, с. 336-337].

Моніторинг громадської думки є складовою досліджень Центру Разумкова у правоохоронній сфері, започаткованих у 2004 р. [7]. Результати соціологічних опитувань дають можливість визначити динаміку оцінок українських громадян, з'ясувати їх позиції щодо напрямів реформування системи правоохоронних органів у цілому і поліції зокрема.

Рівень довіри суспільства до міліції є базовим критерієм оцінки її діяльності, а також складовою її легітимності в очах громадян. Результати досліджень останніх років (серпень 2012 р. – березень 2015 р.) свідчать, що більшість громадян тією чи іншою мірою міліції не довіряють. Співвідношення між тими, хто не довіряє (зовсім і скоріше) міліції, і тими, хто довіряє (цілком і скоріше) є негативним: від -33% у серпні 2012 р. до -58% у грудні 2014 р. [8].

Помітними є й регіональні відмінності. Так, дещо більше довіряють міліції в цілому та її структурним підрозділам на Заході та Півдні, ніж у Центрі та на Сході. Якщо на Заході та Півдні міліції міста (села) тією чи іншою мірою довіряють 34% і 39% опитаних відповідно, то в Центрі та на Сході – 25% і 22%. Найбільш помітною є різниця у ставленні до дільничних інспекторів. Якщо на Заході та Півдні частки тих, хто довіряє, і тих, хто не довіряє дільничному інспектору, є майже однаковими (на Заході – 40% і 37%, на Півдні – 43% і 39%), то в Центрі та на Сході переважає недовіра. Отже, можна констатувати, що порівняно більшою довірою громадян користуються ОВС місцевого рівня. У контексті довіри до міліції показовою є реакція респондентів на гіпотетичну ситуацію – зустріч з міліціонером вночі на темній вулиці. За результатами опитування у вересні 2014 р. однакові частки (по 27%) громадян сприйняли б у цій ситуації правоохоронця і як гарантію безпеки, і як фактор небезпеки, оскільки він «може прискіпатися». Понад третини (37%) опитаних обрали відповідь «ні те, ні інше». Отже, лише дещо більше чверті громадян вбачають у міліціонері людину, яка може допомогти та захистити, тобто виконати функції, покладені на нього державою. При цьому на Заході міліціонер сприймається радше як гарант безпеки (32% проти 24% тих, хто бачить у ньому небезпеку). У Центрі і на Сході країни оцінки розділилися майже навпіл, а на Півдні респонденти частіше (33%) ставляться до міліціонера як до фактора небезпеки, ніж як до гаранта безпеки (27%). Помітними є також вікові відмінності – молодші респонденти (від 18 до 49 років) вбачають у міліціонері радше небезпеку. Оцінки опитаних віком 50-59 років поділилися навпіл, а серед найстарших респондентів (60 і більше років) помітно переважає позитивне ставлення до людини у формі (34% проти 20%) [8].

Підсумовуючи, можна констатувати, що рівень суспільної довіри до

правоохоронних органів є критично низьким, що дає підстави говорити про кризу її легітимності. В оцінках роботи міліції переважають негативні. На думку більшості, правоохоронці незадовільно виконують свої функції із забезпечення особистої безпеки громадян і захисту власності від злочинних посягань, запобігання правопорушенням і розкриття злочинів, а також охорони громадського порядку. У суспільстві переважають сумніви в тому, що працівники поліції чесно виконують свої обов'язки, поважають права людини, добре ставляться до потерпілих. Найбільші сумніви висловлюють респонденти стосовно того, що правоохоронці не підтримують корупцію. Тривожними є оцінки громадянами рівня особистої і громадської безпеки. Найчастіше українці зазначають, що ситуація в цій сфері не змінюється або погіршується. Найбільше занепокоєння викликає безпека на дорогах; правопорушення, скоєні в нетверезому стані; корупція в системі Національної поліції. Дуже часто жителі України відчують загрозу стати жертвою образи в громадському місці, дорожньо-транспортної пригоди, шахрайства. Більшість громадян підтримують реформування правоохоронної системи. На їх думку, реформа має бути спрямована на підвищення оперативності діяльності правоохоронців, покращення їх ставлення до людей, ліквідацію бюрократичної тяганини. Також необхідно зробити роботу поліції гласною, підвищити її відповідальність, покращити систему добору кадрів. Діяльність минулої міліції, сьогодні вже поліції, має бути підзвітною громаді та орієнтуватися на інтереси місцевих жителів. Загалом, поліція має бути сервісним органом, який обслуговує інтереси громадян.

1. За даними МВС, під час протестів 15 правоохоронців загинули, 919 були травмовані // Звіт Міжнародної дорадчої групи про проведення нагляду за розслідуванням подій на Майдані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/media/o-00257958-a-00027916.pdf>.
2. Словник української мови : в 11 томах. – Том 5. – К., 1974.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
4. Енциклопедія політичної думки / за ред. Д. Міллера. – К. : Дух і Літера, 2000. – 472 с.
5. Габермас Ю. Структурні перетворення в сфері відкритості. – Львів : Літопис, 2000. – 318 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або природне право та державознавство. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.
7. Контроль над правоохоронними органами України: цивільний, але не демократичний : аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 4. – С. 2-38.
8. Концептуальні підходи до реформування органів внутрішніх справ як складової правоохоронної системи та сектору безпеки і оборони України // Національна безпека і оборона. – 2015. – № 2-3. – С. 58-73.

Кучеренко О.М.
аспірант Дніпропетровського ДУВС

ГЕНЕЗИС АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПРИЧИНЕННЯ ДТП

За роки незалежності України спостерігалась тенденція до зміни законодавства за порушення Правил дорожнього руху України, в тому числі за спричинення ДТП. За цей час змінювались норми, їх диспозиції та санкції. При цьому зміни відбувались як в сторону посилення таких санкцій, так і в сторону їх пом'якшення. Разом з тим актуальним залишається питання щодо ефективності порядку притягнення до адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху України, що спричинило ДТП, а також виду та розміру санкцій, що застосовуються за ці правопорушення, оскільки соціально зумовленим є той закон, який є ефективним, тобто виконує охоронні та попереджувальні завдання, а також досягає своєї мети – виправлення винного і попередження вчинення як ним, так і іншими учасниками дорожнього руху порушень правил, норм та стандартів у сфері безпеки дорожнього руху. У зв'язку з цим виникає необхідність в аналізі історичного становлення та розвитку законодавства, що встановлює адміністративну відповідальність за порушення Правил дорожнього руху, що спричинило ДТП.

Сучасна адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху, що спричинило ДТП, своїм корінням походить від адміністративного законодавства СРСР та УРСР. У кінці 1980-х рр. адміністративна відповідальність за спричинення ДТП визначалась статтею 124 КУРСРпАП [1], яка складалась з двох частин. В першій частині законодавець встановив відповідальність за порушення водіями транспортних засобів правил дорожнього руху, передбачених ст. 121-123, що спричинили пошкодження транспортних засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд або іншого майна, а так само залишення ними на порушення встановлених правил місця дорожньо-транспортної пригоди, учасниками якої вони є. До другої частини законодавець відніс інші порушення правил дорожнього руху, крім зазначених в частині першій вказаної статті, а також частинами першою і другою ст. 130, частинами першою і другою ст. 131 КУРСРпАП, що спричинили ті самі наслідки.

Частина перша ст. 124 КУРСРпАП передбачала жорсткішу санкцію, ніж частина друга, оскільки включала в себе як штраф, так і позбавлення права керування транспортними засобами. Таким чином, правопорушення, передбачені в ст. 121-123 КУпАП, законодавець виділив як ті, що мають більшу суспільну небезпечність порівняно з іншими порушеннями правил дорожнього руху.

Окрім статті 124 КУРСРпАП адміністративна відповідальність за ДТП також передбачалась і ст. 126 Кодексу. Це було ще однією законодавчою

прогалиною, оскільки в ч. 2 ст. 124 Кодексу, яка визначає інші порушення правил дорожнього руху, за які передбачено відповідальність за ДТП, про ст. 126 нічого не було сказано.

Указом Президії Верховної Ради України від 29.07.1991 «Про посилення відповідальності за порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху» [2] було посилено відповідальність за порушення Правил дорожнього руху, внесено зміни та доповнено Кодекс рядом статей в сфері безпеки дорожнього руху, в тому числі і в статтю 124 КУРСРпАП, а саме діяння щодо залишення місця ДТП, до якої вони причетні, виокремлено та розміщено в новій нормі Кодексу – у ст. 122-2.

Наступні зміни до законодавства щодо відповідальності за ДТП відбувались після проголошення Україною незалежності, а саме в 1993 році, коли було прийнято Закон України «Про дорожній рух» [3]. Законодавець виділяє таку категорію учасників дорожнього руху, як пішоходи, велосипедисти, водії та інші особи, яких робить суб'єктами відповідальності за ДТП. У разі порушення Правил дорожнього руху зазначеною категорією учасників дорожнього руху, якщо це спричинить пошкодження транспортних засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд або іншого майна, а так само залишення ними, на порушення встановлених правил, місця дорожньо-транспортної пригоди, учасниками якої вони є, такі особи несуть відповідальність за ч. 4 ст. 127 КУпАП.

Ще одна норма Кодексу, яка визначала відповідальність за ДТП як учасників дорожнього руху, так і посадових осіб, містилась у ст. 139, частина друга якої визначала порушення, передбачені частиною першою цієї статті, що спричинили створення аварійної обстановки або пошкодження транспортних засобів, вантажів чи іншого майна. Частина перша вказаної статті визначала відповідальність за пошкодження шляхів, залізничних переїздів, інших шляхових споруд, трамвайних колій, технічних засобів регулювання дорожнього руху, самовільне знімання, закриття чи встановлення технічних засобів регулювання дорожнього руху, створення перешкод для дорожнього руху, в тому числі забруднення шляхового покриття або невжиття необхідних заходів до їх усунення та попередження інших учасників руху про небезпеку, що виникла, або невжиття службовими особами заходів щодо заборони руху підвідомчих транспортних засобів і машин на гусеничному ході шляхами, удосконалене покриття яких може бути пошкоджено.

У зв'язку з резонансними ДТП, які траплялись на залізничних переїздах, їх масштабністю, законодавець посилив відповідальність за порушення правил переїзду на залізничних переїздах, в тому числі в ч. 4 ст. 123 встановлено відповідальність за порушення правил переїзду залізничних переїздів, що спричинили створення аварійної обстановки або пошкодження транспортних засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд.

Зміни зазнала і основна стаття, яка визначає відповідальність за ДТП. Так, частини першу та другу ст. 124 Кодексу замінено однією частиною тако-

го змісту: «Порушення водіями транспортних засобів правил дорожнього руху, крім передбачених статтею 123, частинами першою або другою статті 130 цього Кодексу, що спричинили пошкодження транспортних засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд чи іншого майна».

Внесеними змінами до Кодексу законодавець передбачив відповідальність посадових осіб, якщо невиконання або неналежне виконання їх обов'язків призведе до ДТП. Так, відповідно до частини другої ст. 128-1 Кодексу відповідальність настає за порушення або невиконання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності під час виготовлення та ремонту транспортних засобів і деталей до них або встановлення на них інших предметів додаткового обладнання, не передбаченого конструкцією транспортного засобу, а також під час будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів і дорожніх споруд, що спричинили створення аварійної обстановки або пошкодження транспортних засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд чи іншого майна.

Наступні зміни до законодавства, що визначає відповідальність за спричинення ДТП, стосувались виключно санкції ст. 124 КУпАП. Так, Законом України від 07.02.1997 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності у вигляді штрафу» [4] санкцію статті у вигляді штрафу розміром від одного до двох мінімальних розмірів заробітної плати замінено штрафом у розмірі «від двох до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». А Законом України від 05.04.2001 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення правил дорожнього руху» [5] було пом'якшено санкцію статті, а саме розмір штрафу встановлено від одного до чотирьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Законом України від 24.09.2008 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» [6] значно посилено відповідальність за порушення Правил дорожнього руху, також внесено зміни до норм, що визначають відповідальність за ДТП.

Вказаний Закон скасував відповідальність за спричинення ДТП відразу за трьома статтями КУпАП – 123, 126 та 127, залишивши відповідальність за всі порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна, в ст. 124 Кодексу. Крім цієї статті адміністративна відповідальність за спричинення ДТП залишилась в ч. 2 ст. 128-1, а також в ч. 2 ст. 139 КУпАП.

Останні зміни до статті 124 КУпАП було внесено Законом України від 17.02.2011 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

дорожньо-транспортних пригод та виплати страхового відшкодування», відповідно до якого вказану статтю доповнено приміткою такого змісту: «Особа, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, звільняється від адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, за умови, що учасники дорожньо-транспортної пригоди скористалися правом спільно скласти повідомлення про цю пригоду відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [7].

Як бачимо, норми КУпАП, які визначають відповідальність за порушення правил дорожнього руху, що спричинило ДТП, за часів незалежності багато раз змінювались, постійно вдосконалюючись. Але ст. 124 КУпАП у чинній редакції як основна норма, що визначає відповідальність за порушення правил дорожнього руху, що спричинило ДТП, на наш погляд, не є досконалою. Ця недосконалість полягає у відсутності диференціації відповідальності, оскільки порушення правил дорожнього руху, що спричинили ДТП, можуть бути різними, і нести різний ступінь суспільної небезпеки. Не можна до однакової відповідальності притягати осіб, які керували транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння та внаслідок цього спричинили ДТП чи сіли за кермо транспортного засобу, не маючи на це відповідного права, та осіб, які не розрахували безпечної дистанції внаслідок несприятливих дорожніх умов і також внаслідок цього спричинили ДТП. Вважаємо, що ст. 124 КУпАП повинна мати декілька частин, які б передбачали відповідальність за порушення Правил дорожнього руху різного ступеня суспільної небезпеки, що спричинило ДТП.

1. Про внесення змін і доповнень до Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення : Указ від 19.05.1989 № 7542-XI / Президія Верховної Ради УРСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/7542-11>.

2. Про посилення відповідальності за порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху : Указ Президії Верховної Ради України від 29.07.1991 № 1369-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1369-12>.

3. Про дорожній рух : Закон України від 28.01.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338.

4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності у вигляді штрафу : Закон України від 07.02.1997 № 55/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55/97-%80>.

5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення правил дорожнього руху : Закон України від 05.04.2001 № 2350-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2350-14>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : Закон України від 24.09.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/586-17>.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дорожньо-транспортних пригод та виплати страхового відшкодування : Закон України від 17.02.2011 № 3045-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3045-17>.

Молчанов Р.Ю.

ад'юнкт Дніпропетровського ДУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВИ ПРО НАКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СТЯГНЕННЯ У ВИГЛЯДІ ШТРАФУ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ, ЗАФІКСОВАНІ В АВТОМАТИЧНОМУ РЕЖИМІ

Відповідно до порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, поліцейський встановлює особу, за якою зареєстровано відповідний транспортний засіб та виносить постанову про накладення адміністративного стягнення на дану особу. Дана постанова може виноситися без участі особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, та надсилається їй протягом трьох днів з дня її винесення рекомендованим листом із повідомленням на адресу місця реєстрації (проживання) фізичної особи або місцезнаходження юридичної особи.

Днем отримання постанови є дата, зазначена в поштовому повідомленні про вручення її особі, за якою зареєстровано транспортний засіб, або повнолітньому члену сім'ї такої особи. У разі якщо особа, за якою зареєстровано транспортний засіб, відмовляється від отримання постанови, днем отримання постанови є день проставлення в поштовому повідомленні відмітки про відмову в її отриманні.

Дане положення Закону прогнозовано може створити певні проблеми його практичного виконання. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 291 КУпАП постанова у справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, у тому числі зафіксоване в автоматичному режимі, набирає законної сили після її вручення особі або отримання поштового повідомлення про вручення, або про відмову в її врученні. Тобто, якщо особа не отримала постанову або відмовилась від її отримання, постанова вважається такою, що не набрала законної сили. Варіантів для виникнення такої ситуації може бути безліч – особа може змінити місце проживання, переїхати в інше місто або ж навмисно уникати зустрічі з працівником пошти.

Час, який пройшов з моменту винесення постанови до моменту отримання її особою, безпосередньо впливає на виконання постанови. Давність виконання постанови про накладення адміністративного стягнення визначено

у ст. 303 КУпАП та складає три місяці, тобто постанова не підлягає виконанню, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців. Хоч офіційного тлумачення поняття «звернення до виконання» немає, але, аналізуючи практичну складову застосування даної норми, доходимо висновку, що під цією процедурою слід розуміти передачу постанови тому органу, до повноважень якого входить виконання даної постанови. Якщо йдеться про такий вид стягнення, як штраф, то це будуть відповідні органи державної виконавчої служби.

Для виконання постанови про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, передбачено особливий порядок, визначений у ст. 300-1 КУпАП. Так, у разі сплати фізичною або юридичною особою п'ятдесяти відсотків розміру штрафу протягом п'яти банківських днів з дня вручення постанови про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, така постанова вважається виконаною.

У разі несплати штрафу фізичною або юридичною особою протягом тридцяти днів з дня вручення постанови про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху стягується пеня у подвійному розмірі штрафу. У разі несплати штрафу і пені протягом тридцяти днів з дня виникнення підстав для її стягнення відповідна постанова про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху підлягає примусовому виконанню. Таким чином, законодавець дає особі, яка притягається до відповідальності, один місяць для сплати штрафу, після чого застосовується пеня та особі надається ще один місяць для сплати пені і штрафу перед тим, як передати постанову державній виконавчій службі для примусового виконання. Отже, загалом законодавець надав 2 місяця для передачі постанови для примусового виконання до державної виконавчої служби з моменту отримання її особою, яка притягається до адміністративної відповідальності. Це означає, що постанова повинна бути вручена особі не пізніше одного місяця з дня її винесення, адже в інакшому випадку сплине три місячний строк звернення постанови до виконання.

Виходом з цієї ситуації вбачається внесення змін до ст. 303 КУпАП, а саме пропонуємо частину першу викласти в такій редакції:

«Не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня винесення, *окрім правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксованих в автоматичному режимі*. В разі оскарження постанови перебіг строку давності зупиняється до розгляду скарги. У разі відстрочки виконання постанови відповідно до ст. 301 цього Кодексу перебіг строку давності зупиняється до закінчення строку відстрочки».

Частину другу вказаної статті пропонуємо викласти в такій редакції:

«Строк звернення постанови про накладення адміністративного стяг-

нення за правопорушення в сфері безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, складає три місяця з моменту вручення особі, яка притягається до відповідальності постанови».

Цукан С.В.

студент Сумської філії Харківського НУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Панкратова В.О.**

ст. викл. каф. юридичних дисциплін

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ КОРПУСУ ОПЕРАТИВНО-РАПТОВОЇ ДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сьогодні актуальним є пошук та запровадження нових підходів у сфері побудови якісно нової моделі поліції відповідно до стандартів, принципів і норм, що вироблені світовою спільнотою. Важливою в даному аспекті є організація роботи підрозділу швидкого реагування, оскільки саме на нього покладено завдання, яке полягає у виконанні бойових задач з боротьби зі злочинністю, забезпеченні правопорядку під час проведення загальнодержавних, громадсько-політичних, спортивно-видовищних, культурно-масових, релігійних заходів та проведенні спеціальних операцій з охорони громадського порядку.

Мета роботи – проаналізувати особливості створення та основні завдання Корпусу оперативно-раптової дії (КОРД).

Корпус оперативно-раптової дії – це підрозділ швидкого реагування Національної поліції України, який прийде на заміну спеціальним підрозділам колишньої міліції, таких як «Сокіл», «Грифон», «Беркут», «Титан» та інших, об'єднавши їх в один, аналогічно до американського SWAT.

Корпус оперативно-раптової дії буде спрямований на виконання таких завдань: звільнення заручників; забезпечення периметра безпеки проти снайперів під час візитів державних осіб; забезпечення більшої вогневої потужності в деяких ситуаціях, у тому числі проти підозрюваних, що забарикадувалися; порятунок поліцейських і цивільних, які потрапили під обстріл; контртерористичні операції; вирішення ситуацій, що характеризуються високим ризиком, при мінімумі смертей, поранень і пошкоджень власності; забезпечення підтримки при рейдах проти наркомафії, арештів за судовим ордером, обшуків підозрюваних; забезпечення підтримки на особливих заходах; стабілізація небезпечних ситуацій при зіткненні зі злочинцями (серійні вбивці тощо); боротьба з вуличними безладами; захист свідків та учасників судочинства [2].

Саме з метою виконання зазначених завдань та підготовки фахівців з переліченими критеріями 28 жовтня 2015 року розпочався конкурсний набір

працівників до спецпідрозділу поліції КОРД. А вже 4 березня 2016 року, після жорсткого відбору (спецпризначенців відбирали серед 900 кандидатів) та двомісячної підготовки, 37 бійців підрозділу отримали сертифікати про проходження навчання.

Професія працівника спецпідрозділу поліції входить до числа десятих найскладніших професій на Землі. Екстремальна діяльність, що має характерною ознакою оперативність та здійснюється в умовах конфліктності та психологічного протистояння, висуває різнобічні й високі вимоги до рівня підготовки особового складу підрозділів швидкого реагування до ефективного вирішення оперативно-службових завдань.

Саме тому до кандидатів у спецпідрозділи висуваються підвищені вимоги до фізичного та психологічного стану. У підрозділ приймаються особи, які мають необхідну фізичну підготовку, психологічну стійкість і здатність впевнено діяти в екстремальних умовах та виконувати завдання, покладені на підрозділ. Рівень відповідності конкретного кандидата на службу являє собою багатоаспектну задачу, в якій виділяються такі компоненти: профпридатність, вік від 21 до 35 років, психофізіологічне здоров'я і толерантність, відсутність кримінального минулого й актуальних зв'язків зі злочинними угрупованнями [1, с. 199].

Спецпідрозділ поліції особливого призначення КОРД налічуватиме п'ять тисяч бійців по всій Україні. До «КОРДу» увійдуть найкращі представники, зокрема, вищезазначених батальйонів особливого призначення (34 батальйони, які входять до структури МВС) і спецпідрозділів МВС. Спецпризначенцями також зможуть стати теперішні патрульні поліцейські та будь-хто з особового складу МВС, хто складе відповідне тестування.

Відбір кандидатів здійснюється у п'ять етапів.

Перший етап – подання та обробка анкет кандидатів.

Другий етап – психодіагностичне вивчення особистості. Кандидат пройде два психологічних тестування, за результатами яких буде визначено, до якого підрозділу його рекомендовано (безпосередньо в поліцейський підрозділ спеціального призначення, у програму захисту свідків або в підрозділи з охорони громадського порядку для протидії масовим заворушенням). Відсіюються кандидати, які не відповідають морально-діловому образу працівника нового спецпідрозділу.

Третій етап – тестування із застосуванням технології аналізу голосу Nemesysco's (детектор брехні). Кандидати будуть перевірені на: кримінальне минуле; причетність до сепаратизму; службові порушення; лояльність до системи ОВС; вживання наркотичних засобів, алкоголізм та ігроманію тощо.

Четвертий етап – здача нормативів фізичної підготовки. Кандидати будуть здавати нормативи з бігу, підтягування, а також виконувати комплекс силових вправ (тест Купера) і практичної стрільби з пістолета та автомата.

П'ятий етап – п'ятидобовий курс виживання. Програма прописана таким чином, щоб довести кандидатів до межі повного виснаження: постійне обме-

ження часу, мінімальна кількість годин сну, важкі фізичні навантаження. Незважаючи на це, кандидати в спецназ повинні показати свою гарну фізичну витривалість, моральну стійкість, кмітливість та наполегливість у досягненні мети. Той кандидат, який не пройде попередній етап, не допускається до наступного [3].

Пройшовши всі п'ять етапів відбору, кожен з працівників спецпідрозділу поліції КОРД відповідатиме усім вимогам щодо підготовленості особового складу підрозділів швидкого реагування до ефективного вирішення оперативно-службових завдань.

1. Лебедева С.Ю. Застосування тесту ММРІ при психофізіологічному відборі кандидатів на службу у спецпідрозділ / С.Ю. Лебедева // Право і Безпека. – 2004. – №. 3. – С. 199-202.

2. КОРД (поліція особливого призначення) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/КОРД>.

3. У МВС детально описали процес відбору та вимоги для бажаючих служити в поліцейському спецназі КОРД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/u-mvs-detalno-opisali-protses-vidboru-ta-vimogi-dlja-bazhajuchih-sluzhiti-v-politsejskomu-spetsnazi-kord.html>.

СЕКЦІЯ № 5
«Криміналістика. Організаційно-тактичні аспекти
протидії злочинності»

Григор'єва Л.А.
курсант Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. к.ю.н. Єфімов М.М.
доц. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ ПРОВЕДЕННЯ
ОБШУКУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА

Здійснення заходів щодо приховування слідів хуліганства може полягати в ряді способів (зникнення з місця події; знищення або приховування знарядь злочинного діяння; знищення або приховування одягу та взуття; неправдиві свідчення, в тому числі алібі; відмова від давання показань). З огляду на це обшук за місцем проживання та роботи підозрюваного, його родичів та знайомих має важливе значення як для проведення досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні, так і для можливого встановлення фактів за іншим вчиненим кримінально караним діянням.

Обшук за своїм змістом, про що доречно наголошує Ю.В. Кореневський, «...є складною слідчою дією і має проводитися за суворого дотримання процесуальних норм, відповідно до тактичних правил, ретельно продумано і, якщо можна так висловитися, фундаментально» [2, с. 68]. Говорячи про поняття обшуку, К.О. Чаплинський стверджує, що це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб [7, с. 175].

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [4].

При розслідуванні кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 296 КК України, як зазначає М.М. Єфімов, може виникати необхідність у проведенні обшуку за місцем проживання підозрюваного. Вони проводяться відразу після його затримання, що дозволяє виявити і вилучити знаряддя злочину, речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, та інші предмети й до-

кументи, які мають значення для справи» [1, с. 92].

Ретельна підготовка до обшуку є реальною запорукою його ефективного проведення. Серед обов'язкових заходів підготовчого етапу В.С. Кузьмічов виділяє такі:

- збирання необхідної орієнтуючої інформації;
- визначення оптимального часу проведення обшуку;
- складання плану проведення обшуку;
- підбір учасників обшуку і попередній їх інструктаж;
- підготовка технічних засобів [3, с. 214].

Більш детально розглянемо деякі з них. Вивчення матеріалів кримінального провадження є першочерговим заходом підготовчого етапу проведення обшуку. Адже завдяки ньому можна отримати відомості про знаряддя вчинення хуліганських дій, кількість потерпілих та свідків, обстановку злочинного діяння, особу злочинця, проведені раніше слідчі (розшукові) дії та ін.

Збирання необхідної орієнтуючої інформації також має важливе значення та включає ряд заходів. Оскільки необхідно зібрати якнайбільше інформації про особу, яка обшукується, ознайомитися з місцем (місцевістю), приміщенням, де відбуватиметься обшук, з метою необхідної орієнтації на місцевості. Завдяки цій інформації можна висунути пошукові версії щодо місця знаходження шуканого.

Серед підготовчих заходів до проведення обшуку у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень важливе місце посідає збирання інформації про об'єкти, які підлягають відшукуванню. Це пояснюється тим, що слідчий повинен, як зазначає П.С. Кушніренко, отримати чітке уявлення про об'єкт пошуку, встановити індивідуальні ознаки розшукуваного об'єкта, спрогнозувати можливі місця його приховування та способи маскування [5, с. 103].

Для встановлення точної інформації стосовно предмета пошуку, як зазначає В.Ю. Шепітько, можливою є постановка обшукуваному серії уточнюючих запитань про час, місце, природу та мету придбання даних об'єктів, характер їх використання, місце зберігання та ін. Такі запитання дозволяють усвідомити взаємозв'язок предмета пошуку з іншими обставинами, виявити окремі протиріччя та неточності [8, с. 234].

Незважаючи на негайність проведення обшуку, слідчому слід підготувати вичерпний план його проведення. Адже в зазначеному документі будуть вказані основні складові проведення слідчої (розшукової) дії. Зокрема, час і місце обшуку, його мета, склад оперативно-пошукової групи, завдання її учасників, тактичні прийоми його проведення [6, с. 248]. Таким чином, рішення про проведення обшуку в усіх випадках має ґрунтуватися на матеріалах кримінального провадження та оцінці їх слідчим в усій сукупності.

Підсумовуючи, зазначимо, що правильна організація проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії під час розслідування хуліганства залежить від проведення вищезазначених заходів. Це пояснюється такими факторами: дослідження відомостей орієнтуючого характеру дозволяє слідчому припус-

тити, де знаходяться розшукувані предмети; ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження зумовлює способи їх пошуку; визначення складу оперативно-пошукової групи забезпечує необхідне спорядження тощо.

1. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навчально-практ. посібник / М.М. Єфімов. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 158 с.
2. Кореневский Ю.В. Судебная практика и совершенствование предварительного расследования / Ю. В. Кореневский. – М. : Юрид. лит., 1974. – 110 с.
3. Криминалистика : учебник. / В.С. Кузьмичов, Г.И. Прокопенко. – К. : Юринком Интер, 2001. – 314 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 / відп. за вип. В.А. Прудников. – Х. : Право, 2012. – 392 с
5. Кушниренко С.П. Особенности расследования взяточничества : учеб. пособие / С.П. Кушниренко. – СПб., 2002. – 108 с.
6. Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристь, 1999. – 501 с.
7. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія / К.О. Чаплинський. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 306 с.
8. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В.Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432 с.

Гринь К.Р.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.психол.н., доц. **Шинкаренко І.О.**

доц. каф. філософії та політології

ПРИНЦИПИ СКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ЗЛОЧИНЦЯ

Кримінально-процесуальне законодавство України безпосередньо не регламентує діяльність психологів зі складання й використання психологічних портретів злочинців. Але було б помилкою відмовлятися від їх використання у правоохоронній діяльності, обґрунтовуючи це складністю самої процедури і браком фахівців. Незважаючи на те, що психологічні портрети не є доказами в кримінальних справах, їх можна застосовувати при пошуку доказів, а також при здійсненні оперативних і слідчих дій щодо встановлення винних.

Практика боротьби зі злочинністю знає багато прикладів ефективної взаємодії оперативних і слідчих працівників з фахівцями криміналістичної психології. Останнім часом у слідчій практиці використовується система моделювання і прогнозування злочинної поведінки особи (невідомого злочинця) через складання її психологічного портрета. Психологічні особливості людини, яка підозрюється у скоєнні злочину, в будь-якому віці – значною мі-

рою продукт її онтологічного (прижиттєвого) розвитку. Психологічні особливості особистості – результат життєвого досвіду людини, яка вчинила злочин, що є інтегральним результатом усієї сукупності умов, способу життя, власної активності. Тому, отримавши інформацію про життя людини, можна із значною долею вірогідності припустити наявність у неї психологічних особливостей, що вплинули на прийняття рішення про вчинення певного виду злочину.

Оскільки робота зі складання психологічних портретів злочинців є одним з основних напрямів криміналістичної психології, то, у свою чергу, при здійсненні інтегрованого психологічного аналізу належить дотримуватися таких психологічних принципів:

Науковість. Цей принцип полягає у дотриманні науково-обґрунтованих, валідних методів при складанні психологічного портрета. Але, в першу чергу, слід враховувати емпіричну корисність теоретичних підходів, концепцій, ідей тощо.

Об'єктивність. Відомо, що форма і суть вчинку часто не співпадають. Психологічною суттю вчинку є мотив. У соціальному плані вчинок оцінюється за його результатами, тому для дотримання принципу об'єктивності в судочинстві слід будь-який протиправний вчинок розглядати з урахуванням мотиву дії правопорушника.

Всебічність. Цей принцип полягає в судово-психологічному аналізі не тільки самого злочину, але й особистості злочинця. При цьому можуть виникати такі обставини: злочин вчинено, але особистість у соціально-психологічному плані може бути позитивною. Тому під час слідчих дій ці фактори треба враховувати, щоб забезпечити всебічність дослідження.

Конкретність. Під час психологічного вивчення злочину й особистості завжди слід враховувати індивідуальні особливості правопорушення та особливості конкретного правопорушника.

Комплексність. Використання під час слідчих дій не одного, а цілої низки судово-психологічних методів, що необхідно для взаємоперевірки отриманих психологічних даних і забезпечення достовірності результату дослідження. Нині розрізняють такі основні методи судово-психологічних досліджень: спостереження, бесіди, узагальнення незалежних характеристик, психологічний аналіз продуктів діяльності, експеримент, аналіз документів, узагальнення слідчо-судової практики, анкетне опитування, судово-криміналістичні та судово-психолого-психіатричні експертизи тощо.

Професійна компетентність. Цей принцип передбачає залучення спеціально підготовлених фахівців у цій галузі знань, що є важливим чинником при проведенні оперативно-слідчих дій [12].

Складання психологічних портретів доцільно проводити не хаотично, а за чітким алгоритмом, який дозволяє, насамперед, систематизувати одержану інформацію для досягнення ефективності та послідовності у проведенні роботи.

Отже, структурно-логічна схема психологічного портрета складається з таких розділів:

1) дослідження та інтерпретація усіх речових доказів, таких як: фотографії, відеозаписи та протоколи з місця події; слідчі довідки; покази свідків і сусідів; опис жертви тощо;

2) дослідження жертви. Якщо жертва залишилась живою, то вона стає дуже ефективним джерелом інформації. Визначення того, як, де, коли і чому саме ця особа була обрана жертвою, може допомогти відновити (ідентифікувати) особистість злочинця;

3) надання характеристики особистості злочинця та його поведінці (підслідного, підозрюваного) включає у себе вивчення: соціально-демографічної характеристики злочинця (стать; сімейний стан; національність; в якій сім'ї виховувався (повна чи не повна); місце проживання щодо місця, де було вчинено злочин; житлові умови; склад сім'ї; матеріальне становище та соціальний статус сім'ї; фізичне здоров'я всіх членів сім'ї; психічне здоров'я; стосунки між членами сім'ї; дотримання асоціального стилю життя членами сім'ї (зловживання алкоголем, наркотиками, здійснення протиправних дій, сексуальна розбещеність тощо); способу життя злочинця (наявність кваліфікованої праці; наявність постійної роботи; кримінальний досвід; частота зміни місця роботи, тривалість трудової діяльності на одному місці; джерело матеріального доходу (випадковий заробіток, утримання, жебрацтво, здійснення злочину); дозвільний спосіб життя; бродяжництво; спілкування з друзями; спілкування з сім'єю; спілкування з випадковими знайомими; звички; ставлення до алкоголю; ставлення до наркотичних речовин; сексуальна орієнтація та поведінка); спрямованості особистості (ставлення до навчання, праці; ставлення до сім'ї; прагнення до оволодіння знаннями та професією; бажання та шляхи досягнення матеріального добробуту; оцінка прожитого етапу життя (досвід минулого); плани на майбутнє (цілі та перспективи); інтелектуальних особливостей (рівень освіченості; якості розуму (здатність до аналізу та синтезу, швидкість, гнучкість розумових процесів); властивості пам'яті; властивості уяви; словниковий запас тощо); рис характеру: ставлення до себе (самооцінка – адекватна, підвищена, занижена); рівень домагань (вважає, що здатний домогтися багато чого, сприймає існуюче становище реалістично, вважаючи, що так і повинно бути); впевненість у власних силах; егоїзм; схильність до самообвинувачення; схильність до рефлексії; схильність до ретрофлексії; ставлення до людей (поважливе ставлення до людського життя; поважливе ставлення до особистості; доброзичливість; здатність до емпатії; товариськість, уміння легко входити в довіру, встановлювати міжособистісні контакти; ставлення до особистості, виходячи з фізичних, інтелектуальних ознак, а також з її соціально-економічного становища; використання ненормативної лексики (стосовно кого); брехливість; агресивність; жорстокість; уміння підкоряти собі; навіювання; конфліктність (причини виникнення, шляхи вирішення); ставлення до речей, матеріальних цінностей: ошадли-

вість; марнотратність; жадібність; схильність до накопичення; корисливість; ставлення злочинця до вчиненого ним злочину; способи прийняття рішень (самостійність; сміливість; продуманість; швидкість чи схильність до вагань; імпульсивність; легковажність тощо); емоційність (сила емоційних реакцій; глибина переживань; схильність до створення „застійних” емоційних комплексів (мстивість, злопам’ятність); схильність до афективних станів; домінуючий настрій; здатність до контролю та втримання емоційних проявів; становище в групі (вивчення особистого статусу; вивчення системи відносин і ставлень; визначення групового лідера; проведення диференціації рольових функцій кожного з членів групи); особливості поведінки (у сім’ї; на роботі; у неформальних групах);

4) зібрана інформація порівнюється, інтегрується та аналізується. У своїй сукупності ці дані можуть становити психологічний портрет злочинця. На їх основі можна проводити пошук серед підозрюваних, встановити (скоротити) коло підозрюваних, спробувати дати відповідь на запитання, чи могла саме ця особа вчинити саме цей вид злочину, а також розробити алгоритм проведення допиту конкретної особи.

Якість складання психологічного портрета злочинця залежить від аналізу психологом місця події, його бесід зі свідками, потерпілими для визначення можливих психологічних характеристик особи, яка вчинила злочин, та для інтенсифікації роботи з її пошуку.

1. Кримінальний кодекс України.

2. Личность преступника / отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 270 с.

3. Методичні рекомендації, альбом схем, таблиць на допомогу практичним психологам органів і підрозділів внутрішніх справ щодо складання психологічного портрета злочинця / упоряд. Ю. Майдинов, В. Сулицький, О. Комаров, О. Діденко – К. : ЦПП ДРП МВС України, 2005. – 112 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. Кондратьєв Я.Ю., Яценко С.С. – К. : Юрінком, 1994. – 800 с.

Гринько В.П.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. к.ю.н. **Єфімов М.М.**

доц. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Допит підозрюваного – це слідча дія, яка провадиться шляхом опитування особи, що має статус підозрюваного, з метою одержання даних з приводу обставин, які стали підставою для її затримання або застосування запо-

біжного заходу, а також для отримання іншої інформації, яка має доказове чи інше значення для справи [3, с. 460].

Це не тільки найбільш поширена та ефективна вербальна слідча (розшукова) дія, але й найбільш необхідна в процесі проведення досудового розслідування. Визначене зумовлюється високими інформативними можливостями допиту підозрюваного та надійністю, простотою і швидкістю отримання результату. Важливим моментом досліджуваної процесуальної дії є визначення заходів його підготовчого етапу. Серед них більшість вчених виділяють такі:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- підготовка спеціальних питань;
- вивчення особи допитуваного;
- складання плану допиту [6, с. 532; 7, с. 80].

У свою чергу, М.І. Скригонюк додає такі заходи:

- визначення часу допиту;
- створення необхідної психологічної та матеріально-речової обстановки для допиту;
- поглиблене вивчення спеціальних проблем, які можуть виникнути в процесі допиту;
- визначення кола учасників допиту [2, с. 160].

Розглянемо деякі з них. Вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє слідчому, насамперед, вирішити питання про доцільність проведення допиту підозрюваного. Вказаний захід дозволяє вивчити показання допитуваних, визначити ступінь їх взаємовідносин та сутність розбіжностей у показаннях, визначити перелік питань та їх послідовність, обрати найбільш ефективні прийоми процесуальної дії [5, с. 474].

Наступним важливим заходом є вивчення особи допитуваного. Зазначене є важливою тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту, оскільки від повноти та всебічності отриманих даних, а також встановлених особливостей психіки залежить результативність процесуальної дії. Такий захід дає слідчому змогу в найкоротший проміжок часу встановити психологічний контакт з допитуваним, обрати найбільш доцільні та ефективні прийоми і способи впливу для отримання правдивих показань, правильно оцінити показання, прогнозувати можливі способи протидії та діагностувати можливу поведінку в тій чи іншій ситуації, що склалася під час допиту [1, с. 14].

Також доречно охарактеризувати визначення часу та місця проведення допиту. Адже проведення слідчої (розшукової) дії повинно мати раптовий характер. Будь-яке зволікання з проведенням допиту підозрюваного може призвести до зниження можливості отримання її позитивних результатів. Тобто правильне визначення часу проведення допиту відіграє важливу роль у його підготовці [5, с. 474].

Планування допиту є заключним етапом його підготовки. Загалом, план є динамічною системою, тому під час слідчої (розшукової) дії він суттєво корегується: окремі положення замінюються чи доповнюються. Тобто він має

орієнтовний і динамічний характер, оскільки неможливо передбачити всі особливості допиту. Але в плані обов'язково повинні бути визначені головні моменти: час та місце допиту, його учасники, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, використання доказів, перелік питань допитуваному, тактичні прийоми тощо [4, с. 222-223].

Підсумовуючи, слід зазначити, що допит підозрюваного – це, за своєю природою, процес передачі інформації від цієї особи слідчому. І саме слідчий повинен при допиті бути активним та, враховуючи особу підозрюваного, готуватися до допиту, планувати його, обирати необхідні тактичні прийоми. Серед підготовчих заходів необхідно виділити вивчення матеріалів кримінального провадження, підготовку питань, вивчення особи допитуваного та складання плану допиту

1. Бахін В.П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : навчальний посібник / В.П. Бахін, В.К. Весельський, Т.С. Маліков. – К. : НВТ «Правник», 1997. – 33 с.
2. Скригонюк М.І. Криміналістика : підручник / М.І. Скригонюк. – К. : Атіка, 2005. – 496 с.
3. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К. : А.С.К., 2005. – 1056 с.
4. Чаплинська Ю.А. Криміналістичне забезпечення організації проведення допиту / Ю.А. Чаплинська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутр. справ. – 2014. – № 4. – С. 424-432.
5. Чаплинська Ю.А. Організаційне забезпечення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб / Ю.А. Чаплинська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 472-478.
6. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С.С. Чернявський. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.
7. Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений / С.Ю. Якушин. – Казань : Изд-во Казан.ун-та, 1983. – 102 с.

Гузема В.В.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Бідняк Г.С.**

викл. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ЕКСТУМАЦІЯ ТРУПА: МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Україна як молода держава досі перебуває на стадії удосконалення нормативно-правової бази задля поліпшення соціального життя свого народу. Наразі вся діяльність законодавчих органів спрямовується на забезпечення захисту законних прав та інтересів громадян. Але є невелика проблема, яка полягає у недостатньому приділенні уваги моральним інтересам та принципам. Саме тому нас зацікавив певний аспект моральності, що простежується

у діяльності органів досудового розслідування.

Ексгумація трупа є законною дією, яка використовується у службовій діяльності органів внутрішніх справ та судово-медичних експертів. Але що стосується моралі, то дана дія є неприйнятною у громадському суспільстві, адже зачіпає моральні канони та принципи. Жодна людина, яка дотримується традицій та звичаїв свого етносу, не зможе спокійно поставитись до того, що труп її родича чи близької людини після захоронення знову відкопають і будуть проводити слідчі дії над ним.

Вчені-криміналісти охарактеризували ексгумацію трупа як витягнення трупа з могили для спеціального його дослідження. Ексгумація є специфічним методом одержання доказів і проводиться в ході провадження судово-медичної експертизи [1]. З процесуальної точки зору, ексгумація трупа – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в вийманні трупа з відомого місця поховання в землі чи з іншого місця з метою його судово-медичного дослідження, а також у тих випадках, коли первинне судово-медичне дослідження цього трупа було проведене неповно або виникли нові серйозні обставини для перевірки обставин кримінального правопорушення шляхом дослідження раніше похованого трупа [2]. Проаналізувавши ці положення, вважаємо, що відсутня ще одна складова. На нашу думку, до визначення поняття «ексгумація трупа» слід також додати моральний аспект, оскільки витягання вже похованого трупа з могили є неприємним та болючим фактом для родичів та близьких покійного, зачіпає не лише їх права, а й моральні принципи та цінності.

Ексгумація вважається такою, коли вона проведена лише на кладовищі, тобто на місці офіційного поховання особи. Не є ексгумацією виймання тіла особи з інших місць поховання, зокрема із землі, якщо тіло було закопано з метою приховування злочину. Згідно із Законом України "Про поховання та похоронну справу" місцем поховання є кладовище, тобто певна відведена земельна ділянка, в установленому законом порядку, з облаштованими могилами чи іншими будівлями та спорудами, призначеними для організації поховання померлих та утримання місць поховань [3].

Сама ексгумація проводиться з метою подальшого судово-медичного дослідження трупа. Причинами для судово-медичного дослідження ексгумованого трупа можуть бути:

1) поховання трупа без судово-медичного або патолого-анатомічного дослідження, при виникненні в подальшому версій про можливість насильницької смерті;

2) істотні дефекти первинного судово-медичного дослідження трупа, встановлені слідчим шляхом або в судовому засіданні, що ускладнюють вирішення важливих для слідства і суду питань;

3) нововиявлені обставини, які потребують вирішення питань, поставлених перед експертом при первинному дослідженні трупа;

4) виявлення трупа, таємно похованого злочинцем, або випадкове виявлення трупа, «похованого», наприклад, при будівельних роботах [4].

Слід звернути увагу, що згідно із положеннями КПК України труп виймається з місця поховання лише за постановою прокурора і за присутності судово-медичного експерта. Також законодавець наголошує на тому, що після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання слід здійснювати в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

У слідчого чи прокурора виникають певні труднощі, оскільки ексгумація зобов'язує запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для її проведення. І знову хочемо звернути увагу на моральний аспект. Адже не кожна людина є морально стійкою, тим більше до даної слідчої дії. І цей випадок може негативно позначитися на її психічному здоров'ї. Законодавець передбачив цей фактор і тому включив до відповідного положення КПК виняток, який полягає у застосуванні безперервного відеозапису ходу проведення слідчої (розшукової) дії.

Слідчий чи прокурор при проведенні даної дії повинні діяти тактовно та ввічливо при спілкуванні з родичами померлого і понятими, які були запрошені для проведення ексгумації. Вони повинні бути психологічно підготованими та морально стійкими, адже проведення даної дії потребує моральної витримки.

При проведенні ексгумації трупа важливим є саме заключний етап проведення слідчих дій, адже саме він визначає, чи була потрібною та дія, яка проводилась з померлим. Саме на заключному етапі здійснюється фіксація ходу ексгумації та результатів, пов'язаних з нею. Від того, як повно та об'єктивно проводилися дані дії, залежить їх доказове значення, з метою проведення яких призначалася ексгумація. Результати проведення такої дії обов'язково повинні бути відображені у протоколі ексгумації.

Таким чином, ретельно вивчивши думки вчених-криміналістів та практичних працівників, звертаємо увагу на те, що ексгумація є своєрідним свідченням факту некомпетентності певного кола спеціалістів, які проводили розтин тіла після вчиненого кримінального правопорушення, а також органів, діяльність яких пов'язана зі збором доказів, що мають значення для даного кримінального провадження. Для попередньої підготовки родичів померлого перед ексгумацією пропонуємо обов'язкове залучення психологів для того, аби зберегти психічне здоров'я та моральні засади всіх учасників даної дії.

1. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. – К. : Кондор, 2008. – 588 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України, 2010 р. [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://meگو.info>.

3. Закон України «Про поховання та похоронну справу», поточна редакція від 17.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>.

4. Ексгумація та дослідження трупа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medical-enc.com.ua/exhumation-1.htm>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України, зі змінами та допов., станом на 01.09.2015 : оф. текст. – К. : Паливода А.В., 2015. – 328 с.

Демиденко Н.І.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. к.ю.н. **Єфімов М.М.**

доц. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА

Центральним елементом розслідування будь-якого кримінального правопорушення є типові слідчі ситуації. Тому їх дослідженню завжди приділяється пильна увага – як при вивченні загальнотеоретичних питань криміналістики, так і при формуванні окремих методик розслідування. Слідчі ситуації в криміналістиці розглядаються досить давно. Та дотепер відсутня єдина точка зору щодо визначення її поняття та сутності, змісту й алгоритму проведення слідчих (розшукових) дій. Тобто слідчу ситуацію вчені-криміналісти розглядають по-різному.

Так, А.М. Васильєв розглядає її як вихідні дані, які є в наявності на початковому етапі розслідування, тобто в той період, коли ще не відомо, який саме злочин вчинено, а діяти необхідно оперативно, «за гарячими слідами» [1, с. 33]. У свою чергу В.Г. Колмацький зазначає, що слідча ситуація – це сукупність умов, в яких здійснюється розслідування та визначається його стан на даний момент. Вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування злочину та акцентує увагу на дослідженні питання аналізу (вивчення змісту обумовлюючих її чинників з метою прийняття тактичного рішення та вибору варіанта методики розслідування, що забезпечує швидке і повне розслідування злочину) й оцінки слідчої ситуації [5, с. 337-346].

А вже В.П. Бахін визначає її як об'єктивну реальність, фактичну обстановку та результат її пізнання, а дані про неї – відображення цієї обстановки, які використовуються для її розуміння та впливають на неї з метою розкриття злочину [4, с. 452]. На наш погляд, найбільш точно дане поняття визначив Г.А. Матусовський – як «уявну динамічну модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-керівний та організаційний стани, що склались у кримінальній справі, та характеризує сприятливий (чи несприятливий) перебіг процесу розслідування» [3, с. 165].

У той же час для планування розслідування найбільш доцільними є слідчі ситуації відповідно до етапу його проведення. Спробуємо їх визначити шляхом аналізу праць науковців та дослідження матеріалів кримінальних проваджень. Так, М.І. Ніколайчик визначає такі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства:

- особа чи особи, які вчинили хуліганські дії, виявлені на місці злочину, відомий потерпілий, наявні свідки-очевидці, встановлені інші докази злочину;
- особа чи особи, які вчинили вказані дії, зникли з місця події, відомі

лише ознаки їх зовнішності;

- визначені особи зникли з місця події, відомості про них відсутні;
- хуліганські дії вчинені в минулому; особи, що їх вчинили, та потерпілі відомі [6, с. 5].

А вже М.В. Салтевський розглядає такі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства:

- особа затримана на місці події, наявні свідки, потерпілий та матеріальні сліди;

- особа, що вчинила хуліганські дії, перебуває на місці події і продовжує їх вчинювати;

- хуліганські дії вчинені в минулому, відома особа хулігана;

- особа, що вчинила хуліганські дії, зникла з місця події, відомі лише ознаки її зовнішності в пам'яті потерпілого та очевидців події;

- виявлені сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає [7, с. 18-19].

У свою чергу, серед типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування хуліганства М.М. Єфімов сформулював такі:

- особа, що вчинила хуліганські дії, затримана на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально караного діяння (38%);

- особа, що вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності (37%);

- знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає (9%);

- хуліганські дії були вчинені в минулому, відомі потерпілий та підозрюваний (16%) [2, с. 170-171].

На наш погляд, при розслідуванні хуліганства типовими слідчими ситуаціями початого етапу розслідування будуть такі:

- особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди;

- особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки;

- виявлено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає.

Підсумовуючи, зазначимо, що слідча ситуація розслідування – це уявна динамічна модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-керівний та організаційний стани, що склались у кримінальній справі, та характеризує сприятливий (чи несприятливий) перебіг процесу розслідування.

Отже, типовими слідчими ситуаціями початого етапу розслідування хуліганства будуть такі:

- особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди;

- особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки;

- виявлено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає.

1. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / перепеч. с изд. 1978 г. / А.Н. Васильев. – М. : ЛексЭст, 2002. – 72 с.
2. Єфімов М.М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства : дис. ... канд. юрид. наук / М.М. Єфімов. – Дніпропетровськ, 2015. – 242 с.
3. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник [для студентів юрид. вузів фак.] / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. – Х. : Право, 1998. – 376 с.
4. Криминалистика : учебник [для вузов] / отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. – М. : БЕК, 1995. – 708 с.
5. Криминалистика : учебник / под ред. Ю.Г. Корухова, В.Г. Коломацького. – М. : Академия МВД СССР, 1984. – 458 с.
6. Николайчик Н.И. Методика расследования хулиганства : лекция / Н. И. Николайчик. – Мн. : МВШ МВД СССР, 1985. – 28 с.
7. Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М.В. Салтевский // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1982. – Вып. 25. – С. 13-21.

Кожушна О.В.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Бідняк Г.С.**

викл. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ

На початку розслідування багатьох кримінальних правопорушень слідчий має дані, що свідчать про наявність лише окремих ознак злочину. Цим і зумовлено віднесення розслідування злочинів до сфер людської діяльності, що має пізнавальний характер. Однією з особливостей пізнавального процесу при розслідуванні злочину є встановлення істини, тобто з'ясування усіх умов його вчинення.

Специфіка процесу пізнання при розслідуванні злочинів полягає насамперед у тому, що предметом його є суспільно небезпечні протиправні діяння, їх дослідження у більшості випадків ускладнюється відсутністю повної картини вчинення злочину. У розпорядженні слідчого є тільки окремі сліди, аналізуючи які, він повинен відновити картину події у всій її складності. Розумова і процесуальна діяльність слідчого відбувається в умовах, коли природні причинні зв'язки є невідомими, сліди знищено або замасковано, зв'язок між речами і подіями нерідко постає у перекрученому вигляді, сутність явищ у деяких випадках є викривленою [1, с. 191]. Ці обставини і визначають характер пізнавальної діяльності слідчого та обумовлюють необхідність викорис-

тання при розслідуванні злочинів такої наукової категорії криміналістичної науки, як слідча версія.

У перекладі з латинської слово «версія» означає поворот, видозміну. В юридичному розумінні це поняття вживається як синонім будь-якого припущення, здогадки, що виникають у процесі складної розумової діяльності суб'єкта правозастосовної діяльності. Що ж стосується криміналістичного поняття версії, в літературі йому даються дещо різні визначення [2, с. 194].

Як обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину визначає криміналістичну версію В.О. Коновалова. У свою чергу, А.Ф. Волобуєв характеризує версію як обґрунтоване припущення про розслідувану подію в цілому та окремі її обставини з метою встановлення істини в кримінальному провадженні [1, с. 191]. Як висунуте певним суб'єктом обґрунтоване припущення, яке пояснює розслідувану подію чи її окремі факти, що мають значення для розслідування і служать цілі встановлення істини, характеризує версію М.В. Савельєва. На думку І.Ф. Герасимова та Л. Я. Драпкіна, криміналістична версія є обґрунтованим припущенням суб'єктів пізнавальної діяльності (слідчий, прокурор оперативний працівник, суддя, експерт), яке дає одне із можливих і допустимих пояснень вже виявлених вихідних даних (фактична база) та дозволяє на їх основі у взаємодії з теоретичною базою імовірно встановити ще не відомі обставини, які мають значення для справи [2, с. 194].

Звичайно, існують й інші погляди. Версію в криміналістиці називають й методом пізнання, й тактичним прийомом, й інтегральною ідеєю, й ідеальною інформаційно-логічною моделлю, й різновидом гіпотези [5, с. 493]. Ми погоджуємось із останньою позицією, яка і отримала найбільшу підтримку серед науковців, але із певним уточненням.

Так, на нашу думку, криміналістична версія – це об'єктивне припущення (гіпотеза) або висновок уповноваженого суб'єкта стосовно певного скоєного злочину, що виникає з фактичних підстав і логічних міркувань, вимагає відповідної перевірки та спрямоване на з'ясування істини у кримінальному провадженні.

У практичній діяльності суб'єктами побудови криміналістичних версій є слідчий, оперуповноважений, експерт, прокурор, слідчий-суддя, суд. Проте, відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України, можна дійти висновку, що суб'єктом побудови криміналістичних версій може бути й адвокат.

Під час побудови та перевірки криміналістичних версій суб'єкти правозастосовної діяльності використовують цілий арсенал різноманітних методів, які умовно можна представити у такій класифікації:

- 1) загальнонаукові: аналіз – синтез, наукова абстракція, узагальнення – абстрагування, аналогія – моделювання, індукція – дедукція, класифікація;
- 2) теоретичні: формалізація, аксіоматизація, гіпотетично-дедуктивний;

- 3) емпіричні: спостереження, порівняння, описання, експеримент;
- 4) евристичні: мозковий штурм, синектика, колективний пошук оригінальних ідей, евристичні питання, багатомірні матриці, інверсія, організовані стратегії;
- 5) специфічні: криміналістична рефлексія, криміналістичне прогнозування, інтуїтивний;
- 6) алгоритмічний тощо [3, с. 240].

Також зазначимо, що у криміналістичній теорії існують різноманітні класифікації криміналістичних версій, у різних підручниках з криміналістики надається класифікація за шістьма напрямками – за суб'єктом висунення, за ступенем визначеності висунутих припущень, за обсягом, за ступенем імовірності, за часом побудови, характером відношення до предмета доказування.

При побудові криміналістичних версій слідчий повинен акцентувати увагу на місці, часі, обстановці, можливому відображенні злочинних дій в документах, інших матеріальних носіях, способі вчинення та інших елементах криміналістичної характеристики.

Також важливо зазначити, що криміналістичні версії мають важливе значення не лише для розслідування скоєних кримінальних правопорушень – для профілактичної діяльності будуть мати значення версії стосовно обставин, які сприяли вчиненню злочину. Це можуть бути недоліки в нормативних актах та законодавстві, якими керується злочинець; недбалість керівництва; недоліки професійного відбору на посаду; наявність корумпованої та системи «кругової поруки» в правоохоронних органах; неналежне реагування правоохоронних органів на заяви та скарги громадян тощо.

Таким чином, глибокі знання про криміналістичні версії нададуть можливості не лише швидко, повно і всебічно здійснити розслідування злочину, але й допоможуть не допускати помилок у правозастосовній практиці, а правильна побудова версій сприятиме досягненню ефективних результатів у процесі розслідування та розкриття кримінального правопорушення.

1. Криміналістика : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Волобуєва. – К. : КНТ, 2011. – 504 с.

2. Мазур А. П. Побудова криміналістичних версій на початковому етапі розслідування окремих видів злочинів проти правосуддя / А. П. Мазур // Право і суспільство. Кримінально-процесуальне право та криміналістика. – 2015. – № 4 (ч. 2). – С. 193-198.

3. Цільмак О. М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій / О. М. Цільмак // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 2. – С. 240-244.

4. Цільмак О. М. Основи побудови криміналістичних версій / О. М. Цільмак // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 334-338.

5. Москаленко Г. В. Побудова типових слідчих версій на початковому етапі розслідування злочинів / Г. В. Москаленко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 493-499.

Костиря О.М.

здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського ДУВС

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ДОПИТУ ЗА ФАКТАМИ ГРАБЕЖІВ ТА РОЗБОЇВ, ВЧИНЕНИХ РАНІШЕ ЗАСУДЖЕНИМИ ОСОБАМИ

Грабежі та розбійні напади належать до найбільш небезпечних кримінальних правопорушень в Україні. Під час розслідування слідчі стикаються з труднощами у встановленні винуватців, особливо у випадках причетності до вказаних суспільно небезпечних діянь раніше засуджених осіб. Однією зі слідчих (розшукових) дій, що надають можливість отримання доказової інформації, є допит.

Допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [1, с. 187]. Метою допиту є отримання повних показань, які об'єктивно відображають дійсність.

Загальновідомо, що допит є найбільш поширеною слідчою дією, яка займає майже 25% від загальної кількості робочого часу слідчого [2, с. 282]. У той же час зі всього бюджету часу, що витрачається слідчим на провадження слідчих дій, на проведення допитів припадає понад 80% [3, с. 3]. Незважаючи на те, що останній є найбільш повторюваною процесуальною дією, однак залишається складною, у кожному конкретному випадку індивідуальною, а іноді – неповторною. Це у свою чергу вимагає від слідчого належної уваги як до її підготовки, так і до проведення.

Як досудову, слідчу і судову дію, у процесі якої орган розслідування або суд одержують інформацію від допитуваного про обставини, що мають значення для встановлення істини у справі, визначає допит М.В. Салтевський [4, с. 358].

Тактика допиту підозрюваного визначається слідчим з урахуванням ситуації, що склалась за провадженням. Показання підозрюваного, як правило, одержуються на початковому етапі розслідування злочину. У цей момент він ще не знає, якими доказами володіє слідчий, і практично не має змоги протиставити свою лінію захисту [5, с. 193].

Встановлення психологічного контакту з допитуваною особою вважається обов'язковою складовою ефективного допиту. Психологічний контакт у тій своєрідній формі спілкування, яка має місце у судочинстві, зумовлює одержання доказової інформації та сприяє успішному встановленню

об'єктивної істини [6, с. 150].

Слід нагадати, що підозрювані мають право не лише відмовитись від дачі показань, а й попереджаються про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Це вимагає від слідчого застосування усього комплексу тактичних прийомів допиту. Підозрюваний може досить швидко змінити зайняту позицію під впливом тактичних прийомів. Без них складно, а іноді неможливо розкрити злочин [7, с. 8].

Великого значення набувають і такі тактичні прийоми, як використання фактора раптовості, протиріч у свідченнях допитуваного, створення напруги. Доцільно використовувати в якості тактичного прийому різний темп допитів (прискорений, уповільнений).

Метою слідчого при використанні цього прийому є не спроба «спіймати» особу, котра протидіє розслідуванню, на неточностях, обмовах, а створити обстановку, котра переконує у марності спроб. Заслугує на увагу й такий тактичний прийом, як допит на місці події. Повторне сприйняття місця, де відбулася подія, сприяє відновленню у пам'яті забутого. Не виключеними є випадки проведення повторних допитів у розрахунок на зміну особою показань для підтвердження версії, обраної та перевіреної слідчим як перспективної [8, с. 260].

Якщо слідчий буде володіти знаннями фізіологічних особливостей людини, пов'язаних із реакцією на той чи інший тактичний прийом слідчого, то отримана під час допиту інформація матиме значно більшу цінність для судового розслідування. Так, якщо буде спостерігати реакції допитуваного, які визначатимуть дачу ним неправдивих свідчень, слідчий зможе поставити відповідну кількість уточнюючих, контрольних питань, застосувати відповідні тактичні прийоми. Як наслідок підозрюваний може змінити зайняту позицію та почне давати правдиві свідчення.

Таким чином, однією із основних слідчих (розшукових) дій у встановленні обставин кримінального провадження за фактами грабежів та розбійних нападів, вчинених раніше засудженими особами, є допит. Тактика проведення допиту обирається слідчим з урахуванням умов розслідування особистих даних допитуваного. Проводячи допит, слідчий має застосувати увесь наявний комплекс тактичних прийомів. Завдяки цьому буде отримуватись інформації про вчинене кримінальне правопорушення.

1. Шепітько В.Ю. Криміналістика : підручник / кол. авт. : В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

2. Криміналістика : учебник / под ред. проф. А.Г. Филиппова и А.Ф. Волынского – М., 1998.

3. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. – Київ : НВТ «Правник», 1999. – 126 с.

4. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. – К. : Кондор, 2006.– 588 с.

5. Селиванов Н.А. Расследование преступлений повышенной опасности : пособие

для слідователя / Н.А. Селиванов, А.И. Дворкин. – М., 1999.

6. Стафорова О.В. Встановлення психологічного контакту при проведенні допиту / Стафорова О.В. // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 жовтня 2012 р.). – У 3-х ч. – Ч. 3. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти формування правової держави. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 164 с.

7. Клим А.М. Криминалистическая методика расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями / под ред. В.Ф. Ермоловича. – Мн., 2000.

8. Митрохина З.И. Использование знаний психологии при производстве допроса : учеб. пособие. / З.И. Митрохина. – К., 1990.

Легкий М.І., Балюра А.О.

курсанти Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Бідняк Г.С.**

викл. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ФОТОГРАФІЇ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Україна, як і будь-яка інша правова держава, є гарантом безпеки своїх громадян від протиправних посягань. Забезпечення публічної безпеки і порядку та протидія злочинності – одні з основних завдань Національної поліції України. Для ефективного виконання цих завдань важливим є застосування такої галузі криміналістичної техніки, як криміналістична (або судова) фотографія.

Судова фотографія – це галузь криміналістичної техніки, яка розробляє фотографічні засоби, прийоми і методи виявлення, фіксації та дослідження доказів. Зміст судової фотографії становлять наукові положення і практичні рекомендації щодо використання фотографії в розслідуванні злочинів. Фотографічна зйомка в розслідуванні злочинів:

- 1) дає змогу якнайточніше зафіксувати об'єкт, його стан, ознаки;
- 2) забезпечує швидко фіксацію тих чи інших об'єктів;
- 3) дає адекватне уявлення про зображений на фотознімку об'єкт, фотографічне зображення має властивість наочності та документальності;
- 4) надає можливість одержання слабковидимих і невидимих деталей, слідів, ознак [2, ст. 42].

На думку І. Когутича, судова фотографія і відеозйомка, криміналістичне слідознавство (трасологія), криміналістична документалістика та інші розділи, передусім, криміналістичної техніки, виникли через інтеграцію знань, що виразилося здебільшого в пристосуванні криміналістикою для потреб судочинства напрацювань природничих і технічних наук, які ставали в перетвореному (синтезованому) вигляді частиною змісту криміналістичної науки [5, ст. 337].

Фотозйомка стала настільки невід'ємним елементом, що використовується під час проведення майже кожного кримінального провадження, незалежно від його виду. Наприклад, при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити фотографування (ч. 7 ст. 237 КПК). Також фотографування може застосовуватися під час допиту особи (ч. 5 ст. 224 КПК). Одна із засад кримінального провадження, а саме гласність та відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами (ст. 27 КПК), зазначає, що проведення в залі судового засідання фотозйомки допускається на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Фотографічні методи дослідження й фіксації є інструментом спеціаліста-криміналіста, експерта, за допомогою якого вони можуть одержувати нові фактичні дані з метою найбільш повного та швидкого розкриття злочину, викриття злочинця й захисту невинуватого. При проведенні експертних досліджень закон не регламентує допустимість конкретних науково-технічних засобів і методів. Експерт може застосовувати будь-які науково обґрунтовані й апробовані на практиці методи та засоби, що забезпечують достовірність одержуваних результатів. Наукова обґрунтованість методів і засобів одержання й оброблення зображень, що ґрунтуються на комп'ютерних технологіях, не викликає сумнівів. Вони розроблені згідно із сучасними науковими досягненнями, ґрунтуються на математичних операціях з інформацією, апробовані на практиці, характеризуються точністю, відтворюваністю результатів і доповнюють відомі методи й засоби традиційного фотографічного процесу. Загально визнана наукова спроможність комп'ютерних методів і засобів зйомки й оброблення цифрових зображень зумовлює допустимість їх використання в кримінальному процесі [4, ст. 120].

Отже, на сучасному етапі, коли науково-технічний прогрес неспинно йде вперед, неможливо уявити здійснення своїх повноважень слідчим, прокурором, особливо спеціалістом без використання криміналістичної фотографії. Спектр її використання може бути широким, але завжди з метою розслідування і розкриття кримінальних правопорушень. Останнім часом пристрої фотофіксації кардинально змінилися, а саме стали компактними та зручними у використанні. Але незалежно від цього основні методи даного виду фотографії залишаються незмінними.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 21 серпня 2015 року. – Х. : Право, 2015. – 366 с.

2. Криміналістика : підруч. / кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

3. Бірюков В. В. Фіксація ходу та результатів розслідування / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2012. – Вип. 2. – С. 280-286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/j->

pdf/Vlduvs_2012_2_36.pdf.

4. Кобилянський О. Л. Особливості правової регламентації використання цифрових зображень у розкритті та розслідуванні злочинів / О. Л. Кобилянський // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 119-123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Trsek_2010_10_21.pdf.

5. Когутич І. Тенденції пристосування криміналістичних знань у здійсненні судочинства / І. Когутич // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 336-341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_yu_2013_57_44.pdf.

Любова Н.О.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Бідняк Г.С.**

викл. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Ефективність здійснення досудового розслідування та судового розгляду залежить від проведення усіх необхідних та можливих у кримінальному провадженні слідчих дій. Найбільш достовірні відомості, що мають значення для вирішення завдань кримінального судочинства, отримує слідчий під час допиту особи. Ця слідча (розшукова) дія проводиться у кожному кримінальному провадженні, отримані відомості є підставою для проведення інших слідчих (розшукових) дій та прийняття слідчим, прокурором відповідних процесуальних рішень. Оскільки допит є безпосереднім спілкуванням слідчого із людьми із різних прошарків населення, різного типу характеру, з різним настроєм, слідчий при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії здійснює безпосередній вплив на допитуваного і має бути готовий до будь-якої реакції із сторони особи, яку допитує.

Від успішності проведення допиту залежить увесь результат досудового розслідування та судового розгляду; на основі показань, отриманих під час допиту, слідчий приймає рішення про проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Допит – одна з найважливіших і розповсюджених слідчих дій, яка являє собою регламентований кримінальним процесуальним законодавством інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть участь у кримінальному провадженні, спрямована на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини [1, с. 62].

Для успішного проведення допиту слідчому потрібно попередньо підготувати запитання та продумати можливі відповіді допитуваної особи і на основі цієї відповіді будувати власну лінію поведінки. Слідчий також має врахувати настрій особи та бути готовим до негативного ставлення до себе, що

інколи може переходити в агресію.

Допит з психологічної точки зору є спілкуванням, яке має проходити в суворих процесуальних формах. Основна особливість спілкування при допиті – це здійснення особою, яка допитує, психологічного впливу на допитаного [2]. З огляду на це слідчий, для досягнення цілей допиту, може переконувати допитувану особу, наводити приклади, змальовувати різні ситуації тощо. Але цей психологічний вплив не повинен виходити за рамки закону – так, слідчий не може застосовувати психологічний вплив для того, щоб особа визнала свою винуватість, давала показання, що можуть стати підставою для підозри цієї особи чи близьких її родичів, членів сім'ї у вчиненні кримінального правопорушення. Це право особи закріплюється в Конституції України та Кримінальному процесуальному кодексі, тому слідчий має здійснювати допит в такому обсязі і формі, щоб це право не порушити.

Бажання особи дати неправдиві показання чи ввести слідчого в оману є наслідком мотиваційного бар'єру. Особа, яку допитують, часто не переслідує цілей, що ставить перед собою слідчий при проведенні допиту. Це призводить до того, що особисті потреби допитуваного не співпадають з інтересами слідчого. На думку Т.П. Матюшкова, подолання мотиваційного бар'єру можливе при ретельній підготовці слідчого до допиту, зокрема йому потрібно врахувати його психологічний стан, детально вивчити усі дані про особу, що він планує допитати. Проведення даних дій допоможе подолати зазначений бар'єр та отримати від допитаного розгорнуті і щирі показання [3].

Досить доречно буде відзначити той факт, що відповідно до ч. 5 ст. 224 Кримінального процесуального кодексу під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис [4, с. 125]. Тому під час допиту крім допитаного та слідчого у кімнаті можуть перебувати сторонні особи, наприклад спеціаліст, присутність якого може перешкодити налагодженню зав'язків між собою, що допитує, та допитуваним. Тому слідчий у кожному конкретному випадку вирішує, чи самостійно проводити звукозапис, фотографування, чи залучити спеціаліста.

Отже, допит є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій та проводиться у кожному кримінальному провадженні. Особливістю допиту є те, що він полягає у безпосередньому спілкуванні слідчого з допитуваним, тому слідчому потрібно підготуватися до проведення цієї слідчої дії, спланувати власну лінію поведінки. Для успішного проведення допиту та подолання мотиваційного бар'єру слідчому заздалегідь потрібно підготувати запитання та ознайомитися із даними про особу, якщо це можливо. Для досягнення цілей допиту слідчий може використовувати психологічні прийоми, які не повинні виходити за рамки закону чи порушувати права допитуваного.

1. Криміналістика: криміналістична тактика та методика розслідування злочинів : підручник для студентів юрид. вузів / за ред. В.Ю. Шепітька. – Харків : Право, 1998. – 376 с.

2. Весельський В.К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз) / В.К. Весельський // Боротьба з органі-

зованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2. – С. 151-158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_2_20.

3. Матюшкова Т.П. Бар'єри спілкування в тактиці допиту: деякі особливості виникнення та прийоми подолання / Т.П. Матюшкова // Право і Безпека. – 2010. – № 4. – С. 187-190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_4_42.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України, зі змінами та допов. станом на 28 лютого 2016 р. : офіц. текст. – К. : Паливода А.В., 2016. – 328 с.

Михайлова О.Ю.

курсант Дніпропетровського ДУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У СЛІДЧІЙ ПРАКТИЦІ

Поява нових засобів, які є втіленням досягнень науки і техніки, сприяє підвищенню ефективності реалізації завдань в окремій сфері суспільного життя. Одна з них – це сфера суспільних відносин, зумовлених боротьбою зі злочинністю. Проникнення в неї сучасних науково-технічних засобів, розробка специфічних приладів, апаратів та прийомів роботи з ними, всебічне впровадження у практику розслідування та попередження злочинів призводить до виникнення низки проблемних питань, що потребують невідкладного розв'язання.

Особливу увагу привертають питання, що стосуються результатів застосування науково-технічних засобів інструментальної діагностики емоційної напруги (поліграфів) у кримінальному провадженні. Поліграф є сучасним досягненням світового науково-технічного прогресу, визнаним вітчизняними юридичними колами приладом, який застосовується в різних сферах державного управління, народного господарства, та який підтверджує достатній рівень його законодавчого врегулювання. Проблемно-дискусійним на сучасному етапі є застосування за допомогою поліграфа психофізіологічного способу одержання інформації від певної людини в результаті оцінки її ставлення до фактів, які їй повідомляють. Аналіз інформації, отриманої від дослідження фізичного стану людини в процесі опитування за допомогою поліграфа, як стверджується, дає змогу одержувати необхідну орієнтувальну інформацію та виявляти ту, яку людина приховує [1].

Відповідно до словника іншомовних слів *поліграф* – це багатоканальний осцилограф, який проводить одночасний запис показників кров'яного тиску, дихання, рухових реакцій, робить електрокардіограму тощо [2].

Зустрічаються й інші назви цього приладу: лай-детектор, варіограф, плектисмограф, аналізатор стресу, вимірювач психологічного стресу. Назва «поліграф» більш об'єктивно відображала сутність установалення правдивості показань за допомогою фізіологічних досліджень організму особи і поступо-

во завоювала право на широке використання в літературі кінця ХХ ст. [3, с. 134-137].

Відомо, що поліграф є ефективним засобом здобуття інформації. Сучасний поліграф – це комплекс точних медичних приладів, які безперервно та синхронно фіксують таку динаміку опитуваної особи, як тиск крові, частоту пульсу, глибину і частоту дихання, гальванічні реакції шкіри, ступінь м'язового напруження, біотоки мозку – всього близько 20 показників. Кількість різних показників, що реєструються і записуються поліграфом, називається кількістю його каналів. Наприклад, п'ятиканальний поліграф – це пристрій, який одночасно фіксує зміни п'яти таких показників. Вони записують реакцію у такий спосіб, щоб оператор чітко бачив, яке саме питання викликало певну реакцію опитуваного. Сам прилад пов'язаний з досліджуваною особою за допомогою системи контактних датчиків [4, с. 125].

Важливе місце поліграфа у вітчизняній юридичній літературі та практиці зумовлене його розповсюдженням і впровадженням у народному господарстві за допомогою підвідомчих актів завдяки нібито належному рівню його можливості проникнути у психологію людини для виявлення приховуваної інформації в конкретної особи. Це зазначено, наприклад, у наказі МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28.07.04 № 842.

Деякі автори вважають поліграф технічним криміналістичним засобом, призначеним для здійснення психофізіологічних досліджень з метою розкрити, розслідувати та розглянути в суді злочини. На нашу думку, варто погодитися з науковцями – процесуалістами і криміналістами – та віднести поліграф до криміналістичних технічних засобів, що забезпечують розкриття та розслідування злочинів. Вважаємо, що, хоча поліграф належить до медичних приладів, він може бути криміналістичним науково-технічним засобом у кримінальному провадженні.

Наявним є прагнення закріпити використання поліграфа законодавчо. Так, у Верховній Раді України є зареєстрований законопроект Г. Москаля від 12.03.13 № 2521 про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) з пропозицією визнати його особливим різновидом втручання у приватне спілкування (життя) та закріпити дослідження за допомогою поліграфа як психофізіологічну експертизу, що проводиться експертами відповідної кваліфікації за науково обґрунтованими методиками. Але цей законопроект залишився без уваги, хоча, на нашу думку, він потребує уваги, адже використання поліграфа потребує законодавчого закріплення.

Серед причин, які можуть потягти пропозиції тестування на «детекторі брехні», найбільш поширеними є: підозра у причетності особи до вчинення правопорушення (44,7% опитаних); сумніви у правдивості даних показів (73,6%) та прохання особи – за власним бажанням (26,3%). Процедурі пере-

вірки можуть підлягати: потерпілий (39,5%), свідок (36,8%), підозрюваний (76,3%), обвинувачений (36,8%). Цікавим є те, що слідчі оперативні працівники, керівники слідчих підрозділів висловлюються і за можливість широкого використання результатів, отриманих за допомогою поліграфа, як доказової інформації (25,1% опитаних) та як організаційного фактора (25,3%). Досить цікавим виглядає порівняння відповідей на питання щодо того, чи можна відмову від тестування за допомогою поліграфа розцінювати як ознаку винності особи. На зазначене питання схвальну відповідь суб'єкта статистичного дослідження отримали лише від 27,3% представників правоохоронних органів (серед яких найбільшу підтримку вказаної тези висловили слідчі – 45,5%). Судді, навпаки, вказали на необ'єктивність такого висновку, хоча 34,2% опитаних дати остаточну відповідь не наважилися. В одному були на «сто відсотків» згодні і працівники правоохоронних органів, і суду – використання можливостей поліграфа не досягнуло в Україні достатнього рівня, що вимагає активізації та поглиблення теоретичного дослідження проблеми поліграфа, вивчення та розповсюдження практики його застосування, підготовки науково-методичних посібників та рекомендацій [5, с. 100].

На думку переважної більшості науковців, які досліджували чи досліджують дану проблематику, таких як Ю. Азаров, В. Бірюков, В. Галаган, В. Коваленко, Т. Михальчук, О. Мотлях, С. Паламарчук, Д. Пашнев, Ю. Пілюков, О. Пунда, С. Чернявський, В. Цимбал, В. Хахановський, Л. Удалова та інші, поліграф допомагає встановити факт причетності людини до вчинення злочину.

Водночас застосування поліграфа і в старому, і в новому КПК України не врегульовано і до процесуальних дій не належить. Поліграф не є офіційним та традиційним криміналістично-технічним засобом і на теперішній час.

Відтак, вважаємо за необхідне закріпити в нормах КПК України процесуальний порядок використання тестування на поліграфі і зазначити, що результати його проведення оформлюються висновком психофізіологічної експертизи.

Отже, перевірка на поліграфі дозволяє не лише визначити найбільш перспективні напрями здійснення розслідування у кримінальному провадженні, але й активно особам, яким оголошено про підозру, захищати себе і довести свою невинуватість. Окрім цього, вони зможуть забезпечити отримання додаткової інформації, яка прямо або побічно пов'язана з розслідуванням по кримінальному провадженню і забезпечує можливість швидкої оцінки достовірності отриманої інформації та проведення якісного досудового розслідування в установленій кримінально-процесуальним законом строк.

1. Поліграф // Вікіпедія. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml>.

3. Мотлях О.І. Місце поліграфа у розслідуванні злочинів: міжнародний досвід / О.І.

Мотлях // Наше право. – 2011. – № 4. – Ч. 2. – С. 134-137.

4. Злобин Г.А., Яни С.А. Проблема полиграфа / Г.А. Злобин, С.А. Яни // Проблемы совершенствования законодательства : Труды ВНИИС МЮ СССР. – 1976. – № 6. – С. 125.

5. Карпов Н.С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средств и методов борьбы с ней (данные эмпирических исследований). – К. : Национ. академия внутр. дел Украины, 2004. – 218 с.

Москаленко О.І.

слухач магістратури Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Христов О.Л.**

доц. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ПОСЛІДОВНІСТЬ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ СТОСОВНО ОДНИХ І ТИХ САМИХ ОБ'ЄКТІВ, ВИЛУЧЕНИХ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Останнім часом спостерігається тенденція до зростання злочинів, які вчинюються за допомогою вибухових пристроїв, саме тому перед правоохоронними органами постає завдання своєчасного виявлення таких злочинів, а у випадку, коли злочин вчинено, – здійснення швидкого, повного і неупередженого його розслідування. Одним із елементів останнього є вірне визначення слідчим послідовності проведення судових експертиз в кожній окремій слідчій ситуації з метою отримання доказів, які можна буде використати в кримінальному провадженні.

Вибухотехнічна експертиза, як правило, носить комплексний характер і вимагає залучення фахівців, що володіють спеціальними знаннями в різних галузях науки, техніки, ремесла. Вона сприяє встановленню не тільки об'єктивної, а й суб'єктивної сторони злочину шляхом дослідження обставин, що вказують на навмисне чи необережне вбивство, самогубство чи каліцтво, нещасний випадок, і повинна також з'ясувати умови й обставини, що сприяли здійсненню злочинів з використанням вибухових речовин, вибухових пристроїв та їх комплектуючих [1]. До предмета вибухотехнічної експертизи відносяться фактичні дані щодо властивостей вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів їх дії, механізму вибуху та інших обставин, пов'язаних з підготовкою, здійсненням та наслідками вибуху.

Крім вибухотехнічної експертизи за фактом вибуху нерідко виникає необхідність у призначенні інших видів експертиз. Так, наприклад, можуть бути призначені дактилоскопічна, біологічна, фізико-хімічна, пожежно-технічна експертизи.

Слід зазначити, що в даній категорії кримінальних проваджень після ви-

бухотехнічної експертизи друге місце посідає експертиза матеріалів, речовин та виробів. Хоча слід зазначити, що експертиза матеріалів, речовин та виробів в свою чергу виділяє 12 підвидів, серед яких експертизи: 1) лакофарбових матеріалів і покриттів; 2) металів і сплавів; 3) скла, кераміки; 4) полімерних матеріалів; 5) нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів; 6) речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин та ін.

Внаслідок швидкого псування об'єктів невідкладним слід вважати призначення експертизи речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин (у деяких джерелах вона носить назву вибухо-хімічної) [2, с. 120-122]. Окремі автори рекомендують відбір проб повітря з епіцентру вибуху для подальшого хімічного дослідження [3, с. 462]. На практиці цей об'єкт на дослідження експертів-хіміків потрапляє не надто часто у зв'язку з суттєвою різницею між часом початку роботи на місці вибуху фахівців і термінами, протягом яких продукти вибуху ще містяться в повітрі.

Метал, пластмаса, картон, ізоляційна стрічка, паливно-мастильні матеріали і лакофарбові покриття також є об'єктами експертизи матеріалів, речовин та виробів.

Пайка та зварювальні роботи, до яких нерідко вдається злочинець при виготовленні СВП, можуть стати предметом дослідження експерта в галузі металознавства. При цьому можливим є визначення не тільки факту використання пайки або зварювання, але й встановлення марки припою і електродів, висновки про професійні навички осіб, які виконували ці роботи [4, с. 140-141].

У деяких випадках злочинці використовують паливно-мастильні матеріали як для приготування вибухової речовини, так і для посилення термічних вражаючих факторів вибуху. Такого роду речовини можуть опинитися на вибухових пристроях і боєприпасах в процесі їх зберігання і транспортування. Експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів здатна зробити висновок про наявність таких речовин і встановити їх групову приналежність [5, с. 30].

Також практика свідчить про успішне використання можливостей трасологічної експертизи в розслідуванні вибухів. Як носії слідів виступає поверхня ґрунту або підлоги (сліди ніг і автотранспортних засобів), місця закладення зарядів вибухової речовини, самих вибухових пристроїв або їх частин (сліди рук і інструментів). Для вирішення питання, чи не становили об'єкти раніше єдине ціле, експерт-трасолог може досліджувати фрагменти вибухових пристроїв з різних місць вибухів, а також окремі частини вибухових пристроїв і матеріали, вилучені у підозрюваних. Цінне доказове значення мають трасологічні ідентифікаційні дослідження слідів різних знарядь, виявлених на вибуховому пристрої або місці його закладення, та інструментів, вилучених у підозрюваних. Особливо численними є такі сліди на саморобних вибухових пристроях, які не вибухнули. Такого роду експертизи можуть надати вирішальне значення у встановленні осіб, які виготовили вибуховий пристрій.

Найбільш цінними для ідентифікаційних досліджень можуть бути сліди

рук, виявлені на місці події. Дактилоскопічна експертиза призначається не тільки у випадку виявлення непідірваного вибухового пристрою, а й у кримінальних правопорушеннях, де відбулися вибухи. Актуальність роботи з цією категорією слідів очевидна. Прикладом цьому може служити той факт, що американська програма підготовки фахівців з розслідування вибухів, що складається з десяти занять, одне з них присвячує саме дактилоскопії [6, с. 31, 40]. Висока температура вибуху не завжди є негативним фактором, що спричиняє знищення слідів рук. Як свідчать спеціальні дослідження, повільне і тривале підвищення температури (наприклад, від дії сонячного світла) є причиною плавлення і розтікання потожирової речовини, а різка і значна дія тепла (вибух і пожежа) викликає обвуглювання органічних сполук шкірних виділень, що призводить до їх більшої стійкості [7, с. 49]. На жаль, вітчизняна практика свідчить, що дактилоскопічні експертизи призначаються менш ніж в 10% відповідних розслідувань [8, с. 146].

При виявленні потожирових слідів, не придатних для ідентифікації, ці об'єкти можуть бути предметом імунологічних досліджень. Все ширше в практику кримінального судочинства впроваджуються біологічні (генотипоскопічні) дослідження. Основні завдання, які може вирішувати генетипоскопія, – це ідентифікація особи загиблих за біологічними об'єктами, виявленими на місці вибуху, і злочинця – за залишеними ним біослідами.

Сьогодні у кримінальних провадженнях про заподіяння розладу здоров'я або смерті, де вражаючим чинником являється вибух, слідчий обов'язково призначає судово-медичну експертизу. Іноді тільки судово-медичний експерт у змозі зробити висновок про зняття травми або взаємного положення цього зняття і тіла потерпілого в момент вибуху [9].

Виникнення пожежі, як наслідок вибуху, невизначеність природи і механізму вибуху під час досудового розслідування є приводом до призначення пожежно-технічної та інженерно-технічної експертиз. Органи досудового розслідування, як показує практика, недооцінюють можливості цих експертиз. Спеціалісти цього виду експертиз можуть зробити однозначний висновок про наявність кількох осередків загоряння, про послідовність окремих подій (вибух, потім пожежа або навпаки), що буде мати вирішальне значення у визначенні шляхів подальшого проведення досудового розслідування.

Отже, виходячи з викладеного, ми дійшли висновку, що потребує вирішення питання формування вмінь і навичок роботи слідчих з вилученими на місці вибуху об'єктами, які в подальшому надсилаються для проведення експертних досліджень: вибухотехнічного, пожежно-вибухового, фізико-хімічного та ін. Розуміння того, як саме і в якій послідовності необхідно призначати експертизи до одного і того ж об'єкта, може мати дуже важливе значення на етапі досудового розслідування в ході накопичення доказових матеріалів.

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз й експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 №53/5 (у ред. наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 №1950/5) / Офіційний сайт Верховної

Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13>.

2. Егоров С.В. Некоторые вопросы использования специальных познаний при расследовании преступлений, совершенных с применением взрывчатых веществ / С.В. Егоров // Следственная практика. – 1982. – Вып. 133. – С. 120-123.

3. Разумов Э.А. Осмотр места происшествия: методика и тактика / Э.А. Разумов, Н.П. Молибога. – К. : МВД Украины, 1994. – 672 с.

4. Кучинский А. Преступники и преступления: с древности до наших дней / А. Кучинский. – Донецк : Сталкер, 1997. – 367 с.

5. Майлис Н.П. Современные возможности и тенденции развития судебной экспертизы / Н.П. Майлис, З.Г. Самошина // Вестник МГУ: Серия «Право». – 1997. – № 6. – С. 25-31.

6. Международная программа подготовки специалистов по расследованию взрывов. – Вашингтон, 1993. – 424 с.

7. Анциферов В.К. Дактилоскопическая экспертиза: современное состояние и перспективы развития / В.К. Анциферов, В.Е. Корноухов, Ю.Ю. Ярослав. – Красноярск, 1990. – 416 с.

8. Михайлов М.А. Криминальный взрыв: возможности расследования / М. А. Михайлов. – М. : Юрлитинформ, 2004. – 200 с.

9. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 3 / Офіц. сайт ВР [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v002>.

Петров О.І.

здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського ДУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ ПІД ЧАС ДОПИТІВ ЗА ФАКТАМИ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Допит підозрюваних при розслідуванні втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність має дуже важливе значення для визначення подальшої слідчої ситуації. Адже після його проведення стане зрозумілим, чи буде підозрюваний конфліктувати зі слідчим, чи даватиме правдиві показання та йти на співпрацю з правоохоронними органами. В той же час однією з найважливіших складових тактики допиту є необхідність встановлення слідчим психологічного контакту з підозрюваним. Встановлення психологічного контакту здійснюється з моменту початку спілкування, продовжується протягом всього допиту та навіть після його закінчення.

Психологічний контакт потрібен для отримання від допитуваного максимальної кількості інформації, яка буде достовірною, точною та матиме

значення для кримінального провадження. Щодо його визначення, то психологічний контакт, на думку Л.Д. Удалової, – це найбільш сприятлива психологічна «атмосфера» допиту, яка допомагає взаємодії та взаємовідносинам між її учасниками, це певний «настрій» на спілкування. Завдяки правильному встановленню психологічного контакту можна отримати достатню кількість вербальної інформації [4, с. 139]. Психологічний контакт, як зазначив А.Б. Соловйов, покликаний допомогти слідчому проникнути в думки і почуття допитуваних, здійснити на них вплив з метою отримання правдивих свідчень. Разом з тим слідчий під час тактичних міркувань приховує від допитуваних свої думки і наміри [3, с. 10].

Глибина контакту зазвичай пов'язана з рівнем його здійснення. Так, перший рівень встановлення контакту, про що наголошує У.А. Установ, є динамічним, пов'язаним із необхідністю врахування особливостей нервової системи допитуваного (сили, рухливості, врівноваженості), полягає у визначенні темпу, ритму, рівня напруженості майбутньої основної частини допиту. Другий рівень – це рівень аргументації, що полягає у використанні певних аргументів, при виборі яких також слід виходити з індивідуальних особливостей допитуваного: його віку, спеціальності, інтелекту, життєвого досвіду, типу вищої нервової діяльності. Третій рівень – це рівень соціально-психологічних відносин, пов'язаний з рольовою позицією допитуваного [5, с. 17-18].

Психологічний контакт під час допиту зазначеної категорії осіб при розслідуванні втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність передбачає можливість виникнення двох його рівнів: 1) коли допитуваний бажає давати показання та 2) коли його примушують до цього. Такий контакт може йти з наростанням, а може гаснути чи може раптово виникнути і так само раптово зникнути. Тому психологічний вплив на підозрюваного з боку слідчого може викликати як прихильність, спонукати до відвертості та щирого бажання допомогти слідству, так і навпаки – різну негативну реакцію, що проявляється у припиненні спілкування, або маніпулюванні, наданні неправдивої інформації. Під час допиту підозрюваного, на що вказує В.К. Весельський, у його показаннях можливі перекручення, які є наслідком свідомої неправди [1, с. 28].

Досліджуваний тактичний прийом завжди має двосторонній характер, його встановлення і підтримання залежить як від слідчого, так і від допитуваного, хоча ініціатива повинна належати саме слідчому. Тому встановлення психологічного контакту, як зазначає В.Ю. Шепітько, вимагає від слідчого знань психології підозрюваного [2, с. 357]. Він повинен враховувати його індивідуально-психологічні особливості, типологічні якості, психічний стан на момент допиту, життєвий досвід та ін.

Встановлення психологічного контакту само по собі не відбувається. Для його формування потрібно застосовувати обов'язкові елементи допиту (наприклад, заповнення анкетно-біографічної частини протоколу) та спеціальні прийоми (наприклад, бесіда на відволікаючу тему). Засвідчення особи та опитування про анкетні дані слідчі часто називають формальністю, в такій

формі сповіщаючи допитуваного про її необхідність і нерідко також формально будуючи цю частину допиту: запитання-відповідь-записування. А робити це на першому допиті слід використовуючи формальні запитання для виявлення інтересу, уваги до співрозмовника, його проблем.

Зокрема, можна просто запитати про місце народження і записати відповідь, а можна його прокоментувати: «Знаю ваші краї. Мені там дуже сподобалось. А ви давно там були? Закінчилось будівництво мосту?» тощо. Якщо слідчий не був там і не знає цього місця, можливий варіант: «Чув багато хорошого про ваше місто, але побувати там не довелось». Запитання про освіту і професію можуть доповнюватись з'ясуванням мотивів вибору спеціальності, чим вона подобається, чи відповідає теперішній характер роботи набутій освіті тощо. Постановлення подібних не передбачених формою протоколу запитань повинно бути природним та продуманим, бо якщо допитуваний відчує в них фальш і відсутність справжньої зацікавленості, то встановлення контакту буде провалено.

Крім того, встановленню психологічного контакту в даній категорії кримінальних проваджень може передувати низка прийомів впливу на психіку підозрюваного. Серед них виділимо такі:

- звернення до логічного мислення підозрюваного, яке полягає у переконанні про неминучість розкриття кримінального правопорушення, встановлення тих чи інших фактів;
- виклик емоційного стану шляхом звернення до почуттів гідності, честі, сорому, каяття;
- звернення до закону, роз'яснення важливості та значимості необхідної інформації;
- виклик зацікавленості в підозрюваного до спілкування та його результатів (бесіда на різноманітні теми, повідомлення про виявлені докази, демонстрація окремих виявлених речових доказів, обізнаності в обставинах справи та ознайомлення з обставинами, які пом'якшують вину);
- вплив позитивними якостями слідчого (справедливістю, ввічливістю, доброзичливістю, неупередженістю, коректністю, вмінням вислухати до кінця, непідвищенням голосу).

Підсумовуючи, зазначимо, що психологічний контакт – це тактичний прийом, який має важливе значення під час проведення допиту підозрюваних при розслідуванні втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. При проведенні зазначеної слідчої (розшукової) дії у більшості випадків встановлення психологічного контакту несе вирішальне значення. Адже правильне його застосування дає можливість виходити з конфліктних ситуацій, які в даній категорії кримінальних проваджень дуже розповсюджені.

1. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В.К. Весельський. – К. : НВТ «Правник», 1999. – 126 с.

2. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю

Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

3. Соловьев А.Б. Очная ставка на предварительном следствии / А.Б. Соловьев. – М., 1970.

4. Удалова Л.Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2006. – 397 с.

5. Усманов У.А. Тактика допроса на предварительном следствии / У.А. Усманов. – М., 2001.

Пиріг А.І.

студент Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Бідняк Г.С.**

викл. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В Україні, яка є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою (ст. 1 Конституції), забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком (ст. 3 Конституції). Захист прав і свобод людини в Україні значною мірою покладається на Національну поліцію. У ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» зазначається: «Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України ... У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками». Дотримання вимог Конституції України, законів та підзаконних актів, що регламентують діяльність поліції, є обов'язковою умовою функціонування всіх підрозділів. Поряд зі слідчою та оперативно-розшуковою експертна діяльність органів внутрішніх справ посідає значне місце в системі заходів, направлених на розкриття та розслідування злочинів, формування доказової бази на досудовому слідстві. Дотримання прав і свобод людини в експертній діяльності є обов'язковою та неодмінною умовою роботи працівників Експертної служби МВС. Розглянемо докладніше види експертної діяльності у контексті дотримання прав і свобод людини.

Працівники Експертної служби МВС як спеціалісти беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій. Експерти НДЕКЦ та спеціалісти-криміналісти слідчих підрозділів під час участі як спеціалістів при проведенні огляду місця події виконують значний обсяг роботи, в тому числі вилучають об'єкти, на яких виявлено сліди злочину. У криміналістичних рекомендаціях з вилучення слідів зазначається основне правило – сліди вилучаються

з об'єктом, на якому вони залишені. Цими об'єктами можуть бути: скло з серванта, картини, посуд, на яких виявлено пальці рук; косяк дверей зі слідами знарядь зламу; дверний або меблевий замок; сейф зі слідами злому тощо. Потрібно пам'ятати, що всі ці предмети є приватною власністю господарів житла, право на володіння якою гарантовано ст. 41 Конституції України. Тому їх вилучення повинно відбуватися з дозволу власників з обов'язковою процесуальною фіксацією. Виявлення та вилучення слідів на таких об'єктах в лабораторних умовах потрібно проводити якомога швидше, для забезпечення повернення їх господарям.

Під час обшуку спеціаліст допомагає слідчому у виявленні об'єктів та слідів на них, що мають значення для справи. Іноді вилучення об'єктів неможливо без руйнації перешкод: зняття штукатурки на стінах, підняття підлоги, зняття обшивки диванів тощо. Такі дії проводяться з дозволу слідчого за вказівкою спеціаліста та за його безпосередньої участі. Незважаючи на законність дій, потрібно розуміти, що пошкоджується приватне майно обшукуваного. Відповідно до ст. 56 Конституції України кожен громадянин має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої службовими особами при здійсненні ними своїх повноважень. Тому при вирішенні питання щодо пошкодження об'єктів приватної власності потрібно виходити з точки зору доцільності таких дій.

Під час обшуку може бути залучений експерт-почеркознавець з метою відібрання матеріалів для авторознавчої або почеркознавчої експертизи. Нерідко такими об'єктами є особисте листування людини, таємниця якого гарантована ст. 31 Конституції України. У подальшому при проведенні експертизи також відбувається ретельне ознайомлення експерта з вилученими матеріалами, що виступають в якості досліджуваних об'єктів або зразків для порівняльного дослідження. На сучасному етапі розвитку комп'ютерних технологій листування може здійснюватись з використанням мережі Інтернет. У такому випадку листи зберігаються на комп'ютері у особи, в приміщенні якої проводиться обшук. Після ознайомлення слідчого та спеціаліста з листуванням визначається вагомість виявленої інформації для розслідування і приймається рішення про його вилучення. При проведенні комп'ютерно-технічної експертизи експерт також знайомиться з особистим листуванням людини. У зазначених випадках з його боку повинно бути забезпечено право особи на нерозголошення таємниці листування, гарантоване ст. 31 Конституції України.

Також при обшуку можуть вилучатися особисті речі людини, що є предметами нижньої білизни, або такі, що вказують на її інтимне життя, з метою, наприклад, вилучення на них мікрослідів або проведення товарознавчої експертизи. При цьому спеціаліст, як й інші учасники слідчої (розшукової) дії, таким чином іншим чином втручаються в особисте життя людини. При цьому потрібно дотримуватись ст. 32 Конституції України, згідно з якою «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди».

Дотримання конституційних прав і свобод людини під час проведення експертиз розглядається багатьма науковцями у відношенні досліджень, об'єктом яких є безпосередньо людина. В основному такі дослідження проводяться у межах судово-медичних, судово-психіатричних та судово-психологічних експертиз, які не є предметом нашого дослідження. Щодо експертиз, які виконуються Експертною службою МВС України, можна відзначити непоодинокі випадки порушення строків їх проведення. Особливо це стосується складних експертиз, таких як: автотехнічна, автотоварознавча (у т.ч.: визначення розміру збитку, завданого власникові транспортного засобу; оцінка вартості дорожніх транспортних засобів); інженерно-будівельна (об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів); комп'ютерно-технічна (комп'ютерної техніки та програмних продуктів); товарознавча (вартості машин, обладнання, сировини, товарів народного споживання); оцінка вартості будівельних об'єктів і споруд, земельних ділянок, судноплавних засобів, літальних апаратів, цілісних майнових комплексів тощо. Для проведення таких експертиз, як правило, вилучається приватне майно у власника (автомобіль, катер, літак тощо), внаслідок чого може припинитись діяльність підприємства (наприклад, комп'ютерної фірми при вилученні комп'ютерів для експертизи). При невиправданому затягуванні строків проведення зазначених експертиз порушується права людини «володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю», гарантовані ст. 41 Конституції України.

Підсумовуючи, слід зазначити, що певні негативні політичні та соціальні фактори, що впливають на діяльність Експертної служби МВС, є тимчасовими й із закінченням реформування правоохоронних органів та наближенням їх до європейських стандартів ситуація стане сприятливою. На сучасному етапі протидії злочинності дотримання конституційних прав і свобод людини з боку працівників Експертної служби МВС є обов'язковим та залежить від професіоналізму й особистих якостей кожного працівника. У цьому аспекті виникає питання якісної підготовки експертних кадрів, однією зі складових якої є ознайомлення з досвідом європейських країн у галузі дотримання прав і свобод людини.

Рожко В.В.
курсант Дніпропетровського ДУВС

ТАТУЮВАННЯ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ОЗНАКИ ЗОВНІШНОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Дослідження особи злочинця є актуальним завданням не тільки з позиції криміналістики, а й з інших наук кримінально-правового циклу.

Об'єктивна обставина, завдяки якій злочинність, злочин, механізм суспільно небезпечної поведінки і насамперед категорія «особа злочинця» утворюють предмет дослідження для різних наук кримінально-правового циклу, зокрема для криміналістики, жодним чином не свідчить про те, що ці категорії є полісемантичними явищами [1, с. 535]. Виступаючи предметом дослідження для різноспрямованих наук однорідної групи, зазначені категорії не набувають в їхніх межах багатозначності. Навпаки, через предметне співвідношення цих лексем з об'єктами криміналістичного вивчення вченим вдається змістовніше окреслити предмет дослідження.

Кожна людина є індивідуальною як з точки зору будови її тіла, рис характеру, темпераменту, так і з точки зору світовідчуття, світогляду, бачення себе у соціумі. Ці внутрішні переконання і відчуття завжди позначаються на способі життя людини, її поведінці, жестах, міміці, зовнішньому вигляді. Інтуїтивно чи навмисно людина формує свій зовнішній образ відповідно до свого внутрішнього стану (особливо активно до демонстрації своїх відчуттів і внутрішніх якостей через зовнішність вдаються підлітки, але останнім часом у дорослих також спостерігається таке прагнення).

Людина обирає спосіб самовираження залежно від виховання, освіти, професії, статусу, рівня матеріального забезпечення. Одним із сучасних способів внесення змін у зовнішність, що користується особливим попитом, є нанесення на тіло татуажу. Крім прикрашання шкіри декоративними малюнками, активно використовується коригування рис обличчя шляхом введення фарби під шкіру. Найбільшим попитом у молоді користуються проколювання шкіри і вдягання у ці отвори різних прикрас (пірсинг), а також шрамування і таврування. Вивченню зовнішності людини присвячено чимало робіт [1-3]. Але багато питань щодо ознак зовнішності людини в сучасних умовах, а також впливу інформації про них на процес розслідування злочинів залишилися поза увагою авторів (хоча нанесенням штучних змін на тіло (татуаж, пірсинг, шрамування, таврування) може похизуватися зараз кожен третій громадянин України).

Отже, метою цієї доповіді є визначення суті та видів особливих ознак зовнішності людини в умовах сьогодення, їх місця у класифікації ознак зовнішності людини в теорії габітології, а також їх впливу на вирішення окремих завдань розслідування злочинів (розшук та упізнання особи, визначення

тактики спілкування на допиті, особливості експертних досліджень).

Одним із перших на поширення татуювань серед злочинців звернув увагу італійський лікар-психіатр Ч. Ломброзо (1835-1890 рр.), який вважав татуювання проявом атавізму та ознакою морально неповноцінних людей. Він вважав, що татуювання тісно пов'язане з розумовими здібностями їх носіїв, здебільшого природжених злочинців і повій. На його думку, «...татуювання ... як фрак з орденами – що більше татуюваний, то більший авторитет має серед приятелів, тоді як нетатуюваний не має впливу» [5].

Проблемою розшифрування злочинських татуювань займалися такі вчені, як В. Бурик, Ю. Дубягін, А. Капітанський, В. Литвин, В. Пилипчук, В. Пиріжков та інші, які вважали кримінальне татуювання «наочним хронічним тавром судимості», а явище татуювання зараховували до формування злочинних типів особистості в місцях позбавлення волі. Звертаючи увагу на сувору «біографічність» татуювань, їх відповідність відомостям особової справи засудженого, вони вбачали наявність кореляційного зв'язку між зображеннями татуювання, яке обирає засуджений, і психологією його особистості. На цій основі було створено відповідні альбоми зображень татуювань, довідники, схеми, трафарети, малюнки фото тощо.

Тривалий час в українському суспільстві одна з найпоширеніших сьогоденні ознак зовнішності – татуювання на тілі людини – сприймалася негативно, як елемент, що свідчив про її кримінальне минуле, зайве захоплення рок-музикою або членство у молодіжному угрупованні. Навіть у словниках слово «татуювання» тлумачиться у дещо негативному значенні: «нанесення малюнка шляхом наколювання та втирання під шкіру фарби; звичай примітивних народів, використовуваний моряками, представниками кримінального світу, музикантами, підлітками» [4, с. 785]. У сучасному світі малюнок на шкірі людини (якщо він виконаний професійно) часто сприймають як прикрасу і навіть художній витвір. Крім того, за допомогою введення фарби під шкіру (татуажу) жінки часто коригують риси свого обличчя: змінюють форму брів, губ, підводять очі, маскують проблемні ділянки шкіри (операційні рубці, пігментні плями, родимки, розтяжки після вагітності). Також таким чином можуть «забиватися» суто кримінальні татуювання.

Шрамування (скарифікація, від лат. scarifico – дряпаю) – спеціальні розрізи шкіри певної форми і розміру, у результаті загоювання яких утворюються рубці у вигляді малюнка або візерунка. Для досягнення максимального ефекту в рани можуть втиратися спеціальні хімічні реактиви, зола або рослинні препарати, які значно затримують процес регенерації шкіри, внаслідок чого утворюються більш контрастні рубці. В Європу шрамування прийшло від давньоафриканських племен, де таким чином визначалася належність людини до певного племені. Майстрів шрамування доволі мало. Крім художньої майстерності вони повинні володіти основними знаннями з хірургії. Існує кілька різних технік художнього шрамування: плаский ледь видимий малюнок з тонких шрамів, що утворюється внаслідок нанесення розрізів перпе-

ндикулярно поверхні шкіри (варіюється лише глибина занурення скальпеля); рельєфний вигнутий візерунок (виникає внаслідок глибоких розрізів, що робляться під нахилом); малюнок з рельєфних заглиблень у шкірі (утворюється внаслідок видалення (зрізання скальпелем) певних ділянок верхнього шару шкіри).

Таврування – це нанесення на шкіру термічних, хімічних, іноді електричних опіків певного малюнка або візерунка. Відомо, що за давніх часів таврували лише рабів або злочинців. Наявність тавра на тілі людини вважали ганьбою, а його носій був вигнанцем суспільства. Сьогодні є особи, які свідомо і добровільно «прикрашають» себе таким чином.

Серед різноманіття видів татуювання найбільший інтерес с точки зору отримання криміналістично значущої інформації про особу злочинця становить так зване кримінальне татуювання (на відміну від побутового, пам'ятного, декоративного), адже саме воно пов'язане з кримінальним минулим і криміногенною орієнтацією особи. Таке татуювання, як правило, наноситься під час відбування засудженим покарання у вигляді позбавлення волі.

За свідченням окремих дослідників [6], татуювання мають понад 70% правопорушників. Основними елементами татуювань є:

- грецький хрест, що відображає кількість судимостей, строк позбавлення волі, а також несе свою головну релігійну функцію;
- свастика (фашистський хрест) – знак невдоволення існуючим режимом на статевому члені – знак сексуальної агресії;
- крапка – тавро засуджених за певний вчинок у своїй групі, що наноситься силоміць (як засіб використовується тавро);
- ніж, кинджал, пістолет – знаряддя вчинення злочину, які вказують на злочинне спрямування;
- шприц, карти, пляшка, келих, кістки – як супутні атрибути злочинного способу життя;
- оголена жінка (найчастіше на хресті або близько до нього, над гробом, обвита змією) – факт страждання, що відбувалося через жінку, схильність до гомосексуалізму; бюст жінки, ім'я жінки – страждання за певною жінкою (взагалі оголена жінка – це вияв сексуальної орієнтації);
- птахи, змії, тигри, леви – агресивна орієнтація злочинця. Орел, що роздирає жінку, – гвалтівник; орел на грудях – високий статус у злочинному світі (те саме і змія, що обвиває кинджал);
- пейзаж і явища природи використовуються як з художньо-декоративною метою, так і з метою вияву певних ідей (сонце, що сходить над морем, виражає прагнення до волі; пальми на безлюдному острові – ізолювання; надгробник, дзвони, куполи та хрести – строк ув'язнення);
- дзвоник, ґрати, колюча проволочка – ізоляція.

Отже, татуювання, пірсинг, шрамування і таврування можуть бути предметом дослідження різних експертиз. Так, шляхом проведення судово-медичної експертизи можна встановити наявність зазначених ознак зовніш-

ності на трупах навіть з пізніми трупними змінами (гниттям, муміфікацією, перетворенням на жировіск тощо). Досліджуючи татуаж (до речі, існують технології з відновлення зображень татуажу), можна встановити, чи не був верхнім малюнком «забитий» нижній, а також глибину введення фарби та навіть технології його нанесення (підручними засобами вводилася фарба чи за допомогою спеціальної апаратури). Спеціаліст-психолог, вивчаючи малюнок на тілі людини (тату, шрамування чи таврування), прикраси пірсингу, може скласти не тільки психологічний портрет його власника, засвідчити наявність у нього вад і відхилень психіки, особливостей соціальної спрямованості, а й розповісти про певні риси майстра, який наносив малюнок. Спеціаліст у галузі мистецтва, історії, мовознавства може допомогти у розкритті змісту «закодованих» символів на тілі людини. Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що детальне вивчення і правильна оцінка новітніх ознак зовнішності людини мають велике значення при вирішенні багатьох важливих завдань з розслідування злочинів. Звісно, не всі шляхи використання інформації про татуаж, пірсинг, таврування та шрамування було розглянуто у цій доповіді, ще залишається багато напрямів досліджень даного питання.

1. Криминалистическое описание внешности человека : учеб. пособ. – М., 1999. – 223 с.
2. Признаки внешности человека и использование информации о них в работе органов внутренних дел : пособие. – К. : Нац. акад. внутр. дел Украины, 2001. – 96 с.
3. Використання ознак зовнішності людини в розшуковій діяльності ОВС : метод. реком. – К., 2003.
4. Новейший словарь иностранных слов и выражений : справочное издание. – Минск, 2006. – 975 с.
5. Лозовской В. Как выжить и провести время с пользой в тюрьме. Татуировки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tyurem.net/mytex/how039.htm>.
6. Криміналістичний вісник. – К., 2013. – № 1. – 95 с.

Скорик Т.М.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Бідняк Г.С.**

викл. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

КРИМІНАЛІСТИКА ЯК НАУКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Однією з актуальних проблем, що існують упродовж усього існування криміналістики, є проблема її суспільної ролі та наукового призначення, місця означеної галузі в системі наукового знання в цілому та в юридичній науці зокрема.

Дослідженню суті призначення криміналістики приділяли увагу такі вчені, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, С.І. Коновалов, І.І. Котюк, В.С. Кузьмічов, Г.А. Матусовський, С.П. Мітричев, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько та інші. Проте варто підкреслити важливість наукового осмислення та чіткого розуміння тих динамічних процесів розвитку сучасної криміналістики, які беззаперечно змінюють межі цієї науки, коригують її соціальні завдання та фокусують увагу на нових сферах застосування.

Злочинність є надто багатограним соціальним явищем, яке вивчають різні науки, у кожній з яких є свій специфічний аспект. «Не применшуючи значення інших наукових дисциплін у забезпеченні практики боротьби зі злочинністю, – зазначає В.Г. Лукашевич, – хотілося лише підкреслити визначену універсальність криміналістики в цій діяльності» [1, с. 40].

Криміналістика – це наука, яка виконує важливу службову функцію, пов'язану з протидією злочинності. Криміналістичні знання, як стверджує М. Даньшин, є могутньою зброєю в руках професіоналів – оперативно-розшукових працівників, слідчих, прокурорів, експертів, суддів [2, с. 32].

Саме криміналістика на основі своїх наукових досліджень та розробок пропонує оперативно-розшуковим працівникам, слідчим, експертам, суддям науково обґрунтовані та перевірені практикою засоби, прийоми та методи розкриття злочинів, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень.

Термін «криміналістика» (від лат. *criminalis* – те, що стосується злочину) уперше вживається наприкінці ХІХ ст. судовим слідчим, а згодом університетським професором Гансом Гроссом, який вважав її допоміжною стосовно кримінального права та визначав як вчення про реалії кримінального права.

Зародження криміналістики пов'язане із соціальним замовленням держави і суспільства науці: розробити нові засоби і методи розкриття і розслідування злочинів в умовах появи професіональної та організованої злочинності. Історично криміналістика народилася в надрах кримінально процесуальної науки й тому тісно пов'язана з теорією доказів.

Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами справі боротьби зі злочинністю. Найбільш загальним завданням криміналістики є забезпечення швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних, запобігання та припинення усіх кримінальних караних посягань. Боротьба зі злочинністю – це головне завдання усіх наук кримінального циклу.

На думку І.І. Мусієнко, унікальність криміналістики полягає в тому, що серед інших юридичних наук відсутні такі галузі знань, що підходили б до вивчення злочинів з різних наукових аспектів: вивчали б злочинну діяльність, особу злочинця, механізм і спосіб учинення злочину, сліди злочину в широкому розумінні, форми й методи протистояння правоохоронним органам, і на цьому підґрунті розробляли б методи, засоби та прийоми розкриття

й попередження злочинів [3, с. 39].

Розвиток криміналістики надає можливість впроваджувати в практику правоохоронних та судових органів новітні прийоми, методи та засоби протидії злочинності. З цієї позиції, як наголошує О.Л. Пишна, криміналістичні знання виступають у вигляді інформаційної системи про рівень пізнання закономірностей, що складають основу змісту предмета криміналістики, тобто початкових принципів, теорій, концепцій, категорій, експериментів, практичних висновків, методів, засобів та рекомендацій, використовуваних як інструмент криміналістичного наукового пізнання з метою збирання, дослідження оцінки та використання доказової інформації під час розкриття, розслідування та попередження злочинів [4, с. 136].

Криміналістичні знання втілюються в практику у вигляді наукових рекомендацій, техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів та методичних рекомендацій.

Ефективність криміналістики визначається здатністю здійснювати покладені на неї суспільством завдання з протидії злочинності, яка є складним і багатогранним соціальним феноменом. Саме через це життєздатність практично всіх криміналістичних рекомендацій залежить від здатності цієї науки глибоко проникнути в численні сфери суспільного життя, а отже, і є немислимою без широкого використання досягнень різних наук, які вивчають закономірності соціального розвитку і закони поведінки людей [5, с. 197].

Сучасний стан розвитку криміналістики, на думку В.Ю. Шепітька, не може обмежуватися тими завданнями, які були поставлені на її вирішення у минулому столітті. Актуальними завданнями криміналістики за нових умов є: взаємопроникнення криміналістики й практики правозастосовних органів; залучення інновацій у практичну правозастосовну діяльність; розроблення новітнього «продукту» криміналістики для практики; уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій та їх адаптація до практики застосування; створення спільних науково-практичних колективів для розроблення ефективних криміналістичних рекомендацій. Завдання криміналістики в сучасних умовах спричинені необхідністю системного криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування, спрямовані на оптимізацію процесу розслідування злочинів [6, с. 58].

Слушною є думка, що сьогодні криміналістика так чи інакше вже переросла свій потенціал і вийшла за межі суто "поліцейської науки" або "науки щодо розслідування злочинів". Накопичення наукового знання призвело до того, що її кошти, прийоми і методи успішно використовуються в інших сферах або дозволяють встановлювати факти поза кримінально-правових явищ. Але, незважаючи на затребуваність криміналістики, використання її даних в інших сферах, вона як і раніше являє собою цілісну систему наукових знань, покликану служити цілям розкриття і розслідування злочинів, встановленню істини у кримінальному судочинстві [5].

Таким чином, саме зараз українська криміналістика зіткнулася з необ-

хідністю розвиватися в нових умовах реформування, продиктованих змінами в законодавстві та структурі правоохоронних органів, у зв'язку з чим актуальним стає пристосування її розробок до нових форм і порядку здійснення кримінального провадження.

1. Лукашевич В.Г. О месте криминалистики в системе наук / В.Г. Лукашевич // *Держава та регіони*. – 2003. – № 2. – С. 38-43.

2. Даньшин М. Взаємозв'язок криміналістики та кримінально-процесуального права: завдання та тенденції у сучасних умовах / М. Даньшин // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. – 2013. – Вип. 4. – С. 32-35.

3. Мусієнко І.І. Сучасні завдання криміналістики в протидії транснаціональній організованій злочинності / І.І. Мусієнко // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. – 2013. – Вип. 13. – С. 38-43.

4. Пишна О.Л. Криміналістичні знання як основа професійної підготовки працівників ОВС / О.Л. Пишна // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 26.10.2012)*. – Д., 2012. – Ч. 3. – С. 135-137.

5. Даньшин М.В. Криміналістика як інтегративна наука: точки взаємопроникнення та її зв'язок з соціологією / Даньшин М.В. // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. – 2014. – Випуск 18. – С. 196-203.

6. Шепитько В.Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях / В.Ю. Шепитько // *Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (Харків, 25-26 листопада 2010 р.)*. – Х. : Право, 2010. – С. 57-62.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України станом на 18.03.2016 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/4651-17>.

Сорока І.В.

здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ФАКТАМИ КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН

Особливе місце серед усіх слідчих дій, що спрямовані на збирання інформації з матеріальних відображень, займає освідування. Значення цієї слідчої дії є надзвичайно великим. Освідування дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів злочину, особливих прикмет та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висувати слідчі версії та правильно визначати напрямки розслідування. Від своєчасності та якості проведення такої слідчої дії, як освідування, у багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні кримінальних правопорушень.

При проведенні досудового розслідування освідування є досить поширеною слідчою дією, про що свідчить вивчення кримінальних проваджень. Нами встановлено, що розглядувана слідча (розшукова) дія проводилась у 11% випадків вивчених кримінальних справ та проваджень. Серед зазначеної кількості випадків освідування проводилось з підозрюваними у 85% випадків, потерпілими – 15%.

Дана слідча дія не набула такого розповсюдження, як наприклад, при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень, де освідування проводилося у 78,4% випадках [1, с. 10]. Водночас, за певними даними, неповнолітні, незважаючи на вік, мають татуювання, шрами, що обумовлюють виділення конкретної особи із певної кількості. Подряпини та інші ушкодження можуть бути використані як підтвердження чи спростування особливостей їх утворення, що пояснюватиме відповідний механізм вчинення крадіжки.

Заслуговує на увагу й те, що освідування може бути використано при перевірці алібі у 2,8% [2, с. 104]. Так, наявні в особи тілесні ушкодження, особливі прикмети можуть бути пояснені з позиції можливості їх утворення під час вчинення кримінального правопорушення досліджуваної категорії.

Судово-медичне освідування проводиться судово-медичним експертом або лікарем, коли необхідними є спеціальні знання в галузі медицини. Судово-медичне освідування найчастіше проводиться з метою виявлення та засвідчення наявності на тілі людини слідів злочину (подряпини, сліди укусу) чи визначення певного стану особи (алкогольного чи наркотичного сп'яніння). Для засвідчення особливих прикмет особи, якщо це пов'язано з оголенням окремих частин тіла, які традиційно прикриті одягом, також проводиться судово-медичне освідування [3, с. 30-31]. За результатами медичного освідування судово-медичний експерт складає відповідний акт, а лікар видає довідку.

Виявлення на тілі підозрюваного саден, подряпин, синців та інших слідів, які піддаються швидкій зміні й зникненню, зіставлення їх з відомостями, отриманими в ході допиту потерпілого, буде також мати важливе доказове значення.

Освідування підозрюваного (обвинуваченого) є вагомим слідчою дією, яка проводиться у провадженнях про крадіжки, вчинені неповнолітніми, у ході якої досліджуються відомості, які характеризують особу неповнолітнього, який вчинив злочин, речові й інші докази, що викривають його вину. Відмова від проведення освідування, так само як і неухильне, недбале ставлення до його проведення сприяє неефективному розслідуванню, одержанню недостатньої кількості доказів і в остаточному підсумку недоведенню окремих обставин вчинення грабежу або розбою [4, с. 167]. Досить часто лише шляхом проведення освідування слідчий може визначитись як з тим, наскільки відповідні особи дають правдиві свідчення, так і з напрямком організації та проведення розслідування, застосування тактичних прийомів, тактичних комбінацій.

Отже, на нашу думку, під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу

(розшукову) дію, яка проводиться на підставі постанови прокурора і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів кримінального правопорушення та інших ознак й властивостей, що мають значення для кримінального провадження.

Фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди кримінального правопорушення, виявлення чи засвідчення наявності яких має значення для встановлення обставин кримінального провадження.

1. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.Г. Дрозд. – Київ, 2009. – 16 с.

2. Кузьмічов В.С, Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів : навч. посібник / В.В. Кузьмічов, В.В. Юсупов. – К. : КНТ, 2007. – 264 с.

3. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : науково-практичний посібник / С.М. Стахівський. – К. : Атіка, 2009. – 64 с.

4. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення освідування / К.О. Чаплинський // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2011. – № 1. – С. 166-169.

Субботін С.Ю.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Бідняк Г.С.**

викл. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Актуальність даної теми зумовлена погіршенням криміногенної ситуації, яка склалася в Україні за останні роки. Це зумовлено тим, що на сході країни відбувається антитерористична операція (АТО), в ході якої збільшилося навантаження на роботу правоохоронних органів. Тому ми можемо спостерігати збільшення скоєних злочинів і потребу у швидкому реагуванні правоохоронних органів на повідомлення щодо їх вчинення. Відтак, вважаємо за необхідне розглянути питання щодо поняття, особливостей огляду місця події злочину та значення його результатів для розслідування та розкриття злочину.

Огляд – це процесуальна діяльність слідчого, реалізуючи котру, він за участю зазначених у законі осіб виявляє, безпосередньо сприймає, досліджує, оцінює і фіксує стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів, пов'язаних з подією, що розслідується, з метою з'ясування обставин кримінального провадження [2].

Серед видів огляду в криміналістиці законодавець виділяє такі: огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Кожен з цих видів має свою

специфіку щодо порядку їх проведення, кола суб'єктів, що залучаються, тощо. Також існує окремий вид огляду – огляд місця події, який у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування.

Проаналізувавши норми Кримінального процесуального кодексу, необхідно зазначити, що огляд місця події – це первинна, невідкладна слідча дія, що знаходить свій вияв у встановленні, фіксації, дослідженні обстановки місця події, слідів злочину та злочинця, їх ознак і взаємозв'язків між собою, за допомогою яких можна встановити факти та обставини, що підлягають доказуванню і мають значення для кримінального провадження. По-перше, ця дія, як уже зазначалось, є первинною, що обумовлюється необхідністю отримання інформації щодо обставин, які склались, у первісному, незміненому стані, адже зволікання цих дій може потягнути за собою зміну обстановки, зникнення слідів злочину, їх пошкодження, в результаті чого не можна буде їх використати. По-друге, ці дії є невідкладними, адже в окремих випадках вони можуть проводитись до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування.

Дослідження обстановки місця події відіграє важливу роль у кримінальному провадженні, адже саме воно дає змогу отримати необхідну інформацію, що у подальшому визначає напрямки та ефективність розслідування. Так, під обстановкою місця події В.І. Алексеїчук пропонує розуміти комплекс усіх матеріальних об'єктів, змін у рамках місця події, пов'язаних з досліджуваною подією і діями її учасників, а також усіма подальшими подіями [3].

У своїх роботах І.І. Когутич виділяв такі завдання, що стоять перед уповноваженими законом особами, які проводять огляд місця події:

- 1) вивчення й фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру і механізму події;
- 2) виявлення і вилучення слідів злочину, які в подальшому можуть слугувати речовими доказами у справі;
- 3) з'ясування ознак, що характеризують осіб, учасників учинення злочину (їхня кількість, наблизений вік, фізичні дані, наявність у них певних звичок, навичок, психічних відхилень, а також обізнаності їх про життєвий устрій, розпорядок роботи потерпілого);
- 4) фіксація особливостей, притаманних потерпілому чи іншим об'єктам посягання;
- 5) встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події, наслідки злочину, наявність зв'язків між діями злочинця та його наслідками;
- 6) виявлення ознак, що вказують на мотиви й цілі вчиненого злочину;
- 7) з'ясування обставин, що сприяли вчиненню злочину [4].

Проаналізувавши зазначене, можна дійти висновку, що за допомогою реалізації загальних завдань огляду місця подій можна встановити механізм вчинення злочину в усіх деталях, тобто вирішити питання про те, як, де, ко-

ли, за допомогою чого і яким чином був вчинений злочин, встановити особу, винну у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, огляд місця події є однією з найперших слідчих дій, важливим засобом отримання інформації про злочин, який розслідується. Від того, наскільки якісно та повно буде проведений огляд місця події, залежить успіх розслідування злочину, оскільки різноманітні матеріальні наслідки злочину, їх ознаки та взаємозв'язки, а також інша інформація, отримана внаслідок цієї слідчої дії у подальшому може носити доказовий характер. При цьому дані, отримані в результаті огляду, неможливо отримати іншим шляхом, іншими джерелами.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Криміналістика : підручник / В.В. Пяковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін. – К. : Центр учбової літ., 2015. – 544 с.

3. Алексєйчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. – Х., 2007. – 20 с.

4. Криміналістика України : курс лекцій / Когутич І.І. – К., 2010.

Фоменкова К.С.

курсант Дніпропетровського ДУВС

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ ТА НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Підготовка і проведення допиту неповнолітніх зумовлені віковими особливостями допитуваної особи. Знання цих особливостей має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, здійснення впливу на неповнолітнього, оцінки його свідчень.

Допит – це процесуальна дія, що становить регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по справі [3].

У цілому допит малолітньої або неповнолітньої особи ведеться за правилами ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України. Стаття, що коментується, установлює лише особливості допиту. Для їх застосування необхідно враховувати лише вік особи, яка допитується, на момент провадження слідчої дії. Положення цієї статті застосовуються при проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи незалежно від її процесуального статусу.

су (свідок, потерпілий, підозрюваний).

Відповідно до пп. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Набуття неповнолітнім цивільно-правової дієздатності у повному обсязі до 18 років (у разі реєстрації шлюбу – ст. 34 Цивільного кодексу, під час роботи за трудовим договором, зайняття підприємницькою діяльністю, у разі запису матір'ю або батьком дитини – ст. 35 ЦК) не є підставою для того, щоб відмовитися від застосування ст. 226 КПК.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться обов'язково у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Стосовно допиту малолітніх поняття "педагог" включає також і вихователів дитячих дошкільних установ. Допит неповнолітнього підозрюваного здійснюється також у присутності захисника (ст. 490 КПК).

Присутність лікаря разом із законним представником, педагогом або психологом необхідна за наявності даних про розумову відсталість дитини, її хворобливість тощо.

Як законні представники до участі в допиті можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній.

На попередньому слідстві допитувати дітей про емоційно нейтральні для них обставини рекомендується якомога швидше після їх сприйняття. У тих випадках, коли відомо, що те, що трапилося могло сильно схвилювати дитину, доцільно допитувати її не раніше ніж через два-три дні після події. За цей час зменшується емоційне напруження і викликане ним гальмування процесів пам'яті; нерідко при такому відстроченому відтворенні спостерігається явище ремінісценції, тобто «виринання» у пам'яті деталей, які не могли б бути відтворені незабаром після події. Через 12-15 днів після сприйняття фактів спогади про них у дитини починають слабшати, якщо вони не викликають у неї особливого інтересу.

До моменту допиту дитини слідчий повинен володіти основними відомостями про її психологічні особливості. З цією метою рекомендується допитати принаймні батьків і вихователів (вчителів), які спостерігали дитину в різних умовах. Тому свідчення батьків і працівників дитячих установ можуть істотно доповнювати один одного. Цим особам необхідно нагадувати, що не можна дитину спеціально готувати до допиту, «репетирувати» свідчення.

Ефективність допитів дітей багато в чому залежить від уміння слідчого враховувати і правильно використовувати їх психологічні особливості.

Спілкування з сором'язливими дітьми, які важко вступають у контакт, не слід починати з прямого звернення до них. Дитині потрібен час, щоб освоїтися з новою для неї обстановкою, присутністю незнайомих людей. Тому роз-

мову краще починати не з дитиною, а про дитину з супроводжуючою особою або з педагогом, поступово залучаючи в розмову і дитину, як би уточнюючи, що йдеться про неї.

У розмові з дітьми часто допускають неприродні інтонації, зловживають «зменшувальною» формою слів, наївно вважаючи, що від цього діти їх краще розуміють і поставляться з довірою. Не потрібно забувати, що діти, як правило, чутливі до фальші і не відчують поваги до людей, які занадто відверто намагаються сподобатися їм. Кращий засіб викликати схильність дитини – зберігати природність поведінки, серйозно поставитися до того, що цікавить або хвилює дитину. [2]

В окремих випадках, коли контакт з дитиною не налагоджується, можна вдатися до прийому, заснованому на численних спостереженнях психологів і педагогів про те, що діти часто захоплюються людьми, які не звертають на них уваги, і, звикнувши до їх присутності, самі починають намагатися вступити з ними в спілкування. У подібних випадках слідчий може зайняти вичікувальну позицію, зробити вигляд, що займається своїми справами, що не мають до неї ніякого відношення, в той час як з дитиною розмовляє педагог або супроводжуюча особа.

Засобом створення мотивації до дачі показань для дітей молодшого шкільного віку може служити роз'яснення дитині, що від неї чекають допомоги у важливій справі, що її допомога вкрай необхідна. У дев'ять-десять років, коли у дитини формуються моральні почуття, бажання наблизитися до світу дорослих, звернення до неї за допомогою може служити стимулом для підвищення активності. У той же час дитині потрібно сказати, що якщо вона не пам'ятає про події, не бачила якихось деталей ситуації, то і негативні відповіді є важливими і здатні допомогти слідству. Інакше дитина, яка мотивована на надання допомоги, може вважати, що від неї чекають тільки позитивних відповідей, і це здатне привести до спроб заповнення «прогалин» вигадкою [1].

Правильна організація, підготовка і проведення допиту малолітніх та неповнолітніх, точна фіксація і глибока оцінка їх свідчень, як правило, дозволяють отримати протягом одного допиту вичерпну інформацію і зробити зайвими повторні допити (в тому числі і в судовому засіданні).

1. Закатов А.А. Психологические особенности тактики производства следственных действий с участием несовершеннолетних : учеб. пособие. – Волгоград, 1999. – 96 с.

2. Коченов М.М., Остова Н.Р. Психология допроса малолетних свидетелей : методическое пособие. – М., 1984.

3. Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів : Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 684 с.

Шумкіна А.В.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – д.ю.н., доц. **Пиріг І.В.**

проф. каф. криміналістики, судової медицини та психіатрії

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ЖІНОК – ПОТЕРПІЛИХ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

У наш час актуальним виступає питання про рівність між чоловіком та жінкою. Значну увагу даному аспекту приділили країни Європи, так само ця проблема розвинута і в Україні. Гендерна рівність посідає важливе місце у забезпеченні розвитку здорового суспільства та знаходиться в центрі економічного та соціального прогресу. Країни стають на шлях ліквідації насильства стосовно жінок задля уникнення свавілля на підставі статевих ознак, а також досягнення повної свободи та необмеженості їх особистого життя.

Під час кримінального провадження, в якому потерпілою є жінка, щодо якої було вчинено насильницький злочин, зазвичай не враховується велика кількість аспектів, які мають сильний вплив на правдивість та повноту показань потерпілої: індивідуальні відносини між обвинуваченим та потерпілою, також родинні, статеві чи подружні відносини зі злочинцем. У такому випадку може йти про неповне виконання завдань кримінального провадження. Тому вважаємо за необхідне дослідити цей аспект та висвітлити деякі з тактичних прийомів допиту жінок-потерпілих від насильницьких злочинів у даній роботі.

У криміналістичній літературі та нормативно-правових актах наводиться велика кількість тлумачень терміна «допит».

Так, Р.С. Белкін визначав допит як процесуальну дію, що полягає в отриманні показань (інформації) про подію, яка стала предметом кримінального судочинства, осіб, які проходять у справі, причини й умови, що сприяли вчиненню й приховуванню злочину [1, с. 63].

На думку М.І. Порубова, допит – це серія логічно пов'язаних між собою запитань, що ставляться слідчим у певній послідовності: хронологічній, логічній, тактичній, зворотній, психологічній [2, с. 70].

У свою чергу, Ю.В. Колесник трактує допит як отримання відповідно до встановленої кримінальним процесуальним законом процедури від особи, яку допитують, усних чи викладених власноручно у письмовій формі відомостей про істотні для кримінального провадження обставини шляхом постановки перед нею запитань і отримання відповідей на них [4, с. 35].

Суб'єктами допиту можуть бути особи, які мають різний процесуальний статус. Але особливе місце посідає допит потерпілого, що має свою специфіку та виражається психічними переживаннями, своєрідним станом потерпілого та емоціями, а саме: страхом, болем, фізичними стражданнями, викли-

каними вчиненням злочином, та його наслідками.

У свідченнях потерпілих М.І. Порубов виділяє: 1) різного роду перебільшення про деякі моменти пережитої події; 2) узагальненість в початкових поясненнях і показаннях про дії винних осіб («всі тримали», «всі активно брали участь»); 3) прогалини, пропуски при описі деяких важливих елементів того, що сталося; 4) помилки щодо послідовності розвитку, перестановка при відтворенні його окремих деталей і дій конкретних учасників злочину [2, с. 71].

При допиті слід враховувати глибину психічних переживань потерпілого і ті фактори, які зумовлюють його стан. Адже після вчинення злочину в стані афекту особа може надавати недостовірні та неправдиві свідчення, не договарювати про деякі обставини події, або змінювати їх у ході слідства. Тому необхідно досить уважно і водночас критично ставитись до його показань [2, с. 184].

Також особливої уваги потребує допит осіб жіночої статі, потерпілих від насильницьких злочинів. Адже головною причиною виникнення проблем при допиті є статеві чи подружні зв'язки зі злочинцем та стан потерпілої у кримінальних та післякримінальних ситуаціях.

Допит жінок зумовлює створення сукупності тактичних правил підготовки, психологічних прийомів його проведення. Тому пріоритетним аспектом для слідчого є установлення з потерпілою психологічного контакту, одержання повних і достовірних показань, формування безконфліктної ситуації.

На наш погляд, слушною є думка Т.П. Матюшкової, яка визначає сукупність послідовно виконуваних заходів для слідчого:

1) аналіз наявних відомостей про особистісні риси потерпілої, специфіку її поведінки в передкримінальній, кримінальній і післякримінальній ситуаціях;

2) оцінювання їх достатності для подолання можливої протидії, у разі необхідності – визначення доцільності, шляхів, необхідних обсягів додаткової інформації про особистісні риси потерпілої, її оточення, зв'язки, конкретні обставини, що визначають її позицію й поведінку;

3) після одержання зазначеної інформації – її аналіз і порівняння з наявними доказами у справі;

4) залучення до участі в допиті потерпілої від насильницького злочину фахівця-психолога для визначення психологічних прийомів, що сприятимуть установленню психологічного контакту із допитуваною, подоланню можливої протидії, одержанню повних і достовірних показань;

5) призначення відносно потерпілої судово-психологічної, судово-сексологічної, судово-психіатричної (або комплексної) експертизи;

6) проведення інших слідчих дій, системно-функціонально пов'язаних із допитом потерпілої [5, с. 107].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що при допиті жінок – потерпілих від насильницьких злочинів необхідно враховувати цілу низку факторів, без яких неможливе отримання достовірних, повних показань. Задля цього особі, яка проводить допит, доцільно застосовувати аналіз

наявних відомостей про особистісні риси потерпілої, специфіку її поведінки під час підготовки до допиту; аналіз отриманої під час допиту інформації та співставлення її з вже відомими фактами; консультацію з фахівцем-психологом для визначення психологічних прийомів, що сприятимуть установленню психологічного контакту із допитуваною, подоланню можливої протидії, одержанню повних і достовірних показань; призначення щодо потерпілої судово-психологічної, судово-сексологічної, судово-психіатричної експертиз. Усі ці та інші тактичні прийоми зможуть підвищити ефективність допиту жінок – потерпілих від насильницьких злочинів та збільшити вірогідність того, що особа надасть найбільш повні та достовірні показання.

1. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : БЕК, 1997. – 342 с.
2. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии / М. И. Порубов. – М. : БЕК, 1998. – 208 с.
3. Криміналістика : підручник / за ред. А.Г. Філіппова. – 2-е вид., перераб. і доп. – М. : Спарк, 2000.
4. Колесник Ю.В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11, число 1 (29).
5. Матюшкова Т.П. Особливості тактики допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Випуск 10.

СЕКЦІЯ № 6

«Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-процесуальні проблеми запобігання злочинності в Україні»

Бацько І.М.

доцент кафедри кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

Бацько Д.І.

Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара

Піскова Л.Ф.

курсантка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ЗОВНІШНОСТІ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Будь-яке юридичне провадження починається із установлення особи правопорушника. Слідчий, як й інші владні посадові особи, що керують кримінальним судочинством, насамперед зобов'язаний встановити особу правопорушника у справі, що перебуває в його провадженні. Установлення особи правопорушника є безумовним й першочерговим правилом розкриття злочину й завданням кримінального процесу в цілому.

Практичним досвідом напрацьовано низку способів встановлення особи правопорушника: за допомогою документів, що засвідчують особу (паспорту; військового квитка; посвідчення про право керування автотранспортним, повітряним або водним транспортним засобом; службового посвідчення; членського квитка громадської організації й т.п.); шляхом перевірки наявної інформації в масивах алфавітно-довідкових, криміналістичних або інших обліків (за наявною інформацією обласних адресних бюро; за наявності відбитків пальців – у дактилотеці; у випадку одержання відомостей про прізвисько – у масивах автоматизованих баз даних тощо; при отриманні слідів біологічної діяльності людини – у фондах медичних установ і спеціального обліку бюро СМЭ) і т.п.

Важливим засобом розкриття злочинів і ототожнення особи служить ме-

тодика словесного портрета, або криміналістичного вчення про зовнішність людини – габітоскопії (інакше – габітології).

Водночас деякі ознаки елементів зовнішності можна штучно змінювати шляхом хірургічних втручань: видозмінювати у певних межах форму й розміри очей, носа, вух, губ і т.п., видаляти надлишки жирової тканини. Завдяки успіхам у сферах медицини й медичної психології розкриваються нові обрії надання послуг пацієнтам, які потребують допомоги фахівців через травми, опіки, уроджені дефекти. В той же час подібні медичні досягнення будуть допомагати правоохоронним органам вирішувати складні юридичні завдання, а також породжувати нові, досить гострі проблеми, пов'язані з викриттям винних у вчиненні злочинів і розшуком злочинців.

Незважаючи на велику популярність теми хірургічних пластичних операцій (естетичної хірургії) і наявність численних публікацій у засобах масової інформації (у пресі, на радіо, телебаченні, мережі Internet. Наприклад, успішна кількарічна демонстрація популярного документального телесеріалу “Фабрика краси” виробництва США й ін.), з боку криміналістів недооцінюються правові, морально-етичні й інші аспекти проблем, які виникли й надалі будуть з'являтися завдяки широкому поширенню цих методик зміни зовнішності людини.

У листопаді 2005 р. у Франції пластичні хірурги здійснили трансплантацію обличчя – першу такого роду операцію, що три роки тому назвали проливом у пластичній хірургії. Два французьких професори провели операцію в лікарні в місті Ам'єн на півночі Франції. Обличчя жінки, якій на момент хірургічного втручання виповнилося 38 років, було спотворено, коли шістьма місяцями раніше на неї напав власний собака. Були знівечені ніс, рот, підборіддя – пацієнтці було важко говорити, а її стан не можна було покращити звичайною пластичною операцією.

Французькі хірурги, які вважаються експертами в пластичній хірургії, уже довгий час успішно оперують у себе на батьківщині й за рубежом. Зокрема, вони заснували благодійну місію – “Операція “Посмішка””, під час якої здійснюють «десант» медиків у країнах Африки й Азії, де оперують людей зі спотвореними обличчями.

Фахівці стверджують, що у цілому технічні можливості трансплантації обличчя існували вже кілька років, але залишалися деякі перешкоди, і головне – до цього часу не було дозволу на такі операції.

З моменту першої операції в різних країнах світу проведено близько десятка подібних пластичних операцій різного рівня складності щодо пересадки донорських тканин з метою відновлення спотворених обличчя реципієнтів, які через різні причини втратили можливість з'являтися на людях і вести звичайний образ життя.

У теперішніх умовах загострення криміногенної ситуації на території різних країн реально існує два юридичних напрямки правоохоронної діяльності, пов'язаних з хірургічними способами зміни зовнішності людини, які тісно

межують із положеннями чинного кримінально-процесуального й оперативно-розшукового законодавства. Один з цих напрямків має позитивне забарвлення з погляду виконання завдань кримінального процесу й пов'язаний із вирішенням завдань забезпечення безпеки учасників судочинства.

У ході проведених опитувань і вибіркового інтерв'ювання серед лікарів спеціалізованих лікувальних закладів (системи МВС і Служби безпеки України), а також працівників спеціальних підрозділів з питань виконання законодавства, що регулює забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, працівників суду, прокуратури й інших правоохоронних органів, переважна більшість респондентів висловилися про доцільність зміни зовнішності осіб, які потребують державного захисту, поряд із застосуванням заходів зі зміни біографічних даних, місця проживання, навчання або роботи й т.п. Подібні думки висловлюють й опитані нами працівники правоохоронних органів, прокуратури і судів, а також науково-педагогічні працівники юридичних факультетів країн близького зарубіжжя. Вони визнають справедливість порушуваних в цій роботі проблемних питань.

Другий аспект із негативним забарвленням впливає із завдань швидкого розкриття злочинів і викриття винних у їхньому вчиненні осіб.

Відомо, що цілком закономірно переважна більшість правопорушників довгочасно ухиляється й переховується від слідства й суду, що істотно перешкоджає виконанню завдань кримінального судочинства й установленню справедливості стосовно потерпілих осіб та їхніх родичів.

Відомими є хрестоматійні приклади ухилення правопорушників від юридичної відповідальності шляхом зміни зовнішності за допомогою хірургічних втручань.

Так, у середині шістдесятих років у Англії рецидивіст Рональд Біггс – один з організаторів резонансного пограбування поїзда, в одному з вагонів якого транспортували велику кількість грошових купюр для подальшого знищення, згодом змінив свою зовнішність і протягом декількох десятиліть успішно переховувався в Латинській Америці.

Наприкінці 1970-х рр. на території міста Дніпропетровська циган вчинив особливо тяжкий злочин і був притягнутий до кримінальної відповідальності, але зміг ухилитися від досудового слідства, за допомогою медичного втручання змінивши свою зовнішність. Незважаючи на цю перешкоду, працівниками кримінального розшуку в результаті оперативно-розшукових заходів злочинець був розшуканий і затриманий. У результаті проведеної судово-медичної експертизи в кримінальній справі був установлений факт хірургічного втручання (виявлені характерні для пластичних операцій шрами), особу правопорушника ідентифіковано, й він був засуджений.

Найпоширеніші способи зміни зовнішності людини шляхом хірургічного втручання:

- **отопластика** – зміна форми й розмірів вух;
- **риноластика** – зміна форми й розмірів носа;

- **блефаропластика** – зміна форми й розмірів очей;
- **ліпосакція** – зміна форми й розмірів окремих частин тіла шляхом видалення (як правило, способом вакуумного відкачування) жирових тканин;
- **ліфтинг (рітідектомія)** – зміна зовнішнього вигляду особи шляхом підтягування шкіри. Суть класичної рітідектомії полягає в довгому розрізі, що починається в області волосяної частини скроні, з його продовженням по передній границі вушної раковини. Після мочки вушної раковини розріз обходить її і переходить на область потилиці. Цей розріз дозволяє провести широке відшаровування шкіри скронь, щік і шиї, з подальшим перерозподілом і вирізкою шкірних залишків. Практично завжди проводиться ліпосакція – вакуумне видалення жирових тканин в області підборіддя, передньої поверхні шиї й на щоках. У необхідних випадках проводиться пластика підшкірного жирового прошарку (підшивка певних її ділянок). Для досягнення ідеального результату пластики особи ліфтинг доповнюється пластикою поверхневої м'язово-апоневротичної системи особи (SMAS). SMAS – це фасціальний прошарок під шкірою, що покриває м'язи особи. Ця процедура дає не тільки найефективніший результат, але й найбільш тривалі терміни збереження цього ефекту.

Крім цього широко практикується **перманентний татуаж** – татуювання різними фарбами різних ділянок обличчя (краю вік очей, краю губ і т.п.), для підкреслення яких звичайно використовуються косметичні засоби; уживання штучних імплантатів (силіконових, металевих, пластмасових і т.п.) у різних частинах тіла (груди, сідниці, у різних місцях обличчя – підборіддя, носа, вилиць, щік тощо), а також пересадження окремих ділянок шкіри й інших способів і методів зміни форми й розмірів тканин.

Проблеми, пов'язані з хірургічним втручанням в організм людини під час пластичних (естетичних) операцій з метою зміни зовнішності людини, несправедливо лишаються поза уваги з боку вчених-юристів. Автори роботи вважають, що разом з морально-етичними й суцього правовими аспектами зміни зовнішності людини виникають гострі криміналістичні, кримінально-процесуальні, оперативно-розшукові й управлінські проблеми, на які практично ніколи не звертали увагу фахівці правоохоронних органів і вчені-правознавці. Поглиблене вивчення названих криміналістичних та інших проблем підвищить ефективність правоохоронної діяльності.

Беликов В.І.

студент Національного гірничого університету

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Лень В.В.**

проф. каф. кримінального права та кримінології

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ДЕРЖАВИ В ГІРНИЧОДОБУВНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

За геологічними запасами викопного вугілля Україна посідає перше місце в Європі та восьме місце у світі. Саме тому високі темпи розвитку гірничодобувної промисловості, зростання видобутку корисних копалин, поліпшення умов організації виробництва є перспективою економічного добробуту України.

Видобуток кам'яного вугілля, як і будь-яка інша галузь промисловості, має свої характерні особливості, а тому потребує забезпечення виробництва специфічним обладнанням.

Підприємства гірничодобувної промисловості, що є у більшості суб'єктами із державною формою власності, здійснюють закупівлю обладнання, товарів, робіт або послуг згідно із Законом України «Про публічні закупівлі». На жаль, на сучасному етапі Закон не є досконалим. Внаслідок цього при здійсненні таких закупівель вчиняються правопорушення, у тому числі кримінальні.

Аналітичному осмисленню вказаної проблеми сприяли наукові праці, перш за все, таких вітчизняних і зарубіжних вчених-правників, як О.Зайцев, Ю. Фалко, О. Юдіцький, Я. Цимбаленко, В. Прядко, В. Горин, О. Титаренко та ін.

Метою статті є спроба аналізу процедури здійснення закупівель у гірничодобувній галузі, виявлення факту вчинення кримінальних правопорушень на цьому одному з перших етапів, визначення передумов вчинення таких правопорушень, а також шляхів їх запобігання; у подальшому – виявлення якісного розкриття та законного розслідування.

Закон України «Про публічні закупівлі» встановлює правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади [1].

Метою цього Закону є створення конкурентного середовища у сфері державних закупівель, запобігання проявам корупції, розвиток добросовісної конкуренції. Законом встановлюється певна процедура здійснення закупівель. Основними суб'єктами такої процедури виступають замовник, учасники закупівель, уповноважений орган.

Замовники – органи державної влади, органи місцевого самоврядування

та органи соціального страхування, створені відповідно до закону, а також юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їх об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади.

Отже, якщо розглядати конкретно гірничодобувну сферу, замовники – це юридичні особи та/або суб'єкти господарювання, які провадять діяльність у сфері геологічного вивчення (у тому числі дослідно-промисловій розробці) родовищ вугілля та інших видів твердого палива [2].

Замовники здійснюють закупівлі за рахунок бюджетних коштів, коштів юридичних осіб, які провадять діяльність у визначених законодавством сферах.

Закупівлі здійснюються у порядку, що складається з декількох етапів:

- замовник самостійно та безоплатно через авторизовані електронні майданчики оприлюднює на веб-порталі Уповноваженого органу в порядку, встановленому Уповноваженим органом та Законом, інформацію про закупівлю;
- для організації та проведення процедур закупівель замовник утворює тендерний комітет (комітети) або визначає уповноважену особу (осіб);
- особи, учасники закупівель, що здатні задовольнити усі вимоги замовника, надсилають останньому пакет пропозицій. Електронна система закупівель під час отримання тендерних пропозицій повинна забезпечувати фіксацію дати та точного часу отримання тендерних пропозицій та неможливість доступу будь-яких осіб до отриманих тендерних пропозицій (їх частин) до моменту настання дати і часу кінцевого строку подання та розкриття таких пропозицій, зазначених в оголошенні про проведення процедури закупівлі;
- тендерні торги – конкурентна форма відбору пропозицій на поставку товарів, надання послуг або виконання робіт за заздалегідь оголошеним в документації умовам, в обумовлені терміни на принципах змагальності, справедливості та ефективності;
- за результатами тендерних торгів із учасником, що повною мірою та належною якістю здатен задовольнити умови замовника, укладається договір про закупівлю.

Порушення виникають у разі слабкості або узагалі відсутності тієї чи іншої норми закону.

По-перше, розміщення (оприлюднення) інформації замовником на веб-порталі Уповноваженого органу інформації про закупівлю. Сьогодні операції з електронно-обчислювальними машинами досягли піку свого розвитку. Тому, зважаючи увагу на встановлені Законом певні строки відповіді на таку інформацію, порядок передачі пакету пропозицій, замовник легко може відхилити пропозицію одного з учасників чи залучити вигідних для нього учасників. Контроль за всією процедурою, якщо спиратись на Закон, проводиться Уповноваженим органом, існує також громадський контроль (громадянами, громадськими об'єднаннями, організаціями), але Законом не дається чіткого визначення першого, внаслідок чого у багатьох громадян немає чіткої уяви про процедуру здійснення закупівель взагалі.

По-друге, на відміну від Закону «Про здійснення державних закупівель»,

згідно з яким допускались пропозиції, отримані не в електронному вигляді, Закон «Про публічні закупівлі» унеможливив низку порушень, зокрема перегляд пропозицій до моменту їх офіційного розкриття.

Проте порушення мають місце до початку процедури закупівель. Відомо, що закупівлі на тендерній основі провадяться з метою сприяння конкуренції серед учасників – поставників певної продукції або робіт [3]. Однак Законом не встановлений порядок перевірки учасників процедури закупівель, а тому допускається участь в ній фіктивних підприємств, що створені з метою унеможливити конкуренцію при її проведенні.

Усі ці положення, насамперед, є жорсткими порушеннями антимонопольного законодавства, тому що сприяють знищенню конкуренції [4]. Водночас, якщо закупівлі здійснюються із залученням державних коштів та державною установою, такі порушення мають суспільну небезпечність, а отже – кримінальність.

КК України передбачено відповідальність за вчинення багатьох правопорушень. Правопорушення, зазначені як можливі у процесі державних закупівель на гірничодобувних підприємствах, є злочинами у сфері господарської діяльності, службової діяльності, а також проти авторитету органів державної влади, безпеки виробництва, власності [5].

Конкретно ототожнити незаконно вчинювані дії зі складом того чи іншого злочину важко.

Чинну редакцію КК України стосовно цього питання вважаємо недосконалою. Зокрема, на нашу думку, найважливішим із них є відсутність чітко виписаної кримінально-правової норми, що повинна містити визначення злочину, кваліфікуючі ознаки та, відповідно, санкцію за вчинення цього злочину.

Якщо розглянути існуючі норми, то ст. 210 КК України передбачає відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, що прямо спостерігається при порушенні проведення процедури публічних закупівель на державних підприємствах. Проте застосування санкції цієї статті до порушень у процедурі закупівель не завжди є можливим через відсутність прямого їх ототожнення із складом злочину у сфері закупівель [6].

На нашу думку, існують проблеми застосування ст. 205 КК України, що передбачає відповідальність за фіктивне підприємництво. Диспозицією статті передбачено створення або придбання суб'єктів підприємництва із метою покриття незаконної діяльності, проте до незаконної діяльності має бути чітко віднесена Законом така, що спричиняє вплив на результати проведення тендерних торгів та закупівель взагалі. Цей злочин вчиняється з метою знищення конкуренції під час проведення закупівель та обрання пропозиції конкретного суб'єкта серед інших, що спричиняє злочинність усієї процедури закупівлі та негативно впливає на економіку держави та державне управління [7].

Також, при проведенні закупівель на гірничодобувних підприємствах із

державною формою власності важливе місце відіграє упередження злочинів, передбачених ст. 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону», ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» та ст. 368-2 «Незаконне збагачення». Випадки, у яких такі злочини вчиняються під час проведення процедури закупівлі, на жаль, не поодинокі. Недоліками застосування зазначених статей є латентність злочинів, тому що, як правило, замовник та учасники закупівель діють за попередньою змовою, що робить важкими виявлення та кваліфікацію.

Проведений певний аналіз законодавства, наукових поглядів вчених-правників дозволяє дійти висновку стосовно деяких питань пов'язаних із процедурою здійснення публічних закупівель у гірничодобувній галузі суб'єктами із державною формою власності або розпорядниками бюджетних коштів, а саме щодо існуючої сьогодні можливості зловживань, тобто викрадання бюджетних коштів. Сьогодні законодавче забезпечення, на жаль, не є досконалим, а воно повинно бути гнучким і швидко реагувати на виклики злочинності.

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 9. – Ст. 89.

2. Цимбаленко Я.Ю. Вдосконалення законодавства України в сфері державних закупівель як чинник розвитку української економіки / Я.Ю. Цимбаленко // Державне управління: удосконалення та розвиток : наукове фахове видання. – 2014. – № 8. – С. 57-62.

3. Зайцев О.Л. До проблематики державних закупівель / О.Л. Зайцев // Фінансове право – 2013. – № 1. – С. 11-19.

4. Фалко Ю.А. Удосконалення управління системою державних закупівель в умовах модернізації економіки України / Ю.А. Фалко // Вісник Національної академії виробництва – № 11. – С. 133-139.

5. Кримінальний кодекс України : станом на 18 березня 2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2001.

6. Кулаков В.В., Лень В.В., Мірошніченко С.С., Руфанова В.М., Титаренко О.О. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посіб. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. – 289 с.

7. Федорович В.А., Патрон А.П. Государство и экономика / В.А. Федорович. – М. : Междунар. отношения, 2009. – 386 с.

Бур'янова Г.В.

студентка Національного гірничого університету

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Лень В.В.**

проф. каф. кримінального права та кримінології

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Актуальність даної теми полягає, перш за все, у стрімкому розвитку економічної, соціальної та політичної складової державної політики. Існуючі суб'єкти підприємництва незалежно від форм власності та спеціалізації діяльності, що являються основним джерелом найманої робочої сили, не досить багато уваги приділяють такому явищу, як безпека виробництва. Як один з результатів науково-технічного прогресу у світі є встановлення факту, що охорона безпеки на виробництві відіграє значну роль в діяльності будь-яких підприємств, шахт, об'єктів сільського господарства, і порушення нормативно-правових норм безпеки заподіюють значну шкоду не лише життю і здоров'ю працівників, а й власності цих установ, і врешті-решт доквіллю. Дану тему досліджували багато вчених-правознавців, серед них: О. Пінаєв, В. Лень, А. Рарог, М. Хавронюк, В. Антипов, О. Бахуринська, В. Борисов, І. Лановенко, В. Навроцький, В. Павликівський, О. Пащенко, Г. Чангулі, Є. Борисова, В. Маляренка, П. Мельника, О. Пінчук, В. Тихий та інші.

У сучасних умовах використання на виробництві потужних енергій, високих температур, сильних тисків і значних швидкостей практично всі виробничі підприємства становлять потенційну небезпеку для осіб, задіяних на відповідних роботах. Відтак, усі види таких робіт суворо регламентуються, а за порушення відповідних регламентів настає юридична відповідальність на підставі чинного законодавства.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує даний вид злочину, є Кримінальний кодекс України, в якому даному виду злочинів присвячений Розділ X, що ввійшов в себе 5 статей; також регламентацію правил поведення на виробництві здійснено в Законах України «Про охорону праці» в редакції від 14.10.1992, «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001, «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р., у відповідних наказах, положеннях, інструкціях тощо.

Поняття злочину проти безпеки виробництва являє собою суспільно небезпечні діяння (бездіяльність), зміст яких полягає в порушенні правил, стандартів, інструкцій та інших документів, які є обов'язковими для виконання й у результаті призводять до тяжких наслідків. Класифікацію злочинів у сфері безпеки виробництва необхідно визначити відповідно до встановлення складу даних кримінальних правопорушень. Порушення вимог нормативно-

правових актів про охорону праці шляхом дії полягає у вчинках, які заборонені відповідними правилами (наприклад, вказівка про проведення певних робіт у шкідливих для здоров'я умовах чи з використанням неналежного обладнання, інструментів). Переважно цей злочин характеризується бездіяльністю, що має місце при невиконанні дій, які особа повинна була вчинити відповідно до існуючих нормативних вимог (наприклад, незабезпечення індивідуальними засобами захисту, відсутність контролю за проведенням робіт і дотриманням при цьому правил безпеки праці підлеглими працівниками, допуск до роботи осіб, які не мають відповідної підготовки чи не проінструментовані з питань охорони праці).

Отже, *об'єктом злочинів* проти безпеки виробництва є життя і здоров'я людини, а також власність і довкілля. *Об'єктивна сторона даних злочинів* характеризується матеріальним складом і тому вимагає встановлення певного діяння, наслідків і причинного зв'язку. Суспільно небезпечне діяння, як ознака об'єктивної сторони, проявляється в порушенні вимог безпеки, що закріплені в правилах безпеки праці та виробництва. У такому випадку дія (бездіяльність) виглядає не як одиничний акт дії (бездіяльності), а як сукупність таких актів [1].

Суб'єкт злочинів проти безпеки виробництва – загальний, а інколи спеціальний, а саме конкретно визначені особи, які зобов'язані дотримуватися правил безпеки виробництва. За правовим статусом вони можуть поділятися на три групи:

- службові особи і громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності (ст. 271 КК України);
- робітники і службовці (ст. 272-275 КК України);
- сторонні для виробництва особи (ст. 273, 274 КК України).

Щодо порушення правил безпеки можуть мати місце умисел або необережність, щодо наслідків – тільки необережність (тобто змішана форма вини або необережність у чистому вигляді). Ставлення суб'єкта до наслідків є визначальним, тому загалом злочини проти безпеки виробництва є необережними. Виходячи з вищевказаного злочини проти безпеки виробництва поділяються на:

- злочини у сфері безпеки праці (ст. 271, 272 КК);
- інші злочини у сфері безпеки виробництва (ст. 273-275 КК).

Діє Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», яка роз'яснює судам загальні поняття злочинів проти безпеки на виробництві, звертає увагу суддів на момент настання факту відповідальності спеціальних суб'єктів залежно від виду злочину та інших обставин, передбачених КК України. Відомо з вищезазначеного, що вина є обов'язковою складовою частиною суб'єктивної сторони й порушення правил безпеки під час виконання робіт може бути вчинене зі змішаною формою вини або з необережності. При змішаній формі слід вказати саме ставлення

суб'єкта злочину до діяння, що відповідає ознакам прямого умислу, а до наслідків – злочинної самовпевненості [3]. Що стосується випадків необережного ставлення суб'єкта злочину до діяння і наслідків, то воно відбувається в межах одного виду необережності – злочинної недбалості чи самовпевненості. Зміст виокремлення змішаної форми вини полягає в тому, що вона дає можливість:

- конкретизувати ступінь суспільної небезпечності діяння (бездіяльності);
- правильно кваліфікувати злочини;
- відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади злочинів.

Отже, присвячення окремого розділу в КК України злочинам проти безпеки виробництва є важливим, оскільки допомагає визначити момент настання саме кримінальної відповідальності за скоєння таких кримінальних правопорушень. Причини вчинення злочинів проти безпеки виробництва носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Але в принципі, для пониження статистичних показників вчинення злочинів даної категорії необхідно налагодити механізм врегулювання даних протиріч та налагодити роботу незалежних державних установ, які б змогли завчасно запобігти скоєнню правопорушень. Налагодження якості та стану підприємницької техніки, її модернізація також виведе на достатньо високий рівень безпеку виробництва в Україні, тим самим дозволить зменшити кількість нещасних випадків (загибелі) працівників та сторонніх осіб, не кажучи про наслідки для довкілля. В законодавстві чітко регламентований порядок притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та визначене коло суб'єктів, які мають повноваження розглядати дану справу, передбачено перелік правопорушень, за які настає дана відповідальність. Важливою ознакою таких злочинів є змішана форма вини та наявність спеціального суб'єкта.

1. Бахуринська О.О. Кримінально-правова характеристика порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

2. Брич Л.П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини / Л.П. Брич. – Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. – 60 с.

3. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В.Я. Тація [4-те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2010. – 606 с.

Григоренко Д.О.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ДОДАТКІВ ДО ПРОТОКОЛІВ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЗА ЧИННИМ КПК УКРАЇНИ

Відомо, що в світі більше 95 % стратегічно важливої інформації зберігається на паперових носіях. У кримінальному судочинстві перебіг і наслідки кримінально-процесуальних дій фіксують у протоколах, які є неодмінним і надзвичайно важливим засобом фіксування фактичних даних. Відповідно до приписів ч. 1 ст. 105 КПК України додатки до протоколу долучаються особою, яка проводила процесуальну дію.

Додатками до протоколу можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу (ч. 2 ст. 105 КПК).

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Повноваженнями долучати додатки до протоколів процесуальних дій наділені владні посадові особи, які здійснюють ці дії, зокрема: слідчі органів прокуратури, слідчі органів Національної поліції (ч. 1 ст. 216 КПК), слідчі органів безпеки (ч. 2 ст. 216 КПК), слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (ч. 3 ст. 216 КПК), за дорученням слідчого або прокурора, здійснюючи слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, уповноважені працівники оперативних підрозділів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби, органів Державної прикордонної служби, органів Державної митної служби (ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК), у необхідних випадках особисто прокурор (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК), керівник органу досудового розслідування, який може здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК).

Для долучення до протоколу додатків не потребується ніяких письмових процесуальних рішень владних посадових осіб, що керують кримінальним судочинством. Інші учасники процесуальної дії можуть висловлювати побажання і заявляти клопотання про долучення до протоколу відповідних додат-

ків. Наприклад, потерпілий або інша допитувана особа вправі накреслити схему, підписати її та подати посадовій особі для доручення до протоколу допиту.

Протоколи, що складаються на стадії досудового розслідування, є неодмінним і надзвичайно важливим засобом фіксування перебігу і результатів процесуальних дій. Проте як би кваліфіковано й добросовісно не був складений протокол, у ньому не можна віддзеркалити в повному обсязі та із достатньою точністю все багатство інформації, яка виявляється під час проведення процесуальної дії і може використовуватися в процесі доказування. Тому значення додатків до протоколу, які доповнюють і пояснюють його зміст, переоцінити неможливо. Тим більше, що додатки до протоколу разом із протоколом і у зв'язку з ним одержують статус джерел доказів (інакше не було б ніякого сенсу їх створювати). Звідси – суворі вимоги до правил виготовлення, процедури їх долучення і техніки збереження та використання в доказуванні.

У статті 105 КПК наводиться цілий перелік дозволених додатків до протоколу, переважна більшість яких повинна виготовлятися із залученням технологій, способів і засобів криміналістичної техніки. При цьому можна користуватися допомогою спеціалістів. Умовно додатки прийнято поділяти на декілька підгруп: а) виявлені та вилучені, а також надані під час процесуальної дії речі (предмети) матеріального світу; б) документи, носії комп'ютерної інформації на дискетах, компакт-дисках, флешках; в) зразки виявлених на місці об'єктів, які, зокрема, можуть використовуватись у майбутньому для проведення експертних досліджень (грунт, частини рослин з місця огляду, зерно, мастила, фарби, вода, повітря тощо); г) зразки речей і документів, які можуть використовуватись як еталони в порівняльних дослідженнях; д) об'єктивні відтворення слідів, обстановки, явищ, процесів, виготовлені за допомогою технічних засобів у ході проведення процесуальної дії, до яких належать аудіо-, відеозапис процесуальної дії, фототаблиці, зліпки та відбитки; е) копії плоских об'єктів (документів, листів, планів, карт, картин тощо) у вигляді фото-, відео-, ксеро-, факсових відбитків; є) особисті, виготовлені графічно відображення обстановки і обставин, ходу й результатів процесуальних дій, часом з відчутним впливом суб'єктивних якостей автора (що треба враховувати при оцінці змісту цих додатків): стенограми, схеми (наприклад, місця події); кроки (наприклад, доріжки слідів), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні цієї процесуальної дії, щодо доцільності застосованих ними тих чи інших технічних засобів, значення одержаних за їх допомогою результатів, способів та умов зберігання, транспортування та використання в майбутньому певних речових доказів.

Існують теоретично обґрунтовані й практично корисні технічні та технологічні правила і прийоми виготовлення копій документів, проведення судової фотозйомки, аудіо- та відеозапису, відібрання різноманітних зразків, зняття відбитків, упаковки різних речових доказів. Більшість такого роду рекомендацій міститься в підручниках криміналістики та навчальних посібни-

ках із використання судових експертиз у доказуванні. Наприклад, фотографування на місці події проводиться за правилами орієнтуючої, оглядової, вузлової та детальної (останньої – з масштабом) фотозйомки; позначення сторін світу на схемі місцевості робиться обов'язково за допомогою магнітного компаса; згорілі залишки паперу в жодному випадку не можна упаковувати в коробку з ватою; відбір зразків ґрунту, рідких, сипких речовин обов'язково робиться з різних місць (не менш ніж три) і з різної глибини їх товщі тощо. У будь-якому разі всі дії щодо виготовлення, відібрання, упаковування, зберігання додатків до протоколів треба проводити за рекомендаціями відповідних інструкцій та запрошених спеціалістів і почати за безпосередньої їхньої участі (ч. 2 ст. 71 КПК).

Під час проведення процесуальної дії слідчий, прокурор може відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК залучити спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо). Застосовувати технічні засоби фіксації такої дії може особисто слідчий, прокурор. Отримані матеріали повинні бути долучені до протоколу процесуальної дії як додатки. Ними можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації; інші матеріали, що пояснюють і збагачують зміст протоколу.

Фототаблиця додається до протоколу процесуальної дії після її виготовлення. Виготовлення фотоілюстративного матеріалу для протоколу огляду виконується у п'ятиденний термін. За клопотанням слідчого у невідкладних випадках фотоілюстрації виготовляються негайно після повернення з огляду. Фотоілюстрації із супроводжувальним листом направляються слідчому або передаються йому під підпис у журналі реєстрації фоторобіт і витрат фотоматеріалів. Якщо результати фотозйомки виявились незадовільними (через несправність апаратури тощо), спеціаліст письмово повідомляє про це слідчого із зазначенням причин неможливості надання фотознімків. Плівка з відеозаписом зберігається у відеотеці експертно-криміналістичного підрозділу і за вимогою слідчого, суду надається для демонстрації.

Слід звернути увагу на беззастережне виконання вимог про обов'язкове засвідчення підписами слідчого, прокурора, спеціаліста та інших осіб, які брали участь у роботі з додатками до протоколів, виготовлених, вилучених, наданих, упакованих у конверти, пакети, коробки, каркаси, пробірки, пляшки тощо додатків, аби не було жодної можливості непомітно підмінити чи вилучити якісь із них.

Джеглава М.В.
курсант Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**
доц. каф. кримінального процесу

ПРО ПОНЯТТЯ «РОЗУМНІ СТРОКИ» У СУДОЧИНСТВІ

Будь-яке наукове дослідження потребує правильного й чіткого визначення початкових теоретичних положень і понять, якими передбачається оперувати в процесі роботи. Під час характеристики правового поняття важливим є розуміння його як однієї з форм відображення об'єктивної дійсності у нашому мисленні, за допомогою якої пізнається сутність процесів, явищ, узагальнюються їхні істотні ознаки та риси.

Зважаючи на те, що у нормативних актах та в науковій літературі вживаються рівнозначні поняття «розумний строк» і «розумний термін», які в юридичному розумінні є тотожними, та з метою недопущення плутанини С.О. Заїка пропонує вживати та оперувати у науці кримінального процесу поняттям «розумний строк» [1].

У новому тлумачному словнику української мови термін «розум» тлумачиться як «здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність..., бути розсудливою, діяти самостійно..., вміти розбиратися, мати досвід у чому-небудь» [2, с. 201-202].

На нашу думку, «розумний» – це таке поняття, яке стосується кожного індивідуума, тобто суб'єктивна категорія, і тому слідчим буде трактуватися по-своєму, а захисником – по-іншому, що безумовно не принесе користі при встановленні істини в кримінальному провадженні і буде завжди предметом протиріч та підґрунтям для скарг, клопотань тощо. Тому це поняття повинно бути максимально та конкретно розкрито в законі.

Термін «строк» у тлумачному словнику української мови визначається як встановлений, визначений для кого-небудь, чого-небудь відрізок часу; відрізок часу взагалі, встановлений, призначений час, момент [2, с. 430-431].

За В. Далем, «строк – визначена тривалість часу, сама межа цього часу» [3, с. 304-305]. Аналогічної думки притримується С. Ожегов, який, визначаючи поняття строку, наголошує, що це не тільки «визначена тривалість часу, а й ще момент настання, виконання чого-небудь» [4].

Особливо слід підкреслити те, що права та обов'язки учасників кримінально-процесуальних відносин виникають, розвиваються та припиняються протягом певного часу, у певний визначений строк, адже з терміном «строк», як правильно зазначає В.В. Луць, «завжди асоціюється конкретний період (момент) часу, а не час взагалі» [1, с. 27].

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що у сфері кримінально-процесуальних правовідносин юридичного значення набуває не перебіг

(плин) часу взагалі, а настання певного моменту або закінчення певного строку.

Необхідно зазначити, що у науці кримінально-процесуального права одним із перших вчених поняття строку ґрунтовно визначив І.Я. Фойницький, на думку якого під «строком у процесуальному значенні розуміється встановлений законом проміжок часу, протягом якого сторона зобов'язана здійснити певне процесуальне право, яке їй належить, під загрозою втрати цього права у випадку пропуску строку. Чим важливіше це процесуальне право, тим важливіше і значення строку» [1, с. 28].

При визначенні поняття строку М. Годунов, Т.Г. Морщакова, С.П. Сереброва, Г.В. Юркова слушно зосереджують увагу на тому, що строки є різновидом кримінально-процесуальних гарантій. Так, М. Годунов зазначає, що строки у кримінальному судочинстві – це час, встановлений законом для здійснення визначеної (або певної) судової дії, або час, протягом якого зберігається та чи інша процесуальна гарантія [1, с. 30]. У свою чергу, С.П. Сереброва, даючи визначення процесуальних строків, зазначає, що це встановлені кримінально-процесуальним законом проміжки часу, призначені для здійснення (чи нездійснення) певних процесуальних дій, які представляють собою процесуальні гарантії [1, с. 35]. У такому ж плані, але трохи докладніше висловлюється Т.Г. Морщакова, яка вважає, що встановлені у кримінально-процесуальному законодавстві строки є складовою частиною в системі діючих процесуальних гарантій і служать разом з іншими процесуальними засобами досягненню завдань кримінального судочинства у кожній справі [1, с. 50].

У свою чергу, Г.В. Юркова підкреслює, що чітка законодавча регламентація кримінально-процесуальних строків – це важлива гарантія прав і законних інтересів учасників процесу, що полягає в обмеженні часу для виконання тих чи інших процесуальних дій [1, с. 64].

Проте, незважаючи на те, що законодавець надав визначення розумних строків, багато вчених не погоджуються з цим та пропонують власне тлумачення цього поняття.

Так, В.П. Шибіко вказує, що розумність строку (часу) досудового провадження означає скорочення часу проведення дізнання і досудового слідства, а отже конституційні права осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства, можуть порушуватися [5, с. 58].

Як визначає В.Т. Маляренко, мовою міжнародних документів, розумний строк – це той строк, який забезпечує надійний захист законних інтересів потерпілої сторони, інтересів правосуддя, а також забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному і засудженому реальну можливість використати всі передбачені законом засоби захисту від обвинувачення [6]. Тобто в основу розумності строків покладено критерії вчасного та всебічного забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів кримінального провадження.

На думку О.Б. Комарницької, об'єктивно необхідні строки визначаються

слідчим, прокурором, слідчим суддею для кожного випадку окремо залежно від ситуації. І тому критерій «об'єктивно необхідний» є неконкретним, таким, що залежить від внутрішнього переконання посадової особи, тобто має суб'єктивний характер і також призведе до різного тлумачення поняття «розумності строків», а це у свою чергу провокує подання безлічі скарг, клопотань з боку підозрюваного, обвинуваченого, адже вони по-своєму тлумачать поняття розумності строків [9, с. 260].

Рішуче і категорично у своїй роботі М. Оніщук заявляє, що встановлення граничного строку на практиці призведе до того, що використовуватимуться лише встановлені граничні строки, а положення про розумні строки залишаться декларативним. Обмеження ж цими строками може призвести до прийняття поспішних рішень, прискореного виконання окремих процесуальних дій, що негативно позначиться на встановленні істини у справі [7]. Проте, з іншого боку, це можна вважати і позитивним моментом, тому що саме це зможе захистити сторони від надмірного затягування процесу, адже розгляд справ не повинен тягнутися роками, а це, як показує практика, нерідко трапляється.

У свою чергу, І.В. Чурікова взагалі пропонує переглянути доцільність такої засади, як розумність строків, або змінити критерії для визначення розумності строків в кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом. На її погляд, більш доцільним є встановлення конкретного строку проведення процесуальної дії та прийняття процесуального рішення, що в свою чергу забезпечить дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження [9, с. 261].

Слід погодитись з думкою В. Голощака, який під розумним строком розуміє не тільки строк розгляду кримінального провадження судом, а і стадію досудового розслідування [8, с. 147].

Як зазначає В.Д. Басай, визначення розумних строків в КПК України є більш повним, ніж таке визначення міжнародними актами. Так, у ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод розумність строків у провадженнях закріплюється шляхом покладення на суд обов'язку розглянути справу упродовж розумного строку. Проаналізувавши дане положення, можна дійти висновку, що розумність строків у розумінні Конвенції діє лише на стадії судового розгляду. А положення Кримінального процесуального кодексу поширює дію засади розумності строків як на судовий розгляд, так і на досудове розслідування [9, с. 262].

Так, наприклад, М. Я. Николенко не має жодних сумнівів щодо однозначних тлумачень визначення «розумності строків» КПК України. На його погляд, саме цим положенням визначена «доля» розумності строків як засади кримінального провадження. Положення про розумність строків набуло одностороннього тлумачення. І розумними стали називатись строки, які або збігаються із встановленими законами строками, або є меншими за них. Він зазначав, що кримінальні процесуальні відносини є частиною соціальних від-

носин, які по свої суті є складними та несподіваними, то слід розуміти, що їм характерна така властивість, як непередбачуваність. Тому засада розумності строків має надавати можливість уповноваженим державним органам та посадовим особам при виконанні ними функціональних обов'язків гнучкості у тій чи іншій ситуації, але при цьому діяти в рамках закону.

Слід зазначити, що оціночна категорія «розумності» є юридично значимою якістю, критерієм правомірності актів психічної (розумне передбачення, розумне розуміння) або фізичної (розумні заходи, розумне ведення справ) діяльності реального суб'єкта у передбачених законом випадках. Дана категорія визначає їх відповідність можливій поведінці розумної людини в конкретній ситуації. На жаль, у науці немає єдиного підходу до визначення розумності. Якщо проаналізувати дане поняття через різні словники, то можемо дійти таких висновків. Розумність або нерозумність поведінки суб'єкта права може бути встановлена тільки самими учасниками кримінального судочинства, зокрема судом, з урахуванням фактичних обставин, в яких перебував суб'єкт. В юридичних словниках розумність ототожнюється зі справедливістю і сумлінністю та є загальним принципом, який допомагає встановити межі здійснення суб'єктами належних їм прав, а також заповнити прогалини в законодавстві. Категорія «розумність» взаємопов'язана з «сумлінністю». Коли в законі зазначається «міг і повинен був знати» або «міг і повинен був передбачати», то мається на увазі, що розумна (середньостатистична) людина в даній ситуації була здатна на це.

Таким чином, для законодавчого закріплення провадження процесуальних дій завжди використовується порівняння дій учасника кримінального судочинства з діями розумної людини. Та наразі проблема полягає в правильному розумінні, та відповідній нормативній регламентації і застосуванні на практиці такого оціночного поняття, як «розумність строків».

1. Заїка С.О. Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006.

2. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. : для студ. вищих та серед. навч. закл. / В. Яременко, О. Сліпушко (уклад.). – К. : Аконт, 1999. – Т. 3: ОБЕ-РОБ. – 928 с.

3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. – М. : Рус., яз., 1989-1991. – Т. 4. – 683 с.

4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – Изд. 10-е, стереотип / под ред. д-ра филолог. наук проф. Н.Ю. Шведовой. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – 846 с.

5. Шибіко В.П. Чи потребує конвенційна розумність процесуального строку конкретизації в КПК України // Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства на сучасному етапі : матеріали круглого столу (Київ, 20.05.2011). – К., 2011. – С. 57-60.

6. Малярєнко В.Т. Реалізація основних конституційних засад судочинства в кримінально-процесуальному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1999.

7. Оніщук М. Проект нового КПК України – рух у правильному напрямку / М. Оніщук // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 28. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/proekt_novogo_kpk_ukrayini_ruh_u_pravilnomu_napryamku.html.

8. Голошак В. Забезпечення принципу розумності строків кримінального судочинства // Вісник прокуратури. – 2013. – № 9. – С. 145-151.

9. Романюк А.Б. Вимога дотримання розумних строків у кримінальному судочинстві України як прояв дії принципу процесуальної економії / А.Б. Романюк, І.М. Канюка // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 2 (15). – С. 252-266.

Катеринчук К.В.

кандидат юридичних наук, доцент

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ ВЕНЕРИЧНОЮ ХВОРОБОЮ ОСОБОЮ, РАНІШЕ СУДИМОЮ ЗА АНАЛОГІЧНІ ДІЯННЯ

Відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Але, аналізуючи положення Особливої частини Кримінального кодексу щодо кваліфікуючої ознаки злочину – вчинення особою, раніше судимою за тотожний чи однорідний злочин, визначено, що вона зустрічається у 15 випадках (ч. 2 ст. 133, ч. 2 ст. 164, ч. 2 ст. 165, ч. 2 ст. 197¹, ч. 4 ст. 197¹, ч. 2 ст. 201, ч. 2 ст. 203², ч. 3 ст. 212, ч. 3 ст. 212¹, ч. 2 ст. 213, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249, ч. 3 ст. 296, ч. 2 ст. 302, ч. 3 ст. 382). КК також містить синонімічні словосполучення, що вказують на наявність в особи судимості, в ст. 204, 226, 310 КК. Для правильного застосування кримінального закону необхідно редакційно уніфікувати формулювання кваліфікуючої ознаки, використавши більш точний зворот «особа, яка має судимість» замість словосполучення «особа, раніше засуджена» [1, с. 13]. Відсутність єдиного підходу щодо визначення вказаної характеристики створює проблеми у правозастосовній практиці [2]. Тому запропоновано в усіх законодавчих актах, де встановлюються обмеження для судимих осіб, уживати однакове формулювання «особа, яка має судимість» [1, с. 13].

Для встановлення судимості особи в злочинах проти здоров'я особи потрібно встановити, що особа має: 1) непогашену (ст. 89 КК) і незняту (ст. 91 КК) судимість за ст. 133 або за ст. 108 КК 1960 р. (п. 17 розділу II «Прикінцевих і перехідних положень» Кримінального кодексу 2001 р.). Якщо особа вчинила дії, за які була засуджена за ч. 1 ст. 108 КК 1960 р. (завідоме поставлення іншої особи через статеві зносини або іншими діями в небезпеку зараження венеричною хворобою), які були декриміналізовані Кримінальним кодексом 2001р., то вона визнається такою, що не має судимості; 2) особа раніше була засуджена за будь-якою редакцією ч. 2 та 3 ст. 108 КК (1960 р.) або ст. 133 КК, обвинувальний вирок за перший злочин вступив у законну силу; 3) за перший злочин особа засуджена з призначенням покарання і не була звільнена від покарання; 4) злочинність і караність діяння, за яке була засу-

джена особа, не усунуто законом.

Для кваліфікації за ознакою судимості за зараження венеричною хворобою не має значення не лише за якою частиною ст. 133 КК особу було засуджено, але й те, ким її було визнано при вчиненні злочину у співучасті (виконавцем, організатором, підмовником чи пособником) та на якій стадії злочин було закінчено (на стадії готування, замаху чи закінченого злочину).

Кваліфікуюче значення судимості має і в тому випадку, коли закон передбачає посилення відповідальності за вчинення злочину повторно, оскільки повторність охоплює собою судимість. Закон визначає судимість різновидом повторності (ч. 4 ст. 32). Якщо судимість прямо не передбачена законом як кваліфікуюча ознака, вона при кваліфікації вчиненого не враховується [3, с. 221]. Обґрунтовано, що виділення кваліфікуючих ознак не повинно бути пов'язане з особливим статусом особи (наявність судимості) [4, с. 15].

Отже, серед науковців тривають дискусії щодо даної кваліфікуючої ознаки у КК. Деякі науковці зазначають, що доцільно було б вживати таке словосполучення, яке виключало б можливість застосування неоднозначних тлумачень та відповідало б значенню відповідних положень розділу XIII «Судимість» Загальної частини КК України: «Особи, які мають не погашену або не зняту судимість» [2].

Друга група науковців пропонують замінити поняттям «повторно» конструкцію «особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею», що охопить як власне рецидив цього злочину, так і повторність, що не пов'язана із попереднім засудженням винного (фактичну повторність) [5, с. 7].

Інші науковці, і їх більшість, зазначають, що вперше доведено необхідність і доцільність виключення з чинної редакції статей КК кваліфікуючої ознаки – «вчинення злочину особою, раніше судимою за даний злочин». Названа ознака визнана такою, що не є розповсюдженою, її наявність не здійснює достатнього впливу на суспільну небезпечність такого злочину, а тому її існування є необґрунтованим [6, с. 14]. Положення Конституції, чинного Кримінального кодексу, практика застосування статей КК з очевидністю засвідчують, що судимість – це не ознака того чи іншого злочину, а ознака, яка характеризує винну особу, а тому слід кваліфікуючу ознаку – вчинення особою, раніше судимою, вилучити з тексту статей КК [7, с. 143].

Тому, як висновок до вищезазначеного, пропонуємо для усунення протиріч здійснити заміну словосполучень в Особливій частині КК «особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею» на «особою, яка має непогашену або незняту судимість».

1. Письменський Є.О. Інститут судимості в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Є.О. Письменський; Акад. адвокатури України. – К., 2009. – 20 с.

2. Расюк А.О. Судимість та правові наслідки її реалізації / А.О. Расюк // Вісник

Академії адвокатури України. – 2009. – № 2. – С. 102-108 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/2009_2_16.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

4. Кузнецова Л.О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л.О. Кузнецова ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 20 с.

5. Сіленко В.В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Сіленко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009. – 20 с.

6. Гармаш Д.О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д.О. Гармаш ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.

7. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Налуцишин ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 266 с.

Кліценко К. Ю.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.філос.н., доц. **Підлісний М.М.**

доц. каф. філософії та політології

МОЛОДІЖНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Особлива увага в наш час, безсумнівно, має приділятися молоді, на якій сьогодні лежить історична відповідальність за збереження і розвиток національних культурних традицій і цінностей в умовах вкрай болючих для суспільства соціальних трансформацій, за цивілізовану культурну інтеграцію України у світове співтовариство.

Говорячи про такий соціальний феномен, як молодіжна злочинність, перш за все необхідно уточнити, що потрібно мати на увазі під поняттями "молодь" та "злочинність".

Молодь – це соціально-демографічна група, що переживає період становлення соціальної і психофізіологічної зрілості, адаптацію до виконання соціальних ролей дорослих. Вікові межі молоді розмиті й рухливі.

Відповідно, слід визначити, яку вікову групу населення позначати поняттям "молодь". Наприклад, застосовуються такі визначення: "молодь" – це особи у віці 15-24 років; "молоді люди" – у віці 10-24 років. "Робоча книга

соціолога" виділяє такі періоди в житті людини: до 7 років; 8-15; 16-17; 18-25; 26-30; 31-40; 41-50; 51-60; 61 рік і старше. Офіційна демографічна статистика, відповідно до схем перепису населення, відносить до молодіжної групи вік 15-19; 20-24 і 25-29 років.

У кримінологічній літературі поняття "молодь" відноситься до числа відомих і досить часто вживаних. Те ж саме стосується і його похідних (наприклад, "молодіжна субкультура", "молодіжна злочинність", "правопорушення молоді" тощо).

Європейська доктрина протидії злочинності – це історія довгого та складного шляху людства до осмисленого, гуманного ставлення до особи, яка вчинила злочин, поступової відмови від відплатної мети, пошуку напрямів розумної організації запобіжних заходів від криміногенних загроз. Спроможність держави в сучасних умовах виробити ефективну політику протидії негативним наслідкам злочинності, особливо серед молоді, є критерієм зрілості суспільства.

Ключовим елементом успішної євроінтеграції України є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства з правовими нормами ЄС. Зближення законодавства України із європейським забезпечить її політичний, соціальний, культурний розвиток. Серед пріоритетних завдань протидії злочинності молоді передбачається вдосконалення законодавчого регулювання цієї діяльності з урахуванням вітчизняного й зарубіжного досвіду. Саме тому порівняльно-кримінологічні дослідження, зокрема, стану молодіжної злочинності, теорій детермінантності, досвіду протидії, є актуальними. Крім того, своєчасність подібного роду праць зростає також у зв'язку зі вступом України до Ради Європи.

Проблему протиправної поведінки неповнолітніх та молоді протягом останніх років досить інтенсивно досліджували як українські науковці, так і зарубіжні. Зокрема, цим питанням присвячено праці таких учених, як: Ю.М. Антонян, З.А. Астеміров, М.М. Бабаєв, О.М. Бандурка, В.М. Бурдін, В.В. Голіна, І.М. Даньшин та ін.

Проблеми молодіжної злочинності є надзвичайно об'ємними, складними та невичерпними. Уявляється, що кожне суспільство повинно ставити перед собою завдання продовження свого існування, а для цього необхідно приділяти максимальну увагу різного роду внутрішнім та зовнішнім процесам розвитку країни. Для України одним з найважливіших завдань є забезпечення соціального становлення і розвитку молоді, її самореалізації, залучення понад 11 млн. молодих громадян до соціально-політичних та економічних перетворень, вирішення їх нагальних проблем. І якщо у найближчі декілька років у цьому напрямку нічого не зміниться на краще, наша держава ризикує назавжди залишитись без майбутнього.

Молодіжна злочинність – це соціальне явище, що охоплює своїм змістом сукупність вчинених на визначеній території за визначений час злочинів молоді та їх учасників з їх кількісною і якісною характеристикою. Як різно-

вид злочинності в цілому, він становить самостійний об'єкт вивчення.

Молодіжна злочинність має такі основні особливості:

- кримінальна активність молоді є приблизно в два рази вищою, ніж іншого населення;
- молодіжна злочинність складає основу для відтворення загальної злочинності;
- у структурі злочинності молоді переважають корисливі, корисливо-насильницькі і насильницькі види злочинів;
- злочинність серед молоді носить переважно груповий характер, і існує закономірність: чим молодшим є злочинець, тим рідше він вчинює злочини поодиноку;
- для динаміки молодіжної злочинності найбільш характерні сезонні «піки»: у весняно-літні місяці кількість вчинених молоддю злочинів збільшується на чверть;
- молодіжна злочинність найбільше тісно корелює із станом соціального контролю;
- злочинність серед молоді більш суттєво реагує на зміни в соціальному середовищі;
- особистість молодих людей легше піддається як позитивним, так і негативним впливам зовнішнього середовища, що робить необхідним і можливим здійснення профілактичної роботи, ефективність якої залежить від своєчасності вжитих заходів.

Як підкреслено у більшості наукових досліджень, негативні наслідки та зміни, що відбуваються в Україні у політичній, соціальній і духовній сферах життя суспільства, викликали бурхливе зростання злочинності серед молоді, її організованості, озброєності, жорстокості, значне збільшення частки «п'яної» і «наркоманійної» злочинності в загальній масі злочинів молоді, ріст частки не зайнятих працею і навчанням серед учасників злочинів [5].

Руйнування таких традиційних інститутів, як сім'я, школа, дитячі та юнацькі організації, є детермінантою протиправної поведінки молоді. Саме кризові явища в сім'ї, навчальних закладах, руйнування наставництва на виробництві, відсутність цілеспрямованої реалізації молодіжної політики призводять до поширення девіантної поведінки молоді.

Ще однією проблемою, що провокує зростання молодіжної злочинності, є недбале ставлення влади до питань науки, освіти і культури, що призводить до небезпечних деформацій в духовній сфері, внутрішньої деградації, правового нігілізму та порушень громадської моралі. Так, з моменту здобуття незалежності в країні з кожним роком бюджетне фінансування у навчальних закладах зменшується, а плата за навчання стає по силах лише заможним громадянам. Така поляризація інтересів призводить до соціальної нерівності в суспільстві, конфліктів між підлітками. Так само відбувається і в інших сферах життя.

Оскільки молодь гостріше за інші вікові групи населення реагує на зміни

мікро- і макросередовища, регіональне вивчення характеру залежності молодіжної злочинності від негативних і інших процесів, що відбуваються в суспільстві, особливо актуально. З метою вироблення адекватних обставині рекомендацій з профілактики молодіжної злочинності вона повинна вивчатися систематично, особливо в періоди різких соціальних змін у суспільстві.

Профілактика такої поведінки становить цілеспрямований вплив на суспільні відносини з метою запобігання деформаціям морально-правового формування особистості молоді особи та нейтралізації або усунення негативної мотивації її вчинків. Зазвичай проблеми боротьби зі злочинністю розглядаються в контексті соціально-економічного, політичного, культурно-морального, національного розвитку регіону. Дефіцит матеріальних і фінансових засобів у сфері профілактики злочинів загострив потреби практики в науковій інформації про кількісно-якісні характеристики злочинності в розрізі конкретної території і факторах на неї регіональних, місцевих програм, що впливають для вироблення, боротьби зі злочинністю і прийняття ефективних управлінських рішень, концентрації обмежених ресурсів у найпотрібніших на сучасний момент напрямках. Значна зміна соціального середовища, законодавства, стану і тенденцій молодіжної злочинності диктують необхідність розширення масштабів дослідницької роботи у сфері боротьби з молодіжною злочинністю в регіонах.

Слід зазначити, що молодіжна злочинність – це складна і багатоаспектна проблема, вирішення якої вимагає відповідного рівня методичного забезпечення, наявності методичного інструментарію для одержання необхідної інформації. Недосконалість існуючих статистичних форм збору й обробки інформації, наявність надлишку часом не потрібної інформації і відсутність відомостей, гостро необхідних для прийняття ефективних управлінських рішень, висувають на передній план проблему розробки і впровадження принципово нових засобів збору інформації, з необхідною повнотою враховуючих інформаційні потреби суб'єктів профілактики.

1. Долгова А.И. Криминология : научное пособ. для вузов / А.И. Долгова. – М. : ИНФРА – М., 2009.

2. Жукова Т.С. Соціальні засади запобігання злочинності молоді в Україні та Італії (порівняльне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011.

3. Жукова Т.С. Актуальні проблеми протидії злочинності неповнолітніх та молоді в Україні та Італії / Т.С. Жукова // Університетські наукові записки. – 2010. – № 4 (36). – С. 197-201.

4. Жукова Т.С. Політика запобігання злочинності неповнолітніх та молоді в Італії / Т.С. Жукова // Реформування законодавства з питань протидії злочинності в контексті євроінтеграційних прагнень України : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Запоріжжя : Запорізький юридичний інститут ДДУВС, 2006. – С. 142-145.

5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

6. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. – К. : Атіка, 2008.
7. Кримінологія : підручник / за ред. В.Д. Малкова.
8. Кримінологія : підручник / за ред. А.І. Боргова.
9. Стан злочинності в Україні за січень-березень 2016 р. / Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua>.

Коляда А.Ю.
курсант Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. – к.ю.н., доц. **Черняк Н.П.**
доц. каф. кримінального процесу

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ СУДДІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Конституцією України передбачено право кожної особи на працю, зокрема вільний вибір особи щодо способу заробітку. Актуальність теми обумовлено тим, що суддя є суб'єктом здійснення відсторонення від посади, а для його відсторонення повинна застосовуватися окрема процедура.

Передусім слід визначити, чим саме є відсторонення від посади. Законодавчого тлумачення даному заходу забезпечення кримінального провадження немає, тому слід звернутися до доктринального тлумачення. Так, О.Г. Шило зазначає, що відсторонення від посади – це захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає в тимчасовому недопущенні підозрюваного, обвинуваченого до виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків [1, с. 276].

Слід зазначити, що положення ч. 3 ст. 154 Кримінального процесуального кодексу України передбачають особливості відсторонення від посади судді. В даному випадку йдеться про виняток із загального порядку відсторонення від посади, оскільки компетентним органом, який здійснює даний захід забезпечення кримінального провадження, є Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі – ВККСУ), яка приймає рішення за відповідним клопотанням Генерального прокурора України в передбаченому законом порядку [2].

Відповідні положення зазначені в ч. 4 ст. 48 та п. 1 ч. 1 ст. 101 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначено, що на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України ВККСУ приймає рішення про відсторонення судді від посади у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 100 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ВККСУ є постійно діючим органом у системі судоустрою України. Аналіз повноважень Комісії, передбачених ст. 101 цього Закону, дозволяє ствер-

джувати, що вона здійснює публічну владу у сфері кадрового управління суддівським корпусом, тобто за своїм статусом є суб'єктом владних повноважень, який здійснює відповідну владну управлінську функцію у сфері адміністрування судовою системою.

Аналізуючи норми законодавства, можна дійти висновку, що, на відміну від загальних норм щодо відсторонення особи від посади, згідно з яким відсторонення від посади залежно від стадії кримінального провадження відбувається відповідно слідчим суддею або судом, відсторонення від посади судді незалежно від того, відбувається це на стадії досудового розслідування чи на стадії судового розгляду, здійснюється винятково Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Такий специфічний порядок застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження щодо суддів зумовлений не тим, що законодавець переслідував мету вивести цей процес з-під судового контролю, а тим, що суб'єкт відсторонення від посади має особливий статус, зумовлений закріпленими на законодавчому рівні гарантіями недоторканості.

Таким чином, прокурор на будь-якій стадії кримінального провадження щодо судді за наявності відповідних підстав може ініціювати питання про звернення до Генерального прокурора України з метою внесення останнім клопотання про відсторонення судді від посади. При цьому обов'язково слід враховувати вимоги ст. 155-158 КПК України [4, с. 30].

Так, С. Завада дійшов висновку, що законодавець по суті увів нового учасника кримінального провадження – Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, але не передбачив судової процедури вирішення цього питання. На його думку, виключення суду із суб'єктів ухвалення рішення про відсторонення від посади цієї категорії осіб не є виправданим. У зв'язку з цим вчений пропонує надати повноваження щодо прийняття остаточного рішення про відсторонення від посади суддів, – Верховному Суду України на підставі подання Генерального прокурора України, погодженого з Вищою кваліфікаційною комісією суддів.

При цьому Пленум Вищого адміністративного суду України називає Вищу кваліфікаційну комісію суддів органом, який здійснює судову функцію при відстороненні судді від посади.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини виконавцем судової функції може бути не тільки суд, а й парламент, адміністративні органи. ЄСПЛ виробив низку критеріїв, на основі яких визначається, чи виконує той чи інший орган судову функцію. Так, у справі "Савіно та інші проти Італії" застосовано такі три критерії: наявність організованої процедури; наявність в органі, який вирішує спір, так званої «повної юрисдикції»; обов'язковість рішення для обох сторін спору [5]. Виходячи із цього, слід зазначити, що ВККСУ є носієм тієї самої судової функції, а отже залучення ВСУ в даному випадку не є доцільним.

Підсумовуючи, можна зазначити, що відсторонення від посади судді здійснюється на підставі КПК та Закону України «Про судоустрій та статус

суддів» за клопотанням Генерального прокурора Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Попри думку щодо залучення Верховного Суду України до процедури відсторонення від посади це не є доцільним, оскільки ВККСУ наділена повноваженнями щодо відсторонення.

1. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2014. – 824 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2015 р. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 328 с.

3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

4. Сидорчук О. Особливості відсторонення від посади щодо суддів як виду заходів забезпечення кримінального провадження / О.Сидорчук // Вісник прокуратури. – 2013. – № 12. – С. 28-32.

5. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про аналіз судової практики у справах про відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності, продовження строку відсторонення судді від посади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.dtkr.ua/download/pdf/1077.4849.1>.

Компанієць Ю.В.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Рогальська В.В.**

доц. каф. кримінального процесу

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЗАХИСНИКОМ У ЗМАГАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК?

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України [1] суттєво змінився не тільки порядок здійснення кримінального провадження, а й концептуально зазнала змін процесуальна форма діяльності всіх його суб'єктів. Так, відповідно до ст. 7 КПК України, кримінальне провадження повинно здійснюватися з урахуванням засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Зміст даної засади розкривається у ст. 22 КПК, відповідно до ч. 2 якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України [1]. Отже, аналізуючи зміст засади змагальності, можна зробити висновок, що однією з умов забезпечення реальної її реалізації на досудовому провадженні є активна участь сторін зі збирання доказів. Це також стосується і захисника як представника сторони захисту. За новим КПК України він, здійснюючи функцію захисту, повинен бути активним учасником збирання доказів, щоб, реалізуючи засаду змагальності, вирішити поставлені перед ним завдання.

Але на практиці склалося так, що захисник, як представник сторони захисту, на відміну від сторони обвинувачення, під час досудового провадження дуже рідко збирає та подає докази, які б підтверджували невинуватість його підзахисного. Лінія захисту захисника найчастіше спрямована на те, щоб визнати докази, зібрані слідчим під час досудового розслідування, недостатніми, недостовірними, неналежними та недопустимими. Така позиція представників сторони захисту, безумовно, не сприяє реалізації змагальності на досудовому провадженні.

Основною причиною такого стану речей, на нашу думку, є несприйняття захисниками збирання доказів як свого прямого обов'язку, що пов'язано в першу чергу з нечіткою регламентацією в законодавстві.

Так, у ч. 1 ст. 47 КПК України зазначено, що захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного. При цьому законодавцем не конкретизовано, яка саме діяльність захисника належить до зазначених засобів захисту, але аналіз ч. 3 ст. 93 КПК України дає підстави стверджувати, що збирання доказів є одним із засобів захисту, отже захисник зобов'язаний вчиняти дії зі збирання доказів.

У статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» серед обов'язків адвокатів відсутній обов'язок щодо збирання доказів, а в ст. 20 цього Закону зазначено, що адвокат під час здійснення ним адвокатської діяльності має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги [2]. Отже, така регламентація прав та обов'язків адвоката в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дає право стверджувати, що збирання доказів захисником є його правом, а не обов'язком.

Ще одним актом, що регулює діяльність захисника, є Правила адвокатської етики, затверджені Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.12 [3], але в даному документі нічого не йдеться про збирання доказів захисником, на відміну від уже нечинних Правил адвокатської етики, схвалених Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року [4], де у ст. 32, 55 було зазначено, що адвокат має виявляти активність у збиранні відомостей про факти, що можуть бути використані як докази у дорученій йому справі, бути принциповим і наполегливим у використанні дозволених законом засобів їх отримання.

На відміну від розглянутих нормативно-правових актів, більш зрозуміла та конкретна позиція з цього питання висвітлена у документах, які регламентують діяльність захисників в межах надання ними безоплатної вторинної правової допомоги. Так, відповідно до методичних рекомендацій, наданих

Центром надання безоплатної правової допомоги, при вступі у справу на стадії досудового розслідування захисник має ознайомитись із матеріалами досудового розслідування, а також вирішити питання щодо: зібрання та подання слідчому (прокурору, слідчому судді) доказів та подання клопотання слідчому (прокурору, слідчому судді) про проведення процесуальних дій (п. 5.11) [5]. Такий же обов'язок покладено на адвоката і при його вступі у справу на стадії судового провадження (п. 6.9) та під час кримінального провадження в суді першої інстанції (п. 2.6) [6]. Для реалізації своєї позиції у справі та належного захисту клієнта адвокат під час підготовки до судового розгляду користується усіма наданими йому процесуальними правами та збирає докази шляхом проведення власного адвокатського розслідування (про що також зазначається в п. 3.11 згаданих рекомендацій), яке може включати: звернення із запитом про витребування речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, ревізій, актів перевірок тощо; отримання доступу до речей, документів; безпосередній огляд місця події, встановлення її очевидців та їх опитування; отримання висновків фахівців, експертів, опитування осіб за їх згодою тощо [5; 6].

Перераховані дії адвокатів визнаються стандартом для діяльності захисника, який залучається до надання безоплатної правової допомоги, а саме стандарт, що захисник збирає докази, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність клієнта [7]. Дотримання адвокатами цього та інших стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі підлягає постійному моніторингу, що проводиться згідно із наказом Міністерства юстиції України від 06.04.2015 № 136 [8].

Для виправлення ситуації, що склалася, та задля посилення тим самим реалізації змагальності у кримінальному провадженні необхідно в першу чергу внести зміни до законодавства, а саме до КПК, Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики, де чітко регламентувати обов'язок захисника збирати докази, передбачити механізм реалізації цього обов'язку та відповідальність за його невиконання.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI / Офіц. сайт Верх. Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

3. Правила адвокатської етики : затверджені Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/pravil-advokatskoji-etiki>.

4. Правила адвокатської етики : схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.liga-zakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS128.html.

5. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою. Вступ адвоката у справу: початкові дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.legaid.gov.ua/images/Library/MP_vstup_y_spravu.pdf.

6. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою. Дії захисника під час кримінального провадження в суді першої інстанції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legaid.gov.ua/images/Library/MP_sudove.pdf.

7. Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, Київ 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legaid.gov.ua/images/Library/BPD_standarts.pdf.

8. Наказ Міністерства юстиції України від 06.04.2015 № 136 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://www.legaid.gov.ua/images/legislation/136_quality.pdf.

Кравченко О.В.

ад'юнкт Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Захарко А.В.**

доц. каф. кримінального процесу

СУТНІСТЬ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ У КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, застосування якого регламентовано главою 13 КПК України, є одним із заходів забезпечення кримінального провадження [1]. Відповідно до узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, за період з 20 листопада 2012 року до 1 вересня 2013 року у провадженні місцевих загальних судів було 170 клопотань про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, розглянуто 166, з них задоволено 130, або 78,3%, відмовлено – 36, або 21,7% [2]. Відповідно до Огляду даних судової статистики щодо застосування окремих норм КПК України до кінця лютого 2014 року така тенденція залишалася незмінною [3]. Втім, за статистичною інформацією, наведеною Генеральною прокуратурою України за аналогічний період, а саме січень 2013 року – серпень 2013 року, у кримінальних провадженнях, зареєстрованих до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зокрема за ознаками злочину, передбаченого ст. 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, особами, які керують транспортними засобами», прийнято рішення про направлення до суду з обвинувальним актом у 1841 кримінальному провадженні [4]. Отже, особи, які проводили досудове розслідування, звертались до слідчого судді із клопотаннями про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом приблизно лише у 9% випадків від загальної кількості направлених до суду кримінальних проваджень. Такий низький відсоток звернень із відповідними клопотаннями порівняно з кількістю кримінальних проваджень, у яких при-

йнято рішення про направлення до суду з обвинувальним актом, зумовлює необхідність дослідження ефективності даного заходу.

Вивченням проблематики застосування заходів забезпечення кримінального провадження займаються такі вчені, як О. Верхогляд-Герасименко, І. Глов'юк, Ю. Грошевий, В. Нор, М. Погорецький, В. Сліпченко, Л. Удалова, В. Фаринник та інші.

Для з'ясування сутності тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом доцільно навести поняття даного інституту, наведені у наукових працях різних авторів.

Так, І. Глов'юк визначає поняття тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом як захід кримінально-процесуального примусу, що полягає в забороні особі користуватися наданим їй спеціальним правом (правом керування транспортним засобом або судном; правом полювання правом здійснення підприємницької діяльності) шляхом вилучення документів, що посвідчують це право, на строк, визначений ухвалою слідчого судді, з метою припинення кримінального правопорушення, запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [5, с. 344]. Також В. Фаринник пропонує розглядати тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом у різних аспектах: як захід забезпечення кримінального провадження, що полягає у тимчасовому вилученні слідчим, прокурором, іншою уповноваженою особою в затриманій особі документів, які посвідчують користування спеціальним правом, та в примусовому обмеженні підозрюваного в користуванні цим правом; як примусовий захід, сутність якого полягає в обмеженні підозрюваного (а в разі продовження строку його дії – обвинуваченого) в користуванні спеціальним правом, що застосовується за рішенням слідчого судді на певний строк для припинення чи запобігання вчинення іншого правопорушення, припинення чи запобігання протиправної поведінки підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню; як можливість забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення [6, с. 127].

Звернувшись до тлумачного словника, спробуємо з'ясувати суть даного поняття через узагальнення суттєвих ознак досліджуваного інституту. Тобто «тимчасовий» – який триває, існує або діє протягом деякого часу [7]; «обмежувати» – установлювати певні межі чого-небудь; зв'язувати щось обмежувальними умовами [8, с. 406]; «користуватись» – використовувати що-небудь для власних потреб, у своїх інтересах; [9, с. 894]; «спеціальний» – має особливе призначення, виділяється чимось серед інших; особливий [10, с. 370]; «право» – інтереси певної особи, суспільної групи, які спираються на закон, релігійні заборони, давні звичаї і тощо [8, с. 860].

Перейдемо до дослідження сутності тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом за допомогою логічного тлумачення закону:

1) тимчасове обмеження є заходом забезпечення кримінального прова-

дження, який застосовується протягом встановленого строку. Тобто неможливо обмежити у користуванні спеціальним правом безстроково. Це строковий захід, строки якого можуть бути в межах кримінального провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 148 КПК України тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на строк не більше двох місяців. Продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом здійснюється відповідно до ст. 153 КПК України [1];

2) обмеження, які виникають внаслідок застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження, повинні бути установлені в межах певних правових умов. Відповідно до ч. 2 ст. 148 КПК України, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді. Відповідно до ч. 2, 3 ст. 152 КПК України при вирішенні питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом слідчий суддя зобов'язаний врахувати визначені Кодексом обставини та постановити ухвалу.

Проте, враховуючи положення ч. 1 ст. 148 КПК України, яка регламентує, що у разі наявності достатніх підстав що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманої ними особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК [1], стає незрозумілим порядок застосування даного заходу. Мається на увазі: чи є достатнім для тимчасового обмеження підозрюваного у спеціальному праві лише вилучення у нього документів, які посвідчують право користування спеціальним правом, чи дане вилучення може лише передувати обов'язковому подальшому зверненню із клопотанням до слідчого судді;

3) щодо користування спеціальним правом, то постають питання: чи є обов'язковою умовою його застосування фактичне користування підозрюваним спеціальним правом при вчиненні кримінального правопорушення; чи достатньо лише наявності дозволу, документа, що підтверджує право підозрюваного користуватись певним спеціальним правом; чи буде досягнуто завдання даного заходу шляхом вилучення документа, що підтверджує наявність спеціального права, без подальшого контролю над фактичним виконанням даного заходу; як необхідно діяти особі, яка проводить досудове розслідування, коли тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом підозрюваного порушує права та інтереси третіх осіб, наприклад у разі тимчасового обмеження у занятті підприємницькою діяльністю, що може зумовити втрату роботи та заробітку працівників певного підприємства, тощо.

Цим та іншим аспектам проблематики застосування тимчасового обме-

ження у користуванні спеціальним правом будуть присвячені подальші наукові розвідки.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.

2. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) // Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

3. Огляд даних судової статистики щодо застосування окремих норм Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

4. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013 рік // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практ. коментар / відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.

6. Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 126-138.

7. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.

8. Новий тлумачний словник української мови : 42 000 слів : у 4-х т. : для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконтіт, 1998. – Т. 2 : Ж-ОБД. – 1998. – 910 с.

9. Новий тлумачний словник української мови : 42 000 слів : у 4-х т. : для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконтіт, 1998. – Т. 1 : А-Є. – 1998. – 910 с.

10. Новий тлумачний словник української мови : 42 000 слів : у 4-х т. : для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконтіт, 1998. – Т. 3 : ОБЕ-РОБ. – 1998. – 927 с.

Крупко А.О.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ВИДИ ПОКАРАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Сьогодні, на жаль, рівень злочинності тільки зростає. Це обумовлено багатьма факторами. Винесення рішень щодо вчинення злочинів, як і призначення покарання, стає все складнішим.

Розробкою даного питання займались провідні вітчизняні вчені та прак-

тики. Вагомий внесок у розробку проблеми внесли Ю.В. Александров, Ю.М. Дьомін, С.О. Юлдашев, В.А. Клименко, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, В.В. Сташис, В.А. Козак, О.В. Перепилиця, В.Я. Тацій та інші.

В основі кримінально-правової боротьби із злочинністю кожна демократична держава виходить з двох неодмінних постулатів: застосування суворих заходів покарання до осіб, які є організаторами й активними членами мафіозних структур злочинності (організованих груп і злочинних організацій), а також до злочинців-рецидивістів і тих, що вчинили тяжкі і особливо тяжкі злочини; застосування м'яких покарань (не пов'язаних з позбавленням волі), а також звільнення від кримінальної відповідальності і покарання осіб, які вперше вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості.

Отже, покарання як система (занадто жорстока, занадто м'яка або побудована найбільш раціональним чином) не в змозі вирішити проблему злочинності, але держава не може відмовитися від його застосування.

У ч. 1 ст. 50 КК покарання визначається як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Це визначення дає можливість висвітлити ознаки покарання.

По-перше, покарання – це захід державного примусу, який застосовується тільки до особи, яка вчинила злочин. Воно призначається тільки судом, який виносить вирок від імені держави. Ніякі інші органи держави не можуть розглядати кримінальні справи й призначати покарання.

Згідно з ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Це положення відтворене у ч. 2 ст. 2 КК.

По-друге, покарання є саме примусом. Серед усіх заходів державного примусу воно є найбільш суворим. Покарання призначається й виконується незалежно від волі винного відчужаючи на собі державний примус. Відбуття покарання після вступу вироку в законну силу є обов'язковим для засудженого. Ухилення від відбуття покарання саме по собі є злочином.

По-третє, покарання полягає в обмеженні прав і свобод засудженого. Згідно з ч. 3 ст. 63 Конституції засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Покарання не повинне завдавати засудженому фізичних страждань або принижувати його людську гідність (ч. 3 ст. 50 КК). Це положення впливає з конституційної норми про те, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ч. 2 ст. 28 Конституції).

По-четверте, шляхом призначення покарання суд від імені держави висловлює негативну оцінку як самого злочину, так і особи, яка його вчинила.

Ця оцінка є не тільки правовою, а й моральною.

По-п'яте, покарання тягне за собою стан судимості, який викликає певні обмеження для особи й служить засторогою від вчинення нею нового злочину. Судимість властива тільки кримінальному праву.

За підрахунками видатного вченого, професора М.Д. Сергієвського, починаючи з часів Гуго Гроція (1583-1645), стосовно покарання було висунуто 24 нових філософських систем і близько 100 теорій, які були різновидами цих систем. І сьогодні існують різні підходи щодо вчення про мету (цілі) покарання у світовій теорії і практиці боротьби зі злочинністю.

Застосування покарання визначене у чинному Кримінальному кодексі України і, як уже зрозуміло, пройшло немалий шлях розвитку. З часом утворилась певна система покарань.

Система покарань – це встановлений у кримінальному законі вичерпний, загальнообов'язковий перелік визначених за змістом видів покарань, що характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю. Система конкретно визначених за змістом покарань дає суду можливість при застосуванні покарання здійснити його індивідуалізацію, врахувавши ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Ознаками системи покарань є те, що вона: складається із переліку конкретних видів покарань; цей перелік визначений кримінальним законом; види покарань розташовані у цьому переліку в певному порядку; зазначений перелік є вичерпним.

На відміну від КК 1960 р. система покарань в КК 2001р. побудована за принципом «від менш суворого до більш суворого покарання». Такий же принцип застосовано і при конструюванні санкцій норм Особливої частини КК, що має сприяти подальшій гуманізації право застосовної практики, застосуванню справедливого покарання, необхідного і достатнього для виправлення особи та попередження нових злочинів. Необхідним для врахування є положення, згідно з яким із урахуванням ступеня тяжкості, обставин цього злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували у стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкаялись у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо.

Система покарань у кримінальному законодавстві постійно змінюється разом із змінами в політичній, соціально-економічній ситуації в країні, розвитком права і культури, а також залежно від стану, структури і динаміки злочинності.

У чинному КК система покарань, які застосовуються до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, крім неповнолітніх, встановлена ст. 51. Перелік покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, встановлено ст. 98 КК. Жодна інша, крім ст. 51 і 98, стаття КК, а також жоден інший нормативно-правовий акт не встановлює видів кримінальних покарань. Система покарань може бути змінена лише прийняттям відповідних змін до КК.

З моменту набрання чинності КК 2001 р. не визнаються покаранням громадська догана і позбавлення батьківських прав, які застосовувались, відповідно, як основне і як додаткове покарання за КК 1960 р. Вони виключені із системи покарань, тому що перше із них за своїм характером не є кримінально-правовим і не відповідає природі злочину, а друге є мірою цивільно-правової, а не кримінальної відповідальності. Новими видами покарань, які не були відомі КК 1960 р., є громадські роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт і обмеження волі. Такі види покарань, як заслання і висилка, були скасовані в Україні Законом від 6 березня 1992 р., а смертна кара – Законом від 22 лютого 2000 р.

Не є покаранням примусові заходи медичного характеру (ст. 94 КК), примусове лікування (ст. 96 КК), примусові заходи виховного характеру (ст. 105 КК), а також передбачений санкцією ч. 3 ст. 204 КК такий примусовий захід, як вилучення та знищення вироблених товарів.

Критерієм, який покладено в основу побудови системи покарань, є їх порівняльна тяжкість. При цьому усі види покарань розташовані в законі від менш тяжкого до більш тяжкого. Цим самим закон не тільки визначає, яке із покарань є більш чи менш тяжким, а й орієнтує суди спочатку на обрання найменш тяжкого виду покарання із числа тих покарань, застосування яких у даному конкретному випадку є законним і справедливим, а також необхідним і достатнім для виправлення винної особи та попередження нових злочинів (ч. 2 ст. 65 КК). Лише у разі, якщо найменш тяжке покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, не може бути обрано, суд має обрати більш тяжке покарання із числа передбачених санкцією відповідної статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 65 КК).

Система покарань дозволяє побудувати найрізноманітніші санкції статей Особливої частини КК, в яких враховується існування десятків і сотень різних за своїм характером та ступенем тяжкості суспільно небезпечних діянь. Встановлення у законі про кримінальну відповідальність видів покарань та визначення їх змісту і меж (обсягу) має суттєве значення для реалізації визначених ст. 1 КК його завдань, а також таких принципів кримінальної відповідальності, як принципи законності, справедливості, гуманізму, особистої і винної відповідальності, індивідуалізації покарання тощо. Значення системи покарань як вичерпного переліку видів покарань полягає також у тому, що суд не може призначити засудженому покарання, яке не входить до цієї сис-

теми. Нарешті, система покарань є основою для визначення карально-виправної та профілактичної політики держави як частини її кримінально-правової політики.

Стаття 52 КК України класифікує покарання, передбачені ст. 51, на основні, додаткові та змішані (можуть призначатись як основні, так і як додаткові).

Основне покарання – це покарання, яке не може додаватися до інших покарань і застосовується лише як самостійне покарання за той чи інший злочин. Основні покарання є найбільш суворими позбавленнями і обмеженнями прав і свобод, що застосовуються тільки самостійно і не можуть приєднуватися одне до одного або поєднуватися.

Відповідно до ч. 4 ст. 52 КК за один злочин може бути призначене лише одне основне покарання, передбачене в санкції статті Особливої частини КК.

Покараннями, які можуть застосовуватися лише як основні, є: громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк.

Додаткове покарання – це покарання, яке у випадках та порядку, передбачених КК, додається до основного покарання за той чи інший злочин і самостійно застосовуватися не може. Відповідно до ч. 4 ст. 52 КК до основного покарання може бути приєднане одне чи кілька додаткових покарань. Функція додаткових покарань полягає в обтяженні основного покарання з урахуванням характеру суспільної небезпеки злочину, а також особи, яка його вчинила.

Як вказується Верховним Судом України, виходячи з того, що додаткові покарання мають важливе значення для запобігання вчиненню нових злочинів як самими засудженими, так і іншими особами, рекомендується судам при постановленні вироку обговорювати питання про застосування поряд з основним покаранням відповідного додаткового. При цьому треба мати на увазі, що додаткові покарання можуть приєднуватися до будь-яких видів основного покарання, передбачених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК.

До покарань, які можуть застосовуватися лише як додаткові, належать: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; конфіскація майна.

Покарання, яке може застосовуватися як основне і як додаткове, – це покарання, яке, залежно від обставин справи, може бути застосоване або як самостійне покарання за той чи інший злочин, або у випадках та порядку, передбачених КК, додається до іншого, основного покарання як додаткове. Відповідно до ч. 3 ст. 52 КК покараннями, які можуть застосовуватися як основні, так і додаткові, є: штраф; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Закон допускає застосування вказаних двох видів покарань одночасно: при цьому одне з них застосовується як основне, а друге – як додаткове. Проте до

особи, визнаної винною у вчиненні одного й того самого злочину, не може бути застосовано штраф (або позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) як основне покарання і водночас як додаткове.

Також чинний КК України не передбачає такий вид покарання, як смертна кара. Вважаємо, що дана санкція не має місця у кримінальному праві, оскільки, вона є негуманною і надто ризиковою для використання.

Питання призначення покарання є складним, але досліджене достатньо глибоко і всебічно. На даний момент, на нашу думку, слід установити більш жорстке покарання для осіб, що вчиняють тяжкі та особливі тяжкі злочини, для рецидивістів – осіб, які вчинили два і більше однорідних злочинів.

1. Конституція України. – К. : Парламентське видавництво, 2016.

2. Кримінальний кодекс країни. – К. : Парламентське вид-во, 2015.

3. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 5 квітня 2001 р. – К. : Юрінком, 2001.

4. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2001.

5. Александров Ю.В., Клименко В.А.. Кримінальне право України. – К., 2004 – 327 с.

6. Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. – К., 2005. – 640 с.

7. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. – К., 2004 – 367 с.

Кулінич К.А.

студентка Національного гірничого університету

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Лень В.В.**

проф. каф. кримінального права та кримінології

ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Наразі залишається актуальним питання дослідження та аналізу інституту примусових заходів медичного характеру за історичним аспектом, адже саме це надає можливість відповідним способом осягати специфіку походження і становлення даного інституту у системі кримінального права та уточнити правову природу інституту примусових заходів медичного характеру.

Додатково дослідження історії виникнення інституту примусових заходів медичного характеру дає можливість, по-перше, порівняння досягнень психіатрії на певних етапах і визначення можливості законодавцем обґрунтовано та повно закріпити даний інститут у юридичних приписах, а по-друге,

визначення самих цих заходів держави в особі уповноважених осіб [1, с. 19].

Зазначений інститут досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема Б. Спасенников, В. Бурдін, В. Лень, М. Книга, І. Жук та інші.

Згідно з чинним кримінальним законодавством, а саме ст. 92 КК України, примусові заходи медичного характеру – це надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила злочин, передбачений Особливою частиною КК України, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь [2, ст. 92].

Удосконалення правового регулювання інституту примусових заходів медичного характеру раціонально вивчати у межах його основних історичних періодів. Всього їх виділяють сім: 1) донауковий; 2) від V ст. до н.е.; 3) середньовіччя; 4) з XVIII ст.; 5) з XIX ст.; 6) кримінальне законодавство УРСР; 7) новітній період – від 1996 року і дотепер [3; 4, с. 22-23; 5, с. 10-20].

Першим періодом становлення категорії примусових заходів медичного характеру є так званий донауковий проміжок – охоплює період історії від давніх часів за відсутності науки і до початку зародження в рамках натурфілософії медицини. В силу міфологічного світогляду до психічного захворювання ставилися як до кари богів за те, що людина зробила щось неправильне, таким хворим не надавалася допомога, а задля позбавлення від хвороби вони мали задобрити богів.

Другий період розвитку бере свій початок від V ст. до н.е. (приблизний початок зародження медицини) і логічно витікає з минулої стадії. Тут наявними є перші спроби пояснити психічну хворобу з медичного боку, а отже з'являється і бажання надати цим хворим медичну допомогу. Ця стадія закінчилась із настанням середньовіччя.

Третій період зароджується з початку середньовіччя та відрізняється від раніше згаданих переважанням теологічної ідеології (богослов'я, чи теологія (від грец. *θεος* – Бог та *λογος* – слово), – вчення, предметом пізнання якого є Бог і все, що з Ним пов'язано). Вельми по-різному ставилися до психічно хворих на Русі за часів прийняття православ'я 988 року (більш лояльне ставлення, аніж у Європі) та у країнах Європи того часу, де панувала інквізиція. Психічні хвороби у цей період пов'язують із одержимістю злими духами. Місцем утримання психічнохворих стали монастирі, а роль лікаря виконували ченці, лікування здійснювалось шляхом вичитування молитви задля «вигнання біса» з тіла хворого (в католицизмі – екзорцизм) [5, с. 12]. Також на Русі широко застосовувалися різні трави, коріння, листя та плоди різних рослин, органи і тканини різних тварин для лікування психічної хвороби (епілепсії, непритомності, болі тощо) [5, с. 13].

Четвертий період становлення інституту примусових заходів медичного характеру настає з XVIII ст., що характеризується зародженням ідей гуманізму, які не оминули і психіатрію. На цій стадії поширилася тенденція будівництва спеціалізованих поміщень («божевільний дім») для людей з психічни-

ми вадами та введено перші заходи щодо встановлення таких хворих задля запобігання суспільно небезпечним діянням. Тут відслідковується і прагнення суспільства до звільнення від кримінальної відповідальності душевнохворих за такий злочин, як вбивство.

П'ятий період розгортається в межах ХІХ ст., для якого характерними є деякі зміни регулювання медичних заходів примусового характеру: введено назву «лікарня» замість божевільного дому, запроваджено використання історії хвороби для кожного хворого окремо ті річний звіт з приводу стану здоров'я душевнохворих. У другій половині ХІХ ст. створюються державні та земські психіатричні лікарні. Що стосується правового регулювання, то прийнятий Звід законів 1832 року звільнив душевнохворих осіб від відповідальності за будь-який злочин та вперше впровадив примусове лікування тих осіб, що в стані божевілля вчинили вбивство. Далі регулювання інституту примусових заходів медичного характеру відбувається за Укладом про покарання кримінальні та виконавчі від 1845 року і Кримінальним укладом 1903 року.

Шостий період пов'язується із кримінальним законодавством УРСР. Тут ми бачимо регулювання з кримінального права РРФСР 1919 р., що передбачало можливість застосування до психічно хворих, що вчинили протиправні діяння, «примусових заходів застереження», а потім і кримінальних кодексів 1922 (поміщення в заклад для розумово чи морально дефективних і примусове лікування) та 1927 рр. (примусове лікування; поміщення в медично-ізоляційні установи). Як і законодавство царської Росії, кодекси виключали можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Також у цьому періоді ми бачимо появу в КК УРСР 1960 р. поняття неосудності.

Останній – новітній – період починається з моменту становлення незалежної України. Остаточне оформлення примусових заходів медичного характеру та примусового лікування в межах єдиного кримінально-правового інституту, незважаючи на те, що відповідні історичні нормативно-правові акти розмежовували положення про ці заходи примусу, відбулося у Кримінальному кодексі України 2001 року [2]. Проблеми примусових заходів медичного характеру, окрім КК України, регламентуються Кримінальним процесуальним та Кримінально-виконавчим кодексами України, Основами законодавства України про охорону здоров'я, законами “Про психіатричну допомогу”, “Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ”, “Про протидію захворюванню на туберкульоз”, Постановою Пленуму Верховного Суду України “Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування” [6].

Таким чином, підсумовуючи, потрібно зазначити, що досить тривалий період часу знадобився Україні для переходу від становлення категорії примусових заходів медичного характеру до випадків її реального застосування

відповідно до встановлених законодавчих вимог (XX ст.), що було обумовлено, перш за все, особливістю еволюції державно-правових відносин в окремих країнах світу.

1. Беклеміщев О.В. Історія виникнення інституту примусових заходів медичного характеру / О. В. Беклеміщев // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 19-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 5 груд. 2014 року (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2014. – 212 с.

3. Книга М.М. Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.М. Книга; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2009. – 309 с.

4. Лень В.В. Науково-практичний коментар статей IV, XIV Розділів Загальної частини Кримінального кодексу України. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2010. – 43 с.

5. Лень В.В., Книга М.М. Примусові заходи медичного характеру: історія, стан, тенденції. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2010. – 212 с.

6. Жук І.В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. В. Жук; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – К., 2009. – 293 с.

Левченко Ю.Н.

заместитель начальника ИТУ-34

Государственного департамента Украины
по исполнению наказаний

науч. рук. – к.ю.н., доц. **Бацко И.Н.**

доц. каф. уголовного процесса
(Днепропетровский государственный
университет внутренних дел)

УСТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И ПРИЗНАКОВ ПОЛОВОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ КАК ГЕНДЕРНАЯ ПРОБЛЕМА ПРИ ИДЕНТИФИКАЦИИ СУБЪЕКТА ПРАВА

Юридическое производство по общим правилам начинается с установления личности правонарушителя. Следовательно, как и иные властные должностные лица, обязаны установить личность правонарушителя.

Основным документом, удостоверяющим личность физического лица, является паспорт. Кроме других признаков в паспорте гражданина Украины – фамилии, имени, отчества, даты и места рождения – одним из определяющих факторов идентификации личности является половая принадлежность. Однако вроде бы лежащая на поверхности и кажущаяся простота этого идентифицирующего признака таит в себе много сложных медико-биологических, психологических, социальных, правовых и иных неоднозначных прикладных

аспектов, порождающих сложные жизненные проблемы и трудности в практике применения правовых норм и реализации принятых правил поведения в обществе.

Человечеству с давних времён уже было известно о том, что люди бывают не только мужского и женского, но и «смешанного» пола. Иначе у древних греков не появилось бы Гермафродита, у индусов – Ардханаришвары, а у японцев – Футанари, то есть существ, объединяющих в себе и мужское и женское начало и, по сути, не имеющих выраженных признаков пола как такового.

По законам природы существует биологический пол – тот самый, который формально закрепляют в метрике – юридически значимом акте, свидетельствующем факт рождения. Этот документ изначально фиксирует и в дальнейшем выполняет функцию социального предназначения указанного идентификационного признака по биологическому полу. То есть реализует набор связанных с этим маркером отождествления личности психологических или иных людских стереотипов, общественных ожиданий и социальных ролей.

Если о гендерной роли люди задумались в конце XIX века, то в XX веке перед цивилизацией возник ещё один огромный вопрос, связанный с сексуальной ориентацией. Вопрос о том, кого кем признавать, неожиданно приобрёл новые оттенки 60 лет назад, когда благодаря достижениям биологии и медицины были сделаны первые успешные операции по смене пола.

Так, в ноябре 1962 года женственный молодой человек из Нью-Йорка (США) Джордж Йоргенсен усилиями датских медиков стал Кристиной Йоргенсен. Ещё будучи подростком, Йоргенсен невольно почувствовал, что оказался пленником в чуждом ему теле. Многие тогда полагали, что у него что-то не в порядке с разумом, а вовсе не с духом, заключённом в чужеродное тело, и не воспринимали его серьёзно.

Однако датский доктор Кристиан Гамбургер, активно экспериментировавший с гендерной терапией и для этого кормивший животных гормонами, диагностировал у Йоргенсена «гендерную дисфорию» – расстройство гендерной (половой) идентичности. Врач-новатор прописал Джорджу Йоргенсену женские гормоны и убедил своего пациента сменить мужскую одежду на женскую. За этим последовала операция, анатомические подробности которой особо не афишировались.

Но, вернувшись из Дании на родину, Йоргенсен была тепло встречена журналистами и просто любопытствующими уже не как Джордж, а как Кристина.

После операции по смене пола Кристиной Йоргенсен заинтересовались в Голливуде. И вскоре любящий всё необычное голливудский бомонд принял в свои объятия Кристину, которая вдруг неожиданно стала знаменитостью. Она не стала звездой шоу-бизнеса или актрисой, а просто стала знаменитой и популярной благодаря самому факту смены пола.

Участь Эйприл Эшли – первой британки, прошедшей эту же процедуру,

была не столь триумфальной. Родившись Джорджем Джеймисоном, Эйприл отправилась делать операцию по смене пола в Марокко. Возвратившись в Британию в новой ипостаси, но со старым паспортом, Эйприл уже на паспортном контроле столкнулась с неприятием официальных структур её уже по существу новой личности, поскольку пограничный чиновник отказался признать, что она и человек, обозначенный в паспорте, это – одно и то же лицо.

Оказалось, что новообретённый пол надо ещё документально подтверждать и отстаивать с правовой точки зрения, и в борьбу за права трансгендеров включились феминистки, политизировав в 1960-70-е годы вместе с активистами гей-движения концепт гендера.

Как высказалась в одной из дискуссий британская журналистка Джули Биндл, «задача феминизма, насколько я её понимаю, осознать гендерный пол как систему подавления, которая служит сохранению неравенства между мужчинами и женщинами, и это неравенство разрушить, то есть уничтожить гендерную идентичность» [1].

На Западе гендерная идентичность нивелируется всё больше. Например, начиная с 2004 года в Великобритании «Закон о признании пола» (Gender Recognition Act) позволяет менять не только паспорт, но и собственную метрику, если вдруг человек, сменив пол, желает задним числом исправить ошибку природы в своих документах и скрыть этот факт от своего окружения, новых соседей, других посторонних, от своих работодателей и прочих лиц.

В Австралии уже разрешили в паспорте указывать третий вариант – не мужской и не женский, а неопределённый, обозначенный как «х» (other). Схожее предложение сейчас рассматривается и в Британии.

В Швеции, которая для Британии во многих аспектах являет собой пример социального равенства, становится всё более популярной политика гендерно-нейтрального воспитания в детских садах и школах, распространяемая на одежду, игрушки, книжки и даже имена.

В ноябре 2013 года в СМИ сообщалось о том, что Германия может стать первой страной в Европе, где новорождённых с признаками обоих полов не обязательно будет регистрировать как мальчиков или девочек. Родители получают возможность не заполнять графу «пол» в свидетельствах о рождении, по сути, создавая юридическую категорию неопределённого пола. Эта мера вводится для того, чтобы родителям не приходилось принимать немедленные решения о проведении операций по перемене пола на новорождённых.

В среднем один человек из 2000 рождается с признаками обоих полов. У таких гермафродитов могут наличествовать одновременно мужские и женские половые органы, и в некоторых случаях разные клетки в их организме могут содержать как мужской, так и женский хромосомный набор.

Перед родителями таких детей часто становится дилемма: им нужно как можно скорее выбрать пол младенца, чтобы его зарегистрировать. Иногда новорождённому делается операция, чтобы максимально сориентировать его организм в сторону того или иного пола. Это порождает потом массу про-

блем.

Новое законодательство было подготовлено в Германии по итогам изучения этой проблемы, в ходе которого выяснилось, что такие решения могут причинять сильный психологический дискомфорт и другие последствия.

В одном из случаев пациенту была проделана подобная операция, и спустя много лет он так и не смог с этим смириться: "Я не мужчина и не женщина. Я – лоскутное одеяло, сшитое врачами, в синяках и шрамах".

В настоящее время пол в германских паспортах указывается буквой «М» или «F». Представители МВД Федеративной Республики Германии пояснили, что в будущем появится и третий вариант – «X».

Пока неясно, как нововведение скажется на семейном праве Германии. В настоящее время семья по германским законам определяется как «союз мужчины и женщины», а однополые пары регистрируются как состоящие в гражданском партнёрстве.

Многие западные медики уже отказались от понимания того, что гендерная дисфория – это своего рода заболевание, болезнь. В настоящее время речь идёт о том, как помочь людям в этом состоянии нормально функционировать. Сами же трансгендеры ратуют за разрушение бинарной гендерной системы.

Случаи смены пола и гендерной принадлежности получили определённый резонанс и породили известные трудности в сфере, например, спортивных состязаний.

Указанные некоторые аспекты, а также иные практические вопросы могут порождать определённые проблемы в связи с необходимостью установления личности субъектов правоотношений, определения гендерной идентичности и прочие неудобные ситуации в практике применения норм национального и международного права. Поэтому углублённое изучение многогранных аспектов определения пола требует совместных и комплексных усилий специалистов различных сфер: генетики, биологии, медицины, социологии, права, экспертной и криминалистической практики и пр.

1. Пол и гендер: мужской, женский, общий [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.com/society/2013/02/_gender_and_transgender.

2. В Германии признают людей "неопределённого" пола [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.com/society/2013/11/germany_intersex_babies.

Лисак О.В.

студентка Національного гірничого університету

наук. кер.– к.ю.н., доц. **Світличний О.О.**

доц. каф. кримінального права та кримінології

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Прагнення України стати членом Європейського Союзу тягне за собою реформування практично всієї правової системи нашої держави. Однією з найактуальніших проблем під час проведення кримінально-правових реформ у сучасних країнах світу, зокрема у державах пострадянського простору, є кримінальна відповідальність юридичних осіб. Кримінальне законодавство України потрібно привести у відповідність до таких ратифікованих міжнародно-правових угод, як Кримінальна конвенція РЄ «Про боротьбу з корупцією» 1999 р., Конвенція РЄ «Про кіберзлочинність» 2001 р., Конвенція «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» 2005 р. Тому Україна прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Загальну частину КК України було доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб належить до числа надзвичайно спірних та складних.

Дослідженню питань кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні присвятили свої дослідження М. Бажанов, М. Хавронюк, В. Грищук, О. Пасека, М. Грек, Д. Каменський, О. Михайлов, І. Сухоребрий, Р. Вереша, В. Власихіна, А. Нікіфоров, П.Фріс та інші.

Національна система права розрізняє такі види юридичної відповідальності: конституційну, міжнародно-правову, цивільну, господарську, дисциплінарну, адміністративну та кримінальну.

Міжнародні конвенції не зобов'язують Україну вводити саме кримінальну відповідальність юридичних осіб. Відповідно до ч. 2 ст. 10 Конвенції РЄ про запобігання тероризму, наприклад, відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною [4].

Українська історія щодо запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб має певний досвід. У 2009 році Верховною Радою України було прийнято Закон «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [5], що став першою спробою притягнути до кримінальної відповідальності юридичних осіб на території нашої держави. Однак Закон втратив чинність уже у 2010 році.

Для початку аналізу даного питання треба визначитись з поняттям кри-

мінальної відповідальності юридичних осіб. Так, це законодавчо закріплена можливість застосування кримінальних санкцій щодо юридичних осіб у разі вчинення ними в інтересах цих юридичних осіб кримінального правопорушення.

Цим Законом визначено конкретний перелік злочинів, за які мають нести кримінальну відповідальність юридичні особи, зокрема: легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом; використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; підкуп особи, яка надає публічні послуги; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі; зловживання впливом; терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму [2].

Відповідно до Закону, заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані судом тільки до підприємства, установи чи організації. З цього випливає, що кримінально переслідуватися буде лише приватний бізнес, що ставить його в нерівні умови з державними органами. Адже згідно із Законом зазначені злочини визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони спрямовані на отримання нею неправомірної вигоди або створення умов для отримання такої вигоди, а так само на ухилення від передбаченої законом відповідальності. Тобто, якщо такі дії будуть вчинені з метою отримання вигоди для державного органу, то кримінальної відповідальності для державного органу не настане.

Заходи, які можуть бути застосовані до юридичних осіб: штраф; конфіскація майна; ліквідація, яка застосовується судом у разі вчинення відповідними особами будь-якого злочину, передбаченого ст. 258-258-5 КК України.

Світоглядною революцією для національної науки стала можливість притягнення юридичної особи до відповідальності за вчинення кримінального злочину. Критики закону говорять про те, що вітчизняна доктрина кримінального права не допускає ані найменшого натяку на те, що суб'єктом кримінальної відповідальності може бути юридична особа. Важливо наголосити, що закон запроваджує некримінальну, квазікримінальну відповідальність. Однією з переваг такого підходу є те, що справа щодо юридичної особи розглядатиметься в одному кримінальному провадженні щодо фізичної особи, яка звинувачується у вчиненні злочину, на користь і від імені юридичної особи.

Положення закону також суперечать основним засадам кримінального права України, зокрема принципу особистої відповідальності та принципу винної відповідальності особи.

Якщо проаналізувати зарубіжний досвід з цього питання, то у розвину-

тих країнах вже досить давно розроблено та ефективно впроваджено теоретичну і практичну базу для встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зокрема, найбільш яскраво виражена кримінальна відповідальність юридичної особи як суб'єкта злочину у країнах англосаксонської правової сім'ї. Узагальнюючи зарубіжний досвід, О.О. Михайлов виділяє три концепції розуміння кримінальної відповідальності юридичних осіб: 1) повне заперечення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб – цим шляхом пішли деякі країни Східної Європи – Болгарія, Угорщина, Білорусія; 2) повне визнання інституту кримінальної відповідальності юридичної особи – такий принцип закріплено у Кримінальному кодексі Франції, послідовниками також стали КНР, Литва, Молдова, Естонія [6, с. 11].

Як висновок, слід визнати, що зміни, які вносяться сьогодні до КК України, не засновані на наукових підходах і є дещо хаотичними та безсистемними, що призводить, по суті, до руйнування основних теоретичних конструкцій у науці кримінального права. Прірва між наукою і законодавством поглиблюється, а це, у свою чергу, не сприяє формуванню стабільної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Погоджуємося з думкою багатьох експертів та юристів, які дотримуються точки зору, що введення таких спеціальних кримінально-правових заходів відповідальності юридичних осіб не тільки суперечить правовій доктрині кримінального права, а може слугувати ще й інструментом для порушення прав юридичних осіб з огляду на відсутність ефективного механізму захисту юридичної особи від можливих обвинувачень. Тому вважаємо, що питання притягнення до відповідальності юридичних осіб має вирішуватись тільки за допомогою адміністративного чи цивільного права України.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 травня 2013 р. № 314-VII // Відомості Верх. Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 183.

4. Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 31 липня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 39. – Ст. 340.

5. Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень».

6. Михайлов О.О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / О.О. Михайлов; Академія адвокатури України. – К., 2008. – 18 с.

Мазенко Н.А.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ПОНЯТТЯ ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО МЕТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У галузі виконання покарань сучасне кримінальне законодавство зазнає певних змін. Відбувається перегляд змісту цілей покарання як на практичному, так і на теоретичному рівнях. Кримінальне покарання являє собою конфлікт між державною волею, встановленою в нормі, та індивідуальною волею осіб, які порушують її. Для нейтралізації цього конфлікту служать цілі покарання, згідно із його поняттям, сутністю та призначенням [6].

Для класичного періоду розвитку кримінально-правової науки домінуючою була точка зору, що покарання є карою, мірою державного примусу, яка застосовувалась судом. Так, А. Піонтковський і М. Беляєв вважали, що покарання – це кара за вчинений злочин, яка обов'язково має передбачати певні обмеження та страждання. Зокрема, М. Беляєв підкреслював, що під карою як метою покарання ми розуміємо завдання правопорушникові страждань і втрат як відплату за вчинений ним злочин. На думку М.І. Бажанова, покарання – це примусовий захід, застосований кримінальним законом за вчинення злочину. Відомий вчений Й. Ной зазначав, що покарання – це не тільки примусовий захід, поєднаний з карою та застосований судом до особи, винної у вчиненні злочину, а й захід, який має свої цілі і завдання. Покарання має застосовуватись з метою спеціальної і загальної превенції та виправлення, що передбачає завдання перевиховання засудженої особи [3]. Зокрема у ч. 1 ст. 50 КК України зазначено, що покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1]. Аналіз змісту поняття покарання дозволяє розглянути та виокремити основні його ознаки. Розглядаючи це питання, першою важливою ознакою покарання, що визначає його соціальний зміст, є визнання покарання заходом законного державного примусу, що застосовується до осіб, які вчинили посягання, що за своєю суттю є злочинним. Тобто покарання безпосередньо примушує особу до законслухняної поведінки, згідно із встановленими нормами. Друга ознака покарання закріплена в ст. 2 КК, де зазначено, що особа не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і не встановлено обвинувальним вироком суду. Третя розпізнавальна ознака покарання також закріплена в ч. 2 ст. 2 КК і полягає в тому, що покарання може бути застосовано лише за вироком суду від імені держави, що надає йому публічного характеру. Четверта ознака по-

карання знайшла своє законодавче закріплення в ч. 1 ст. 50 КК, де зазначено, що покарання полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Саме в цьому проявляється така властивість покарання, як кара, що робить його найвпливовішим заходом державного примусу. П'ята характерна ознака покарання полягає в тому, що в ньому знаходять своє вираження засудження, тобто негативна оцінка з боку держави як вчиненого злочину, так і самої особи що вчинила злочин, злочинця. Авторитетність такої оцінки закріплюється обвинувальним вироком, що виноситься судом від імені держави і містить конкретну міру покарання.

Аналізуючи вищесказане, зазначимо, що метою покарання є кінцевий результат, якого бажає досягнути держава в ході застосування судом до особи такого особливого заходу державного примусу, яким є кримінальне покарання.

Якщо розглядати теорії походження покарання, то можна дійти висновку, що має місце інтегративна (змішана) теорія покарання, яка поєднує ідеї абсолютної та відносної (утилітарної) теорій. Цілями покарання вчені цієї теорії вважають залякування й відплату (кару), виправлення покараного, а також спеціальну та загальну превенцію [6]. Саме на такій інтегративній позиції зосереджений КК України. У частині 2 ст. 50 КК України сформульовано цілі покарання: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Поняття «кара» у Кодексі вжите як одна з цілей кримінального покарання, що є неприпустимим, оскільки визнати кару одночасно як сутність і мету покарання неможливо.

Таким чином, цілі покарання (або складові мети покарання) становлять:

а) кара – розплата засудженого за злочин, за ту шкоду, яку він завдав суспільству в цілому й окремим фізичним та юридичним особам. Тобто засуджений розплачується за це обмеженням своїх прав і свобод. Під карою ми розуміємо заподіяння страждань і втрат винному, а тому цілком є підтримання тези про неможливість визнання кари метою покарання. Це відповідає ч. 3 ст. 50 КК, де передбачено, що покарання не має на меті заподіяти фізичні страждання чи приниження людської гідності [5];

б) мета виправлення засудженого полягає у тому, щоб, впливаючи на нього під час виконання призначеного судом покарання, так змінити його особистість, аби перетворити злочинця на безпечну й нешкідливу для суспільства особу, хоча б і шляхом засвоєння ним неминучості відбування більш тяжкого покарання за вчинення нового злочину (так зване юридичне виправлення);

в) запобігання вчиненню нових злочинів з боку засудженого (спеціальна превенція) полягає в тому, щоб поставити особу в такі умови, за яких вона, навіть бажаючи вчинити злочин, не могла б цього зробити. Мета спеціальної превенції досягається двома шляхами: а) злочинець позбавляється фізичної можливості вчинити злочин; б) злочинець остерігається повторного застосу-

вання до нього покарання за злочин.

Різні види покарань передбачають різні форми позбавлення злочинця фактичної можливості вчинити новий злочин. При позбавленні волі на певний строк засудженого відправляють до спеціальної виправної установи, де він перебуває під постійною охороною і наглядом. Ця мета досягається також шляхом використання всіх законних обмежень прав і свобод, якими характеризується той чи інший вид покарання. І чим суворіший є вид покарання, тим більше можливостей для досягнення цієї мети;

г) запобігання вчиненню злочинів з боку інших осіб (загальна превенція) полягає в попередженні злочинів з боку невизначеного кола осіб, які схильні до вчинення злочину і не відкидають можливості досягти своїх цілей вчиненням злочину, шляхом застосування покарання до осіб, які злочин вчинили. Проте переважна більшість громадян не вчинює злочинів зовсім не тому, що через їх скоєння держава загрожує застосуванням покарання, а тому, що заподіяння шкоди суспільним відносинам, які охороняються правом, суперечить їхнім морально-правовим установкам, поглядам і переконанням. Вони перебувають у нерозривній єдності між собою і досягнення кожної з них сприяє досягненню інших [4].

Отже, правовим наслідком призначення покарання є судимість, тобто такий юридичний стан засудженого, коли на нього поширюються певні обмеження кримінально-правового або загально-соціального характеру. Таким чином, призначене покарання виступає правовим критерієм, показником негативної оцінки злочину і особи, яка його вчинила, з точки зору кримінального закону і моральності.

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.

2. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. вищих навчальних закладів / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов. – К. : Кондор, 2005. – 480 с.

4. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Атіка, 2003.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.1995 № 22 “Про практику призначення судами кримінального покарання”.

6. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ; Харків : Юрінкои Інтер – Право, 2001.

Мазенко Н.А.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Філіпп А.В.**

ст. викл. каф. кримінального права та кримінології

ПРИЧИНИ І ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

Це означає, що на Збройні Сили України покладаються важливі функції державної внутрішньої та зовнішньої політики. Від належного виконання військовими формуваннями покладених на них державою й суспільством обов'язків залежить забезпечення національної безпеки нашої країни. Тому актуальність порушень вимог чинного законодавства щодо встановленого порядку несення чи проходження військової служби полягає у їх безпосередньому зв'язку із забезпеченням конституційних засад України. Злочини у військовій сфері природно сприяють розвінчанню авторитету державної влади, поширенню у суспільстві страху перед зовнішніми та внутрішніми загрозами, аномії, аморальності, неповаги до військовослужбовців та знижують престижність військової служби [2].

Згідно з Кримінальним кодексом України військовими злочинами визнаються передбачені розділом XIX, ст. 401, злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів [4].

Можна виокремити певні ознаки злочинності військовослужбовців:

- відносна стабільність;
- неспівпадіння основних показників зростанню або зниженню злочинності порівняно з загальнокримінальною злочинністю;
- збільшення латентності;
- пріоритетний вплив на злочинність військовослужбовців інших факторів, відмінних від факторів, які впливають на загальнокримінальну злочинність.

Вагомим чинником у вчиненні злочинів військовослужбовцями є еконо-

мічні протиріччя в країні та недостатнє фінансування Збройних Сил, яке призводить до матеріальних проблем військовослужбовців, що іноді стає причинами вчинення військових злочинів з корисливих мотивів. До того ж системна криза української армії та недостатність відчуття патріотизму у країні в цілому призводить до невиконання військовослужбовцями функцій захисників Вітчизни. Це створює невідповідальність за власні дії, почуття вседозволеності, правового нігілізму, знервованості; стає підґрунтям вчинення не лише військових злочинів з корисливими мотивами, а і суспільно небезпечних діянь, при вчиненні яких до їх об'єктивної сторони входять насильницькі дії. Також дуже вагомими детермінантами вчинення військових злочинів є: 1) скупчення великої кількості молодих чоловіків у замкнених казармених умовах; 2) зміна контингенту призовників, які ймовірно можуть мати криміногенні нахили чи навіть криміногенні навички і досвід; 3) найбільш поширений вік початку та проходження військової служби – 18-25 років – збігається з найбільш криміногенним періодом у рамках загальнокримінальної злочинності. Це час, коли має місце пік фізичної активності, спроб реалізації амбіцій тощо [7].

Рівень освіти і культура в осіб, які здійснюють злочини проти воїнської честі, як правило, нижчі, ніж у військовослужбовців, які добросовісно виконують свій воїнський обов'язок. Багато суб'єктів цих правопорушень вихувалися без батька чи в інших незадовільних сімейних умовах. Близько половини правопорушників негативно характеризувалися до призову на військову службу. Ці проступки можуть розглядатися як свого роду «злочинна поведінка» правопорушників нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями.

Загалом заходи запобігання вчинення військовослужбовцями злочинів поділяються на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні. Найвпливовішими заходами на загальносоціальному рівні потрібно вважати виховні та економічні, спрямовані на підняття іміджу і престижу армії, а також покращення її матеріального забезпечення.

Серед нагальних заходів запобігання на загальносоціальному рівні слід виокремити такі: 1) вироблення чіткої доктрини побудови та функціонування Збройних Сил, а також складання поетапної, максимально деталізованої програми їх подальшого розвитку; 2) забезпечення якісного навчання майбутніх військовослужбовців; 3) вживання заходів щодо забезпечення неухильного дотримання суворих вимог до морально-психологічних, ділових, фізичних та інтелектуальних якостей членів офіцерського стану.

Спеціальнокримінологічні та індивідуальні заходи повинні орієнтуватися на систему детермінант військових злочинів з метою зменшення їх впливу чи повного усунення. Має йтися про: 1) поліпшення роботи правоохоронних органів з виявлення та розслідування військових злочинів; 2) підвищення морального та професійного рівня командирів з метою недопущення замовчування ними випадків учинення злочинів їх підлеглими чи колегами; 3) на-

дання максимального розголосу фактам вчинення резонансних злочинів та заходів, вжитих при їх розслідуванні й для усунення їх причин та умов; 4) розширення мережі громадських організацій для забезпечення дотримання прав людини, полегшення процедури звернення військовослужбовців різних рівнів до таких організацій.

Слід вважати за потрібне організувати тісний зв'язок з органами юстиції, забезпечивши новий підхід із наголосом на профілактику; ширше використовувати прокурорські застереження, регулярно запрошувати працівників спеціалізованих прокуратур (з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері) і офіцерів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в інтересах попередження правопорушень переважно шляхом індивідуальних бесід з військовослужбовцями [6].

Отже, реальні заходи з викорінення у військовій сфері правопорушень пов'язані з активним використанням правових засобів: вивченням причин, що сприяють військовим злочинам, застосуванням різних видів юридичної відповідальності до військовослужбовців, які вчинили ці правопорушення, а також до осіб, які своїми діями (бездіяльністю) сприяли їх здійсненню. Дослідження причин нестатутних взаємовідносин у військових колективах з усією очевидністю свідчить, що деякі юнаки, які приходять на військову службу, вже заражені цими «недугами». Зародження таких відносин розпочинається ще у школі, вже потім транспортується в інші навчальні заклади. Крім того, стан справ у цій сфері посилюється значним і швидким щодо коротких термінів значним підвищенням кількості особового складу Збройних Сил.

Історичний досвід свідчить, що в такі періоди, як нині, неоголошеного військового стану рівень злочинності завжди зростає, оскільки падає рівень правової свідомості у громадян, знижується авторитет військовослужбовців, незважаючи на те, що вони захищають життя і здоров'я кожного громадянина.

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // ВВР України. – 1990. – № 31.
2. Коментар до Конституції України. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. – 412 с.
3. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України.
5. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я.Тация. – К. : Ін Юре, 2003. – 1196 с.
6. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.
7. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищих навч. закладів. – 2-ге видання, доповне і перероблене. – К. : Атіка, 2009. – 434 с.

Мамай А.С.

студентка Сумської філії Харківського НУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Панкратова В.О.**

ст. викл. каф. юридичних дисциплін

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Негативним соціально-економічним явищем, яке тісно прижилося в ділових відносинах, є неправомірна вигода. Вона продовжує залишатися впливовим та активним чинником задоволення людських потреб і розв'язанням найрізноманітніших проблем попри її несхвальної оцінки суспільства та спроби подолання протягом не одного тисячоліття.

Після прийняття Верховною Радою України 18.04.2013 Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» було внесено низку змін до законодавчих актів. Зокрема, поняття «хабар» у Кримінальному кодексі було замінено на поняття «неправомірна вигода», яке включило в свій предмет не тільки матеріальний характер, а й нематеріальний. Наразі Кримінальний кодекс у примітці до ст. 364-1 визначає неправомірну вигоду як «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних підстав» [1].

Незважаючи на позитивні новели антикорупційних законів, за результатами Індексу сприйняття корупції 2015 р. від Transparency International Україна так і не пододала межу «корупційної ганьби». За два роки після прийняття антикорупційних законів Україна опустилася лише на дві сходинки і посіла 130 місце зі 168 позицій у всесвітньому рейтингу корумпованих країн. Лідерами даного дослідження стали такі країни, як Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Швеція, Норвегія, в яких прояви неправомірної вигоди дорівнюють нулю [2].

Тому вважаємо, що при боротьбі з корупцією важливим є використання зарубіжного досвіду, наприклад Сінгапуру, головна ідея якого полягає в прагненні мінімізувати або виключити умови скоєння корумпованих дій. Це досягається за рахунок дотримання низки антикорупційних принципів, зокрема:

1) оплати праці державних службовців згідно з формулою, прив'язаною до середньої заробітної плати осіб, які успішно працюють у приватному секторі;

2) контрольованої щорічної звітності державних посадовців щодо їх майна, активів і боргів; прокурор має право перевіряти будь-які банківські, акціонерні і розрахункові рахунки осіб, підозрюваних у порушенні Акта про запобігання корупції;

3) більшої строгості в справах про корупцію саме щодо високопоставлених чиновників для підтримки морального авторитету непідкупних політичних лідерів;

4) ліквідації зайвих адміністративних бар'єрів для розвитку економіки [3].

Стародавній китайський реформатор Ванг Анши (1021-1086 рр.) називав два джерела корупції: «погані закони» і «погані люди». Обґрунтовуючи цей висновок, він писав: «...але що я хочу тепер особливо підкреслити, це те, що історія доводить неможливість забезпечення необхідного управління, якщо покладатися лише на владу закону, призначеного для контролю посадових осіб, якщо останні не є людьми, які відповідають їх роботі. Подібним чином не слід чекати ефективного управління, якщо, маючи достойних людей на правильних позиціях, ви обмежуєте їх чисельними дрібними виснажливими заборонами» [3].

Приєднуючись до даної думки, зазначимо, що поряд із застосуванням антикорупційного законодавства необхідно оголосити неправомірній вигоді «моральну війну», можливо саме завдяки суспільному осуду, підвищенню цивільної культури та правосвідомості суспільства вдасться знизити рівень корупції в Україні.

Отже, з метою створення дієвої системи запобігання неправомірній вигоді та корупції, виявлення та подолання їх передумов та наслідків пропонуємо:

- продовжувати створювати дієвий «антикорупційний пакет» законів щодо протидії корупції та неправомірній вигоді на загальнонаціональному рівні, а також ратифікувати міжнародні антикорупційні акти і приводити у відповідність до них законодавство України;

- створити механізм, який реально буде втілювати норми з протидії корупції та неправомірній вигоді в життя;

- запровадити уніфіковані стандарти податкової, фінансової, статистичної і бухгалтерської звітності підприємств та організацій всіх форм власності, максимально їх спростити і перейти виключно на електронну форму подання звітності;

- визначити чіткий порядок обов'язкового оприлюднення інформації про використання коштів державного та місцевих бюджетів;

- підвищувати рівень соціального захисту, матеріального і житлового забезпечення державних службовців задля усунення корупційних проявів;

- постійно удосконалювати систему професійної підготовки правоохоронних органів з питань боротьби з корупцією;

- ініціювати програми правової освіти з питань подолання неправомірної вигоди в навчальних закладах на всіх рівнях, формувати в суспільстві атмосферу негативного ставлення до проявів корупції;

- запровадити телефони довіри щодо отримання неправомірної вигоди та залучити потенціал громадських організацій, засобів масової інформа-

ції для більш глибокої протидії проявам неправомірної вигоди та корупції;
- підвищувати довіру суспільства до посадових осіб.

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001 (зі змінами і доповненнями від 05.04.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Table of results: corruption perceptions index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2015#results-table>.

3. Корупція: як це було в історії людства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vesnat.ua/nuda/korupciya-yak-ce-bulo-v-istoriyi-lyudstva/main.html>.

Матієцько К.С.

студентка Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Малюга В.І.**

НАГЛЯДОВІ ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Проголосивши курс до євроінтеграції, Україна взяла на себе зобов'язання щодо адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів та виконання вимог Ради Європи у різноманітних сферах. Однією з таких вимог стала реформа прокуратури, яка внаслідок тривалого та багатостраждального процесу все ж втілилась у прийнятті 10 жовтня 2014 року нового Закону України «Про прокуратуру» [1].

Однією із найвизначніших новел нового Закону стала ліквідація функції так званого загального нагляду. Відповідно, у новій редакції було закріплено такий перелік функцій прокуратури: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

З іншої сторони, як демонструє практика та зазначають дослідники й експерти, як і більшість інших «революційних» реформ, дані зміни відрізняються неоднозначністю як у нормативному закріпленні та тлумаченні, так і у застосуванні на практиці. Перш за все, слід наголосити, що ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» чітко вказує на те, що прокуратура здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Так, у ст. 121 Конститу-

ції України перелік вже відзначених нами функцій прокуратури доповнює «нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами» [2]. Яким чином даний нагляд повинен здійснюватись – не зрозуміло, адже дана норма відсутня у профільному законі, проте, як наголошують дослідники даного питання, на практиці вона вільно тлумачиться, а отже може набувати характерних рис уже згадуваного нами загального нагляду.

Більше того, пункт 9 Перехідних положень Основного Закону містить норму, згідно з якою прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства – до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, які регулюють її функціонування. [2]. Що це означає на практиці? У першу чергу, що перелік функцій, закріплений у Законі України «Про прокуратуру», є далеко не вичерпним. Більше того, внаслідок аналізу конституційних норм констатуємо, що закріплені у ній положення можуть тлумачитись неоднозначно. Тобто, говорячи про «нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина», дана функція може набувати будь-яких форм, прийнятних органам прокуратури, а повертаючись до функції загального нагляду, ми зазначаємо, що конституційні положення можуть трактуватись органами прокуратури у той спосіб, який цілком відповідатиме тим положенням, які були «прогресивно» скасовані внаслідок змін до законодавства про прокуратуру.

Генеральна прокуратура України, якщо посилатись на її офіційний Інтернет-ресурс, сьогодні керується функціями, закріпленими Основним Законом, оскільки у розділі «Завдання та функції прокуратури», зокрема, здійснюється посилання на ст. 121 Конституції України і частково на Закон «Про прокуратуру», який втратив чинність, проте зазначається, що у своїй діяльності органи прокуратури керуються функціями, закріпленими у двох зазначених нормативно-правових актах, причому розширення даного переліку є неприпустимим [3].

Як зазначає О.В. Сердюченко, згідно із міжнародними стандартами, у разі, якщо прокуратура наділяється функціями, що виходять за межі кримінального права, дані функції повинні ґрунтуватись на захисті прав і свобод людини і громадянина та принципах верховенства права, законності, об'єктивності, неупередженості та справедливості [4, с. 306]. Тобто з цієї точки зору наявність у Конституції України норми щодо функції прокуратури нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань є виправданою, більше того необхідною в контексті того, що на практиці сфера діяльності органів прокуратури все ж не обмежується виключно кримінальними провадженнями.

З іншої сторони, Венеціанська комісія, роблячи висновок щодо проекту

даного Закону, зазначила таке: 1) демократичні режими не потребують відведення прокуратурі такої потужної ролі, як загальний нагляд; 2) загалом ті зміни, які передбачив вітчизняний законодавець у частині скорочення кількості повноважень органів прокуратури, Комісією вітаються [5]. Проте, як нами було зазначено, законодавцем дані зміни були реалізовані традиційно не в повному обсязі, був залишений правовий простір для існування правових колізій.

Якщо, згідно з нормами Основного Закону, які є нормами прямої дії, на прокурорів покладено функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, а галузевий закон відповідно такої функції не передбачає, то таке врегулювання в результаті створює прогалину у регламентації реалізації органами прокуратури своїх повноважень при виконанні ними функцій, що виходять за межі кримінального права, проте в цілому відповідають усім вимогам міжнародних стандартів. А отже, на практиці дійсно існує термінова необхідність приведення вичерпного переліку функцій прокуратури у належний стан та адаптації Основного Закону до тих рекомендацій та висновків Венеціанської комісії, якими прийнятий проект Закону був визнаний як вдалий. Дана вимога зумовлена першопричиною здійснення в Україні реформи прокуратури – євроінтеграційний курс та взяття зобов'язань щодо приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Такий режим врегулювання будь-яких питань, за якого галузеве законодавство не відповідає Основному Закону, є неприйнятним.

Тож, сьогодні, незважаючи на недавнє реформування, питання функцій прокуратури не втрачає своєї гостроти у науковій дискусії. Більше того, вирішення одних проблем породило виникнення інших, які вимагають настільки ж оперативного вирішення. Прийняття нового Закону України «Про прокуратуру», з одного боку, значно звузило функції прокуратури, що було одним із завдань законодавчого процесу, проте в той же час про кінцеві результати чи про рівень успішності можна буде говорити лише за умови внесення змін до Конституції України. І виключно в тому випадку у європейських інституціях буде привід визнати виконання Україною їхніх вимог, висновків та приписів.

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Завдання та функції Прокуратури / Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/task_funct_gpu.html.

4. Сердюченко О.В. Проблеми та перспективи трансформації функцій прокуратури України відповідно до міжнародних стандартів / О.В. Сердюченко, А.С. Бульба // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 304-307.

5. Висновок № 667/2012 щодо проекту Закону України «Про прокуратуру» / схвалений Венеціанською Комісією на її 92-ому пленарному засіданні 12-13 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_pdf.

Машкова М.Р.
курсант Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**
доц. каф. кримінального процесу

ВИПАДКИ ОBOB'ЯЗKOBOTO ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»).

Експертиза в кримінальному судочинстві регулюється: Конституцією України, КПК України, Законом України «Про судову експертизу», а також міжвідомчими і відомчими нормативно-правовими актами.

Сутність експертизи – проведення експертом кримінального провадження на основі його спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, що знаходить своє відображення у висновку експерта.

Ознаки експертизи:

1) застосування спеціальних знань (це може бути будь-яка галузь знань, сфера діяльності);

2) наявність спеціального суб'єкта експертизи – експерта (це особа, яка володіє спеціальними знаннями, якій за постановою слідчих органів доручено провести експертизу і надати за її результатами висновок);

3) проведення дослідження з метою встановлення обставин, які мають значення для справи;

4) проведення у визначеній процесуальній формі (умова допущення висновку експерта як судового доказу);

5) наявність висновку експерта, який є самостійним видом судових доказів.

Згідно зі ст. 242 КПК слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо:

1) встановлення причин смерті;

2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;

3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;

4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання

про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК;

б) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Експертиза проводиться в обов'язковому порядку для встановлення причин смерті у випадку виявлення трупів (або частин трупа) осіб, які вмерли насильницькою смертю, раптово або за нез'ясованих обставин, а також трупів невстановлених осіб. Крім того, з'ясовуються й інші питання, пов'язані зі смертю певної особи: коли настала смерть, яким способом і знаряддями спричинялися тілесні ушкодження, які з них несумісні з життям тощо.

Встановлення тяжкості та характеру заподіяних особі тілесних ушкоджень можливе лише за допомогою проведення судово-медичної експертизи. Освідування особи (ст. 241 КПК) може лише засвідчити наявність певних ушкоджень або інших слідів кримінального правопорушення на тілі особи.

У тих випадках, коли виникають сумніви щодо осудності або обмеженої осудності (ст. 19, 20 КК) підозрюваного, необхідно призначати судово-психіатричну експертизу. Відомостями, які вказують на психічні патології, можуть бути: а) перебування підозрюваного на обліку як особи, що страждає психічним захворюванням; б) документи, які свідчать про психічні захворювання підозрюваного; в) тяжкість або характер вчинених злочинних дій (вбивство з особливою жорстокістю, неадекватні реакції, поведінка). Така експертиза визначає відсутність або наявність, в тому числі й психіатричний діагноз, душевного захворювання у підозрюваного, тимчасового розладу психоемоційної діяльності, спроможність усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення інкримінованого йому діяння, необхідності застосування до нього примусових заходів медичного характеру та примусового лікування.

Якщо в учиненні злочину підозрюється неповнолітня особа і в матеріалах кримінального провадження є дані про її розумову відсталість, призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. При цьому на вирішення експертів ставиться питання про наявність і ступінь розумової відсталості неповнолітнього, про відповідність розумового розвитку його віку, про здатність адекватно сприймати події. У тих випадках, коли документи, що підтверджують вік підозрюваного, викликають сумніви в дійсності або зовсім відсутні і одержати їх неможливо, призначається судово-медична експертиза для встановлення віку особи, якщо це має значення для вирішення питання про її кримінальну відповідальність.

Експертиза для встановлення статевої зрілості потерпілої особи як жіночої, так і чоловічої статі в кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст. 155 Кримінального кодексу України. Закон не пов'язує вказаний стан з певним віком потерпілого, тому така експертиза може призначатися в

деяких випадках щодо осіб, які досягли повноліття, і проводиться відповідно до "Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) із приводу статевих станів Бюро судово-медичної експертизи", затверджених наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 3.

З урахуванням положень чинного кримінально-процесуального закону слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків.

Визначення документальної обґрунтованості наявності та розміру матеріальних збитків відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз й експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, належить до завдань економічної експертизи.

Таким чином, експертиза – процесуальна дія, основний зміст якої складає проведення за завданням органів розслідування чи суду експертом і у визначеному законом порядку дослідження з використанням спеціальних знань з метою встановлення обставин, які мають значення для справи.

Машталір К.С.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ФУНКЦІЇ СЛІДЧОГО СУДДІ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сучасному етапі судової і правової реформи в Україні, яка здійснюється у напрямі реалізації прийнятого державою обов'язку захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, особлива роль належить судовій владі. Тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства свідчать про посилення гарантій прав осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та поступове розширення повноважень суду на досудовому провадженні в кримінальній справі.

Ключовою й абсолютно новою для вітчизняного кримінального процесуального законодавства фігурою, яка уповноважується новим законом на здійснення зазначених вище функцій, є фігура слідчого судді. Слідчі судді як спеціальні суб'єкти з тим чи іншим спектром процесуальних повноважень існують в правових системах багатьох країн світу, зокрема Італії, Франції, Німеччини, Литви, Латвії, Молдови.

Відповідно до чинного КПК України подання органів дізнання, досудового розслідування та прокурора про проведення слідчих дій і застосування запобіжного заходу у виді взяття під варту, а також скарги учасників кримі-

нального процесу розглядаються суддями судів загальної юрисдикції, що суттєво підвищує їх навантаження і тому в деяких випадках негативно позначається на рівні правової захищеності особи.

Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва і Севастополя.

З цього визначення можливо дійти висновку, що слідчим суддею може виступати виключно суддя загального місцевого суду першої інстанції, й лише щодо вирішення питань, пов'язаних з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. Слідчим суддею за посадою виступає голова відповідного апеляційного суду, який може повністю чи частково делегувати свої повноваження іншому судді цього суду шляхом ухвалення відповідного розпорядження.

Новий КПК України покладає на слідчого суддю значний об'єм функцій та обов'язків. Функції слідчого судді, які він здійснює в ході кримінального провадження, можна умовно поділити на кілька груп:

1) розгляд питань, які стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів);

2) нагляд за дотриманням законності в питаннях затримання особи та утримування її під вартою;

3) надання дозволів на вчинення окремих слідчих дій в ході досудового розслідування;

4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування;

5) вирішення питань щодо поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник та щодо направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи;

6) функції слідчого судді в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Перелік функцій слідчого судді демонструє, наскільки важливою і повноважною є ця особа в сфері кримінального провадження. Тому можна зазначити, що слідчий суддя – це суддя, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого чи прокурора тощо.

Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь в кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження по справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, а саме: забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі.

Діяльність слідчого судді у кримінальному провадженні України є багатофункціональною, а тому через новизну і актуальність потребує додаткового наукового дослідження в усіх її теоретичних, правових та прикладних аспектах.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х., 2012. – 360 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/17>.

4. Слідчий суддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Слідчий_суддя.

5. Слідчий суддя як суб'єкт судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1292052261681/pravo/cslidchiy_suddya_subyekt_kontrolyu_dotrimannyaam_prav_svobod_interesiv_osib.

Носко Д.О.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Рогальська В.В.**

доц. каф. кримінального процесу

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Поступовий та об'єктивно зумовлений розвиток суспільних відносин в Україні призвів до необхідності реформування вітчизняної правової системи згідно із потребами сьогодення. Процеси демократизації в суспільстві, безумовно, пов'язані з проведенням відповідних законодавчих реформ з метою створення реального механізму забезпечення прав людини і громадянина. Забезпечення цих прав знайшло відображення у кримінальній та кримінально-процесуальній галузях права, зокрема в Кримінальному процесуальному кодексі України [1].

Однак слід зауважити, що у новому КПК України, який докорінно змі-

нив систему досудового розслідування кримінальних правопорушень, залишилися і не врегульовані питання. Так, з метою забезпечення принципу невідворотності покарання у випадках, коли підозрюваний (обвинувачений), перебуваючи поза межами України, переховується від органів слідства та суду, ухиляється від кримінальної відповідальності, та задля підвищення ефективності розслідування окремих злочинів проти основ національної безпеки України, злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, умисних вбивств, корупційних злочинів та злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку були внесені відповідні зміни до КПК України, зокрема щодо здійснення кримінального провадження у випадку переховування осіб від органів слідства та суду, які вчинили злочин з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Дані зміни до чинного КПК України були внесені законами України: № 1689-VII від 07.10.2014 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [2]; № 119-VIII від 15.01.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції» [3]; № 1355-VIII від 12.05.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України» [4].

На фоні подій у державі не є дивним прийняття положень про спеціальне досудове розслідування, оскільки випадки ухилення від кримінальної відповідальності є непоодиноким явищем, а положення досудового слідства на загальних засадах не можуть дати очікуваного результату щодо розслідування злочинів, перелік яких наданий у ст. 297-1 КПК України. Саме тому за провадження в державі порядку спеціального досудового розслідування було вкрай необхідним, оскільки надає органам державної влади дієвий інструмент в розслідуванні злочинів вчинених високопосадовцями, що переховуються від слідства, але системний аналіз глави 24-1 КПК України, що регламентує порядок спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, дозволяє дійти висноку про існування окремих дискусійних питань, а саме:

- відповідний порядок проведення досудового розслідування є прямим порушенням прав та свобод громадян, оскільки позбавляє їх можливості реалізувати принцип змагальності кримінального процесу у частині самотійного обстоювання стороною захисту своїх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України на тих же умовах, що і сторона обвинувачення;

- формальним є факт залучення захисника підозрюваному, який переховується від органів слідства та суду, оскільки така особа не може в повній мірі реалізувати своє право на захист, що регламентується міжнародним та національним законодавством. Так, такий підозрюваний не може конфіден-

ційно поспілкуватися зі своїм захисником, а останній не зможе повною мірою відстоювати права особи, яку він захищає;

- відповідно до ст. 297-2 КПК України у клопотанні до слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування, крім іншого, зазначаються відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук. Виникає питання, що маєтись на увазі під такими відомостями і які саме документи можуть свідчити про оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук. До того ж, поділяючи розшук на «міждержавний» та «міжнародний», практичні працівники зіштовхуються ще з однією проблемою, яка полягає у відсутності єдиного обліку осіб, які оголошені в розшук за межами своєї держави. Так, якщо особу оголошують у міждержавний розшук, то даних в Інтерполі про те, що вказана особа розшукується, немає. Тому у разі, коли міждержавний розшук не дав позитивного результату, виникає необхідність ще раз оголошувати особу, але вже в міжнародний розшук. Вважаємо, що така довготривала процедура розшуку призведе до того, що розшукувана особа зможе надійно сховатися від правоохоронних органів, отже є недоцільним виділяти як окремий вид розшуку «міждержавний розшук», а необхідно об'єднати вказані види розшуку під назвою «міжнародний розшук», з єдиним центром обміну інформацією МОКП – Інтерпол [5]. Окрім того, сьогодні задля усунення вищезазначених прогалин Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України» від 12.05.2016 вніс у перелік умов, які зазначені у ч. 2 ст. 297-1, за яких може бути розпочато спеціальне досудове розслідування, таку самостійну і незалежну підставу для початку, як «переховування від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності понад шість місяців» [4];

- відповідно до ст. 297-5 КПК України повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження (газета «Урядовий кур'єр») та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. Отже, можна припустити, що підозрюваний, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, може і не знати про наявність щодо нього провадження, оскільки не читає вищезазначену газету та не відвідує веб-сайти органів, що здійснюють досудове розслідування. Відповідно до практики Європейського Суду з прав людини, задля реалізації п. 3 ст. 6 Конвенції «Про захист прав і основних прав людини» обвинувачений повинен мати змогу дізнатися про наявність провадження щодо нього в тому разі, коли це оспорується на підставах, що не відразу здаються безпідставними, до того ж всі повідомлення та інформація, яку має отримати підозрюваний, щоб бути повідомленим про початок щодо нього спеціального досудового розслідування, має бути чіткою та офіційною («Шомоді проти Італії» 67972/01, 18 травня 2004 року) [6, с. 422-423].

На підставі викладеного можна дійти висновку, що під час здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень виникають окремі дискусійні питання, які потребують доопрацювання. Вирішення зазначених питань необхідно задля забезпечення ефективного застосування інституту спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень в кримінальному судочинстві.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Закон України № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.

3. Закону України № 119-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції» від 15.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/119-19>.

4. Закон України № 1355-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України» від 12.05.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1355-VIII>.

5. Басиста І.В. Деякі аспекти спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо осіб, які оголошені у міжнародний розшук // Юридичний науковий електронний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/4_2015/66.pdf.

6. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. – К. : К.І.С., 2010 – 576 с.

Овчинникова Х.К.

слухач магістратури Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Гаркуша А.Г.**

викл. каф. кримінального процесу

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

На даному етапі побудові нашої правової держави триває оновлення та реформування законодавства України, у тому числі і регулювання проблемних питань кримінального судочинства. Серед них окреме місце посідають проблеми правового регулювання судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні, на які і раніше зверталася увага в спеціальній літературі і які потребують вирішення.

Так, статтю 69 Кримінального процесуального кодексу України [1] «Ек-

сперт» слід переробити в аспекті визначення поняття «експерт» та умов їх залучення. Згідно з чинним законодавством як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, установленим Законом України «Про судову експертизу» [2]; водночас не є обов'язковою умова внесення до Державного реєстру атестованих судових експертів, як визначено щодо захисників та відповідного обов'язкового внесення до Єдиного реєстру адвокатів України, що передбачено у ч. 2 ст. 45 КПК. Адже Державний реєстр атестованих судових експертів – це офіційна електронна база даних, що ведеться та контролюється Міністерством юстиції України з метою створення інформаційного фонду про осіб, які отримали в порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу», кваліфікацію судового експерта. Цей реєстр підтверджує знання у відповідній сфері залученого експерта, робить проведення експертизи більш прозорою та раціоналізує роботу експертних служб [3].

У ст. 70 КПК «Відповідальність експерта» встановлено, що «за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, передбачену законом», а в п. 2 ст. 102 КПК «Зміст висновку експерта» указано, що у висновку експерта обов'язково має бути зазначено про його попередження про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. У той самий час експерт може бути залучений під час досудового провадження або стороною обвинувачення чи захисту. Якщо сторона обвинувачення наділена всіма правами стосовно попередження експерта про кримінальну відповідальність, то сторона захисту – ні. Тому порушується принцип рівності і змагальності сторін перед законом. Вважаємо, що ці функції мають належати слідчому судді у разі звернення сторони захисту з клопотанням про призначення експертизи.

Стаття 101 КПК «Висновок експерта» є неповною та не розкриває питання проведення судових експертиз. Окремими пунктами можна додатково кваліфікувати експертизу, як наприклад: «експертиза проводиться в суді або під час досудового провадження», «у разі необхідності в справі може бути призначено первинну, додаткову, повторну експертизу, яка може бути одноособною, комісійною або комплексною». Адже різні види потребують окремих положень та вимог. Потребує уточнення і ст. 245 КПК «Отримання зразків для експертизи», в якій зазначено, що зразки відбираються стороною, яка звернулася за проведенням експертизи. Функції з відбирання зразків більш раціонально пов'язані з повноваженнями слідчого судді в процесі призначення ним експертизи за клопотанням сторони захисту.

Стаття 243 КПК «Порядок залучення експерта» потребує деяких змін щодо призначення експертиз та обрання експерта, що її проводить. Залежно від виду призначеної експертизи потрібен експерт з відповідною кваліфікацією, тому при проведенні експертизи у державній установі керівник особисто доручає проведення експертизи одному чи більше експертам. Доцільно стат-

тю 243 доповнити таким змістом: «У разі звертання експерта державної спеціалізованої установи її керівник, одержавши ухвалу про призначення експертизи, розглядає отримані матеріали та доручає конкретному експерту, указаному в ухвалі, чи відповідному структурному підрозділу установи організувати проведення експертизи. Керівник експертної установи має право доручити проведення експертизи одному або декільком експертам, які дають висновок від свого імені і несуть за нього особисту відповідальність».

У статті 356 КПК «Допит експерта у суді» останнє речення ч. 1 визначає, що експерт несе відповідальність за неправдивий висновок, але сама стаття передбачає іншу процесуальну дію – допит експерта у суді. У ст. 1 змішуються поняття висновку експерта в суді з поняттям показань, отриманих під час його допиту. Усунути ці суперечності можна введенням окремої норми щодо порядку призначення та проведення експертизи в суді. Тому потрібно доповнити присягу експерта такою дією, що підтверджуватиме показання експерта під час судового розгляду, які можуть різнитись з висновком: «Після цього головуючий під розписку попереджає експерта про кримінальну відповідальність за давання неправдивих показань під час допиту». У статті змішуються поняття висновку експерта в суді з поняттям показань, отриманих під час його допиту. Усунути ці суперечності можна введенням окремої норми щодо порядку призначення та проведення експертизи в суді.

Отже, вирішення вказаних проблемних питань в КПК буде сприяти додержанню принципів змагальності і рівності сторін в судочинстві та підвищенню ефективності розгляду кримінальних справ.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.94 № 4038а-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

3. Наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5 "Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів" / Порядок ведення державного реєстру атестованих судових експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12>.

Олійник Х.А.

слухач магістратури Львівського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Комісарчук Ю.А.**

доц. каф. кримінального процесу та криміналістики

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія (далі – слідча (р.) дія), що проводиться слідчим або прокурором відповідно до правил ст. 240 КПК України [1]. Слідчий експеримент може бути проведений для перевірки виниклих у слідчого різного роду припущень, версій, з метою перевірки фактичних даних, отриманих у результаті допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, проведення інших слідчих (р.) дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо).

Необхідно зазначити, що слідчий експеримент відноситься до слідчих (р.) дій, які змінили свою назву без істотних змін у процесуальному порядку їх проведення. Так, відтворення обстановки та обставин події змінено на слідчий експеримент, а функції по суті залишилися тими самими [2, с. 25].

Можна констатувати, що метою проведення слідчого експерименту є перевірка і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; сутність слідчого експерименту полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, а також проведенні необхідних дослідів чи випробувань; підставами для проведення слідчого експерименту є наявність відомостей, перевірка і уточнення яких має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Оскільки слідчий експеримент проводиться тільки у разі, якщо у слідчого чи прокурора вже є певні відомості, які необхідно уточнити та перевірити, він не може належати до невідкладних чи первинних слідчих дій.

Однак, на думку С.І. Новикова та Ш.Ш. Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [3, с. 10]. Тому у таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися у системі першочергових слідчих дій.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства експеримент може бути проведений не в усіх випадках, а лише за наявності умов, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода [1].

Крім того, при проведенні слідчого експерименту слідчий має дотримуватися й інших умов, а саме:

1) не можна проводити слідчий експеримент, коли це може призвести до порушення суспільного ладу, заподіяння істотної шкоди інтересам держави

або окремих особистостей, спричинити серйозні збої у роботі підприємства, установи, організації, у роботі транспорту;

2) при його проведенні, необхідно відтворити обстановку, аналогічну чи максимально близьку до тієї, у якій відбувалася розслідувана злочинна подія;

3) має бути отримано добровільну згоду осіб, відомості щодо яких уточнюються і перевіряються, з приводу їх участі в експериментальних діях.

Відповідно до ст. 223 КПК у випадку, якщо клопотання про проведення слідчого експерименту заявила сторона захисту чи потерпілий, участь особи, яка його ініціювала, та (або) його захисника чи представника є обов'язковою, крім випадків, коли через специфіку слідчої дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній [1]. У складних випадках слідчий вправі запросити відповідного фахівця – спеціаліста, який надасть допомогу у проведенні самих експериментальних дій, для визначення місця розташування учасників експерименту, для проведення фіксації результатів слідчого експерименту, тобто для надання безпосередньої технічної допомоги: фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо. Отже, спеціаліст бере участь у слідчому експерименті тоді, коли:

– необхідними є додаткові роз'яснення щодо можливості вчинення особою конкретних дій чи сприйняття нею інформації, а також щодо обставин події, яку перевіряють;

– необхідно підготувати і провести складні досліди, зафіксувати хід і результати слідчої дії з допомогою сучасних техніко-криміналістичних приладів.

Застосування при проведенні слідчого експерименту технічних засобів фіксації значно підвищує його інформаційну цінність, оскільки фіксація покликана описувати та засвідчувати не лише результати слідчого експерименту, а й процесуального порядку його проведення, а отже, гарантувати дотримання прав учасників процесу та, як наслідок, – факту допустимості доказів, отриманих внаслідок його проведення [4, с. 233].

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nau.com.ua>.

2. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.

3. Новиков С.И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособ. / С.И. Новиков, Ш.Ш. Ярамышьян. – К. : КВШ МВД СССР, 1986. – 84 с.

4. Кірпач І.С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. // Митна справа. – 2013. – № 3 (87). – Частина 2, книга 1, травень-червень. – С. 233.

Піскова Л.Ф.
курсантка Дніпропетровського ДУВС
наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**
доц. каф. кримінального процесу

ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх є складною проблемою нашого суспільства. Рівень злочинності серед неповнолітніх (осіб, які не досягли 18-річного віку) зростає. Відповідно до ст. 2 КК України кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності, правовим наслідком вчинення злочину і полягає у застосуванні до особи, яка вчинила злочин, державного примусу у формі покарання, передбаченого чинним законодавством [1].

Кримінальна відповідальність неповнолітніх має свою специфіку, яка обумовлена як соціально-психологічними особливостями неповнолітньої особи, так і кримінологічною характеристикою злочинів, що здійснюються цією категорією правопорушників. Така специфіка, безумовно, впливає на характер покарання, на його каральний зміст.

Кримінальне покарання неповнолітніх має декілька особливостей, які проявляються не тільки в обмеженні застосування до неповнолітніх визначених його різновидів, не тільки у формах його проявлення і у строках відбування, але й в обсязі покарання.

Кримінальне законодавство України не передбачає яких-небудь спеціальних покарань для неповнолітніх. Однак коло не пов'язаних з позбавленням волі покарань, які можуть бути їм призначені, є обмеженим. Так, до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, можуть бути застосовані такі основні види покарань: штраф, громадські або виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк та додаткові покарання у виді штрафу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Виходячи з положень ст. 98 КК України, інші види покарань – обмеження волі, конфіскація майна, довічне позбавлення волі – до неповнолітніх застосовуватися не можуть, у тому числі і в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання відповідно до ст. 69 КК України [2].

Сьогодні в Україні кримінальним законодавством визначається, що неповнолітні правопорушники є найбільш складною категорією, ніж дорослі злочинці.

У законодавстві України кримінальна відповідальність неповнолітніх відокремлена у самостійний інститут Загальної частини, який представлений у КК в розділі XV, яким і визнано специфіку кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх, що є ознакою прогресивного розвитку вітчизняного кримінального права, зміцнення гарантій законних інтересів особи з ви-

значенням деякої специфіки правового становища цієї категорії суб'єктів та мети покарання таких правопорушників [2].

На нашу думку, необхідно внести певні зміни до Кримінального кодексу України, у зв'язку з тим, що неповнолітні потребують додатково науково розробленої кримінально-правової системи заходів, яка була б ефективною та відповідає загальним принципам правосуддя стосовно неповнолітніх.

1. Кримінальний кодекс України. – Суми : ТОВ «ВВП НОТІС», 2016.

2. Бібліофонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=708621>.

Ратнова А.В.

слухач магістратури Львівського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Хитра А.Я.**

зав. каф. кримінального процесу

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ОСІБ, ДО ЯКИХ ЗАСТОСОВАНО ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД «ДОМАШНІЙ АРЕШТ»

Наразі єдиної системи (бази даних) МВС щодо обліку підозрюваних, обвинувачених, які перебувають під домашнім арештом, не існує, що значно обтяжує роботу компетентних підрозділів Національної поліції як безпосередніх виконавців цього запобіжного заходу. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт) [5]. Створення єдиної бази даних щодо обліку осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, дозволить точно перевірити та встановити, чи піддавалась особа запобіжному заходу у вигляді домашнього арешту, які обов'язки покладені на неї відповідно до ухвали слідчого судді, суду, строк дії домашнього арешту та автоматичного скасування його після закінчення максимального шестимісячного строку.

Так, відповідно до пункту 1.4 Інструкції про порядок виконання органами внутрішніх справ України ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту (далі – Інструкція), ухвала слідчого судді, суду з моменту її оголошення підозрюваному, обвинуваченому підлягає негайному виконанню органом внутрішніх

справ за місцем його проживання. Контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, розпочинається з моменту його постановлення на облік [2].

Між оголошенням ухвали підозрюваному та між постановленням на облік може пройти певний проміжок часу, і складається ситуація, коли контроль за підозрюваним, обвинуваченим, який підданий домашньому арешту, в цей проміжок по суті не здійснюється та жоден поліцейський не несе відповідальності за виконання ухвали в цей час, оскільки як такого ще не визначено.

Згідно з п. 3.2 Інструкції працівник органу внутрішніх справ, якому доручено здійснювати безпосередній контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, для постановлення на облік викликає того на визначений час до органу внутрішніх справ або, якщо підозрюваному, обвинуваченому цілодобово заборонено залишати житло – з'являється за місцем його проживання [2].

Виникає питання – скільки часу може пройти після того, як слідчий суддя оголосив ухвалу про застосування домашнього арешту, доки ухвала потрапить до керівника територіального органу, потім керівник призначить відповідального поліцейського, а той викличе підозрюваного, обвинуваченого чи з'явиться до нього за місцем проживання? [1]

Відповідно до п. 4 ст. 181 Кримінального процесуального кодексу України орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження [3]. Підставою постановки на облік такої особи є наявність ухвали слідчого судді або суду про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. На жаль, працівники суду не завжди вчасно направляють такі ухвали, а працівники поштових відділень України в силу різних причин не швидко доставляють їх. Аналогічна ситуація – і з ухвалами слідчого судді, суду про продовження строку тримання під домашнім арештом або про зміну запобіжного заходу, у тому числі про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, чи про зміну способу їх виконання. Тому, якщо ухвалу надсилають з іншого міста, району, а тим більше області, то особу ставлять чи знімають з обліку, проводять перевірку виконання покладених нових зобов'язань із запізненням не те що на дні, а на тижні, що негативно впливає на хід здійснення перевірок. Бувають випадки, коли ухвали не надходять зовсім, тоді проведення контролю за особами, яким обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, є зовсім неможливим.

Зняття з електронного обліку підозрюваного, обвинуваченого після закінчення строку тримання під домашнім арештом, у тому числі продовженого, здійснюється в автоматичному режимі [3].

На жаль, законодавцем чітко не прописана процедура автоматичного скасування такого заходу, що може створити проблеми на практиці [4, с. 181].

Слід зазначити, що питання взаємодії між судом та органами Національної поліції є актуальним та потребує подальшого вдосконалення. Можливим варіантом вирішення даної проблеми було б створення єдиної загальної системи обміну інформації, в якій можливо було б направляти та отримувати документи безпосередньо в той чи інший орган Національної поліції, прокуратури чи суд, що значно б пришвидшило процес обміну запитами, повідомленнями, ухвалами і іншими необхідними для роботи документами, з використанням при цьому електронного цифрового підпису.

1. Іванов А. Роздуми про запобіжні заходи (продовження). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unba.org.ua/news/print/829-rozdumi-pro-zapobizhni-zahodi-prodovzhennya.html>.

2. Інструкція про порядок виконання органами внутрішніх справ України ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту : Наказ МВС України від 31.08.2013 № 845 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1845-13>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Москалюк Ю.Д. Підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в Україні / Ю.Д. Москалюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5. – Том 3. – С. 178-181.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/50-19>.

Станчева Є.О.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЧИННИКІВ ЗЛОЧИННОСТІ

У межах позитивістського напрямку кримінології розвивались і психологічні підходи. Дехто з кримінологів, вивчаючи злочинну поведінку, акцентує увагу на особі злочинця. Особа злочинця завжди була однією з центральних проблем усіх наук кримінального профілю і насамперед кримінології. Необхідно враховувати, що навіть у такій специфічній сфері, як злочин, людина діє як суспільна істота, тому до неї потрібний підхід як до носія різних форм суспільної психології, набутих моральних, правових, етичних та інших поглядів і цінностей, індивідуально-психологічних особливостей. Безперечно, психологія озброїла кримінологію методикою, а також психодіагностичними та психометричними методами. Важливе значення має спеціальне тес-

тування злочинців, яке широко запроваджене за кордоном. Розроблені спеціалістами тести сприяють глибшому вивченню особливостей особи правопорушника, уможливають порівняння останніх із законослухняними громадянами, запроваджують індивідуальні заходи запобігання повторній злочинній поведінці. Психологічні теорії застосовують для обґрунтування реалізації заходів поетапної корекції поведінки засуджених.

Теорія небезпечного стану. Перевірена часом, ця теорія надає для практичного використання теоретично обґрунтовану комплексну методику клінічної роботи з метою запобігання злочинам. Першу працю в цьому напрямі – "Критерії небезпечного стану" – написав у 1880 р. Р. Гарофало. Після Другої світової війни видатним представником цієї теорії був відомий кримінолог Ж. Пінатель. Ця теорія значно поширена в США й має назву клінічної кримінології. Згідно з цією теорією у конкретних випадках злочин виникає на ґрунті певного психічного стану, що схиляє людину до конфлікту із соціальними нормами. Зазвичай, небезпечний стан є тимчасовим і відповідає внутрішній кризі, що змінюється емоційною байдужістю, після якої настає егоцентризм, а потім лабільність (нестійкість), яка може знову перерости у кризу.

Також в 1960-70-х рр. у МВС і прокуратурі СРСР проводилися дослідження якісно-кількісної, статистично вираженої системи суспільної небезпеки особистості. Методом розпізнавання образу за допомогою ЕОМ учені робили прогноз про майбутню поведінку особи. У 70-80% випадків прогноз, що базувався на суспільній небезпеці особи, виявився виправданим. Особу злочинця утворюють три підсистеми, що включають дрібніші підсистеми і компоненти особистісних властивостей суб'єкта злочину: 1) соціально-демографічна (стать, вік, освіта, соціальна належність, матеріальне становище, громадянство, психічне здоров'я); 2) соціально-рольова (функціональна), до якої належить сукупність видів діяльності осіб у системі суспільних відносин як громадянина, члена трудового колективу, сім'янина і т. ін.; 3) морально-психологічна, яка відображає ставлення особистості до соціальних цінностей і виконуваних соціальних функцій. Особа характеризується громадянською психологією (ставлення до суспільства, держави, ідеологічний і політичний світогляд тощо), що виявляється у цивільній діяльності; трудовою психологією (ставлення до праці), що виявляється у професійній діяльності; побутовою психологією (ставлення до родини, дозвілля) і відповідною поведінкою; правовою психологією (ставлення до закону, правопорядку, правоохоронних органів) і адекватними їй вчинками та, нарешті, психологією "Я" (самооцінки, самосвідомості).

Негативні властивості психології злочинця породжують мотивацію, що і стає причиною вчинення діяння, а мотиви зумовлюються потребами й інтересами особи, що актуалізують і конкретизують мотиви поведінки. Небезпечний стан діагностують спеціалісти. При цьому важливу роль відіграє порівняння результатів дослідження особи з даними ситуації, в якій вона перебуває. При оцінюванні ситуації беруть до уваги, зокрема, матеріальні умови,

вплив з боку оточення, наявність психотравмуючих факторів та ін. Діагноз визначає суворо індивідуальні профілактичні заходи. Робота спеціалістів з переборювання небезпечного стану полягає в тому, щоб консультативно допомогти людині, яка переживає стрес, спрямувати її поведінку в певні соціальні межі, допомогти їй у розв'язанні проблем, відчувати безпеку, проявити повагу до людини й надати їй підтримку. Важливе значення надається усуненню зайвих емоцій. На базі стаціонарів подається практична допомога з метою подолання небезпечного кризового стану як особам, які утримуються в місцях позбавлення волі, так і тим, хто перебуває на волі. На кримінологічну експертизу у формі прогнозу індивідуальної поведінки людини зважають при визначенні покарання за вчинений злочин, а також при вирішенні питання про звільнення від покарання.

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли поглиблюється прірва між добром і злом, потреба в глибоких кримінологічних дослідженнях виявляється дуже гостро, оскільки злочин є одним із крайніх проявів зла й потребує глибокого осмислення з позицій як філософії, так і практики юриспруденції.

Можна виділити один з важливих мотивів вчинення злочину. Це ідея помсти, і вона є широко поширеною. Люди звикли бачити у злочинцеві не члена суспільства, що зробив помилковий крок, а ворога. Пояснення, що такі погляди примножують злочинність, повинні стати невіддільною складовою правової пропаганди. Від початку 1960-х рр. у західних країнах та США значного поширення набули прикладні кримінологічні дослідження. Так, виникло кілька напрямів, які вивчають злочинність молоді, злочини, що вчиняються в сім'ї, організовану та "білокомірцеву" злочинність. Відповідні дослідження організовує та фінансує не лише держава, а й бізнесові структури, благодійні та інші організації. Це свідчить не тільки про збільшення масштабу злочинності, що примушує залучати до боротьби з нею нетрадиційні сили, а й про все відчутнішу свідомість суспільства, що бажає вдосконалюватися.

Ведеться розробка та реалізація заходів загального попередження всіма органами держави із залученням фахівців різних областей: економістів, соціологів, політиків, управлінців, психологів тощо. Кримінологи також беруть участь в цьому процесі, надаючи аналітичні огляди статистичних даних, прогножуючи результативність запропонованих заходів з точки зору їх впливу на злочинність і здійснюючи кримінологічну експертизу нормативних актів і соціально-економічних програм.

Спеціальне попередження здійснюється шляхом впливу на соціальні групи, окремих осіб і організації або сфери діяльності, щодо яких є підстави вважати, що вони мають підвищену криміногенність.

Адресатом індивідуального попередження, що може розглядатися як один з видів спеціального попередження, є конкретна людина, особисті характеристики якої об'єктивно говорять про можливість здійснення нею у майбутньому злочинного діяння.

Об'єктом індивідуального попередження може ставати як безпосередньо

людина, її негативні соціальні якості, так і соціальне мікросередовище, оточення (сім'я, побут, трудовий колектив).

Мотиви злочинів різноманітні, тому існує безліч їх класифікацій. На нашу думку, найбільш вдалою є запропонована В.В. Лунєєвим класифікація, згідно з якою виділяються шість груп мотивів: 1) політичні; 2) корисливі; 3) насильницько-егоїстичні; 4) анархічні та індивідуалістичні; 5) легковажно-безвідповідальні; 6) боягузливо-малодушні.

Слід зазначити, що сам по собі мотив як внутрішнє спонукання не є чимось злочинним; таким він стає, лише коли є елементом суб'єктивної сторони забороненого кримінальним законом діяння. Разом з тим він є першою ланкою всього причинного ланцюжка, що лежить в основі механізму злочинної поведінки. У матеріальних потребах розрізняють чотири різновиди: а) потреби життєво необхідні, без задоволення яких людина може загинути; б) потреби нормальної інтенсивності, характерні для певного суспільства чи його частини; в) гіпертрофовані (завищені) потреби, задоволення яких для всіх громадян суспільство поки не забезпечує; г) перекошені потреби, що суперечать інтересам суспільства і розвитку особи (алкоголь, наркотики тощо). Матеріальні потреби викликають корисливу мотивацію вчинків.

Для осіб з антигромадською орієнтацією характерними є вияви правового нігілізму, неприйняття правових вимог і заборон, хоча вони досить добре розуміють їхню необхідність. У них наявною є стійка звичка діяти під впливом миттєвих спонукань, не замислюючись про право та покарання, що їм загрожує.

Потреби, інтереси, бажання, емоції, ціннісні орієнтації – це внутрішні компоненти особи, під дією яких формується мотив злочину. Але є ще і зовнішній фактор – конкретна життєва ситуація, в якій готується і вчинюється злочин.

1. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія: навч. посіб. – К. : НАВСУ, 2006.

2. Михайлов О.Є. Кримінологія : навч. посіб. – К. : НАВСУ, 2012.

3. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/node/2272>.

Халатян В.Ж.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ЗАХИСНИК ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Після набуття Україною незалежності в 1991 році активізувалися внутрішньодержавні демократичні процеси, основою метою яких було дотримання прав і свобод людини та громадянина у всіх сферах життєдіяльності. Саме

для виконання зазначеної мети було прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, в якому значну увагу присвячено такому учаснику кримінального процесу, як захисник.

У частині 3 ст. 29 Конституції України зазначено, що кожному заарештованому чи затриманому надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Переважна більшість людей не мають юридичної освіти та не досвідчені у юридичній галузі, через що звертаються за допомогою до фахівця у даній галузі – захисника.

Відповідно до ст. 45 КПК захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Участь захисника у кримінальному провадженні має певні правила:

1) захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу;

2) неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою;

3) одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого;

4) захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 цього Кодексу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;

5) захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості;

6) документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом;

7) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника (ст. 46 КПК).

Також у КПК є норма (ст. 47), яка регулює обов'язки захисника і має вичерпаний їх перелік. Особливу увагу приділимо ч. 1 цієї статті, в якій зазначено, що захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

На думку Л.В. Півненко та А.Б. Коробки, основне місце у забезпеченні справедливого правосуддя, захисті прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві та гарантіях ефективного здійснення функції захисту в кримінальному суді належить адвокатурі та єдиному сьогодні професійному суб'єкту виконання даної функції – адвокату-захиснику [3, с. 97].

Важливим аспектом є право особи обрати собі іншого захисника або взагалі відмовитися від нього. Згідно зі ст. 54 КПК:

1) підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від захисника або замінити його;

2) відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії;

3) відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому ст. 49 КПК, для здійснення захисту за призначенням.

Отже, наявність інституту захисника є позитивним свідченням того, що держава забезпечує дотримання прав і свобод людини під час кримінального провадження. Захисник є важливим учасником кримінального процесу, і від ефективності і продуктивності його правничої діяльності прямо залежить доля особи, інтереси якої він представляє.

1. Конституція України: Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.

3. Півненко Л.В. Участь захисника у кримінальному судочинстві за новим КПК України / Л.В. Півненко, А.Б. Коробка // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного ун-ту імені Г.С. Сковороди. "Право". – 2013. – Вип. 20. – С. 92-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_pravo_2013_20_17.

Холоша Я.Б.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ЗАХИСНИК НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досудове провадження у кримінальних справах про злочини і суспільно небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми, здійснюється в Україні у межах повноважень єдиної системи процесуальної діяльності органів досудового слідства і прокуратури. Воно спрямоване на досягнення єдиних цілей кримінального процесу і ґрунтується в своїй основі на його загальних принципах, однак має і певні особливості.

У зв'язку з тим, що неповнолітньому обвинуваченому, який учинив злочин, унаслідок його вікових і психологічних особливостей, недостатності життєвого досвіду важко самостійно розібратися в механізмі кримінального процесу, законодавець як одну з кримінально-процесуальних гарантій передбачив обов'язкову участь захисника, який, на відміну від законного представника, керується тільки інтересами підзахисного і за допомогою передбачених КПК засобів захисту зобов'язаний спростувати обвинувачення, виявити обставини, що пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність неповнолітнього обвинуваченого, та надати йому необхідну допомогу.

Законом передбачається обов'язковість участі захисника в справах про злочини неповнолітніх. Відмова неповнолітнього обвинувачуваного від захисника не обов'язкова для слідчого, прокурора і суду і не може бути прийнятою.

Захисник допускається до участі у справі з моменту затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, або застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту до повідомлення про підозру, але не пізніше 24 годин з моменту затримання.

Адвокат, який згідно із законом має право надання правової допомоги, повинен, поряд із захистом неповнолітнього обвинуваченого, допомагати законним представникам останнього у підготовці до участі в процесі, однак за умови, що їхні інтереси не суперечать інтересам неповнолітнього обвинуваченого. Тобто він може роз'яснити права й обов'язки, сприяти в підготовці до судового розгляду справи і т.д.

Таким чином, враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, закон, по-перше, забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону; по-друге, передбачає особливості притягнення їх до відповідальності, призначення покарання і його відбування. Ця позиція базується на міжнародно-правових актах, зокрема Декларації прав дитини, у преамбулі якої сказано, що неповнолітні у зв'язку з їх фізичною і розумовою незріліс-

тю, потребують спеціальної охорони та захисту, включаючи сюди належний правовий захист, що й передбачено Кримінальним Кодексом України.

Розглядаючи характерні особливості провадження у справах неповнолітніх, можна дійти висновку, що поряд із загальними положеннями, що належать до питань провадження в справах щодо осіб, які вчинили злочин, кримінальний закон передбачає певні особливості проведення досудового розслідування та судового розгляду справ про злочини, які вчиняються неповнолітніми.

Циб І.С.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ЗНАЧЕННЯ СЛІДЧОГО В ОРГАНАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Органами досудового розслідування є такі органи, що уповноважені в межах своєї компетенції, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством, здійснювати дізнання і досудове слідство у кримінальному провадженні. До органів досудового розслідування законодавець відносить слідчі підрозділи: 1) органів Національної поліції України; 2) органів безпеки; 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 4) органів державного бюро розслідувань [1].

На відміну від КПК України 1960 р. чинний Кримінальний процесуальний кодекс України органами досудового розслідування називає не службових осіб – слідчих відповідних правоохоронних органів, а державні установи – слідчі підрозділи органів Національної поліції України; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів державного бюро розслідувань. Враховуючи, що органом досудового розслідування КПК визначає слідчі підрозділи, слідчий повинен в процесуальних актах, які передбачають посилення на його посаду, вказувати, слідчим якого слідчого підрозділу він є (наприклад, слідчий слідчого відділу Шевченківського районного відділу НПУ) [1]. Досудове розслідування передбачено розділом 3 КПК України, при цьому в даному розділі міститься окрема глава 25, що стосується провадження проступків, оскільки у провадженні по кримінальним проступкам орган досудового розслідування проводить дізнання за правилами вищенаведеної глави 25 КПК. Про підслідність кримінальних правопорушень кожному із зазначених органів досудового розслідування зазначено в ст. 216 КПК. Відповідно до ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідом-

лення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий повинен виявити подію злочину і встановити осіб, винних у його вчиненні, установити фактичні обставини події кримінального правопорушення й дані, що характеризують суб'єкта його вчинення. Слідчий повинен зібрати, перевірити та оцінити докази, притягнути осіб як підозрюваних, вжити заходів щодо забезпечення кримінального провадження, а також забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Для цього слідчий проводить відповідні слідчі дії та ініціює проведення негласних слідчих дій [2].

До завдань органів досудового розслідування можна віднести: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2].

Об'єктами, що беруться під захист від кримінальних правопорушень за допомогою норм КПК, є: особа; суспільство; держава. Об'єктами охорони є права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження. Під такою охороною слід розуміти забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та прийняття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження. Особи, які порушують їх права, свободи та законні інтереси, притягуються до юридичної відповідальності. Перелік учасників кримінального провадження визначено у п. 25 ст. 3 КПК [3]. Вимога швидкого розслідування і судового розгляду означає, що строки встановлення події кримінального правопорушення і винних осіб повинні максимально наближатися до моменту вчинення злочину. Повнота розслідування і судового розгляду означає, що встановлено всі обставини, які відповідно до ст. 91 КПК підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а саме: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета його вчинення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушен-

ням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Коли встановлено перераховані обставини, злочин визнається повністю розкритим. Констатація цього факту є можливою тільки після набрання обвинувальним вироком законної сили, а у випадках закриття кримінального провадження за nereабілітуючих обставин – після набрання чинності відповідною ухвалою суду [3].

Завдання, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, означає необхідність установити всіх осіб, які вчинили злочин. Міра вини є її кількісною характеристикою, яка відображає тяжкість провини особи перед особою, суспільством, державою, є сукупністю форми та змісту вини з урахуванням усіх особливостей психічного ставлення підозрюваного, обвинуваченого до обставин кримінального правопорушення.

Застосування належної правової процедури означає суворе додержання встановленого кримінальним процесуальним законом порядку досудового розслідування та судового провадження. Саме це є гарантією встановлення об'єктивної істини при здійсненні кримінального провадження, застосування до винного справедливого покарання і не притягнення до кримінальної відповідальності невинуватого. У випадку, коли невинуватий був обвинувачений або засуджений, підданий необґрунтованому процесуальному примусу, йому за рахунок державного бюджету має бути компенсована незаконно заподіяна майнова та моральна шкода [3].

Підсумовуючи, можна говорити про те, що органами досудового розслідування є такі органи, що уповноважені в межах своєї компетенції, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством, здійснювати дізнання і досудове слідство у кримінальному провадженні. Всі ці дії виникають на підставі скоєння злочину, а, як вже було зазначено вище, об'єкт є невід'ємною складовою складу злочину. За відсутності об'єкта (однієї складової) виключається кримінальна відповідальність. Відповідно до ст. 215 КПК досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання в порядку, передбаченому КПК. Досудове розслідування злочинів здійснюється згідно із загальними правилами такого розслідування, зокрема положеннями глав 20-24 КПК. Основними суб'єктами здійснення кримінального провадження виступають слідчий та прокурор, які наділені за КПК відповідними повноваженнями, закріпленими у ст. 40 та 36 відповідно [4]. Тож, слідчий – це не тільки службова особа органу НПУ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикоруп-

ційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої Кримінальним процесуальним кодексом України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, а й невід'ємна частина загального механізму досудового розслідування.

1. Азаров Ю.І. Кримінально-процесуальне право України : навч. посіб. / Азаров Ю.І., Заїка С.О., Фатхутдінов В.Г. – К. : Кутеп, 2008. – 430 с.

2. Басиста І.В. Прийняття і використання рішень слідчого на стадії досудового розслідування : монографія / Басиста І.В. – Івано-Франківськ, 2011. – 532 с.

3. Законодавство України про правоохоронні органи і діяльність суду : зб. офіційних текстів законів станом на 11.09.2012. – Київ : ЦУЛ, 2013. – 600 с.

4. Кримінальний процес України : підручник / Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний, О.І. Галаган та ін. – К. : ЦУЛ, 2013. – 544 с.

Чередніченко О.С.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Бацько І.М.**

доц. каф. кримінального процесу

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ»

Існує нагальна потреба з'ясувати такі поняття, як «недоторканість житла» та «інше володіння особи». Законодавець визначив підстави для правомірного обмеження недоторканості житла та процесуальний порядок отримання судового дозволу на проведення слідчих дій у житлі чи іншому володінні. Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якої метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених частиною третьої цієї статті [1].

Міжнародно-правові акти у сфері прав людини проголошують серед основоположних прав людини право на житло та його недоторканість. Так, у ст. 12 Загальної декларації прав людини зазначається: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції» [2, с. 4].

Конституція України гарантує недоторканість житла (ст. 30). Згідно з правилами цієї статті, забороняється проникнення в житло чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Насамперед, зазначається, що можливий інший, встановлений законом порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку у невідкладних випадках, пов'язаних

із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [3, с. 9].

На думку Л.Д. Воєводіна, недоторканність житла є правом громадянина на державну охорону житлового і підсобного приміщення, що орендується ним або належить йому на правах особистої власності, від незаконного вторгнення як посадових осіб, так і окремих громадян [4, с. 293].

У свою чергу, В.В. Назаров вважає, що недоторканність житла – це свобода людини від проникнення до її житла чи іншого володіння, проведення в них оглядів, обшуків, виїмок чи інших процесуальних дій, за винятком випадків, передбачених законом [5, с. 108].

Подібною є точка зору Е.О. Вологіної, яка вважає, що недоторканність житла – це право на державну охорону житла громадян, які володіють ним внаслідок договору житлового найму або на праві особистої власності, а також тимчасового житла (кімната, місце у гуртожитку, готелі, будинку відпочинку, санаторії, пансіонаті, туристський намет, дача) від незаконних обшуків, виїмок, арешту, переселень, виселень та інших вторгнень без згоди особи, яка у ньому проживає, з боку як посадових осіб, так і окремих громадян [6, с. 16].

Позиції указаних авторів поєднує те, що кожен з них розглядає недоторканність житла як суб'єктивне право або свободу людини і громадянина.

Водночас, у свою чергу, В. Назаров підтримує такий погляд за умови, що «інше володіння особи» є об'єктом слідчих дій [19, с. 105-110]. Але, на його думку, Європейська конвенція з прав людини (ч. 1 ст. 8), проголошуючи право кожного на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції, не говорить про інше володіння особи. Тому В. Назаров вважає, що український законодавець встановлює більш широкі права особи, ніж це передбачено Конвенцією. На його думку, це створює для вітчизняних правоохоронних органів ускладнення в їх діяльності, тому для однозначного тлумачення понять «житло» та «інше володіння особи» слід уніфікувати наше законодавство з нормами міжнародного права і ввести єдине поняття «житло» [7, с. 105-110].

У судовій практиці часто виникають проблеми, пов'язані з визначенням поняття «інше володіння особи» на законодавчому рівні. Вважаємо, що в законодавстві не вистачає чітко визначеного переліку об'єктів нерухомості, який дозволить більш об'єктивно кваліфікувати протиправні дії, пов'язані з порушенням недоторканності житла або іншого володіння особи.

При формулюванні термінів «житло» та «інше володіння» слід урахувати встановлені потерпілими особами режими та обмеження, що стосуються вказаних предметів. Разом із цим указані пропозиції та судження мають дискусійний характер та можуть бути підґрунтям для подальшого наукового пошуку.

На основі результатів аналізу норм міжнародно-правових актів і практики Європейського суду з прав людини В.Т. Маляренко сформулював чіткі

міжнародно-правові критерії законності обмеження права на недоторканність житла, з якими ми цілком погоджуємося: 1) вони мають правову основу; 2) їхні цілі є пропорційними (відповідними) шкоді, яка ними заподіюється; 3) діють тимчасово; 4) під час їх застосування не допускається будь-яка дискримінація; 5) є підконтрольними суду; 6) не застосовуються до кола абсолютно недоторканих прав і свобод; 7) про їх введення інформується світове співтовариство; 8) паралельно з ними існує механізм поновлення незаконно порушених прав та свобод; 9) у законі передбачено можливість їх оскарження [8, с. 85].

Отже, на основі результатів аналізу нормативно-правових актів і наявних наукових публікацій потрібно визнати, що поняття «житло» та «інше володіння особи» потребують більш чіткої законодавчої конкретизації як об'єкти, недоторканість яких перебуває під кримінально-правовою охороною держави. Тому вони потребують більш повного і глибокого теоретичного дослідження, а також удосконалення відповідної судової і правоохоронної практики.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар: у 2-х т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, П.В. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1.

2. Загальна декларація прав людини. – К. : Укр. правнича фундація. Право, 1995 – 12 с.

3. Конституція України (із змінами і доповнен.). – К. : Атіка, 2006.

4. Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан / Л.Д. Воеводин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 300 с.

5. Назаров В. Право особи на недоторканність житла та його обмеження у кримінальному провадженні / В. Назаров // Юридична Україна. – 2009. – № 5.

6. Вологина Э.А. Конституционные вопросы неприкосновенности жилища / Э.А. Вологина. – Волгоград : ВСШ МВС СССР, 1976. – 158 с.

7. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. (Извлечение) // Международное право в документах : учеб. пособие / сост. : Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – 824 с.

8. Маляренко В.Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В.Т. Маляренко // Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку : навч. посібн. – К. : Ін Юре, 2004.

СЕКЦІЯ № 7

«Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності. Застосування інформаційних технологій в правоохоронній та юридичній діяльності»

Верголяс О.О.

аспірант Національної академії
Служби безпеки України

наук. кер. – д.м.н., проф. **Морозов О.М.**
завідувач СК-11 ННІ ППКК СБ України

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЛІДЕРІВ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ У СПЕЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЯХ

У процесі підготовки спеціальної інформаційної операції (далі – СІО) виникає питання джерел поширення та донесення інформації цільовій аудиторії. Серед інструментів поширення інформації виділяють такі: друковані матеріали (друковані ЗМІ, листівки, плакати тощо), аудіоматеріали (радіо-, аудіозаписи), відеоматеріали (телебачення, відеосюжети), а також чутки. В той же час необхідно визначити безпосередньо коло осіб, які будуть поширювати або коментувати підготовлену інформацію з метою найбільш широкого охоплення цільової аудиторії та надання «ваги» інформаційним матеріалам. Саме підбір, визначення ролі та місця лідерів суспільної думки (далі – ЛСД) у здійсненні СІО є визначальним на етапі підготовки інформаційної операції, оскільки у випадку неправильного вибору ЛСД ефективність СІО може бути нівельована негативною або нейтральною реакцією цільової аудиторії.

Лідер суспільної думки – людина, що виступає посередником між засобами комунікації і власною групою, здійснює вибір та інтерпретацію інформації, що передається [1].

Спеціальна інформаційна операція – це сплановані дії, спрямовані на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію шляхом впливу на її свідомість і поведінку за допомогою використання певним чином організованої інформації та інформаційних технологій для досягнення певної мети [2].

Залучення та використання ЛСД у СІО дозволяє збільшити рівень довіри до матеріалів, що підготовлені організаторами операції, а також оптимізувати зусилля як з поширення вказаної інформації до цільової аудиторії, так і поширення інформації всередині цільової аудиторії СІО. На сьогоднішньому етапі розвитку ЗМІ, коли радіо, телебачення та друковані ЗМІ вдаються до

покликання на рейтингових користувачів соціальних мереж, залучення ЛСД у здійсненні СІО дозволяє максимально широко охопити цільову аудиторію із мінімальними витратами.

Для розуміння ролі, місця та підбору особи чи кола осіб як ЛСД необхідно розуміти, що зазначені особи мають підпадати під певні характеристики, зокрема:

а) об'єктивні – їх думки (пости у соціальних мережах, виступи на радіо та телебаченні, статті у друкованих ЗМІ та інші) мають високу цитованість та широко поширюються;

б) суб'єктивні – ЛСМ мають авторитет та довіру серед читачів (слухачів), що відображається у безапеляційній реакції на поширювану інформацію та надання авторитету їхнім словам, діям чи бездіяльності.

До лідерів суспільної думки можна включити відомих спортсменів, діячів культури та мистецтв, релігійних діячів, журналістів, блогерів (користувачів соціальних мереж), політологів, експертів. Також до категорії ЛСМ можна включити таких осіб, як державні службовці та чиновники (місцевого і всеукраїнського рівня), публічні військовослужбовці (прес-офіцери, командири батальйонів (особливо добровольчих), начальники підрозділів і департаментів міністерств та відомств), оскільки за їх виступами слідкують ЗМІ та активні громадяни.

Залежно від цілей, завдань та масштабу СІО необхідно підібрати ЛСД, який буде відповідати таким вимогам: бути авторитетом у галузі (для економічної теми потрібен або «універсальний» ЛСД, або економічний експерт), відповідати масштабу СІО (якщо СІО здійснюється в межах міста – ЛСД має бути як мінімум відомий мешканцям міста, якщо СІО здійснюється на всеукраїнському рівні – ЛСМ має бути відомий на рівні всієї країни) та має бути авторитетом для цільової аудиторії СІО (особа чи коло осіб, обрані у якості ЛСД для СІО, мають мати авторитет не тільки у галузі знань чи сфері суспільної діяльності, але й серед представників цільової аудиторії)

Відповідно, при розробці та проведенні СІО з метою максимальної ефективності інформаційно-психологічного впливу та оптимізації використання наявних людських та матеріальних ресурсів організаторами операції мають бути враховані всі вищезазначені аспекти використання лідерів суспільної думки.

1. Словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/1875/%D0%9B%A0>.

2. Галамба М. Сутність, види та методи спеціальних інформаційних операцій / Микола Галамба // Юридичний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/magazine.php?id=79>.

Дубяго А.Є.
студент Дніпропетровського ДУВС

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасному світі інформація є найціннішим глобальним ресурсом. Економічний потенціал суспільства переважно визначається обсягом інформаційних ресурсів та рівнем розвитку інформаційної інфраструктури. Інформація постійно ускладнюється, змінюється якісно, зростає кількість її джерел і споживачів. Водночас збільшується уразливість сучасного інформаційного суспільства від недостовірної (а іноді й шкідливої) інформації, її несвоечасного надходження, промислового шпигунства, комп'ютерної злочинності й т. ін.

Тому Конституцією України забезпечення інформаційної безпеки віднесено до найважливіших функцій держави [1]. За даними наукових досліджень, система забезпечення інформаційної безпеки України не виконує окремих важливих функцій. Зокрема, неефективним є управління її діяльністю, організаційні зміни, що здійснюються в межах адміністративної реформи, мають несистемний характер, проводяться без попереднього функціонального дослідження органів державної влади. Негативні тенденції розвитку національного інформаційного простору, кризовий стан економіки країни та інші чинники обумовлюють ескалацію загроз, що може призвести (а часом і призводить) до значних втрат політичного, економічного, воєнного та іншого характеру, завдання шкоди юридичним особам та громадянам.

Сьогодні гостро постає питання забезпечення інформаційної безпеки. Тому основними напрямками державної інформаційної політики є: забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору тощо [2]. Сучасне впровадження новітніх інформаційних технологій посилює важливість однієї з основних складових системи національної безпеки – інформаційної безпеки, для забезпечення якої необхідний системний комплексний підхід. Проблеми інформаційної безпеки в умовах глобальної інформатизації і розвитку Інтернету набувають стратегічного значення.

У сучасних умовах рівень розвитку та безпека інформаційного простору країни є системоутворюючими факторами у забезпеченні безпеки, що активно впливають на стан політичної, економічної, воєнної, інформаційної та інших складових національної безпеки держави. Тенденція забезпечення національної безпеки та її складових враховується провідними державами світу та оборонними блоками при модернізації власних стратегій, але назва документів, що розкривають зміст концепції національної безпеки, у державах є різною. Зокрема, в США – це “Стратегія національної безпеки”, Канаді – “Політика національної безпеки”, Італії – “Стратегічна концепція національ-

ної оборони”, Великобританії, Китаї та низці інших країн подібними документами є так звані “Білі книги”. В Україні – “Біла книга”, нова редакція від 8 червня 2012 року № 389/2012 «Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється”» [3], і № 390/2012 “Військова доктрина України” [4].

Інформаційна безпека в ХХІ столітті виходить на перше місце в системі національної безпеки держави, тому лише та держава може розраховувати на лідерство в економічній, військово-політичній та інших сферах, мати стратегічну і тактичну перевагу, гнучкіше регулювати економічні витрати на розвиток озброєнь і військової техніки, підтримувати перевагу з ряду передових технологій, яка має перевагу в засобах інформації та інформаційної боротьби.

Основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки є:

а) у сфері міжнародної співпраці – інтеграція в міжнародну систему забезпечення інформаційної безпеки і співпраця із запобігання протиправним діям в інформаційній сфері;

б) у сфері оборони – вдосконалення системи моніторингу загроз та їх джерел, своєчасне інформування відповідних суб’єктів влади про стан інформаційного ресурсу та інформаційних систем оборонної сфери; засобів, методів і способів здійснення, спеціальних заходів і заходів інформаційного впливу; системи підбору і спеціальної підготовки користувачів.

В Україні проводиться послідовна робота з розбудови інформаційного суспільства. Так, 29 серпня 2012 року Кабінет Міністрів схвалив проект Указу Президента України “Про Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні”. У Стратегії відображені принципи, базові для інформаційного суспільства – це партнерство влади, суспільства і бізнесу, а також відкритість, відповідальність та ефективність самої влади. Реалізувавши Стратегію, Україна стане рівноправним учасником глобального інформаційного суспільства. В умовах формування глобального інформаційного суспільства в сучасних конфліктах з’явилася нова фаза – інформаційно-психологічна війна, яка займає проміжну сходинку між політичною кризою і фазою збройного зіткнення, будучи при цьому “поворотною точкою” від мирної фази до військової. У цій фазі технології інформаційно-психологічного впливу на політичні (в тому числі міжнародні) конфлікти стають одним з вирішальних чинників і високо-ефективних інструментів в діяльності з їх політичного вирішення [5].

На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері, стабільності в суспільстві є: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії, комп’ютерна злочинність та комп’ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну та іншу передбачену законом таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема шляхом

поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

Таким чином, інформаційна безпека відіграє провідну роль у забезпеченні життєво важливих інтересів будь-якої країни. Метою її забезпечення є створення розгалуженого та захищеного інформаційного простору, захист національних інтересів держави в умовах формування світових інформаційних мереж, захист економічного потенціалу країни від незаконного використання інформаційних ресурсів, реалізація прав громадян, установ та держави на отримання, поширення та використання інформації.

1. Про створення у структурі ДСБЕЗ підрозділів по боротьбі з правопорушенням у сфері інтелектуальної власності та високих технологій : Наказ МВС України від 31.05.2001 № 429.

2. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650 (зміни до Закону див. у Законі № 5029-VI (5029-17) від 03.07.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>).

3. Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” : Указ Президента України № 389/2012 від 8 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.

4. Воєнна доктрина України : Указ Президента України № 390/2012 від 8 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>.

5. Манойло А.В. Проблемы и перспективы исследования информационно-психологических технологий разрешения международных конфликтов // Право и политика. – 2008. – № 3. – С. 592-598 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yurpsy.fatal.ru/files/stat/manoylo/07.htm>.

Куканов В.Я.

слухач магістратури Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.т.н., доц. **Мирошніченко В.О**

доц. каф. інформатики та інформаційних технологій

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА

Інформація є найціннішим глобальним ресурсом, адже економічний потенціал суспільства визначають переважно за обсягом його інформаційних ресурсів та рівнем розвитку інформаційної інфраструктури. Відтак, сучасне інформаційне суспільство перебуває під постійною загрозою отримання недостовірної, а подеколи – шкідливої інформації, її несвоєчасного надходження, промислового шпигунства, комп’ютерної злочинності тощо [4]. Необхідно побудувати відкрите для всіх інформаційне суспільство, сприяти використанню інформації і знань для досягнення погоджених на міжнародному рівні цілей розвитку, зокрема тих, що містяться в Декларації тисячоліття ООН.

Інформаційна сфера – безперечний лідер за кількістю законів, які її регулюють. Одним із головних нормативних актів у цій сфері є Закон «Про інформацію». Він закріплює право громадян України на інформацію, визначає правові основи інформаційної діяльності. Ґрунтуючись на Декларації про державний суверенітет України (ч. 55, ст. 12) та акті проголошення незалежності, закон стверджує інформаційний суверенітет України і визначає правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації [1, с. 1].

Закони України «Про телебачення і радіомовлення» та «Про інформацію» регулюють відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначають правові, економічні, соціальні, організаційні умови їхнього функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите й вільне обговорення суспільних питань [2]. Важливим для інформаційного простору є Закон «Про телекомунікації», який визначає повноваження держави щодо управління та регулювання діяльності в цій сфері, а також права, обов'язки і відповідальність фізичних і юридичних осіб, які надають або споживають телекомунікаційні послуги [3].

Свідченням небезпечного характеру цих технологій стало фактичне захоплення Росією інформаційного простору Криму, Сходу та Півдня України, що створило передумови для російської окупації АРК та організації збройного конфлікту в Донецькій і Луганській областях. Нині цілеспрямована діяльність Росії дає змогу провокувати напруженість і в інших регіонах, підтримувати антиукраїнські настрої серед власного населення, дискредитувати Україну та виправдовувати свою політику в державах – членах ЄС. Елементом реагування на цю проблему є створення загальнодержавної системи інформаційної (зокрема кібернетичної) безпеки України наступальної спрямованості з питань як захисту суверенітету, так і просування українських національних інтересів.

Це передбачає: розробку й удосконалення нормативно-правової бази у сфері інформаційної безпеки, яка нині є фрагментарною та неповною мірою відповідає нагальним потребам; створення (визначення) керівного та координаційного органу системи інформаційної безпеки України в структурі державних органів виконавчої влади; визначення (уточнення) переліку суб'єктів, які відповідають за стан інформаційної безпеки; проведення досліджень та визначення потреб у технічному, фінансовому й кадровому забезпеченні функціонування системи; активізацію заходів у Міністерстві оборони та Генеральному штабі Збройних Сил України зі створення власної системи інформаційної безпеки як складової національної системи інформбезпеки.

До речі, в США, котрі пишаються експортом демократії ледь не на всю планету, саме Інтернет контролюється досить жорстко. Будь-хто, шукаючи в мережі інформацію негуманного характеру, ризикує потрапити під приціл спецслужб. Так виявляють педофілів, терористів, неофашистів й інших осіб із нестійкою психікою, що становлять потенційну небезпеку для суспільства.

Але, як наочно демонструє хоча б другий сезон американського політичного серіалу «Картковий будинок», «інтернет-хитруни» навчилися оминати заборони, створюючи конспіративні сервіси для пошуку заборонених сайтів. І фактично будь-хто може обійти обмеження в отриманні інформації.

Тим часом національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні ґрунтується на засадах: пріоритетності науково-технічного та інноваційного розвитку держави; формування необхідних для цього законодавчих і сприятливих економічних умов; всебічного розвитку загальнодоступної інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів та забезпечення повсюдного доступу до телекомунікаційних послуг та ІКТ; сприяння збільшенню різноманітності та кількості електронних послуг, забезпеченню створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів; поліпшення кадрового потенціалу; посилення мотивації щодо використання ІКТ; широкого впровадження ІКТ в науку, освіту, культуру, охорону здоров'я, охорону навколишнього середовища; забезпечення інформаційної безпеки.

Отже, можна дійти висновку, що інформаційні технології дуже глибоко ввійшли в сучасне життя, вони скрізь – починаючи з банального комп'ютера вдома та закінчуючи банками, системами зв'язку, адміністраціями тощо. На нашу думку, задля досягнення інформаційної безпеки потрібними є кваліфіковані кадри, які зможуть за цим стежити та вживати заходів, також потрібен більш жорсткий контроль та розвиток системи безпеки, нових технологій, оскільки все розвивається і для того, щоб протидіяти новим атакам та загрозам, потрібним є і нове обладнання.

1. Про інформацію : Закон України від 1 грудня 2002 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2002. – 24 с.
2. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 12 вересня 2008 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2008. – 54 с.
3. Про телекомунікації : Закон України від 19 січня 2007 року / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – 64 с.
4. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2003.
5. Інформаційна безпека суспільства // Віче. – 2015. – № 8. – С. 29-31 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_8_7.

Мартиненко Ю.А.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.психол.н., доц. **Шинкаренко І.О.**

доц. каф. філософії та політології

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОРД

Кожна галузь праці має притаманні лише їй риси, які певною мірою впливають на характер діяльності взаємин людей в процесі конкретних трудових операцій. Це певною мірою стосується правоохоронної діяльності.

Професійне спілкування – це усталений стан взаємовідносин та взаємодії, що супроводжує оперативний контакт. Він потребує розуміння і практичного застосування соціально-психологічних механізмів.

Оскільки оперативно-розшукова діяльність являє собою сукупність актів співробітництва та протидії, актуальною є проблема вдосконалення майстерності спілкування.

Формування першого враження, встановлення психологічного контакту та його розвиток до довірливих відносин, легендоване (рольове) спілкування – основні етапи складної діяльності, мета якої полягає в отриманні оперативно-значущої інформації, необхідної для розкриття злочину. Від якості засвоєння та глибини осмислення оперативними працівниками відповідних знань, ступеня оволодіння ними, вміння та навичок психологічної діагностики і психологічного впливу, врешті-решт, залежить успіх боротьби зі злочинністю.

Невід'ємною характеристикою діяльності оперативного працівника є рольова поведінка – «маска», що «надягається» для спілкування з різними категоріями громадян для розкриття і розслідування злочинів. Це передбачає маскування своїх дійсних цілей і намірів щодо конкретної події (особи, групи осіб); засекречення своєї приналежності до оперативної служби або ОВС в цілому.

Важливим напрямком в оперативно-розшуковій психології є вивчення психологічних закономірностей спілкування, яке притаманне всій оперативній роботі. Під час її виконання збирається значна частина оперативно значимої інформації, здійснюється підбір осіб та їх залучення до таємного співробітництва, спонукання людини до явки з повинною, відокремлення злочинних груп і т. ін.

Для успішного ділового спілкування оперативних працівників з різними категоріями громадян можна рекомендувати такі узагальнені правила поведінки.

Працівник завжди повинен піклуватися про свій імідж, робити все, аби громадяни відчували його юридичну компетентність, психологічний такт, доброзичливість, чуйність, а коли необхідно – суворість та мужність.

При зверненні громадян до працівника органів внутрішніх справ останній повинен зосередити увагу на суті прохання та оцінити у разі необхідності

психічний стан громадянина. Не слід зайвий раз переривати та заперечувати. Якщо працівник органів внутрішніх справ не в змозі виконати те, про що його просить громадянин, то він повинен висловити бажання надати допомогу якщо й не конкретними діями, то хоча б порадою.

Якщо оперативний працівник сам звертається до когось із громадян, то не слід підзивати до себе словами або жестами. Краще працівнику самому наблизитися до особи, назвати своє прізвище, посаду, а якщо треба – пред'явити службове посвідчення.

При висловлюванні якоїсь пропозиції слід супроводжувати її словами: «прошу Вас», «будьте ласкаві», «якщо можна».

Бажана поведінка працівника у ситуації конфлікту під час порушення громадського порядку полягає у такому:

– якщо громадянин проводить себе брутально стосовно правоохоронця, то не слід підвищувати голос у відповідь на лайку. Для нейтралізації власного роздратування перш за все слід подолати бажання розмахувати руками та голосно розмовляти;

– оперативний працівник повинен триматися прямо, не опускаючи голови донизу; під час спілкування намагатися дивитися опоненту просто в очі.

Говорити необхідно спокійно, тактовно і водночас владним, впевненим тоном, що не припускає заперечень, уникати багатослівності, викладати свої думки стисло і ясно.

Оперативному працівнику, який здійснює прийом громадян, рекомендується:

– після привітання громадянина запросити його сісти, після чого дати зрозуміти, що його буде уважно вислухано. Оптимальним є розташування, коли громадянин сидить боком до оперативного працівника: це символізує невимушеність та ситуацію співробітництва;

– якщо спілкування є тривалим і потребує розв'язання складного питання, слід пам'ятати, що для досягнення повної взаємодії необхідно поступово пройти такі стадії спілкування: накопичення згоди; пошук спільних інтересів; прийняття єдиних принципів спілкування; виявлення якостей, небажаних для спілкування; індивідуальний вплив та адаптація до партнера; вироблення спільних правил та взаємодія.

З метою встановлення атмосфери довіри слід поінформувати громадянина про всі етапи дій, спрямованих на його справу; скласти загальну картину спільних дій.

При розмові завжди слід враховувати освітній та інтелектуальний рівень, вік, професію громадянина, пояснювати йому суть проблеми на тому рівні, який є найбільш доступним для конкретної особи, не зловживати важкозрозумілими професійними термінами.

Не слід забувати про інтонацію під час спілкування, адже у мовній практиці людини може бути використано більше 20 відтінків голосу, зокрема: наказ, інструкція, вказівка, звертання, команда, заборона, дозвіл, докір, впоряд-

дження, заклик, пропозиція, попередження, повеління, запрошення, застереження, вимога, умовляння, рекомендація, порада, загроза, прохання, натяк.

Специфічним є процес встановлення психологічного контакту суб'єктів оперативно-розшукової діяльності з іншими її учасниками (об'єктами), вмілого використання прийомів і правил мовного і немовного характеру, наприклад спілкування оперативного працівника з особами злочинного середовища.

Проведення розвідувальних опитувань, залучення окремих представників злочинного середовища до таємного співробітництва супроводжується сильним психологічним протистоянням.

Працівнику оперативного підрозділу необхідно розуміти психологію злочинця, у протиправних діях якого існує мотивація, мета, усвідомленість (збіг обставин чи хвороба). Злочин може бути скоєний у стані афекту, гострої матеріальної потреби, моральної залежності, випадково або після ретельної підготовки.

Під час спілкування з потерпілим працівник оперативного підрозділу повинен виражати впевненість у справедливості розслідування, виступати гарантом дотримання прав потерпілого, поводити себе чуйно, делікатно, щоб завоювати його довіру.

Для виконання завдань, що виникають у процесі оперативно-розшукової діяльності, оперативним підрозділам надаються певні права, а саме: опитувати громадян за їх згодою, мати гласних і негласних штатних співробітників, встановлювати тимчасове або постійне конфіденційне співробітництво з громадянами на засадах добровільності, здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничав з ним. В цих умовах ефективність діяльності оперативного працівника багато в чому залежить від уміння професійно спілкуватися з різними категоріями громадян, встановлювати та підтримувати з ними довірливі відносини.

1. Психологічна підготовка особового складу органів внутрішніх справ до виконання завдань в умовах ускладненої оперативної обстановки : метод. рекомендації // МВС України, НАВСУ, Ін-т управління, Центр підготовки та проведення оперативно-штабних навчань; П.І. Коваль, Н.В. Скалига. – Київ., 2001. – 28 с.

2. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы / М.В. Костицкий. – К. : Высш. шк., 1990. – 259 с.

3. Бедь В.В. Юридична психологія : навч. посібник для ВНЗ I-IV рівнів акредитації (рекомендовано МОН України). – К. : Новий Світ, 2009. – 334 с.

4. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

Ніконова Л.О.

слухач магістратури Дніпропетровського ДУВС

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Сьогодні, у зв'язку зі швидким розвитком комп'ютерних технологій, постає проблема забезпечення інформаційної безпеки держави і суспільства. У зв'язку з важливістю інформаційну безпеку віднесено до однієї з функцій держави. Так, у ст. 17 Конституції України зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [1].

Під поняттям інформаційної безпеки науковці пропонують розуміти стан захищеності потреб в інформації особистості, суспільства і держави, за якого забезпечується їхнє існування і прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз [2, с. 98].

Одним з видів інформаційної загрози є кіберзлочинність, яка на даний час має зростаючу тенденцію у нашій країні.

Однак, як зазначає С.В. Шапочка [3, с. 227], з'явилося і нове явище, що виникло в мережі Інтернет менше п'яти років тому, а саме крипто валюта, яка стала одним із видів електронних платіжних засобів для оплати товарів і послуг в мережі Інтернет, яку також можна обміняти на реальні гроші. По суті, кожна з цих платіжних систем стала новим валютним ринком, що нестримно набуває популярності, а валютна торгівля перетворилася на глобальну азартну гру. Включитися в цю гру легко може будь-хто. Для цього навіть не потрібно нічого знати про криптовалюту – досить купити віртуальні монети на біржі, як фішки в казино. Тобто криптовалюти – це величезні світові шахрайські піраміди, як наголошує науковець.

В Україні ми поки що не бачимо жорсткої реакції з боку влади щодо здійснення банківських операцій з використанням криптовалюти. Можемо погодитися з думкою С.В. Шапочки, що це пов'язано з недооцінкою рівня можливого негативного впливу криптовалюти на економіку, стан злочинності та функціонування кредитно-банківської системи держави.

З викладеного можемо зрозуміти, що забезпечення інформаційної безпеки є одним з найважливіших завдань нашої держави, а загроза у вигляді кіберзлочинності, шахрайства з криптовалютами є нагальною і потребує активної реакції з боку суспільства і держави.

1. Конституція України від 28.06.96. – Київ : Юрінком, 2006. – 80 с.

2. Лук'янова В.В., Лаутар А.Ю. Інформаційна безпека в умовах розвитку інформаційної системи / В.В. Лук'янова, А.Ю. Лаутар // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – № 2. – Т. 3 – С. 97-101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21

COM=RF/Vchnu_ekon_2013_2(3)_23.pdf.

3. Шапочка С.В. Щодо шахрайства, що вчиняється з використанням можливостей мережі Інтернет / С. В. Шапочка // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : матеріали науково-практичної конференції 20.03.2014, м. Київ. – К., 2014.

Скорик Т.М.

курсант Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.і.н. **Недря К.М.**

доц. каф. філософії та політології

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ПРОПАГАНДА: ТОТОЖНІСТЬ І ВІДМІННІСТЬ ПОНЯТЬ

Пропаганда (від *propagare* – розповсюджувати) – діяльність, що передбачає системне поширення, поглиблене роз'яснення соціально-політичних, економічних, правових поглядів, ідей, теорій і забезпечує формування в суспільстві певних настроїв, закріплення у свідомості громадян тих чи інших цінностей, орієнтацій, уявлень з метою максимального розширення кола прибічників відповідної ціннісної системи [1, с. 624].

Пропаганда як явище виникла у давні часи. Термін «пропаганда» вперше був використаний Папою Римським VII у документі «Конгрегація пропаганди віри» (1662), який ініціював поширення християнства за допомогою місіонерів. У 20-30-х роках XV ст. було закладено основи сучасної теорії пропаганди (німецький дослідник В. Меде, американські вчені Д. Лікас і С. Брітт та ін.), а в подальшому систематизовано й розвинуто засоби впливу на аудиторію, стимулювання відповідних почуттів і реакцій людей.

Пропаганда – невіддільна складова сучасного життя, причому в умовах формування інформаційного суспільства її можливості неухильно зростають.

За своєю суттю пропаганда розподіляється на «білу», «сіру» та «чорну». Так, «біла» пропаганда репрезентує відверто лояльну щодо об'єкта спрямувань позицію, проводиться через будь-які ЗМІ офіційними каналами без приховування її спрямованості та джерела. «Сіра» – нелояльна до адресата пропаганди, проводиться через ЗМІ офіційними каналами, але з приховуванням її джерела та достовірної спрямованості. «Чорна» – проводиться від імені неіснуючих чи спеціально створених під відповідними легендами нелегальних опозиційних організацій [2, с. 386].

Тємна пропаганда широко використовується при підготовці до війни і в ході воєнних дій з метою дезорієнтації і деморалізації противника, а також як засіб ведення психологічної війни. Як одна із форм політичної діяльності пропаганда відіграє важливу роль у період передвиборних компаній, за наявності внутрішньої напруги в суспільстві, конфліктних і кризових ситуацій. Нерідко за допомогою пропаганди здійснюється маніпулювання свідомості

людей і громадською думкою. Політична пропаганда завжди сприяє політизації та ідеологізації суспільного життя. Однак слід пам'ятати, що пропаганда не обов'язково є формою розповсюдження корпоративних і упереджених позицій. Вона може бути і позитивним інформаційним процесом, який доносить людям потрібну їм інформацію, розповсюджує демократичні принципи, цінності цілісності, єдності суспільства, патріотизму.

Зміст, методи, форми, цілі пропаганди залежать від характеру здійснюваної політики. Ефективність пропаганди залежить від урахування її суб'єктами конкретної ситуації, умов, у яких вона здійснюється, особливостей її об'єктів, правдивості відображення дійсності, достовірності оцінок минулого і сьогодення.

Інформаційна війна – протиборство з використанням інформаційних технологій, систем, ЗМІ. Зумовлює інформаційний вплив на системи управління супротивника, його політичне та військове керівництво і суспільство в цілому, інформаційну інфраструктуру для досягнення поставленої мети, як правило, за відсутності прямого військового протистояння і за одночасних заходів із захисту свого інформаційного простору від аналогічних дій супротивника.

Уперше термін «інформаційна війна» було згадано в 1985 р. у Китаї. В основу теоретичних підходів китайських спеціалістів у сфері інформаційного протиборства покладено погляди давньокитайського воєнного діяча Сунь-Цзи, який першим узагальнив досвід інформаційного впливу на супротивника. В трактаті «Мистецтво війни» Сунь-Цзи писав: «У будь-якій війні, як правило, найкраща політика зводиться до захоплення держави в цілому... Здобути сотні перемог у бою – це не межа мистецтва. Підкорити супротивника без бою – ось це вінець мистецтва» [3].

Мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та зміцнити власні. Вона передбачає вжиття заходів пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сферах. Очевидно, що інформаційна війна – складова частина ідеологічної боротьби. Такі війни не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при їх веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує легковажне ставлення до них. Тим часом руйнування, яких завдають інформаційні війни в суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком сумірні зі збройними війнами, а часом і перевищують їх наслідки [4, с. 139].

Доречним є таке принципове зауваження українського політолога Ю.С. Бондаря: «Ми пропонуємо розглядати інформаційні війни у широкому розумінні, як новий тип міжнародного протиборства, систему заходів інформаційного, організаційного й технічного впливу на об'єкт (державу) для зміни політичної, економічної чи іншої конфігурації без військових операцій» [5, с. 269].

Звідси, як мінімум, два принципових висновки: а) інформаційні війни у ХХІ ст. фактично набули глобального характеру; б) інформаційні війни за своїм характером й особливостями не обов'язково пов'язані з війнами як во-

енними конфліктами безпосередньо. Це зумовлює і принципово відмінні за своїм характером запобіжні засоби боротьби з інформаційними війнами в цілому. Інформаційні війни – це передусім масштабний інформаційний терор, що набув величезного значення і загроз стосовно цілих суспільств, зважаючи на такі основні об’єктивні обставини: по-перше, це небувалий розвиток і поширення інформації загалом, незалежно від кордонів і заборон; по-друге, людина нині має у багатьох випадках абсолютно вільний, неконтрольований доступ до величезного обсягу джерел інформації; по-третє, надзвичайно швидко вдосконалюються різноманітні інформаційні технології, особливо в частині маніпулювання інформацією як такою.

В інформаційних війнах нині використовується також багато засобів, форм ведення такої війни. Це спеціальна пропаганда, психологічний тиск, дезінформування, диверсифікація суспільної свідомості, поширення чуток, спеціальні інформаційні операції тощо. Завдяки таким засобам досягається основне завдання інформаційних війн – здійснення безпосереднього, негативного, руйнівного впливу на політичну могутність окремо взятої держави шляхом відповідного послаблення її безпеки у будь-якій сфері життєдіяльності. Об’єктів безпосереднього посягання інформаційної війни є багато, вони мають свою специфіку, особливості тощо [6, с. 59].

Таким чином, використання інформації як зброї проти супротивника має тривалу історію, а в умовах сучасного інформаційного суспільства набирає нових обертів і набуває першорядного значення як знаряддя, що здатне вплинути одночасно і на величезну аудиторію, і «бити» прицільно по тих, хто приймає ключові рішення. Більшість методів та форм інформаційного тиску є старими як світ, а отже й широковідомими, тим не менш перед їх силою не здатне встояти жодне суспільство. Сучасні інформаційні технології дають можливість запускати в обіг потрібну державі інформацію начебто як позицію і думки пересічних громадян, розповсюджувати її як для внутрішньої громадськості, так і для світового співтовариства. Аби відфільтрувати потрібну інформацію, відсіювати зерна маніпуляції від цінних відомостей треба мати неабиякі аналітичні здібності, тому у суспільства немає іншого вибору, окрім підвищення свого інтелектуального рівня.

1. Політологічний словник : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. / за ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.

2. Куріло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності : навч. посібник. – Миколаїв : Іліон, 2009. – 592 с.

3. Ліпкан В. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції / В. Ліпкан, Ю. Максименко, В. Желіховський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mobile.pidruchniki.com/15800119/politologiya/ponyattya_zmist_zagroz_informatsiynyi_bezpetsi.

4. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю.О. Горбань // Вісник НАДУ. – 2015. – № 1. – С. 136-142.

5. Бондар Ю.В. Четверта світова війна: інформаційні чинники // Діалог цивілізацій чи Четверта світова війна : матеріали П’ятої всесвітньої конф., 25 травня 2006 р. / Ю.В. Бондар. – К. : МАУП, 2007. – С. 266-272.

6. Кирильчук Є.О. Інформаційна війна як дієвий феномен протистояння в суспільно-політичній боротьбі / Є.О. Кирильчук // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 4. – С. 58-61.

СЕКЦІЯ № 8

«Актуальні питання цивільного права та процесу. Перспективи вдосконалення трудового законодавства»

Агєєва К.В.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Мудрецька Г.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Статтею 59 Конституції України закріплено, що одним з конституційних прав кожної особи є право на правову допомогу. Це право є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини та одним з елементів доступності правосуддя. Забезпечення правової допомоги на належному рівні обумовлює необхідність визначення у законодавстві порядку умов і способів надання цієї допомоги. Право на правову допомогу у цивільному судочинстві закріплене у ст. 12 Цивільного процесуального кодексу [1].

Згідно з ч. 1 ст. 84 ЦПК України витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги. Граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу встановлюється Законом України № 4191-VI «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» [2].

Про компенсацію витрат на правову допомогу має зазначатися у рішенні суду першої інстанції (п. 4 ч. 1 ст. 215 ЦПК), в ухвалі та рішенні апеляційного (п. 4 ч. 1 ст. 315, п. 4 ч. 1 ст. 316 ЦПК) і касаційного (п. 8 ч. 1 ст. 345, п. 10 ч. 1 ст. 346 ЦПК) суду. У разі закінчення судом першої інстанції провадження ухвалою при розподілі витрат на правову допомогу слід керуватися ст. 89 ЦПК України.

Аналіз процесуального законодавства дозволяє зробити такі висновки щодо умов відшкодування витрат на правову допомогу.

1. Відповідно до роз'яснення Верховного Суду України такі витрати відшкодовуються сторонам як у позовному провадженні, так і при вирішенні справи у наказному провадженні [3]. У справах окремого провадження судові витрати не відшкодовуються (ч. 7 ст. 235 ЦПК), якщо інше не встановлено законом (зокрема, ч. 3 ст. 84, ч. 2 ст. 240 ЦПК).

2. Стороні, на користь якої ухвалено рішення, суд присуджує з другої сторони понесені нею документально підтверджені судові витрати. Закон не передбачає стягнення коштів в рахунок майбутньої оплати правової допомоги. На підтвердження оплати правової допомоги мають бути надані платіжні документи. При оцінці наданих доказів слід враховувати вимоги щодо оформлення безготівкових та готівкових розрахунків. Не є належними доказами витрат на правову допомогу довідка адвоката про суму гонорару, розписка про одержання коштів за правову допомогу [4-5].

3. Витрати на правову допомогу не можуть перевищувати граничного розміру, встановленого у Законі України № 4191-VI «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах», що становить 40% мінімальної заробітної плати у місячному розмірі за годину роботи особи, яка надавала правову допомогу. Якщо сторона звільнена від оплати витрат на правову допомогу, то їх компенсація за рахунок державного бюджету виплачується стороні, на користь якої ухвалено судові рішення і яка не є суб'єктом владних повноважень, у розмірі, що не перевищує 2,5% мінімальної заробітної плати в місячному розмірі за годину надання правової допомоги.

4. При відшкодуванні витрат на правову допомогу враховується час на її надання: 1) у судовому засіданні; 2) під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням; 3) під час ознайомлення з матеріалами справи в суді. Витрати на інші дії, що не належать до процесуальних, не є витратами на правову допомогу в розумінні цивільного процесуального законодавства [6].

5. При присудженні витрат на правову допомогу суд має застосовувати правила щодо розподілу судових витрат: суд має стягнути з іншої сторони витрати на правову допомогу пропорційно задоволеній частці позовних вимог.

6. Відшкодування витрат на правову допомогу допускається лише якщо вони сплачені за таку допомогу адвокату або іншому фахівцю у галузі права. При визначенні осіб, які можуть надавати правову допомогу, слід керуватися роз'ясненням Конституційного Суду України, наданим у п. 4 мотивувальної частини рішення від 16 листопада 2000 р. [7], де зазначено таких суб'єктів надання правової допомоги: державні органи, до компетенції яких належить надання правової допомоги; адвокатура України; суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам; об'єднання громадян.

Отже, стороні, на користь якої прийнято рішення, для отримання відшкодування витрат на правову допомогу слід довести: 1) факт і тривалість надання їй правової допомоги; 2) те, що допомога надавалася адвокатом або іншим фахівцем у галузі права; 3) факт оплати правової допомоги. Стягнення витрат на правову допомогу має вирішуватися у рішенні суду першої інстанції, в ухвалі та рішенні апеляційного і касаційного судів. У разі закінчення провадження ухвалою суду першої інстанції слід керуватися ст. 89 ЦПК України. Стягнення таких витрат за окремим позовом не допускається.

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 492. – Ст. 40-41.
2. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах : Закон України № 4191-VI від 20 грудня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 29. – Ст. 343.
3. Практика розгляду судами цивільних справ у наказному провадженні : Лист Верховного Суду України від 1 липня 2007 р. [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/2A53Open>.
4. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах ВСУ від 13 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15090072>.
5. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Верховного суду України від 13 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15090072>.
6. Островська Л.А. Визначення поняття процесуальної дії в контексті компенсації витрат на правову допомогу у цивільних справах / Л.А. Островська // Адвокат. – 2012. – № 4 (139). – С. 23-26.
7. Рішення КСУ у справі № 13-рп/2000 від 16 липня 2000 р. [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>.

Булана І.О.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТАВИ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Цивільне право як система правових норм регулює майнові та особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності та широкій свободі їх учасників у визначенні своїх прав та обов'язків. В умовах переходу до ринкової економіки, додержання умов зобов'язань, прийнятих за договором, набуває особливої ваги. Цінність цивільного права полягає в тому, що воно у своїх нормах містить широкий арсенал засобів впливу на поведінку громадян та організацій через їхні інтереси і за допомогою інтересів. Одним із таких засобів впливу на майнові інтереси осіб є застосування до боржника способів забезпечення виконання зобов'язання. Застава – один із найдавніших способів забезпечення виконання зобов'язань. Мета застави – стимулювати належне виконання зобов'язань. Належне виконання зобов'язань сприяє стабільності становища учасників цивільного обороту [1, с. 3].

Забезпечувальна сутність застави полягає в тому, що, по-перше, застав-

ляється боржником або майновим поручителем конкретне майно, і на нього у разі порушення боржником зобов'язання кредитор може звернути стягнення; по-друге, кредитору-заставодержателю надається можливість задовольнити свої вимоги перед іншими кредиторами боржника. Термін «застава» використовується й в інших галузях права. Поряд з цивільно-правовою заставою існує податкова, кримінально-процесуальна, митна, виборча застава. Безумовно, інститути застави галузей публічного права мають свою специфіку та свою сферу застосування. Використання ж єдиного терміна різними галузями права може бути пояснене лише змістовністю самого слова «застава».

У словнику С.І. Ожегова виділяється три його значення: 1) передача майна у забезпечення зобов'язання (під іпотеку); 2) річ, яка надана під забезпечення; 3) доказ забезпечення будь-чого.

Саме підхід до застави як до забезпечення будь-чого дозволяє використовувати термін «застава» в різних галузях права [2, с. 42].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про заставу» застава – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань. В силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [3].

Згідно з положеннями ст. 575 Цивільного кодексу видами застави є :

- іпотека – застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи;
- заклад – застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом – у володіння третій особі.

За загальним правилом застава може збільшуватись або зменшуватись у сумі залежно від зміни суми основного зобов'язання. Залежність застави від основного зобов'язання підтверджується також тим, що визнання недійсності основного зобов'язання тягне за собою і недійсність застави. Крім того, похідність застави пов'язана з тим, що застава завжди йде за основним зобов'язанням і не має самостійного життя щодо забезпечуваної нею вимоги. Задоволення основного зобов'язання автоматично стає підставою для припинення застави [4, с. 14].

Таким чином, заставою може бути забезпечена дійсна вимога, в т.ч. вимога, яка може виникнути у майбутньому, за умови, що існує угода сторін про розмір забезпечення заставою таких вимог. Тож можна виділити характерні ознаки застави. По-перше, відокремлюється майно, яке може бути об'єктом звернення стягнення; по-друге, заставодержатель має переваги перед іншими кредиторами [5, с. 9].

Застава є одним із способів забезпечення виконання зобов'язання, тому основна її роль полягає у виконанні зобов'язань – стимулювання дотримання договірної поведінки. Завдяки їй реалізуються основні права сторін, такі як: захист інтересів кредитора і стимулювання боржника до виконання узятих зобов'язань шляхом впливу на сферу його майнових інтересів.

1. Гриджук Д.М., Олійник В.О. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань / Д.М. Гриджук, В.О. Олійник. – К. : Оріяни, 2002.

2. Пучковская И.И. Залог недвижимости – способ обеспечения исполнения обязательств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Пучковская Ирина Йосифовна ; Национальная юрид. академия Украины. – Х., 1995.

3. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 № 898-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>.

4. Кармаза О.О., Чопенко В.О. Спосіб забезпечення виконання зобов'язання як застава / О.О. Кармаза, В.О. Чопенко. – К., 2007.

5. Дякович М.М. Цивільно-правові аспекти забезпечення майнових інтересів заставодержателя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Дякович Мирослава Михайлівна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2003.

Бурчак А.А.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інститут спадкового договору відомий провідним законодавством минулого і сучасності. Виникнення цього правочину значною мірою пов'язане з правовими ідеями Стародавнього Риму щодо отримання майнового надання зі спадкової маси з боку певних осіб на випадок смерті.

Імовірніше за все, категорія спадкового договору з'явилася у пізні часи як продукт достатньо розвинених правових умов середньовічного звичаєвого права феодальної Європи (перш за все, Німеччини) [1, с. 90].

Договори про спадкування досить детально регламентовані законодавством багатьох країн Західної Європи (зокрема, Німеччини, Франції, Швейцарії, Великої Британії, Угорщини та ін.).

Становлення в Україні ринкових економічних відносин зумовлює необхідність кардинального реформування як цивільного законодавства в цілому, так і окремих його складових, зокрема договірних відносин. Цивільний кодекс України передбачає низку новітніх інститутів, раніше не відомих цивільному законодавству України, серед яких, зокрема, й інститут спадкового договору, навколо якого виникає багато проблем, пов'язаних із внутрішньою суперечністю норм, які регулюють даний інститут, та їх практичною реалізацією.

При дослідженні інституту спадкового договору варто розглянути питання щодо поняття спадкового договору та його змісту.

Згідно зі ст. 1302 Цивільного кодексу України, за спадковим договором

одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) й у разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [2].

Істотними умовами спадкового договору є саме умови про майно, яке після смерті відчужувача перейде у власність набувача, дії, які зобов'язаний вчинити набувач відповідно до умов договору, та інші умови, на включенні яких до змісту договору наполягає хоча б одна зі сторін. З метою забезпечення виконання спадкового договору після смерті відчужувача пропонується передбачити в законі коло осіб, яким надати право вимагати розірвання спадкового договору та повернення майна, набутого на підставі спадкового договору, у разі невиконання набувачем своїх обов'язків після смерті відчужувача [3, с. 174].

Саме за юридичною характеристикою договір спадкування є одностороннім, відплатним, консенсуальним.

Консенсуальний характер спадкового договору виражається в тому, що договір вважається укладеним, коли сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Спадковий договір є відплатним, оскільки опосередковує перехід права власності від відчужувача до набувача.

Односторонній характер спадкового договору виражається в тому, що обов'язки за цим договором має лише одна сторона – набувач. Відчужувач не має обов'язків щодо набувача, оскільки перехід права власності на його майно до набувача здійснюється після смерті відчужувача. А відтак, за життя відчужувач не зобов'язаний вчиняти жодних дій за договором щодо набувача.

За договором спадкування предметом може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і належить відчужувачеві на праві власності.

Цей договір має ознаки довірчого правочину, що передбачає особисте виконання. Водночас зазначений договір не обмежується лише притаманними заповіту ознаками особистого розпорядження і зумовленими цим жорсткими вимогами особисто-довірливого правочину. Тому він може бути складений від імені однієї особи або двох осіб членів подружжя та безпосередньо відчужувачем або через представника, що діє на підставі довіреності або ж на підставі представництва за законом, якщо ці дії не суперечать положенням закону про опіку, іншим видам представництва за законом.

Тому зазначений правочин «є не заповітом, а самостійним видом договору, на який не поширюються правила про обов'язкову частку в спадщині» (ст. 1241 ЦК України).

Спадковий договір відповідно до ст. 1304 ЦК України укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Порядок посвідчення спадкових договорів регулюється главою 2 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Отже, спадковий договір передбачає виникнення права власності на майно відчужувача виключно за умови настання випадкової обставини (відк-

ладальної умови) – смерті сторони такого договору.

Особливість виконання цього договору полягає в тому, що вчинення надання з боку набувача поставлено в залежність від настання визначеного випадку – смерті відчужувача. До моменту настання смерті відчужувача загальний обсяг зустрічного надання залишається невизначеним, оскільки обов'язок набувача вчиняти виконання зобов'язання виникає з моменту укладення спадкового договору і припиняється зі смертю відчужувача [4, с. 203].

Факт смерті останнього або оголошення його померлим є умовою набуття права власності на майно відчужувача. Однак у разі визнання фізичної особи померлою набувач протягом п'яти років не має права відчужувати нерухоме майно, яке перейшло йому за договором. Нотаріус накладає на це майно заборону відчуження (ч. 2 ст. 47 ЦК України).

Проведений аналіз дає підстави для таких висновків:

1) спадковий договір передбачає виникнення права власності на майно відчужувача виключно за умови настання випадкової обставини (відкладальної умови) – смерті сторони такого договору, що свідчить про його моделювання переважно на засадах договору ренти і доцільність його розуміння як зобов'язання періодичної боргової вимоги невизначеного і довготривалого характеру, обтяженого особистим розпорядженням відчужувача (як отримувача ренти), що передбачає виконання під передачу майна (рентного капіталу) відчужувача у власність набувача (як платника ренти) на випадок смерті відчужувача;

2) подальший розвиток і вдосконалення інституту спадкового договору в цивільному праві України має відбуватися не шляхом прямого запозичення норм законодавства зарубіжних країн, а шляхом критичного їх переосмислення з урахуванням положення про відмінності між поняттям „договори про спадкування”, властивим для більшості європейських правових систем, і поняттям „спадковий договір”, запровадженим у цивільне законодавство України.

1. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві України / Р.А. Майданик // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2. – С. 90-105.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 1302 (зі змінами і доповненнями).

3. Заїка Ю.О. Спадкове право України : навч. посіб. – К. : Істина, 2006.

4. Кучеренко Д.С. Спадковий договір: теорія та практика / Д.С. Кучеренко // Часопис Київського університету. – 2010. – № 4. – С. 201-206.

Волкова А.С.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ІПОТЕКА ЗЕМЛІ ЯК РІЗНОВИД ЗАСТАВИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Наукове дослідження правового феномену іпотеки землі перш за все потребує виявлення та конкретизації його понятійної характеристики. З огляду на це доцільним є аналіз основних понять та категорій, які стосуються правового регулювання іпотеки землі, а також дослідження історії їх виникнення та розвитку [1].

Надаючи визначення поняття «іпотека», вітчизняні дослідники фактично не відображають основної його ознаки, а саме того, що суб'єкти іпотечних відносин використовують специфічний об'єкт – землю. Більшість визначень іпотеки сфокусовані на тому, що заставлятися можуть усі об'єкти нерухомості або на тому, що іпотека є видом забезпечення виконання зобов'язання. З метою відображення у понятті «іпотека» специфіки предмета застави, яка і обумовлює правовий статус як іпотекодержателя, так і іпотекодавця, слід виходити з особливостей правового режиму земельної ділянки, які полягають у її обтяженні, передбаченому законом з метою забезпечення виконання зобов'язання. Виходячи із зазначеного, зокрема, Н. Грищук пропонує визначення, за яким іпотека – це передбачене законом на певний строк обтяження земельної ділянки та інших пов'язаних із нею об'єктів, які залишаються у володінні та користуванні іпотекодавця або уповноваженої особи, що надає у визначених законом випадках іпотекодержателю право їх реалізації з метою задоволення вимог щодо земельної ділянки [2, с. 21].

Значний інтерес складає закріплення правового інституту іпотеки у законодавстві зарубіжних країн із континентальною правовою системою, притаманною і для України.

Так, Німецьке цивільне уложення визначає іпотеку як обтяження земельної ділянки, відповідно до якого особі, на користь якої встановлена іпотека (іпотечному кредитору), із земельної ділянки (суми її реалізації) повинна бути виплачена грошова сума для задоволення її (встановленої) вимоги. Таким чином, за німецьким законодавством предметом іпотеки може бути лише земельна ділянка. В основі кожної іпотеки має бути покладена вимога, яка може бути також майбутньою або умовною. Іпотека діє лише в період свого існування та лише в розмірі встановлених вимог. Іпотека може бути передана лише разом із забезпеченою нею вимогою, так само як вимога може бути передана лише разом з іпотекою [2, с. 20].

Іпотека, згідно із Французьким цивільним уложенням, – це додаткове

речове право на майно, призначене для виконання зобов'язання. Вона покликана обтяжувати правоможності власника нерухомості, на яку була встановлена, хоча власник зберігає за собою право володіння, використання та розпорядження, що не дозволяє кредитору користуватися річчю боржника. Але вказані правоможності стосовно іпотечного майна власник може реалізовувати лише настільки, щоб це не впливало негативно на права його кредиторів. Іпотека (за французьким правом) є за своєю природою неподільною та розповсюджується у повному обсязі на все нерухоме майно, що стало предметом іпотеки, і на його частини. Всі частини нерухомого майна слідує за іпотекою, незалежно від того, в які руки вона перейшла [2, с. 21].

На даний момент у ряді країн (Німеччина, Швейцарія) існують дві форми іпотеки: обігова та забезпечувальна. При обіговій іпотечі установа, яка її здійснила, реєструє іпотечну угоду, видає заставне свідоцтво, а забезпечувальна (книжна) іпотека не супроводжується видачею такого документа. Заставне свідоцтво служить засобом для подальшої передачі прав шляхом вчинення надпису на заставному свідоцтві та здійснюється без звернення в установу, яка реєструє іпотечну угоду. Таким чином, іпотека поряд із забезпечувальною функцією набуває значення документа, що знаходиться у самостійному обігу (обігова іпотека) [3, с. 132].

Іпотека в США є способом забезпечення зобов'язань майном без його фактичної передачі кредитору. За законодавством більшості штатів право власності на майно, передане в іпотеку, залишається у боржника. Підставою виникнення іпотеки є, як правило, договір або положення про іпотеку в договорі про основне зобов'язання. Письмова форма договору є обов'язковою. Вимога реєстрації іпотечного договору встановлена для захисту прав третіх осіб. Відсутність реєстрації не призводить до недійсності договору.

За законодавством Польщі іпотеку віднесено до обмежених речових прав як таку, що може обтяжувати нерухомість для забезпечення вимоги. Підставою виникнення іпотеки є договір та інші юридичні факти, прямо передбачені в законі. Для встановлення іпотеки поряд із договором (укладеним у нотаріальній формі) необхідним є запис у поземельній книзі. Стосовно записів у поземельних книгах діє презумпція їхньої відповідності реальному статусу нерухомості (презумпція достовірності поземельної книги). Для кожної нерухомості оформлюється окрема поземельна книга, яка ведеться в районному суді за місцем знаходження нерухомості. При переході права власності на предмет іпотеки до третьої особи іпотека зберігається [3, с. 132].

Законодавство Чехії і Словаччини передбачає застосування так званої «стіни захисту», яка означає чітке відокремлення в середині банку активів, пасивів та всіх операцій, пов'язаних з іпотекою, від інших видів його діяльності. Незважаючи на це, банківські іпотечні ліцензії в названих країнах видаються головним чином спеціалізованим банкам.

У Чехії іпотека виникає на підставі письмового договору, завіреної спадкової угоди та закону. Підставою права застави може бути іпотечне заставне

свідоцтво, номінальна вартість якого повністю покриває вимоги за іпотечними кредитами. Іпотечні заставні свідоцтва видаються лише Іпотечним банком. Іпотека виникає після її реєстрації на підставі заяви особи, яка видала іпотечне заставне зобов'язання, та власника нерухомості. Реєстрація здійснюється державними органами в кадастрах нерухомості. Запис, внесений до кадастру, тягне за собою виникнення, зміну та припинення права.

Ефективне впровадження державою іпотеки є надзвичайно впливовим фактором макроекономічної стабільності. Важко переоцінити значення включення в ринковий обіг землі як об'єкта іпотеки. Однак механізмів іпотеки землі в Україні практично поки що не існує [4].

Отже, враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн, розробка адекватних, зручних та ефективних механізмів кредитування під іпотеку нерухомості, в т.ч. землі, може забезпечити швидке просування України на шляху до здорової економіки.

1. Ткач М.П. Правове регулювання іпотеки землі: історичний досвід та проблеми сучасності / М.П. Ткач [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua>.

2. Грищук Н.В. Правове регулювання іпотеки землі за законодавством України та ФРН: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Національний аграрний ун-т. – К., 2007. – 218 с.

3. Пучковская И.И. Ипотека: залог недвижимости / Пучковская И.И. – Харьков : Консум, 2003 – 132 с.

4. Плецька Ю.В. Особливості регулювання іпотеки землі: зарубіжний досвід / Плецька Ю.В [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/DN2006/Pravo/7_pleckaja.doc.htm.

Голікова Б.О.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Мудрецька Г.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

РЕЧОВІ ДОКАЗИ ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Якщо аналізувати норми чинного ЦПК України, то, з урахуванням різноманітних видів речових доказів, що він закріплює, можна виділити три способи дослідження речових доказів: огляд речового доказу, відтворення звукозапису як різновиду речового доказу та демонстрація відеозапису як речового доказу (ст. 187, 188). Як з теоретичної, так і практичної площини важливе значення має аналіз видів оглядів речового доказу, оскільки він виступає основним способом їх дослідження в цивільному процесі. Загалом, речові докази – це окремий вид засобів доказування, що підтверджує ч. 2 ст. 57 ЦПК

України.

Використання речових доказів, окрім норм цивільного-процесуального законодавства, окремо регламентується нормами матеріального законодавства, які мають відношення до певної категорії цивільних справ. Наприклад, якщо йдеться про такі види речових доказів, як аудіо- чи відеозапис, то при вирішенні питання допустимості їх до справи суд повинен пересвідчитися у відсутності порушень встановленого законом порядку їх отримання. Так, якщо хто-небудь хоче захистити честь та гідність внаслідок недостовірних відомостей, які було поширено на телебаченні, то має за встановленою процедурою отримати відеозапис телепрограми (ст. 48 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

Спеціальні норми інституту речових доказів містяться й в актах неprocesуального характеру. Оскільки речовим доказом може бути будь-яка річ матеріального світу, в якій зафіксована інформація щодо обставин цивільної справи, то всього спектру нормативних актів, що можуть регламентувати правовий режим, у цій статті назвати неможливо. Загалом норми матеріального права, які мають стосунок до інституту речових доказів у цивільному процесі, визначають питання допустимості окремого предмета матеріального світу як речового доказу до цивільної справи [1].

У розділах ЦПК, які регламентують наказне та окреме провадження, або що стосується перегляду рішень та ухвал суду, окремо цивільні процесуальні норми щодо речових доказів не містяться, хоча вимоги, за якими може бути виданий судовий наказ, мають бути підтверджені виключно письмовими документами, але при подачі заяви про скасування судового наказу обмежень видів процесуальних засобів немає (п. 5 ч. 3 ст. 105 ЦПК).

Огляд речового доказу виступає одним із найпоширеніших способів вилучення доказової інформації з нього, оскільки вони вказують на обставини цивільної справи своїми ознаками, якостями, властивостями, зовнішнім виглядом, змінами, місцем знаходження або існування тощо [2].

Частина 1 ст. 64 ЦПК України встановлює перелік актів, що можуть бути віднесені до засобів доказування у порядку цивільного судочинства України. Зокрема, це будь-які документи, акти, довідки, листування службового або особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи [3]. Як бачимо, ключовими елементами у колі такого засобу є формальне закріплення певної інформації на певному носії. У свою чергу, і для речових доказів, як іншого виду засобів доказування, характерно вміщення певних даних, необхідних при розгляді справи.

Документом визнається засіб закріплення різними способами на відповідному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумову діяльність людини або матеріальний об'єкт, який містить інформацію у зафіксованому вигляді й спеціально призначений для її передачі у часі та просторі. Міжнародною організацією із стандартизації (ISO) затверджено поняття документа як записаної інформації, що може бути використана як

одиниця в документаційному процесі. При цьому інформація може бути записана будь-яким способом фіксування відомостей, за допомогою не тільки знаків письма, але й зображення, звуку тощо [4].

Тобто, з юридичних підходів, документами слід вважати будь-який матеріальний об'єктивований носій інформації, річчю – об'єктивно існуючий предмет буття. Але слід відмежовувати документи як певну форму вираження відомостей та засіб доказування, що заздалегідь обумовлено різними цілями їх створення, збирання, подання тощо. У першому випадку головною метою створення документа є закріплення документальним способом дійсних обставин чи тих, які будуть існувати у майбутньому, для надання їм більшої значимості та офіційності, в другому – комплекс заходів для підтвердження своєї правової позиції.

Зокрема, за ст. 133 ЦПК України особи, які беруть участь у справі і вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або у них є труднощі в поданні цих доказів, мають право заявити клопотання про їх забезпечення шляхом допиту свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляду доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням. Тобто такі заходи мають місце при вирішенні конкретної ситуації, що розглядається в суді [5]. Крім того, застосування терміна «письмові докази» до одного із засобів доказування вважаємо не досить вдалим, що додає ще більшої плутанини не тільки у понятійному трактуванні, а й нормативному.

Також варто зазначити, що звуко-, відеозапис є самостійним засобом доказування з огляду на теоретичні аспекти. По-перше, прогресивність технічного розвитку суспільства призводить до необхідності досліджень різних технічних носіїв інформації. По-друге, технічний запис судового засідання, що сьогодні є обов'язковим, може виступати доказом в суді II та III інстанції. Слід зазначити, що звуко-, відеозапис має певні схожі ознаки з речовими та письмовими засобами доказування, разом з тим носієм є певний об'єкт матеріального світу, однак отримання та дослідження інформації пов'язане із застосуванням відповідних технічних пристроїв.

Підсумовуючи, слід визначити такі ознаки речових доказів як засобів доказування: це предмети – об'єкти рухомого та нерухомого майна; такі предмети виступають засобом встановлення обставин (зовнішній вигляд, якість, місце знаходження), що мають значення для розгляду та вирішення цивільної справи. У свою чергу, особливості формування речових доказів, порівняно з іншими видами доказів, полягають у тому, що зміст речових доказів (фактичних даних) виступає результатом неодноразового відображення обставин справи завжди через свої ознаки матеріального об'єкта.

1. Зеленьяк А.С. Поняття та структура інституту речових доказів у цивільному процесі / А.С. Зеленьяк // Адвокат. – 2013. – № 3. – С. 39-42 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2013_3_9.

2. Зеленьяк А.С. Поняття та класифікація огляду речових доказів як способу їх дослідження в цивільному процесі / А.С. Зеленьяк // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 123-

130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

3. Бадила О. Актуальні питання забезпечення доказів в цивільному процесі України: необхідність законодавчої регламентації / О. Бадила // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 103-106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2014_1_26.

4. Кучер Т.М. Правова природа письмових доказів у цивільному процесі України / Т.М. Кучер // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 171-174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_1_42.

5. Лазько О.М. Речові докази у цивільному процесі України: питання теорії і практики / О.М. Лазько // Наше право. – 2015. – № 1. – С. 121-126 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJ/Nashp_2015_1_23.

Догонова О.М.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Свистун Л.Я.**

доц. каф. цивільно-правових дисциплін

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ

Правове регулювання договору кредиту здійснюється § 2 главою 71 Цивільного кодексу України, законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про іпотеку», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», «Про операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» тощо.

Згідно зі ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [1].

За правовою природою договір може бути: консенсуальний, двосторонній, оплатний.

Слід зазначити, що кредитний договір є консенсуальним і двосторонньо зобов'язальним, також ст. 1054 ЦК України розглядає кредитний договір як правочин, з якого одночасно виникають обов'язки банку видати кредит, а позичальника його повернути. Крім того, сторони за кредитним договором чітко визначені в законі: банк або інша фінансова установа (кредитодавець), що має ліцензію Національного банку України на всі або окремі банківські операції, і позичальник, який одержує кошти для підприємницьких чи споживчих цілей. Вважається, що для характеристики кредитного договору істотним є питання про те, якою мірою юридично пов'язані, з однієї сторони, кредитодавець своїм зобов'язанням надати кредит, з другої – позичальник своїм зобов'язанням прийняти надане кредитодавцем. Обов'язок надати кредит підлягає виконанню кредитодавцем на умовах, передбачених договором, і в разі

порушення цього обов'язку він несе перед боржником (позичальником) відповідальність, установлену законом і договором [5, с. 19].

Виконання такого обов'язку тягне за собою початок нарахування відсотків за надану грошову суму, що слугує однією з підстав для витребування повернення цієї суми кредитором. Відмова кредитора від виконання цього обов'язку допускається за наявності обставин, які свідчать про те, що надана позичальникові сума не буде своєчасно повернута (ч. 1 ст. 1056 ЦК) До таких обставин можна віднести, наприклад, наявність у позичальника незадовільної структури платіжного балансу (неплатоспроможність) [1].

Підставою для відмови від подальшого кредитування позичальника є і порушення останнім передбаченого договором обов'язку цільового використання кредиту (ч. 3 ст. 1056 ЦК). На відміну від кредитора позичальник менш жорстко пов'язаний своїми обов'язками, що виникають із кредитного договору, до отримання суми позики.

За загальним правилом, позичальник має право відмовитися від одержання кредиту, попередньо повідомивши про це кредитора до встановленого договором строку надання кредиту (п. 2 ст. 1056 ЦК України). З цього правила законом, іншими нормативно-правовими актами або договором можуть бути зроблені винятки [3].

Кредитний договір під страхом його абсолютної недійсності (нікчемності) має бути укладений у письмовій формі (ст. 1055 ЦК України) Зазвичай кредитні організації використовують розроблені ними типові форми таких договорів, внести зміни до яких вельми непросто. Тобто від самого початку виникнення правовідносин між кредитором та позичальником кредитний договір є кабальним для позичальника. Іноді такі формуляри або стандартні бланки договору набувають для позичальника характеру договору приєднання, який підлягає регулюванню ст. 634 ЦК України. Крім того, під час відкриття кредитної лінії, що створює обов'язок банку надати позичальнику суми кредиту частинами в рамках обумовленого ліміту, оформляються строкові зобов'язання, які фіксують боргові межі щодо окремої порції позики.

Найчастіше кредитний договір укладають шляхом складання одного документа, підписаного сторонами, іншими правовими актами або угодою сторін, що можуть установлювати додаткові вимоги до форми кредитного договору [4]. У сучасній юридичній практиці є припустимим укладення кредитного договору за допомогою електронних торговельних систем, без оформлення договору на паперовому носії, а також з використанням факсимільного відтворення підпису шляхом механічного або іншого копіювання, електронно-цифрового підпису або іншого аналога. У зв'язку з виникненням нових форм кредитування, пов'язаних із онлайн-трейдингом або онлайн-кредитуванням, виникають певні технічні труднощі, оскільки інтернет-трейдинг та онлайн-кредитування передбачають передачу даних електронним способом, а це потребує додаткових гарантій щодо збереження даних повідомлення і насамперед даних про банківський рахунок користувача. Необхідно також

розв'язувати проблему оформлення документів, які повинні мати доказову силу в суді. Ця проблема може бути розв'язана шляхом використання користувачами – фізичними особами електронно-цифрового підпису (ЕЦП).

Сьогодні сфера застосування ЕЦП для фізичних осіб є вкрай обмеженою. Так, Закон України «Про електронний цифровий підпис» визначає, що електронним підписом є дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних [2]. Незважаючи на прийняття Закону України «Про електронний цифровий підпис», через відсутність відповідної інфраструктури ЕЦП використовується тільки в корпоративних мережах, переважно юридичними особами, а інформаційну систему ЕЦП загального користування не створено й досі.

Отже, узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що під час укладення кредитного договору в ньому обов'язково має бути визначено:

- 1) об'єкти кредитування;
- 2) строк і розмір кредиту;
- 3) порядок надання та погашення кредиту;
- 4) відсоткову ставку та умови її регуляції;
- 5) право перевірки цільового використання кредиту, що надається кредитодавцем позичальнику;
- 6) процедуру реалізації забезпечення (наприклад, заставу);
- 7) перелік документації та строки надання її позичальником кредитодавцю;
- 8) взаємні зобов'язання і відповідальність сторін;
- 9) санкції тощо.

У кредитному договорі обов'язково має бути зазначено попередні умови надання кредиту (оформлення застав, гарантій, поруки, фінансованих договорів або контрактів, відкриття акредитивів під час фінансування експортних проектів та ін.)

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.

2. Закон України «Про електронний цифровий підпис» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/661-173>.

4. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12>.

5. Пандурська А. Законодавче регулювання кредитного договору: новели та практичні рекомендації / Пандурська А. // Юридичний вісник. – 2013. – С. 18-21.

6. Цивільне право України : підручник. Книга перша / за ред. О.В. Дзери та Н.С. Кузнецової. – К., 2012.

7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Частина II. Станом на 15 січня 2014 р. / за заг. ред. В.В. Богатиря. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 640 с.

Загородня О.В.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АЛЬТЕРНАТИВНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Згідно із Цивільним кодексом України зобов'язанням визнається правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послуги, сплатити гроші, тощо) або утриматись від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Необхідно зазначити, що одним із видів зобов'язань може виступати альтернативне зобов'язання. Його суть полягає в тому, що боржник для виконання зобов'язання вправі вчинити на вибір одну з декількох дій на користь кредитора. Цей вид правовідношення є не досить розповсюдженим у сфері застосування суб'єктами цивільного права, оскільки у Цивільному кодексі України існує коло особливостей, які необхідно враховувати при укладанні даного зобов'язання.

Так, відповідно до ст. 539 ЦК України альтернативним є зобов'язання, в якому боржник зобов'язаний вчинити одну з двох або кількох дій. Боржник має право вибору предмета зобов'язання, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту [1].

Підставами виникнення альтернативного зобов'язання можуть бути як договори, так й інші правочини. Правочини, а зокрема і договори, є найбільш поширеними підставами виникнення альтернативного зобов'язання. При цьому і договірні, і недоговірні альтернативні зобов'язання за функціями можуть бути як регулятивними, так і охоронними. Альтернативні зобов'язання на практиці є більш характерними для зобов'язальних відносин охоронного характеру; право вибору, на відміну від загального правила, надається в них кредитору, що відповідає компенсаційній функції цивільного права, ефективніше забезпечуючи поновлення прав і законних інтересів потерпілих учасників охоронних правовідносин. Акти органів публічної влади та судові рішення не можуть бути підставами виникнення цивільно-правових альтернативних зобов'язань [2, с. 168].

Специфічною рисою альтернативного зобов'язання є альтернативна множинність його предмета, яка проявляється в існуванні обов'язку боржника виконати повністю лише один з чітко визначених у зобов'язанні предметів.

Другою специфічною рисою альтернативного зобов'язання є така його складова, як вибір. Вважають, що, здійснивши право вибору, правомочна

сторона остаточно визначає предмет зобов'язання. Причому можливість вибору може об'єднувати в одному альтернативному зобов'язанні конкретні предмети, які не мають між собою нічого спільного [3, с. 66].

Особливість предмета та змісту відрізняють альтернативне зобов'язання від факультативного, родового зобов'язань та зобов'язання з декількома неподільними предметами. На практиці найбільше помилок існує у зв'язку з розмежуванням альтернативного й факультативного зобов'язань, відмінність яких полягає в тому, що в альтернативному зобов'язанні боржник (кредитор) може мати право вибору одного з деякої кількості предметів, а у факультативному – право заміни основного та факультативного предметів один одним. Їх схожість призводить до того, що на практиці їх безпідставно отожднюють [3, с. 68].

Припинення альтернативного зобов'язання внаслідок відсутності спеціальних норм регулюється загальними правилами, визначеними гл. 50 ЦК України, однак має свої особливості. Слід мати на увазі, що моментом припинення альтернативного зобов'язання належним виконанням є момент повного виконання однієї з визначених у цьому зобов'язанні дій. Головною умовою заміни належного виконання альтернативного зобов'язання відступним є те, що така заміна не повинна збігатися з жодною дією, що становить предмет виконання альтернативного зобов'язання. Новація альтернативного зобов'язання може бути вчинена як стосовно однієї дії, так і стосовно всіх альтернативно визначених у зобов'язанні дій. Зарахування зустрічних вимог в альтернативному зобов'язанні можливе лише після здійснення вибору уповноваженою стороною [4, с. 8-9].

Для того, щоб краще зрозуміти суть альтернативного зобов'язання можна навести такий приклад: особа А зайняла в особи Б певну річ і зобов'язалася повернути через місяць таку ж саму річ або її вартість грошима. Через місяць А повернула Б таку ж саму річ.

Отже, альтернативні зобов'язання передбачають те, що боржник має здійснити для виконання зобов'язання одну з кількох дій, передбачених законом або договором. При укладенні договору предмет зобов'язання зазначається альтернативно, це є головною специфікою альтернативного зобов'язання. Право вибору предмета зобов'язання має боржник, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, але на практиці право вибору, на відміну від загального правила, надається кредитору.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

2. Музика Т.О. Підстави виникнення альтернативного зобов'язання / Т.О. Музика // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 3. – Том 1. – С. 163-168.

3. Музика Т.О. Альтернативне зобов'язання як особлива правова конструкція: теорія і практика застосування / Т.О. Музика // Юрист України. 2013. – № 2 (23). – С. 63-68.

4. Музика Т.О. Особливості припинення альтернативних зобов'язань за цивільним законодавством / Т.О. Музика // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 2 (6). – С. 1-10.

Казакова Г.Д.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Свистун Л.Я.**

доц. каф. цивільно-правових дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОСОБОЮ У РАЗІ ЗДІЙСНЕННЯ НЕЮ ПРАВА НА САМОЗАХИСТ

Згідно з ч. 5 ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Одним із засобів захисту, відповідно до цієї статті, є здійснення права на самозахист, який, згідно із ч. 1 ст. 19 Цивільного кодексу, визначається як застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [2]. Слід зазначити, що саме означене конституційне положення є підґрунтям для реалізації даного права.

Питаннями відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист, займалися такі науковці, як Б.С. Антимонов, А.М. Белякова, В.В. Глянцев, С.Є. Донцов, О.С. Йоффе, Ю.Х. Калмиков, О.О. Красавчиков, М.С. Малейн, Г.К. Матвеев, В.Т. Смирнов.

Відповідно до ч. 1 ст. 1169 Цивільного кодексу України шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі, не відшкодовується [2].

Одним із способів самозахисту цивільного права є дія у стані необхідної оборони. Поняття та ознаки необхідної оборони розкриваються у ст. 36 КК України, відповідно до якої необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом завдання тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони [3].

Проте, як вказує В.І. Борисова, застосування поняття необхідної оборони у приватноправовій та публічно-правовій сферах ще не означає абсолютної тотожності його змісту для кожної сфери. Якщо за кримінальним законодавством необхідна оборона визначається як протидія суспільно небезпечному посягання, тобто посягання, що має ознаку злочину, то з цивільно-правової точки зору необхідною буде також оборона від будь-яких інших протиправних посягань на охоронювані законом суб'єктивні права та інтереси особи, що обороняється, які до складу передбачених КК злочинів не на-

лежать (наприклад, протидія самовільному будівництву споруди на земельній ділянці, належній особі, що обороняється). Крім того, якщо кримінальна відповідальність особи, яка обороняється, настає лише за умисне вбивство та за умисне завдання тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони, то цивільно-правовий обов'язок відшкодувати завдану шкоду настане будь-коли, якщо обрана особою, що захищалася від протиправного посягання, протидія виходила за межі необхідної оборони [4, с. 3].

Дія у стані необхідної оборони не є протиправною, а отже шкода, завдана в результаті таких дій особі, що здійснювала посягання, не відшкодовується. Винятком із цього правила є перевищення меж необхідної оборони, під яким розуміється умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту (ч. 3 ст. 36 КК). І якщо кримінальна відповідальність за завдання шкоди внаслідок перевищення меж необхідної оборони настає тільки у випадках, прямо передбачених Кримінальним кодексом, то відшкодування такої шкоди за правилами ЦК настає на загальних підставах за деякими винятками. Разом з тим, як вказує законодавець, в даному випадку треба враховувати правило ст. 1193 ЦК, відповідно до якого наявність вини потерпілого у завданні йому шкоди є підставою для зменшення розміру відшкодування [5].

Так, згідно з ч. 2 ст. 1169, якщо у разі здійснення особою права на самозахист вона завдала шкоди іншій особі, ця шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала. Якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію [2].

У Науково-практичному коментарі ЦК України зазначається, що ця частина визначає правила відшкодування шкоди, завданої третій особі у разі здійснення особою права на самозахист. За загальним правилом, така шкода відшкодовується особою, яка її завдала. Разом з тим якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію, що викликала необхідність застосування заходів самозахисту [5].

Проаналізувавши ст. 1169-1195 ЦК України, О.І. Рибчак вказує, що у випадку перевищення меж необхідної оборони особа, яка заподіяла шкоду, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, однак витрати закладові охорони здоров'я на лікування потерпілого не відшкодовуються [6, с. 1].

Загалом, як зазначає Л.І. Ляшевська, у правовій літературі умови появи будь-яких зобов'язань з відшкодування завданої шкоди поділяють на загальні і спеціальні. Зі змісту ст. 1169-1171 чинного ЦК України, як підкреслює С.Д. Гринько, впливає, що загальними умовами виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої правомірними діями, є: а) наявність шкоди, б) правомірні дії і в) причинно-наслідковий зв'язок між шкодою і правомір-

ною дією [7, с. 266].

Також слід виділити такий обов'язковий елемент будь-якого зобов'язання, як наявність його суб'єктів.

Так, суб'єктами зобов'язань з відшкодування такої шкоди є: 1) кредитор (потерпілий) – особа, якій завдано шкоду, а в разі її смерті – зазначені в законі особи, які виступають кредиторами. Кредитором може бути будь-який громадянин України (дієздатний, недієздатний, неповнолітній, який не досяг 15 років, іноземець чи особа без громадянства), а також юридична особа; 2) боржник – особа, яка відповідає за заподіяну шкоду. За цивільним законодавством ним, як правило, є заподіювач останньої. Боржник – це фізична особа, яка досягла певного віку і є дієздатною (ст. 1178-1186 ЦК України), або юридична особа [7, с. 267].

Отже, на нашу думку, інститут відшкодування шкоди, спричиненої самозахистом, є обов'язковим елементом системи цивільного права, адже зумовлює необхідність регулювання відносин, які виникають при завданні людині шкоди, з метою забезпечити справедливе відшкодування останньої.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: за станом на вересень 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.

4. Борисова В.І. Цивільне право України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/tsivlne-pravo-tom-2-borisova-v.html>.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Частина II. Станом на 15 січня 2014 р. / за заг. ред. В.В. Богатиря. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 640 с.

6. Рибчак О.І. Порядок відшкодування шкоди, завданої внаслідок перевищення меж необхідної оборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rda.if.ua/n/viddil_nadzvyhajnyh_sytuacij/2013/02/05/view.

7. Ляшевська Л.І. Особливості зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої особою в разі здійснення нею права на самозахист / Л.І. Ляшевська // Проблеми законності. – 2013. – Вип. 123. – С. 264-271.

Конова А.О.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Фокша Л.В.**

доц. каф. господарсько-правових дисциплін

СУБСИДІЇ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Відповідно до ст. 48 Конституції України кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Реалізацію даної норми можна досягти не тільки за рахунок власної праці й заощаджень, але й за допомогою механізмів соціального захисту.

Держава бере на себе впровадження програм розвитку ринку праці, підвищення рівня життя населення, забезпечення мінімальної заробітної плати, здійснення заходів соціального забезпечення для тих, хто його потребує. Соціальний захист стає не стільки механізмом кризового втручання, скільки стратегією профілактики негативного впливу можливих соціальних ризиків. Він, таким чином, не лише усуває наслідки соціальної нерівності, а й передбачає збалансований перерозподіл суспільних благ, стаючи способом зменшення нерівності і подолання (недопущення) маргіналізації окремих осіб, сімей та соціальних груп шляхом:

– дотримання принципів самозабезпечення економічно активної частини населення, тобто створення умов для того, щоб працююча особа могла заробляти стільки, скільки дозволяють її здібності та ініціатива; забезпечувати себе й свою сім'ю; сплачувати податки, в тому числі на соціальний захист інших;

– забезпечення гарантованого рівня та якості життя тих членів суспільства, які не в змозі досягти його самостійно, через заходи соціальної підтримки найуразливіших верств населення [2, с. 36].

Одним з механізмів соціального захисту є надання субсидій.

Субсидія – це допомога держави, здійснювана з метою відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг у вигляді безготівкової допомоги малозабезпеченим сім'ям, у зв'язку з підвищенням плати за житло та житлово-комунальні послуги [3].

Субсидії можуть бути спрямовані на фінансування наукових досліджень, підтримку стратегічно важливих підприємств і створення нових робочих місць, але нас найбільше цікавлять ті субсидії, які дають пільги при оплаті житлово-комунальних послуг.

Житлова субсидія – це щомісячна грошова допомога, що виділяється з державного бюджету на погашення витрат з оплати житлово-комунальних послуг. Вона належить до безповоротної державної допомоги і ніяк не впливає на форму власності житла [4]. Сьогодні 5,5 мільйона сімей України отри-

мують субсидії [5].

З 1 травня 2015 року оформлення субсидій спростилося. Відтак, оформити субсидію можна на підставі двох спрощених документів – заяви та декларації про доходи. При цьому подати документи на оформлення потрібно лише один раз – надалі субсидія автоматично продовжуватиметься до зміни фінансового стану сім'ї.

Також розширено список осіб, які можуть претендувати на субсидію. За старим порядком субсидію не призначається сім'ї, в якій хтось володіє кількома житловими приміщеннями або декількома автомобілями, або в ній є працездатна людина, яка не працює. Не покладалася субсидія і сім'ї, що зробила придбання на суму, яка 10 разів перевищує прожитковий мінімум. Тепер же єдине обмеження – покупка від 50 000 грн.

Безпосередньо оформляти субсидію може людина, на яку відкрито рахунок на оплату комунальних послуг. Іншими словами, з усіх членів сім'ї заяву на субсидію має писати той, чиї прізвище, ім'я та по батькові щомісяця фігурують в рахунках за комунальних послугах.

У разі смерті особи, якій було призначено субсидію, надання субсидії не припиняється за умови, що у житловому приміщенні (будинку) зареєстровані інші особи, яким нараховується плата за житлово-комунальні послуги [6].

Розмір обов'язкового платежу (який лягає в основу розрахунку субсидії) тепер розраховується індивідуально для кожної сім'ї за встановленою формулою і залежить виключно від розміру щомісячного доходу сім'ї в перерахунку на 1 людину. Раніше він становив 10% або 15% від сукупного доходу сім'ї.

Перевіркою поданої інформації займаються Пенсійний фонд та Державна фіскальна служба.

У випадках, якщо після перевірки даних виявиться, що платник зазначив невірні або неповні дані в декларації та заяві, виплату субсидії може бути припинено. Якщо вказано неправильну суму доходу, перераховується сума субсидії. Якщо людина не вказала якийсь вид доходу, субсидія знімається повністю і заповнювач бланка повинен повернути перераховану раніше суму субсидії у подвійному розмірі.

Стосовно обмежень нарахування субсидій, то держава не оплачує надмірну витрату ресурсів. Якщо ви, наприклад, часто приймаєте гарячу ванну, одночасно включаєте всі електроприлади і світло по всій квартирі, то субсидія це не покриє. Встановлено соціальні норми обсягу послуг ЖКГ, у розмірах яких і буде нараховано субсидію [7].

Отже, сьогодні відбулося спрощення механізму фінансування та забезпечення більшої прозорості надання субсидій населенню, а їх фінансування відбувається за рахунок державного бюджету.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

2. Івашова Л.М., Івашов М.Ф. Фінансові механізми реалізації соціальної політики держави: пільги та субсидії для населення / Л.М. Івашова, М.Ф. Івашов// Вісник АМСУ.

Серія: “Державне управління”. – 2013. – № 2 (9). – С. 34-42.

3. Житлове право України / М.К. Галянтич, Г.І. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.br.com.ua/18603>.

4. Субсидія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mojazarplata.com.ua/ua/main/minimum-wage/subsydiya>.

5. Арсеній Яценюк: Інститут субсидій запрацював [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art=248841875>.

6. Постанова КМУ від 21 жовтня 1995 р. № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF/page>.

7. Головні питання про субсидії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/34698/golovni-pytannya-pro-subsydiy>.

Конова А.О.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Мудрецька Г.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Принцип змагальності належить до числа основоположних принципів цивільного процесуального права, дотримання якого створює необхідні передумови для правильного розгляду і вирішення цивільних справ.

Цивільне судочинство за своєю природою носить змагальний характер. Воно відбувається у формі спору (змагання) сторін та інших беруть участь у справі осіб. Дозвіл судом будь-якого питання можливо лише на основі обговорення його всіма особами, які беруть участь у справі. Наприклад, перш ніж задовольнити або відхилити заявлений в судовому засіданні будь-якого клопотання, суд зобов'язаний вислухати за нього думку всіх юридично заінтересованих у результаті справи осіб [1].

Змагальність сторін – це встановлена законом можливість реалізації та практична реалізація наданих їм процесуальних прав при безумовному виконанні покладених на них процесуальних обов'язків на всіх стадіях судового процесу за участю компетентного суду [2].

У практичній діяльності змагальність проявляється: у прийнятті суб'єктом рішення щодо змагання; у діяльності суб'єктів змагання, яка включає активну або пасивну поведінку; у застосуванні відповідальності до порушників умов змагань; у констатації і проголошенні результатів змагань [3, с. 149].

Дослідженню принципів цивільного процесу, зокрема змагальності,

присвячений значний масив наукової літератури. Теоретичні питання принципів цивільного процесу ставали об'єктом таких авторів, як А.П. Андрушко, А. Т. Боннер, С.О. Волосенко, О.Ф. Воронов, А.Ф. Клейнман, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, С.В. Лунін, О.В. Немировська, І.В. Решетникова, В.І. Тertiшніков, Г.П. Тимченко, М.К. Треушніков, С.Я. Фурса, М.С. Шакарян, М.Й. Штефан, В.В. Ярков та багатьох інших.

Характерними ознаками змагального процесу є: а) наявність сторін із протилежними матеріально-правовими інтересами; б) наділення їх рівними процесуальними правами; в) наявність незалежного від сторін юрисдикційного органу, завданням якого є вирішення правового спору по суті.

Наразі у цивільному процесуальному законодавстві простежується тенденція до зміни активності сторін і суду в процесі, що, безперечно, змінює сферу дії принципу змагальності і вимагає вирішення питань, які пов'язані з удосконалюванням реалізації досліджуваного принципу в цивільному процесі: це, по-перше, розширення активності сторін за одночасного зміцнення основ сильного і незалежного суду; по-друге, установлення оптимального співвідношення активності суду і процесуальної діяльності сторін тощо.

Участь сторін у судовому процесі може бути як очною (безпосередньою), так і заочною. У першому випадку сторони самі беруть участь у судовому розгляді. Заочний розгляд справи має на увазі розгляд за відсутності сторін, або ж однієї з них, а судові рішення ухвалюється на підставі наявних документів. У разі відсутності однієї зі сторін говорити про судовий процес як про змагальний неможливо. Тому у цьому сенсі судочинство в Україні є універсальним, що полягає в тому, що процесуальне законодавство передбачає ведення судового процесу як за наявності сторін, так і без їх участі. Більше того, судовий процес України знає випадки, коли взагалі не існує змагальності сторін. Зокрема, у цьому аспекті показовим є судочинство, яке здійснюється Конституційним Судом України, що не передбачає ні змагальності сторін, ні участі двох сторін у судовому конституційному процесі [3, с. 151].

Змагальність забезпечується і встановленням рівних прав та обов'язків сторін (ч. 1 ст. 31 ЦПК України); наділенням сторін правом обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень (ч. 2 ст. 58 ЦПК України); наділенням сторін, третіх осіб та їхніх представників правом за їх згодою бути допитаними як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи (ст. 62 ЦПК України) [4, с. 132].

Найбільш проблемним з точки зору судової практики є питання дотримання судами принципу змагальності, передусім виконання судами своїх передбачених нормами процесуального законодавства обов'язків щодо створення умов для реальної змагальності сторін, щодо сприяння всебічному і повному з'ясуванню обставин справи, сприяння здійсненню прав сторін у випадках, встановлених ЦПК України. Порушення судами нижчих інстанцій цих обов'язків часто стають підставами скасування або зміни рішень у судах вищих інстанцій.

Отже, змагальність, як принцип цивільного судочинства, можна визначити як положення, відповідно до якого на сторони покладено обов'язок щодо доведення обставин, на які вони посилаються в обґрунтування своїх вимог та заперечень, причому сторонам забезпечуються рівні можливості для здійснення доказування, а на суд покладається обов'язок проявляти активність у сфері доказування лише у випадках, передбачених процесуальним законом.

1. Короткий курс лекцій з дисципліни «Цивільний процес» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studme.com.ua/10010825/pravo/grazhdanskiy_protsest.htm.

2. Тертишник В. Диспозитивність та змагальність в юридичному процесі / В. Тертишник, П. Макушев // Юридичний вісник Причорномор'я. – 2011. – № 2. – С. 70-79.

3. Осинська О. А. Актуальні питання процесуального механізму щодо здійснення принципу змагальності сторін у цивільному процесі / О.А. Осинська // Європейські перспективи. – 2013. – № 3. – С. 149-154.

4. Лежнева Т.М. Поняття та елементи принципу змагальності в цивільному процесі / Т.М. Лежнева // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 126-136.

Корнієнко О. М.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Однією із підстав виникнення цивільно-правових відносин є вольові дії (договори, односторонні правочини) їх учасників. Диспозитивні основи в цивільному праві надають можливість вибору між кількома варіантами поведінки в межах, встановлених законом, а також у відповідних випадках визначати зміст цивільних прав і обов'язків. Одним із втілень диспозитивності в цивільному праві є принцип свободи договору.

Свобода договору разом з рівністю учасників цивільних відносин та іншими принципами належить до загальних засад цивільного законодавства, закріплених у ст. 3 Цивільного кодексу України [1].

Дослідженням цього питання займалися такі вчені, як А.В. Луць, Т.В. Боднар, С.М. Бервено, В.О. Горев. Також частково тему свободи договору розглядали О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик, Н.Г. Лукова, Є.І. Терніков та ін. Серед російських вчених дану тему досліджували М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, В.А. Савельєв, С.А. Денисов та інші.

Свобода договору є однією із загальних засад цивільного законодавства і

основоположним принципом договірної права, який створює найбільш сприятливі передумови для вступу в договірні відносини. Цей принцип реалізується при укладенні всіх договорів, в тому числі і спадкового договору.

Зміст принципу свободи договору розкривається в ст. 627 ЦК України. Він є однією з фундаментальних засад цивільно-правового принципу диспозитивності, через який суб'єкти цивільного права набувають і здійснюють свої цивільні права вільно, на свій розсуд згідно з ч. 1 ст. 12 ЦК України.

Вказаний принцип виражається в таких основних положеннях:

- по-перше, сторони цивільних правовідносин самі визначають, укласти їм договір чи ні, та з ким з партнерів вступати в договірні правовідносини. Тобто вибір контрагента договору й вирішення питання про встановлення договірних відносин, за ЦК України, вирішується самими сторонами договору. Як виняток з цього правила, законом можуть встановлюватися певні обмеження щодо вибору контрагентів;

- по-друге, сторони самі обирають вид договору, який регулюватиме їх взаємні відносини. Причому сторони можуть обрати не обов'язково договір, передбачений законом, а й договори, які прямо не передбачені законом (не поіменовані), крім тих, що суперечать його загальним засадам;

- по-третє, сторони самостійно визначають умови (зміст) договору, що відповідно до ст. 628 ЦК України означає, що сторони договору мають право на волевиявлення;

- по-четверте, у період дії договору сторони відповідно до закону мають право як змінити (повністю або частково) зобов'язання, що випливають із нього, так і припинити дію договору загалом, якщо інше не передбачене законом або самим договором [2].

Суть свободи договору розкривається насамперед через співвідношення актів цивільного законодавства і договору: сторони у договорі мають право врегулювати ті відносини, які не визначені у положеннях актів цивільного законодавства, а також відступити від положень, що визначені цими актами і самостійно врегулювати свої відносини, крім випадків, коли в актах законодавства міститься пряма заборона відступів від передбачених ними положень, або якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їхнього змісту або суті відносин між сторонами.

У ст. 627 ЦК України наголошується на свободі сторін в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору. Проте зміст договірної свободи сторін є значно ширшим. Окрім можливості вибору контрагента і визначення змісту договору свобода договору включає також:

- вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини;
- свободу вибору сторонами форми договору;
- право сторін укласти як договори, передбачені законом (поіменовані договори), так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать (непоіменовані);
- право сторін за своєю угодою змінювати, розривати або продовжувати

ти чинність укладеного ними договору;

- право сторін визначати способи забезпечення договірних зобов'язань;
- можливість установлювати форми (заходи) відповідальності за порушення договірних зобов'язань тощо.

Так, наприклад, якщо розглядати неустойку, то її розмір визначається сторонами з можливістю його збільшення або зменшення в разі, якщо неустойка визначається законом (ч. 2 ст. 551 ЦК України).

Укладення договору здійснюється за певною процедурою, що складається з низки врегульованих цивільним законодавством юридично значимих дій. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 640 ЦК України «договір укладається шляхом пропозиції укласти договір (оферти) однієї сторони і прийняття пропозиції (акцепту) іншою стороною». Шляхом оферти і акцепту саме й здійснюється погодження волі сторін договору на його укладання: одна сторона (оферент) пропонує іншій укласти договір на певних умовах, інша ж – акцептант – може погодитися чи не погодитися з пропозицією оферента. Цілком закономірно, що в силу різної ролі, яку виконують оферент і акцептант при укладенні договору, прояв принципу свободи укладення договору для кожного з них має свої особливості.

Таким чином, свобода укладення договору для оферента – це свобода пропонувати себе як контрагента у майбутньому договорі певному колу суб'єктів. Інакше кажучи, це свобода ініціювання договору, свобода спонукання до нього інших суб'єктів [3]. Одним із проявів принципу свободи договору є вільність сторін в його укладенні, тобто свобода волевиявлення суб'єкта на безпосередній вступ у договірні відносини. Свобода договору не є безмежною, вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості.

1. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Немченко С.С. Принцип свободи договору – головний принцип у цивільному праві / С.С. Немченко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 101-103.

3. Беляєва А.П. Свобода укладення зовнішньоекономічного контракту за законодавством України / А.П. Беляєва // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2 (61). – С. 11-13.

Кулик Л.С.

студент Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

НОВАЦІЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Питання новації як домовленості про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими самими сторонами характеризується наявністю значного кола питань, що потребують свого вирішення, зокрема питань її правової кваліфікації та праворозуміння, сфери застосування, відмежування від суміжних правових категорій тощо.

Новація (від лат. *novatio* – зміна, оновлення) як правовий інститут зародилась і набула значного поширення ще в римському праві, яке визначало її як договір, що припиняє існуюче зобов'язання шляхом заміни його на інше зобов'язання. Стаття 604 Цивільного кодексу встановлює: зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами [1, с. 178].

Новація характеризується подвійною правовою природою, адже вона виступає одночасно підставою для виникнення зобов'язальних правовідносин та підставою їх припинення. Новація породжує нові зобов'язальні правовідносини, отже виступає правостворюючим юридичним фактом та одночасно правоприпиняючим – припиняючи первісне зобов'язання [2, с. 56].

Існує два підходи до визначення новації. За першим підходом новацію розуміють як припинення договору новим договором, з метою знищення колишнього зобов'язання і замість нього створення нового, причому сторони залишаються ті ж; за другим – як будь-яку зміну договору з тим, що самі сторони за згодою між собою продовжують займати свої місця у правовідносинах.

Перший підхід є більш доцільним, адже новація характеризується насамперед виникненням нового зобов'язання, а не зміною існуючого.

Виходячи з наведеного, можна виділити такі ознаки новації:

1) новація – це спосіб припинення зобов'язання, на що вказує її місце в системі цивільного права, адже в ЦК України новація закріплена як підстава припинення зобов'язання;

2) законодавець особливо підкреслює, що новація можлива лише між тими самими сторонами;

3) новація є двосторонньою угодою;

4) виникнення нового зобов'язання пов'язане з попереднім зобов'язанням

5) новація спрямована саме на заміну первісного зобов'язання новим, а не на зміну [3, с. 31].

Більшість цих ознак новації одночасно є умовами, необхідними та дос-

татніми для вчинення новації, для того, щоб відповідні дії вважались саме новацією. Водночас умовами вчинення новації є те, що відповідний акт має бути двостороннім правочином, який вчинений між тими самими сторонами, що й у первісному зобов'язанні.

Юридичною підставою для зобов'язання, яке виникає при новації, є домовленість сторін про припинення первісного зобов'язання, тому від дійсності останнього залежить дійсність нового. Якщо первісне зобов'язання визнається недійсним, то недійсним стає зобов'язання, яке його замінює. Тому якщо правочин, з якого виникло попереднє зобов'язання, є нікчемним або визнаний судом недійсним, так само нікчемним буде і правочин, з якого виникло в наслідок новації нове зобов'язання. У випадку, коли недійсним є новий правочин, новація визнається такою, що не відбулася, і сторони залишаються зв'язаними первісним зобов'язанням [4, с. 539].

Новація є консенсуальним, двостороннім, оплатним, організаційним договором, який має правоприпиняючу природу. Істотними умовами такого договору є: предмет, вказівка на колишнє та нове зобов'язання, вказівка на те, що нове зобов'язання виникає між тими самими особами, що й попереднє зобов'язання, і те, що нове зобов'язання виникає замість попереднього [5, с. 127].

Отже, новацією називається угода сторін про заміну початкового зобов'язання, яка була з-поміж них, іншим зобов'язанням між тими ж особами, яка передбачає інший предмет або засіб виконання. Новація допускається щодо будь-якого зобов'язання, крім зобов'язань з відшкодування шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю, із сплати аліментів, і вимагає наявності низки умов: передбачає існування дійсного зобов'язання, яке слугує основою нового зобов'язання; нове зобов'язання не має суперечити закону, інакше її недійсність зберігає силу за колишнім зобов'язанням; припинення одного зобов'язання з метою виявити нове має ґрунтуватися на угоді між суб'єктами першого зобов'язання. В угоді сторін має бути ясно виражено намір сторін піддати старе зобов'язання новації.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

2. Висіцька І. Новація в цивільному законодавстві України / І. Висіцька // Справочник економіста: ежемісячний спеціалізований журнал. – 2007. – № 5. – С. 55-57.

3. Сенін Ю.Л. Ознаки та умови здійснення новації за цивільним законодавством України / Ю.Л. Сенін // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1 (137). – С. 29-32.

4. Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2009. – 952 с.

5. Сенін Ю.Л. Цивільно-правові наслідки новації зобов'язання / Ю.Л. Сенін // Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України : матеріали круглого столу (12 травня 2012 р., м. Одеса). – Одеса, 2012. – С. 126-128.

Літвінова А.Г.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Свистун Л.Я.**
доц. каф. цивільно-правових дисциплін

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ ПОЗИКИ ТА КРЕДИТУ

Юридична література не містить єдиної точки зору щодо розмежування понять позики та кредиту. Цивільний кодекс України наводить визначення договору позики (ст. 1046) і договору кредиту (ст. 1054) [1].

Кожний із вищезазначених кредитних договорів поряд із загальними рисами договору позики (зобов'язання позичальника, що отримав у власність грошову суму або якусь кількість речей, визначених родовими ознаками, повернути займодавцю таку ж грошову суму або кількість речей) має свої особливості, що дозволяє виділити їх в окремий вид договору позики. Йдеться про особливості в суб'єктному складі, предметі, правах та обов'язках, двосторонності чи багатосторонності і т. ін., які повинні визначатись відповідними нормативно-правовими актами. Усі названі види кредитних договорів об'єднує та обставина, що за рамками спеціальних правил, присвячених кожному із договорів, до правовідносин сторін можуть бути застосовані загальні положення щодо договору позики.

Кредитний договір є окремим видом договору позики. Його видоутворюючі ознаки полягають у тому, що він будується по моделі консенсуального договору і, як наслідок, визнається укладеним з моменту підписання кредитором і позичальником угоди про надання кредиту, а не з моменту передання грошових коштів позичальнику, як це має місце в договорі позики, а також в особливості суб'єктного складу кредитного договору, а саме: на стороні кредитора може виступати лише банк або інша фінансова установа (ст. 1054 ЦК України). Термін «кредит» в юридичній літературі використовується в широкому значенні, яке виходить далеко за межі сфери кредитного договору, що пояснюється не тільки сприйняттям правознавцями економічного змісту кредиту але й тим, що донедавна кредитно-розрахункові відносини розглядались як самостійним клас цивільно-правових договорів, відмінних від позикових зобов'язань [2, с. 520].

Родова приналежність кредитного договору до договору позики означає не тільки можливість субсидіарного застосування до відповідних правовідносин правил про цей договір. У тих випадках, коли кредитний договір втрачає власні видоутворюючі ознаки, він повинен кваліфікуватись як договір позики. Наприклад, якщо за договором, що передбачає обов'язок кредитора видати позичальнику відповідну грошову суму в якості кредиту і обов'язок позичальника повернути вказану суму і сплатити кредитору винагороду у вигляді процентів, на стороні кредитора виступає організація, що є

банком чи фінансовою установою, такий договір не може бути визнаний недійсним і повинен бути кваліфікований як договір позики. Саме договором позики охоплюються всі правовідносини, згідно з якими одна сторона передає іншій грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а інша сторона зобов'язується повернути таку ж грошову суму або таку ж кількість речей того ж роду та якості (ст. 1046 ЦК України) [4, с. 46].

Така широка сфера застосування категорії «позикові зобов'язання» пояснюється тим, що ЦК України зняв заборони та обмеження на застосування норм договору позики. А категорії «позика» і «позикові зобов'язання» набули значення універсальних правових категорій, що охоплюють практично всі правовідносини, що визначаються поняттями «кредит» та «кредитні відносини».

Відрізняючись від грошового кредиту як договір, що не зобов'язує позикодавця, договір позики вважається укладеним в момент передачі грошей або речей [7, с. 542].

Класичний грошовий кредит, який оформлюється договорами позики і кредиту, являє собою передачу грошей або інших замінних речей у власність боржнику із зобов'язанням наступного повернення еквівалентної кількості грошей або речей.

На відміну від імперативно оплатного банківського кредиту, позика може бути безоплатною в імперативно визначених законом випадках або за згодою сторін договору позики. Нееквівалентне, з процентами, повернення предмета позики допускається за згодою сторін або презюмується за відсутності визначеності щодо розміру процентів.

Зазвичай позика надається без чітко визначеного цільового призначення, що неприпустиме для кредитних договорів. Однак припустимим є надання "цільової позики". У договорі позики може вказуватися конкретна мета, для досягнення якої надається позика, наприклад для придбання конкретної речі або для цілей оплати навчання у вищому навчальному закладі. Недотримання цільового характеру використання позичених коштів вважається порушенням позичальником прийнятих на себе зобов'язань, що може мати своїм наслідком вимогу позикодавця про дострокове повернення позики та розірвання договору [6, с. 19].

Надання в позику речей, визначених родовими ознаками, істотно відрізняється від комерційного кредиту. Комерційний кредит – це просто відстрочка виконання будь-якого зобов'язання за основним договором (купівлі-продажу, підряду тощо). При цьому за змістом ч. 1 ст. 1057 ЦК комерційним кредитом визнаються будь-які інші види надання кредиту, зокрема як авансу та попередньої оплати товарів, робіт або послуг. На відміну від грошового кредиту чи позики, комерційний кредит похідний від головного зобов'язання, є однією з умов його виконання і становить додатковий предмет зобов'язання, що передбачає надання кредиту [1].

Отже, позиці і кредиту присвячена глава 71 ст. 1046-1057 Цивільного

кодексу України. Поняття «позика» і «кредит» дуже близькі один до одного. Кредитом можна назвати процентну позику, при якій позикодавцем є банк, а об'єктом позики – гроші. Але позика і кредит – два самостійні інститути. Крім того, завдяки своїй універсальній конструкції позика має своїм предметом не тільки гроші, але й інші речі, визначені родовими ознаками. У зазначеному випадку позика не є грошовим зобов'язанням. Якщо ж у договорі буде міститися умова про відсотки, що мають грошовий еквівалент, таку позику можна вважати грошовим зобов'язанням. Кредитний договір не є попереднім договором про позику, договором приєднання та її висновку не може передувати укладення попереднього кредитного договору. Відсотки в договорі позики та кредиту можуть бути, по-перше, винагородою, платою за користування речами або грошовими засобами, і, по-друге, відповідальністю в разі неправомірного утримання, відхилення від його повернення, іншого прострочення в їхній сплаті або безпідставного отримання, або заощадження за рахунок кредитора.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
2. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін. ; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2009.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. – Т. 2 / за ред. О.В. Дзери (кер авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – Третє вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2008.
4. Рябко Л.О. Розмежування понять позички і кредиту // Право України. – 2012. – № 1. – С. 46-47.
5. Фомін Г.Ф. Правове регулювання кредитних відносин / Г.Ф. Фомін // Вісник ХНУВС. – 2014. – № 2. – С. 272-277.
6. Фомін Г.Ф. Класифікація договорів з надання фінансових послуг / Фомін Г.Ф. // Право України. – 2010. – № 2. – С. 18-20.
7. Цивільне право України : підручник. Книга перша / за ред. О.В. Дзери та Н.С. Кузнецової. – 2012. – С. 532-597.

Мельниченко А.В.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Мудрецька Г.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Проведення в Україні системних та ефективних правових реформ зумовлює необхідність поглибленого дослідження проблем удосконалення механізмів реалізації і захисту цивільних прав та інтересів особи у цивільному

процесі та, у зв'язку з цим, переосмислення деяких підходів до правової природи законного представництва у цивільному процесі.

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [1] дещо по-новому підійшов до висвітлення норм інституту представництва. Відповідно до ст. 237 ЦК представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Основною та специфічною ознакою представництва є те, що в рамках такого правовідношення одна особа виступає від імені іншої, тобто юридичні дії щодо третіх осіб вчиняються однією особою, а наслідки їх вчинення покладаються безпосередньо на іншу особу. Представництво також характеризується тим, що правові наслідки настають не для представника, а для особи, яку він представляє. Якщо укладена представником угода спричинила для контрагента збитки, то зобов'язаною стороною буде не представник, а особа, яка надала йому повноваження для вчинення цього правочину. Крім того, представництво можливе лише щодо суб'єкта права. Тобто тим, кого представляють, може бути тільки особа, яка володіє хоча б правоздатністю [2, с. 22].

Підставою виникнення законного представництва є встановлені у законі юридичні факти, за наявності яких одна особа може здійснювати у суді процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки від імені іншої особи, а саме: походження дітей від батьків, усиновлення, встановлення опіки або піклування над малолітньою чи неповнолітньою особою, особою, визнаною недієздатною або обмежено дієздатною, призначення опіки над майном безвісно відсутнього або призначення опікуна для охорони й управління спадковим майном тощо [3, с. 34-35].

За змістом ст. 39 Цивільного процесуального кодексу України [4] законні представники діють у цивільному процесі від імені та з метою захисту прав, свобод та інтересів чітко визначеного кола осіб:

- малолітніх (віком до чотирнадцяти років) та неповнолітніх (віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) фізичних осіб, тобто осіб, які не мають повної цивільної процесуальної дієздатності;
- фізичних осіб, визнаних недієздатними або цивільна дієздатність яких обмежена в судовому порядку;
- фізичних осіб, визнаних у передбаченому законом порядку безвісно відсутніми;
- спадкоємців особи, яка померла або оголошена померлою, якщо спадщина ще ніким не прийнята.

Склад осіб, які можуть виконувати функції законних представників у цивільному судочинстві, також регламентовано законом. Згідно зі ст. 39 ЦПК України ними можуть бути батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники чи інші особи, визначені законом.

Правова регламентація участі законних представників у цивільному судочинстві має імперативну форму. За наявності передбачених законом підс-

тав їх участь у розгляді справи є обов'язковою. У зв'язку з цим слід звернути увагу на певні особливості залучення до участі у справі законних представників неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена [3, с. 36].

Зокрема, ст. 29 ЦПК України, яка присвячена цивільній процесуальній дієздатності сторін, передбачає, що неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом (зокрема, 16-річна особа може вільно звернутися до суду про стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати, оскільки вона має право самостійно розпоряджатися своїм заробітком). Проте суд може залучити до розгляду такої справи законного представника неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 29 ЦПК).

З аналізу цієї статті випливає, що у двох випадках – участі у цивільній справі неповнолітньої особи або обмеженої у дієздатності особи, де предметом судового розгляду є матеріальні відносини, в які вищевказані суб'єкти можуть вступати вільно, – враховуючи рівень дієздатності таких осіб, суд має право залучити до розгляду справи їхнього законного представника. Оскільки вжито словосполучення «має право», то про жодне зобов'язання тут не йдеться [5, с. 79].

Саме це можна назвати факультативним законним представництвом у цивільному процесі, оскільки участь законного представника у цій ситуації залежатиме виключно від суддівського розсуду. Якщо суддя захоче залучити до справи законного представника, то він повинен винести щодо цього ухвалу. Якщо ні, то особа, яка не має повної цивільної дієздатності і ще не досягла свого повноліття, буде особисто реалізовувати усі надані їй процесуальні права та виконувати всі процесуальні обов'язки незалежно від того, чи є у цивільній справі її законний представник. І при всіх інших рівних умовах дане рішення суду вважатиметься законним та не підлягатиме скасуванню вищестоящою інстанцією.

Обов'язкове законне представництво – це такий вид законного представництва, де законний представник обов'язково повинен взяти участь у цивільній справі. Факультативне законне представництво – це такий вид законного представництва, де участь представника у цивільній справі відбувається за розсудом суду [5, с. 80].

Законне представництво є особливим видом представництва у цивільному процесі, враховуючи підстави вступу представника до цивільної справи. Законне представництво ґрунтується на нормах закону, що визначають правовий механізм участі представників у цивільному судочинстві, встановлюючи при цьому відповідне коло осіб, які можуть брати участь у розгляді справи через законних представників, та осіб, на яких покладається виконання представницьких функцій.

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/45-15>.
2. Галабурда Н.А. Особливості змісту поняття представництва у цивільному праві України / Н.А. Галабурда // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2012. – Вип. 3. – С. 21-27.
3. Світлична Г.О. Законне представництво у цивільному судочинстві / Г.О. Світлична // Вісник Верховн. Суду України. – 2013. – № 10. – С. 34-41.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page>.
5. Іванчулинець Д.В. Обов'язкове та факультативне законне представництво в цивільному процесі / Д.В. Іванчулинець // Судова апеляція. – 2015. – № 1. – С. 77-83.

Міщенко А.В.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Свистун Л.Я.**

доц. каф. цивільно-правових дисциплін

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ

Регулювання відносин у сфері фактичних послуг зі зберігання регулюється Главою 66 Цивільного кодексу України. ЦК України містить цілу низку правил щодо зберігання на товарному складі та стосовно спеціальних видів зберігання речей – у ломбарді, у камерах організацій підприємств транспорту, у гардеробі організацій, у готелі тощо.

Загальні положення про зберігання – це правила, що містяться у ст. 936-955 ЦК і застосовуються згідно зі ст. 955 ЦК до спеціальних видів зберігання, якщо інше не встановлено положеннями ЦК України про окремі види зберігання або законом.[1]

У доктрині цивільного права усталеною є точка зору, що об'єктом договору зберігання може бути лише річ, тобто певний об'єкт матеріального світу. Це виключає з кола об'єктів цього договору всі інші об'єкти цивільних прав, включаючи нематеріальні блага та майнові права. Головна ознака об'єкту зазначеного договору полягає у можливості бути переданим зберігачеві [2, с. 254].

Стаття 936 ЦК України закріплює законодавче визначення договору зберігання. Аналіз цієї статті дає підстави для наступних висновків. По-перше, згідно з ЦК договір зберігання може бути не тільки загальноцивільним, а й підприємницьким, якщо зберігачем за ним є особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності. Такий зберігач іменується у ст. 936 ЦК України професійним зберігачем. Якщо зберігання здійснюється професійним зберігачем на складах (у камерах, приміщеннях) зага-

льного користування, договір зберігання є публічним договором, тобто договором, в якому зберігач взяв на себе обов'язок надати послугу зі зберігання речей кожному з тих, хто звертається до нього. Зберігач за таким договором не тільки не має права відмовитися від укладення договору за наявності у нього можливості щодо надання такої послуги, а й не має права надавати переваги одному контрагентові перед іншим. Умови такого договору за загальним правилом мають бути однаковими для усіх поклажодавців [3].

По-друге, договір зберігання за загальним правилом є реальним. Він вважається укладеним з моменту передачі поклажодавцем речі до зберігача для тимчасового її зберігання. Але відповідно до ч. 2 ст. 936 ЦК України договором зберігання, в якому зберігачем виступає професійний зберігач, може бути встановлений його обов'язок зберігати річ, яка буде передана йому в майбутньому. Отже, договори зберігання, у яких зберігачем виступає особа, яка здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності, можуть бути й консенсуальними. [4, с. 181].

Стаття 937 ЦК України містить наступні правила щодо форми договору зберігання. У випадках укладення консенсуального договору зберігання ЦК України передбачає обов'язкову письмову форму, незалежно від складу учасників цього договору і вартості речі, що передається на зберігання. При укладенні реального договору зберігання проста письмова форма визнається необхідною лише у випадках, передбачених ст. 208 ЦК. [5, с. 633].

Предметом зберігання можуть бути лише рухомі речі (товари, автотранспортні засоби, цінні папери, дорогоцінні метали та каміння, інші коштовності, документи). Нерухомі речі можуть бути предметом не зберігання, а охорони. Договір охорони, метою якого є забезпечення охоронцем недоторканності особи чи майна, які охороняються, передбачений ст. 978 ЦК України. Серед рухомих речей, які виступають предметом зберігання, переважне місце належить речам, визначеним індивідуальними ознаками, але ЦК у ст. 941 передбачає зберігання речей, визначених родовими ознаками.

Договір зберігання відповідно до ст. 938 ЦК України може укладатися або на певний строк, встановлений у договорі, або на невизначений строк. Залежно від цього вирішується питання про те, протягом якого часу зберігач зобов'язаний зберігати річ за договором. Якщо договір зберігання було укладено на певний строк, зберігач зобов'язаний зберігати річ протягом строку, встановленого в договорі. Якщо ж строк зберігання у договорі не був встановлений і не може бути визначений, виходячи з його умов, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення [6, с. 11].

За загальним правилом, закріпленим у ст. 943 ЦК України, зберігач повинен виконувати свої обов'язки за договором особисто. Йому надано право передати річ на зберігання іншій особі лише у разі, якщо він вимушений це зробити в інтересах поклажодавця і не має можливості отримати його згоду.

ЦК України виходить з того, що договір зберігання може бути оплатним

і безоплатним [7, с. 63].

Згідно зі ст. 944 ЦК України зберігач не має права без згоди поклажодавця користуватися річчю, переданою йому для зберігання, а так само передавати її у користування іншій особі. У тих випадках, коли поклажодавець надає зберігачеві право користування річчю, переданою йому за договором зберігання, до правовідносин, що виникають між ними у цій частині, застосовуються відповідні правила, встановлені щодо договору позички [8, с. 60].

Нарешті, до загальних положень про зберігання належить і правило, вміщене у ст. 954 ЦК України, присвячене зберіганню на підставі закону. Зберігання речей на підставі не договору, а закону передбачено, наприклад, при знахідці, при неприйнятті товару продавцем. Згідно з правилом, закріпленим у ст. 954, положення гл. 66 ЦК України застосовуються до зберігання, яке здійснюється на підставі закону, якщо ним не встановлено інше.

Відповідно до вище викладеного можна дійти таких висновків: по-перше, згідно з ЦК України договір зберігання може бути не тільки загальноцивільним, а й підприємницьким, якщо зберігачем за ним є особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності. Такий зберігач іменується у ст. 936 ЦК України професійним зберігачем. Якщо зберігання здійснюється професійним зберігачем на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування, договір зберігання є публічним договором, тобто договором, в якому зберігач взяв на себе обов'язок надати послугу зі зберігання речей кожному з тих, хто звертається до нього.

По-друге, договір зберігання за загальним правилом є реальним. Він вважається укладеним з моменту передачі поклажодавцем речі до зберігача для тимчасового її зберігання. Але відповідно до ч. 2 ст. 936 ЦК України договором зберігання, в якому зберігачем виступає професійний зберігач, може бути встановлений його обов'язок зберігати річ, яка буде передана йому в майбутньому. Отже, договори зберігання, у яких зберігачем виступає особа, яка здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності, можуть бути й консенсуальними. Предметом зберігання можуть бути лише рухомі речі (товари, автотранспортні засоби, цінні папери, дорогоцінні метали та каміння, інші коштовності, документи). Договір зберігання відповідно до ст. 938 ЦК України може укладатися або на певний строк, встановлений у договорі, або на невизначений строк.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-1V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.

2. Донець А.Г. До питання можливості нерухомого майна бути об'єктом договору зберігання // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2008. – Том 21. – № 2. – С. 254-257.

3. Підприємницьке право : підручник для вищих навч. закладів : в 2 кн. [кн. 1] / за ред. О.В. Старцева. – 3-е вид., перероб. і доп. – К. : Істина, 2013.

4. Паракуда Є. Господарський договір складського зберігання / Є. Паракуда // Вісник господарського судочинства. – 2015. – № 1. – С. 181-194.

5. Цивільне право України : підручник. Книга перша / за ред. О.В. Дзери та Н.С. Кузнецової. – К., 2012.
6. Толстой В.С. Исполнение обязательств. – М. : Юрид. лит., 1973. – 208 с.
7. Новікова В.В. Договір зберігання з точки зору оплатності й безоплатності // Проблеми законності. – 2010. – № 107. – С. 63-69.
8. Новікова В.В. Деякі питання оплатності й безоплатності, що виникають у договорах про надання послуг // Проблеми законності. – 2009. – № 101. – С. 60-65.
9. Шулятицький С.І. Правова характеристика притриманий як способу забезпечення виконання зобов'язань // Науково-інформаційний вісник. – 2009. – № 2. – С. 24-29.
10. Сарбаш С.В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств / С.В. Сарбаш. – 2-е изд., испр. – М. : Статут, 2003. – 251 с.
11. Яворська О. Європейський досвід укладення договору зберігання на товарному складі / О. Яворська, А. Демчук // Історико-правовий часопис. – 2014. – № 1. – С. 74-80.

Приходько А.Є.
студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**
викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

В основу договірної права будь-якої країни закладено принципи договірної права – перевірені практикою ідеї, відповідно до яких регулюються договірні відносини. Одним із основоположних принципів договірної права є принцип свободи договору, закріплений у Цивільному кодексі України.

Принцип свободи договору є класичним принципом цивільного права, відомим ще з часів давньоримського приватного права. Закріплення його в ЦК України є свідченням подальшої лібералізації і демократизації правової системи України, відходу від тотального «опублікування» всіх суспільних відносин, визнання пріоритету приватноправового інтересу над публічно-правовим. При цьому зміст названого принципу, визначений у ст. 627 нового ЦК України, є значно звуженим порівняно з тим, як він традиційно визначається в науці цивільного права і яким він є фактично, якщо взяти до уваги всю сукупність норм приватного права України [4].

Свободу договору як принцип цивільного законодавства закріплено у ст. 3 ЦК серед інших принципів цивільного законодавства, однак при цьому сутність цього принципу не розкрито. Подальше закріплення свободи договору знайшло своє відображення в ст. 627 ЦК. Зокрема, частиною 1 цієї статті встановлено, що відповідно до ст. 6 Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ді-

лового обороту, вимог розумності та справедливості. Фактично можна стверджувати, що відповідна норма дублює в рамках цивільного права конституційний принцип, відповідно до якого правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, згідно із якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [1].

Згідно зі ст. 6 ЦК сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства, урегулювати в передбаченому законом договорі свої відносини, не врегульовані ним, а також відступити від положень закону і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Положення ст. 6 в подальшому були також закріплені у ст. 628 ЦК, яка передбачає можливість укладення змішаних договорів, що складаються з елементів різних договорів [3].

Слід зазначити, що відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 6 ЦК сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд; відповідно до абз. 2 ч. 3 цієї ж статті сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами. Ці правила викликали численні критичні зауваження в літературі та дискусію щодо меж свободи договору.

Між тим ч. 3 ст. 6 ЦК жодного відношення до принципу свободи договору не має і не відповідає юридичній конструкції ст. 627 ЦК, яка розкриває уявлення законодавця про зміст свободи договору.

Цей погляд поділяють й інші дослідники, такі як В.В. Луць, З.В. Ромовська, А.С. Довгерт [4].

По-перше, у диспозиції ст. 627 ЦК допущено логічну помилку. Зокрема, у статті використано формулювання «відповідно до ст. 6 цього Кодексу», що означає, що зміст диспозиції ст. 627 має відповідати положенням, що передбачені в ст. 6. Однак ст. 6 ЦК розкриває поняття таких категорій, як «свобода вибору договору» та «свобода визначення умов договору». А у ст. 627 зазначено, що зі ст. 6 можна дійти висновку про свободу в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору. Тому, з огляду на зазначене, вважаємо некоректним формулювання ст. 627 як такої, що базується на ст. 6 ЦК.

По-друге, у ст. 6 і 627 ЦК існує проблема щодо співвідношення актів цивільного законодавства і договору та принципу свободи договору. Так, М. Сібільов, розглядаючи питання співвідношення актів цивільного законодавства і договору, зокрема дію свободи договору, стверджує, що положення актів цивільного законодавства мають тлумачитись як диспозитивні, крім випадків, коли в них прямо вказано про неможливість для сторін у договорі відступати від положень цих актів або коли це впливає з їх змісту, або із суті відносин між сторонами [3].

Отже, свобода договору обмежується у випадках, коли:

1) укладення договору є обов'язковим для однієї зі сторін;

- 2) певним суб'єктам заборонено законом укладення окремих видів договорів;
- 3) якась зі сторін обмежена або позбавлена можливості брати участь у розробці умов договору;
- 4) законом встановлені певні приписи щодо умов договору;
- 5) вимагається відповідність договору типовим умовам договорів певних видів.

Отже, можна дійти таких висновків, що дія принципу свободи договору має свої обмеження, які зумовлені різноманітними причинами, що зводяться до двох основних груп. Першу становлять причини економічного характеру, другу – причини соціального характеру.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Сібільов М. Базові моделі регулювання договірних відносин за новим Цивільним кодексом України / М. Сібільов // Українське право. – 2003. – № 4. – С. 17-20.
4. Горєв В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Горєв Віктор Олександрович. – Харків, 2007. – 203 с.
5. Попов Ю.Ю. Критерії визначення імперативності чи диспозитивності норм у Цивільному кодексі України: історія повторюється двічі / Ю.Ю. Попов // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 233-237.
6. Шевченко В.В. Сутність принципу свободи договору // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридич. науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1. – Ч. 1. – С. 445-451.

Саруханова К. А.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – **Аксютіна А.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ПРИТРИМАННЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Забезпечення зобов'язань – традиційний інститут цивільного права. Його особливість полягає у додатковому зобов'язальному тягарі, що покладається на боржника з метою більш надійного захисту прав кредитора. Цивільний кодекс України передбачає такі види забезпечення зобов'язань, як неустойка, гарантія, порука, застава, завдаток та притримання [1]. Предметом нашого розгляду є саме такий вид забезпечення виконання зобов'язання, як притримання. Необхідно зазначити, що способи забезпечення виконання зо-

бов'язань, в тому числі й інститут притримання, відомі ще з часів Римської імперії як одним із способів самозахисту цивільних прав, яке здійснювалося через закон. Ще з часів Римської імперії кожен, хто вважав своє право порушеним, міг особисто «поквитатися» зі своїм кривдником. Самозахист вважався дозволеним, він попереджав порушення права [2].

Суть притримання згідно зі ст. 594 ЦК України полягає в тому, що кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків, має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Щодо застосування права притримання, то згода сторін тут є непотрібною, тобто право притримання є односторонньою угодою, яка являє собою дії кредитора щодо неповернення речі боржнику. Кредитор повинен *негайно* письмово попередити боржника про притримання речі. Поняття “негайно” встановлюється з урахуванням часу, необхідного для доставки документів від одного контрагента до іншого, а також з урахуванням попередньої практики договірних відносин між кредитором і боржником [2].

Неоднозначно вирішується в літературі питання щодо предмета притримання. Так, предметом притримання є річ. Це означає, що за жодних умов предметом притримання не можуть бути майнові права, послуги, роботи, інформація, результати інтелектуальної, творчої діяльності. Серед науковців тривають дискусії з приводу того, чи всі речі можуть бути предметом притримання. Зокрема, М.І. Брагінський і В.В. Вітрянський вважають, що із кола предметів притримання слід виключити речі, визначені родовими ознаками, оскільки через їх заміність такі речі не можуть визначатися як “річ, що має бути передана боржнику” [3, с. 556]. У свою чергу, О. Рогач наголошує, що предметом притримання не можуть бути нерухомі речі [4, с. 32].

Отже, право на притримання виникає при одночасному існуванні таких умов:

1) предметом притримання має бути саме річ.

Виходячи зі змісту ст. 179 ЦК України, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Цивільне законодавство надає нам також види об'єктів цивільних прав, до яких відносять речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Зважаючи на те, що в межах ст. 192 ЦК України законодавець розглядає окремо від поняття речей гроші як об'єкт цивільних прав, то можна дійти висновку, що гроші не можуть бути предметом притримання. Також залишається відкритим питання щодо можливості притримання нерухомих речей. Сьогодні в літературі немає однозначного підходу до вирішення цього питання. Проти наводяться такі аргументи: реалізація права кредитора на притримання із подальшою реалізацією пре-

дмета притримання є цивільно-правовою угодою; правочини ж із нерухомістю підлягають обов'язковій державній реєстрації, що суперечить сутності правовідносин, що виникають при реалізації кредитором права на притримання. Зі змісту ст. 182 ЦК України не впливає обов'язковість реєстрації права притримання. Разом з тим навряд чи можна описати право на притримання як речове право на чуже майно, оскільки право притримання як вид забезпечення стимулює боржника до належного виконання свого обов'язку. Але якщо реєстрація такого права не є обов'язковою, то ніщо не заважає реєструвати угоду із нерухомістю [2];

2) *має існувати зобов'язання*, згідно з яким боржник зобов'язується оплатити вартість самої речі або відшкодувати пов'язані з нею витрати та інші збитки;

3) *зобов'язання боржником не виконано в строк*. Однак у п. 2 ст. 594 ЦК України, вказується, що притриманням можуть забезпечуватись інші вимоги кредитора, якщо інше не встановлено договором або законом;

4) підставами виникнення права притримання є такі *юридичні факти*:
– невиконання боржником у встановлений строк обов'язку з оплати цієї речі;

– невиконання боржником обов'язку із відшкодування пов'язаних із річчю витрат та інших збитків;

5) законодавець встановлює обов'язкову **письмову форму** для правочинів щодо забезпечення виконання зобов'язання. На підставі цього необхідно зазначити, що кредитор повинен письмово попередити боржника про притримання речі, якщо дане право виникає з договору, а не з прямої вказівки закону.

Припиняється притримання у випадку припинення основного зобов'язання, у випадку задоволення вимог кредитора за рахунок речі, яку він утримує, та на інших загальних підставах припинення зобов'язань відповідно до глави 50 ЦК України, що не суперечать природі утримання.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

2. Беліков О. Притримання як спосіб забезпечення виконання зобов'язання / О. Беліков // Юридичний журнал. – 2008. – № 2 [Електронне видання]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2879>.

3. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: общие положения. – Изд. 3-е, стереотипное / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2001. – 848 с.

4. Зобов'язальне право України : підруч. / за ред. : Є.О. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К. : Істина, 2011. – 848 с.

Соболев І.В.

слухач факультету № 2
ННІЗДН Одеського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Маковій В.П.**

УСТУПКА ПРАВА ВИМОГИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Перетворення, що мають місце у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, не можуть оминати також і правове поле в усіх аспектах його прояву. Дійсно, поряд з публічноправовою національною правовою системою приватноправова відобразила наявні напрацювання європейської юриспруденції. Так, цивілістичний інститут уступки права вимоги з прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р. набув нового оформлення, що створило умови для розвитку й урізноманітнення специфіки трансформації зобов'язальних відносин шляхом заміни кредитора. Наведене актуалізує пізнання сутності наведеної правової конструкції в межах як вітчизняного правового поля, так і законодавства окремих європейських країн.

ЦК УРСР містив юридичну характеристику уступки права вимоги лише в загальних рисах у ст. 197-200, які відповідно окреслювали перелік вимог, до яких не застосовується подібний правовий інститут, обов'язки первісного та похідного кредитора, особливості виконання зобов'язання первісному кредитору та специфіку пред'явлення заперечень до нового кредитора. Тобто наведений кодифікований нормативно-правовий акт не розкривав сутності уступки права вимоги, не деталізував її різновиди, не визначав особливості правового положення сторін зобов'язального відношення за таких умов тощо.

Дослідження здобутків європейської цивілістики на прикладі французького Цивільного кодексу (Кодексу Наполеона) надають можливість виокремити такі особливості правової регламентації уступки права вимоги. У ст. 1249 параграфу 2 “Про платіж з набуттям прав кредитора” йдеться про суброгацію, яка полягає у сплаті третьою особою грошової суми, що є предметом зобов'язання, на користь первісного кредитора замість боржника. При цьому ст. 1250 деталізує особливості суброгації, яка виникає на підставі договору, а ст. 1251 – суброгації, яка виникає згідно з приписом закону, причому в обох випадках шляхом перерахування конкретних варіантів виникнення суброгації. Так, на підставі договору суброгація може виникати у випадку: 1) коли кредитор, отримавши платіж від третьої особи, передає останній власні права, позови, привілеї або іпотеки проти боржника; 2) якщо боржник займає суму грошей з метою оплати власного боргу й передачі позикодавцю прав кредитора. Разом з тим на підставі припису закону суброгація виникає: 1) на користь того, хто є сам кредитором, здійснює платіж іншому кредитору, що користується пере ним перевагою в силу привілеїв та іпотек; 2) на користь набувача нерухомості, який використовує ціну, за яку він придбав нерухо-

мість, для оплати кредиторів, що мали іпотеку на це майно; 3) на користь того, хто був зобов'язаний разом з іншими або за інших до здійснення оплати боргу, тим самим був зацікавлений в погашенні боргу; 4) на користь спадкоємця, що набув спадщину з умовою складення опису спадкового майна й здійснив оплату боргів спадкодавця з власних коштів. Таким чином, французьке цивільне законодавство інших різновидів уступки права вимоги безпосередньо у нормативних приписах не відобразило.

Водночас, німецьке цивільне законодавство в особі Цивільного уложення безпосередньо присвятило питанням уступки права вимоги п'ятнадцять статей (398-413). Відповідно, ст. 398 та 412 визнають уступкою права вимоги передачу вимоги як на підставі договору, так і на підставі закону відповідно. При цьому ст. 399-400 окреслює перелік вимог, уступка яких заборонена. В той же час ст. 401 виокремлює особливості переходу до нового кредитора разом з основною вимогою також і забезпечення основного зобов'язання на прикладі іпотеки, судової іпотеки, заставних прав, а також прав із встановленої за цією вимогою поруки, а ст. 411 – специфіку уступки права вимоги про виплату грошового утримання військовослужбовцем, державним службовцем, священнослужителем або викладачем публічного навчального закладу. І, нарешті, ст. 402-410 характеризують процедурні питання здійснення уступки права вимоги та особливості здійснення прав і виконання обов'язків сторонами зобов'язання за таких обставин.

Досить значимо до питання врегулювання відносин щодо заміни кредитора у зобов'язанні шляхом уступки права вимоги підходить Цивільний кодекс Нідерландів, в якому цьому присвячено нормативний матеріал розділу 2 книги 6, який має назву “Перехід вимог та боргів і відмова від вимог”. Необхідно зважити, що наведений нормативно-правовий акт безпосередньо розкриває загальні питання уступки права вимоги у главі першій цього розділу “Наслідки переходу вимоги”, а також особливості реалізації суброгації у другій главі, що має відповідне найменування.

ЦК України 2003 року ввібрав наведені напрацювання європейської цивілістики й відобразив правову природу уступки права вимоги як саме правової конструкції заміни кредитора у зобов'язальному відношенні. При цьому, якщо деталізувати особливості саме заміни кредитора у зобов'язанні згідно зі ст. 512 ЦК, то така може бути реалізованою посередництвом: передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги), правонаступництва, виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем), виконання обов'язку боржника третьою особою. Тобто вітчизняне законодавство прямо вказує на уступку права вимоги лише в одному випадку заміни кредитора, в той час як суброгація розглядається у деяких інших варіантах, а правонаступництво виступає окремою підставою трансформації суб'єктного складу зобов'язальних відносин. Безумовно, така позиція українського законодавства чітко відмежовує уступку права вимоги від інших форм заміни кредитора у зобов'язанні й надає можливість судовій

практиці вирішувати спірні питання адекватно природі застосованої конструкції трансформації суб'єктного складу подібних відносин [1]. Зокрема, в узагальненні Верховним Судом України судової практики з цих питань чітко відмежовано уступку права вимоги від суброгації за критеріями, які впливають із сутності тлумачення наведених норм ЦК України [2].

Що ж до переліку способів заміни кредитора, то слід погодитись з наявною точкою зору, згідно з якою наведений у ст. 512 ЦК України перелік не є вичерпним з приводом прикладу заміни кредитора у випадку порушення права переважної купівлі одного із співвласників у спільній частковій власності згідно з ч. 4 ст. 362 ЦК України [3, с. 26].

Наведене створює передумови для подальших досліджень інституту уступки права вимоги поряд з іншими підставами заміни кредитора у зобов'язальному відношенні з огляду на надбання світової юриспруденції.

1. Кот О.О. Поняття та правова природа уступки вимоги (цесії) / О.О. Кот // Концепція формування законодавства України : матеріали п'ятої міжнародної науково-практ. конф. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – № 1. – С. 68-73.

2. Верховний суд України. Інформаційний сервер. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за 2010-2011 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/060D407?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=060D407C885D050EC>.

3. Цивільне право України : підруч. у 2-х т. / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Том 2. – 816 с.

Стасюк А.В., Сімон А.П.

студентки Університету митної справи та фінансів

наук. кер. – к.е.н., доц. **Семенова Л.Ю.**

доц. каф. управління персоналом та економіки праці

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ВІД БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНО- ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Влаштуваючись на роботу, кожен прагне бути впевненим у завтрашньому дні. Стаття 43 Конституції України встановлює, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [2].

Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на кількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін [1].

Законодавство про працю в Україні встановлює високий рівень умов

праці, всемірну охорону трудових прав працівників, але не захищає від безробіття. Водночас, аналізуючи трудове законодавство інших країн, можна побачити, що пункт «захист від безробіття» є державною гарантією.

Так, наприклад, Трудовий кодекс Франції дає право на: гідну винагороду за свою працю; професійне навчання; захист від безробіття.

Даний документ надійно захищає кожного французького громадянина від великої кількості проблем. Що стосується безробіття, то у Франції ситуація в цій сфері є такою, що існує велика кількість приватних агентств зайнятості, але при цьому держава все одно зобов'язана безкоштовно надати кожному, кому це потрібно, робоче місце. Для цього можна звернутися в спеціальні органи, а якщо вони з якоїсь причини не можуть надати вам те, що належить за законом, то у вас буде можливість захищати свої права в суді. Знову ж таки, бачимо, що державні гарантії у Франції не залишаються на рівні порожніх слів, а реально діють і допомагають в тому, щоб рівень життя кожного громадянина був максимально можливим [6].

У США працюють добре налагоджені процедури, що захищають від дискримінації працівників у віці за 40 років. Кожна компанія повинна надавати на щорічній основі інформацію про всіх звільнених працівників у віці 40 років і старше з аргументованим поясненням причини звільнення [4].

Порівнюємо підстави звільнення працівників в Україні та Канаді. Кодекс законів про працю України передбачає певні підстави для припинення (ст. 36) та розірвання трудового договору (ст. 38-40, 43, 43¹, 45).

У трудовому законодавстві Канади існують три причини, за якими працівник може бути звільнений від займаної посади:

- звільнення за порушення, виявлені в процесі роботи (Fired);
- звільнення, пов'язане з виробничою необхідністю (Laid Off);
- звільнення за власним бажанням (Quit) [5].

Генеральна конференція Міжнародної організації праці, що була скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці та зібралася 1 червня 1988 р. на свою сімдесят п'яту сесію, підкреслила важливість праці й продуктивної зайнятості в будь-якому суспільстві не тільки у зв'язку з ресурсами, котрі таким чином створюються для співтовариства, а й у зв'язку з доходом, одержаним внаслідок цього працівниками, у зв'язку із соціальною роллю, яку працівники дістають завдяки їм, та з почуттям самоповаги, якого набувають працівники.[3]

Отже, аналізуючи викладену інформацію, доцільно зазначити, що підхід зарубіжних країн та рекомендації Міжнародної організації праці мають бути обов'язково враховані при доопрацюванні проекту Трудового кодексу України.

1. Кодекс законів про працю 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Конвенція про сприяння зайнятості та захист від безробіття, від 21.06.1988 № 168 / Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_182.

4. Трудовое законодательство в США или Отпуск и увольнение по-американски / Блог о карьере [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://careerup.hostenko.com/trudovoe-zakonodatelstvo-v-usa>.

5. Трудовое законодательство Канады. Ваши земляки в Британской Колумбии, Канада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zemlyaki.ca/rabota_v_vancouvere.php?list&category_id=691.

6. Трудовое право во Франции. Кофранс САРЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sovetnik.eu/trudovoe-pravo-vo-francii.html>.

Стогній К.В.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Свистун Л.Я.**

доц. каф. цивільно-правових дисциплін

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ КОМЕРЦІЙНОГО ПРЕДСТАВНИКА

Вперше на законодавчому рівні положення про комерційне представництво були передбачені в Цивільному кодексі України 2003 р. Загальним положенням про комерційне представництво присвячена лише ст. 243 ЦК, окремі положення передбачені у гл. 68 ЦК «Договір доручення» [1].

Окремі питання правового регулювання комерційного представництва досліджувалися у дисертаційних та монографічних роботах В.А. Васильєвої, І.О. Гелецької, І.Ю. Доманової, Є.О. Харитонова та інших вчених, які присвячені цивільно-правовому регулюванню представництва.

Враховуючи норми ЦК України про права та обов'язки повіреного за договором доручення та особливості комерційного представництва, важливо запропонувати перелік прав та обов'язків комерційного представника. Зокрема, слід акцентувати на таких його обов'язках:

1) вчинення від імені особи, яку комерційний представник представляє, правочинів. Комерційний представник повинен здійснювати також інші юридичні дії та (або) фактичні дії, якщо вони є необхідними для вчинення правочинів, якщо це не суперечить правовій природі комерційного представництва і якщо інше не передбачено в договорі про комерційне представництво [2, с. 125]. Комерційний представник вправі відмовитись від вчинення дій, на які він уповноважений договором чи довіреністю (ч. 1 ст. 1008 та ч.1 ст. 24 ЦК). Однак, на відміну від добровільного представника, комерційний представник зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані його відмовою, особі, яку він представляв (ч. 3 ст. 1009 ЦК) [1];

2) обов'язок повідомити третю особу, з якою комерційний представник вступає у відносини від імені і в інтересах особи, яку він представляє, про свій статус комерційного представника і надати докази наявності повноважень діяти від імені та в інтересах особи, яку представляє. Стороною вчи-

неного правочину при цьому буде виступати сам комерційний представник [2, с. 123]. Стосовно обов'язку комерційного представника надати третім особам докази наявності у нього повноважень, то він обумовлений передбаченим у ч. 2 ст. 527 ЦК України правом третьої особи вимагати доказів того, що обов'язок виконується або виконання приймається уповноваженою на це особою;

3) обов'язок повідомляти особу, яку представляють, про обставини виконання зобов'язання, які істотно можуть вплинути на її інтереси, зокрема про вчинені від її імені правочини, а також на вимогу особи, яку представляють, повідомляти про інші відомості щодо виконання зобов'язання. У частині 1 ст. 1006 ЦК України передбачено обов'язок повіреного повідомляти довірителеві на його вимогу всі відомості про хід виконання його доручення. Слід підкреслити, що даний обов'язок не визначений законом як імперативний у будь-яких випадках, а виникає лише на вимогу довірителя [3, с. 740];

4) обов'язок надавати особі, яку представляють, звіт та виправдальні документи після виконання зобов'язання. Відповідно до ч. 1 ст. 1006 ЦК повірений зобов'язаний після виконання доручення або в разі припинення договору доручення до його виконання надати звіт про виконання доручення та виправдальні документи, якщо це вимагається за умовами договору та характером доручення. Особливості зобов'язань комерційного представника обумовлюють потребу для особи, яку представляють, отримувати від комерційного представника звіт та виправдальні документи. Звіт дає можливість оцінити послугу представника, визначитись із витратами та винагородою представникові [1];

5) обов'язок комерційного представника негайно передати особі, яку він представляє, все одержане у зв'язку з виконанням своїх зобов'язань. Відповідно до ч. 1 ст. 1006 ЦК України повірений зобов'язаний негайно передати довірителеві все одержане у зв'язку з виконанням доручення;

6) обов'язок повернути довіреність негайно після припинення правовідносин комерційного представництва. Відповідно до ч. 1 ст. 1006 ЦК повірений зобов'язаний після виконання доручення або в разі припинення договору доручення до його виконання негайно повернути довірителеві довіреність, строк якої не закінчився. У такому випадку довіреністю слід вважати письмовий документ, який видає особа, яку представляють, комерційному представникові для її представництва перед третіми особами (ч. 3 ст. 244 ЦК України) [1].

Договором про комерційне представництво також може бути передбачено додаткові обов'язки комерційного представника, зокрема обов'язок не укладати з іншими особами договорів, аналогічних вже укладеному договору про комерційне представництво [4, с. 346].

Серед прав комерційного представника важливо наголосити на таких:

1) право на плату за надані послуги. Важливим є на законодавчому рівні визначити такі моменти. Комерційний представник, як правило, здійснює

також юридичні та (або) фактичні дії, які є необхідними для вчинення правочинів, тому в таких випадках комерційний представник вправі вимагати окремо відповідну плату за їх здійснення. Якщо вищевказані плати не охоплюють фактичні витрати, необхідні для виконання комерційним представником своїх обов'язків, комерційний представник вправі вимагати відшкодування понесених ним фактичних витрат. Згідно з ЦК України, якщо в договорі доручення не визначено порядок виплати плати повіреному, вона виплачується після виконання доручення (ч. 2 ст. 1002). Отже, наведені положення підтверджують такий висновок: право комерційного представника не може залежати від проведення взаєморозрахунків між особою, яку він представляє, і третьою особою за укладеним між ними договором. Хоча договором про комерційне представництво сторони можуть визначити протилежне [6, с. 124];

2) у ЦК України передбачено, що повіреному, який діє як комерційний представник, довірителем може бути надано право відступати в його інтересах від змісту доручення без попереднього запиту про це (ч. 2 ст. 1004). Дане право розширює загалом межі повноваження комерційного представника;

3) відповідно до ч. 2 ст. 243 ЦК України комерційний представник може здійснювати комерційне представництво одночасно кількох сторін правочину за їхньою згодою. При цьому комерційний представник не вправі від імені особи, яку він представляє, вчиняти правочин із самим собою як стороною. У ЦК України закріплено лише одну умову для здійснення комерційного представництва одночасно кількох сторін правочину, а саме згоду цих сторін (ч. 2 ст. 243 ЦК);

4) доцільно на законодавчому рівні передбачити право комерційного представника на притримання речі, яка має бути передана особі, яку він представляє, щоб забезпечити йому вимоги щодо оплати за надані послуги. Слід зауважити, що ЦК України передбачає дане право лише для комісiонера (ст. 1019) [1].

Враховуючи вищенаведене, особливості змісту правовідношення комерційного представництва можна прослідкувати при дослідженні прав комерційного представника. Згідно з ЦК України комерційний представник вправі відступати в інтересах особи, яку він представляє, від змісту доручення без попереднього запиту, якщо це передбачено договором про комерційне представництво або довіреністю; здійснювати комерційне представництво одночасно кількох сторін правочину за згодою цих сторін. Доцільно на законодавчому рівні передбачити також такі права комерційного представника: на плату за надані послуги з моменту прийняття особою, яку представляють, звіту про виконання комерційним представником своїх зобов'язань; на відшкодування витрат, необхідних для виконання зобов'язання; на притримання речі, яка має бути передана особі, яку представляють, для забезпечення вимог оплати надання послуг.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
2. Климовська І.Я. Особливості послуг комерційного представника / І.Я. Климовська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Вип. 46. – С. 120-125.
3. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / заг. ред.: Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Н.Ю. Голубева. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 740 с.
4. Васильєва В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : монографія / В.А. Васильєва. – Івано-Франківськ, 2013. – 346 с.
5. Цивільне право України : підручник. Книга перша / за ред. О.В. Дзери та Н.С. Кузнецової. – К., 2012.
6. Климовська І.Я. Підстави виникнення комерційного представництва / І.Я. Климовська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юрид. – 2012. – Вип. 3. – С. 121-129.
7. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2007. – Книга третья : Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – 1055 с.

Чернега В.М.

кандидат юридичних наук, старший викладач
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

ПРАВОСВІДОМІСТЬ У СТРУКТУРІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Загальне поняття механізму правового регулювання та його галузеві аналоги (у сфері адміністративного, цивільного, цивільного процесуального права) досить добре досліджені, попри те, що саме питання про доцільність існування поняття механізму правового регулювання оспорювалося в правовій науці. Водночас у сімейному праві ця категорія комплексно не досліджувалася. Так, О.О. Чефранова визначила його як «комплекс правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини, які складаються в сім'ї» [1, с. 8]. Тут, як і в інших випадках, категорія «механізм сімейно-правового регулювання» трактується через поняття «правовий вплив», що викликає дискусію, бо правовий вплив та правове регулювання по своїй суті не є тотожними. Наприклад, А.О. Абрамова визначає, що механізм правового регулювання та механізм правового впливу, разом із механізмом право творення, виступають окремими підсистемами ширшого за змістом «механізму дії права» [2, с. 9]. Частково погоджуючись із таким підходом, зазначимо, що у контексті існуючих надбань правової теорії підхід цієї авторки відображає широкий погляд на поняття механізму правового регулювання, який відтворює увесь соціальний механізм дії права.

Відтак, поняття механізму сімейно-правового регулювання (механізму правового регулювання сімейних відносин) сформулюємо як сукупність взаємодіючих юридичних засобів, способів і форм, за допомогою яких здійснюється упорядкування сімейних відносин, забезпечується їх стабільність, задоволення та охорона інтересів їх учасників.

До структури механізму сімейно-правового регулювання належить, на нашу думку, п'ять груп елементів:

- 1) принципи сімейного права, норми сімейного права, правові звичаї, сімейно-правові договори;
- 2) юридичні факти;
- 3) сімейні права та обов'язки (сімейні правовідносини);
- 4) акти здійснення і захисту суб'єктивних сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків;
- 5) правова свідомість.

Отже, одним із визначальних у механізмі сімейно-правового регулювання є людський фактор. Адже реалізація правових норм здійснюється у поведінці людини, їх приписи лише об'єктивуються у поведінці людини, у вольовій взаємодії людей між собою. Тому свідомість людини, а конкретніше – правова свідомість, виступає фактором ефективності механізму правового регулювання. Але при цьому сама правова свідомість так само відчуває вплив самого механізму правового регулювання. Як зазначає Ф.Ш. Ямбушев, на неї впливає існуюча в даному суспільстві нормативно-оціночна система (моральні імперативи та наявна правова система), яка «поставляється у сферу правосвідомості за допомогою інформаційного механізму» [3, с. 95].

Правосвідомість орієнтує суб'єкта сімейних правовідносин на вибір оптимальних способів правової поведінки, способів здійснення сімейних прав та виконання обов'язків. Моральні ідеї, як зазначав Д.Г. Хецуріані, «формується і забезпечуються суспільною думкою, спираючись на авторитет якої правові норми орієнтують людей на добровільне їх застосування як внутрішніх переконань до вчинення певних соціальних вчинків, утримання від них; моральна норма виступає, передусім, як внутрішній регулятор поведінки особистості» [4, с. 15].

Тому на рівні саморегуляції (внутрішньої регуляції) морально-правові ідеї, відбиваючись у свідомості учасників сімейних правовідносин, стають правовим мотивом їхньої поведінки. Моральне мотивування поведінки суб'єкта сімейних правовідносин ґрунтується на тому, що відповідні приписи (морально-правові принципи) відповідають його свідомості, потребам, інтересам і сприймаються ним як виправдані, необхідні, а результати їх втілення в життя – як корисні, позитивні, бажані.

На рівні зовнішньої регуляції у процесі застосування сімейно-правових норм правозастосовним суб'єктом морально-правові принципи виступають стрижнем професійної правосвідомості, яка ґрунтується на відданості ідеям справедливості, добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства

як вищим правовим ідеалам. Прийняті на такій основі правові рішення підтримуються суспільством як справедливі, такі, що несуть благо для всіх, тому підлягають безумовному виконанню.

Таким чином, правосвідомість виступає самостійним елементом механізму сімейно-правового регулювання, взаємодіючи з іншими складовими цього механізму.

1. Чефранова Е.А. Механизм семейно-правового регулирования имущественных отношений супругов : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Е.А. Чефранова ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2007. – 54 с.

2. Абрамова А.А. Эффективность механизма правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Абрамова Алина Александровна. – Красноярск, 2006. – 206 с.

3. Ямбушев Ф.Ш. Правовое сознание в механизме правового регулирования общественных отношений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ямбушев Фаиль Шамильевич. – Н. Новгород, 2002. – 205 с.

4. Хецуриани Д.Г. Значение моральных норм в советском гражданском праве / Д.Г. Хецуриани. – Тбилиси : Мецниереба, 1980. – 110 с.

Чмелюк А.О.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н. **Мудрецька Г.В.**

викл. каф. цивільно-правових дисциплін

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Доступ до правосуддя як один з основоположних принципів, покладений в основу функціонування системи захисту прав і свобод людини, закріплено в Конституції України [1], статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] та Конвенції про міжнародний доступ до правосуддя [3]. До змісту цього принципу віднесено: обов'язок судів розглядати справи компетентної юрисдикції з метою захисту порушених прав, свобод та інтересів особи; поінформованість особи про організацію і порядок діяльності судів, а головне – судові витрати, що несе особа, не повинні бути перешкодою для судового захисту її прав та свобод.

Гарантією реалізації права на судовий захист в аспекті доступу до правосуддя є встановлення законом помірною судового збору для осіб, які звертаються до суду.

Відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про судовий збір» [4], що набрав чинності 1 листопада 2011 р., платниками судового збору є: громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи-підприємці, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рі-

шення. Судовий збір справляється на всій території України за подання позовних заяв і скарг до суду. Також сплату судового збору передбачено ст. 87 Кодексу адміністративного судочинства [5], ст. 79 Цивільного процесуального кодексу [6], ст. 45 Господарського процесуального кодексу [7].

Відповідно до ст. 6 Податкового кодексу України [8] під «збором» законодавець розуміє «обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій».

Кошти за сплату судового збору зараховуються до спеціального фонду державного бюджету та спрямовуються на забезпечення здійснення правосуддя, зміцнення матеріально-технічної бази судів, включаючи створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, упровадження електронного цифрового підпису (частини 1, 2 ст. 9 Закону України «Про судовий збір») [4]. Завдяки сплаті судового збору відбувається перерозподіл бюджетних коштів на користь органів судової влади, які нині недостатньо фінансуються з державного бюджету та потребують збільшення фінансового забезпечення [9].

Питання запровадження дієвого механізму забезпечення реалізації принципу рівності усіх платників податків та зборів перед законом та принципу соціальної справедливості неодноразово обговорювалося науковцями, із урахуванням пропозицій представників підприємств, установ та організацій тощо [10].

Ще на стадії розробки законопроекту про судовий збір сумніви викликали положення щодо переліку категорій пільговиків, яких пропонувалося звільнити від сплати судового збору. Верховний Суд зазначав, що запропонований перелік є неповним, оскільки до нього включено лише окремі категорії соціально незахищених осіб (жертви політичних репресій, інваліди Великої Вітчизняної війни, інваліди I, II групи, чорнобильці 1, 2 категорії). У пункті 6 ч. 1 ст. 4 Податкового кодексу закріплено принцип соціальної справедливості, відповідно до якого податки та збори встановлюються відповідно до платоспроможності платників податків. Закони України, які регулюють питання соціального захисту населення з метою дотримання конституційних гарантій права громадян на належний соціальний захист, передбачають ширший перелік соціально незахищених пільгових категорій громадян: непрацездатні особи (самотні громадяни похилого віку, діти війни, ветерани праці тощо), незахищені верстви населення (малозабезпечені, багатодітні сім'ї, вихованці будинків-інтернатів тощо). З огляду на розмір пенсій, державної соціальної допомоги, іншого грошового забезпечення ці особи не завжди будуть спроможні сплатити судовий збір, особливо за подання до суду апеляційних чи касаційних скарг, що унеможливить їх звернення до суду, чим буде порушено право цих осіб на судовий захист, гарантоване ст. 55 Конституції [11].

Згодом питання щодо правової природи судового збору дещо втратили свою актуальність, при цьому періодично виникають підстави для перегляду ставок судового збору та впорядкування переліку категорій пільговиків з його сплати.

Слід зазначити, що питання розмірів судового збору є не повністю врегульованим не лише в Україні, а й у деяких європейських країнах. Наприклад, за подання скарг у цивільних справах у британські суди тепер доведеться платити більше у зв'язку зі зміною суми судових витрат. На думку влади, це додатково принесе 120 млн. фунтів стерлінгів, необхідних для потреб судової системи, і не вплине на розгляд більшості скарг, що вже перебувають на розгляді [12].

Проте у судовій практиці трапляються випадки, коли згадані суб'єкти зловживають правом на судовий захист. Зокрема, це стосується ситуацій, коли ці суб'єкти регулярно заявляють позовні вимоги із ціною позову, що перевищує стократний розмір мінімальної заробітної плати. Потрібно зазначити, що з метою дотримання принципів соціальної справедливості вбачається доцільним обмежити застосування пільг для зазначених категорій осіб під час подання позову, тобто встановити для пільгових категорій людей межі з поданням заяв, щоб не перевищувало певну кількість. Тому це питання потребує врегулювання на законодавчому рівні, щоб у майбутньому не викликало суперечностей.

Отже, враховуючи зазначене, можна стверджувати, що у Законі України «Про судовий збір» положення щодо розміру сплати судового збору при зверненні до суду не сприяє доступності правосуддя в цивільному процесі, а навпаки – стає однією з перешкод до реалізації цього принципу. Це пояснюється тим, що недосконале правове регулювання призводить до неоднозначного розуміння дефініцій закону, дає можливості вчиняти правопорушення і не нести відповідальності, а тих, чий права були незаконно порушені, позбавляє можливості ефективного захисту.

1. Конституція України : від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Конвенція о международном доступе к правосудию от 25 октября 1980 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://translate.google.com/translate?hl=ru&langpair=en%7Cru&u>.

4. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.

5. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Голос України. – 2004. – № 89.

7. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

8. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.

9. Комітет з питань верховенства права та правосуддя не підтримує проект закону про внесення зміни до ст. 5 Закону «Про судовий збір» (щодо звільнення від сплати судового збору Державної екологічної інспекції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/80631.html>.

10. Радишевська О.Р. Особливості справляння судового збору в Україні: колізійні аспекти вітчизняного законодавства / О.Р. Радишевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/osoblyvistispravlyannya-sudovoho-zboru-v-ukrayini-koliziyni-aspekty>.

11. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про судовий збір» (реєстр. № 7530 від 30.12.2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0e52f68d76c2256c08003>.

12. Лондон может потерять статус мирового центра по разрешению правовых споров [Електронний ресурс] : http://zib.com.ua/ru/115063-britanskoe_pravosudie_podorozhaet.html.

Южека Р.С.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Свистун Л.Я.**

доц. каф. цивільно-правових дисциплін

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗБІЖНОСТЕЙ ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Поняття цивільно-правової відповідальності є багатостороннім і складним правовим явищем, а тому спричиняє розбіжність думок науковців у світлі цивільного законодавства України щодо своєї сутності, що й актуалізує тему.

Проблемним питанням цивільно-правової відповідальності присвячено багато наукових праць, автори яких тією чи іншою мірою торкалися в своїх роботах проблемних питань цивільно-правової відповідальності. Слід зазначити спеціальні дослідження даної проблеми, зокрема роботи багатьох науковців, а саме: Б.С. Антимонова, Б.Т. Базилева, Н.С. Братусь, П.А. Варула, В.П. Грибанова, І.С. Канзафарової, М.О. Стефанчука, В.А. Тархова та інших, але, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання щодо розбіжностей поняття цивільно-правової відповідальності залишається відкритим в світлі цивільного законодавства України, а тому потребує подальшого дослідження.

Метою нашої роботи є комплексний теоретико-правовий аналіз щодо розуміння сутності поняття цивільно-правової відповідальності за дослідженнями науковців у світлі цивільного законодавства України.

Поняття цивільно-правової відповідальності є достатньо розбіжним у цивільному праві України. Так, на думку В.П. Грибанова, цивільно-правова відповідальність характеризується заходами майнового впливу на певних суб'єктів цивільно-правових відносин. Автор наголошує, що цивільно-правова відповідальність є однією з форм державного примусу, пов'язана з застосуванням санкцій майнового характеру, спрямованих на відновлення поруше-

них прав і стимулювання нормальних економічних відносин юридично рівноправних учасників цивільного обороту [1, с. 170]. Зовсім інше формулювання поняття цивільно-правової відповідальності ще свого часу давав О.С. Іоффе, який зазначав, що «цивільно-правова відповідальність є санкція за правопорушення, що викликає для правопорушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання нових або додаткових цивільно-правових обов'язків» [2, с. 97]. У свою чергу, Г.В. Хохлова стверджує, що «цивільно-правова відповідальність – це доповнення або заміна вже наявного обов'язку (абсолютного або відносного) новим обов'язком, забезпеченим державним примусом, – заплатити певну грошову суму як компенсацію за порушення суб'єктивного (майнового або немайнового) права» [3, с. 85]. Також Є.В. Барінова наголошує, що: «цивільно-правова відповідальність – передбачена законом або договором і забезпечена силою державного примусу обов'язок сторін цивільно-правових відносин зазнати майнові позбавлення за допущені ними правопорушення з метою відновлення або компенсації порушеного права потерпілого і виражається у покладанні на правопорушника додаткових обов'язків або позбавлення його суб'єктивних прав» [4, с. 208]. На думку А.А. Лукьянцева, цивільно-правова відповідальність – це наслідок вчинення фізичною або юридичною особою цивільного правопорушення, що полягає у виникненні у кредитора (потерпілого від цього правопорушення, тобто особи, якій було завдано шкоди) та вимоги до правопорушника на предмет застосування до останнього заходів, передбачених законом або договором, мають на меті відновлення втраченого кредитором (потерпілим) цивільного блага або одержання їм компенсації за втрату цього блага, що полягають у добровільному задоволенні цих вимог, або покладення на правопорушника під непрямим або прямим впливом державного примусу нових або додаткових цивільних обов'язків і (або) в применшенні суб'єктивних цивільних прав правопорушника, у тому числі в передачі потерпілому майна правопорушника [5, с. 70-73].

Деякі автори критикують аналогічні визначення, вказуючи, що при такому підході поняття цивільно-правової відповідальності ототожнюється з її мірами. Наприклад, П.А. Варул вказує, що позитивною рисою такого визначення є те, що в ньому вказується, в яких формах дана відповідальність існує, в чому вона виражається [6, с. 56].

На нашу думку, найбільш повний зміст поняття щодо його сутності та розуміння висловлює Р.О. Стефанчук, наголошуючи, що цивільно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні державного примусу до правопорушника шляхом позбавлення особи певних благ чи покладення обов'язків майнового характеру. До правопорушника застосовуються санкції майнового характеру, які спрямовані на відновлення порушених прав та полягають у відшкодуванні збитків, стягненні неустойки чи пені [7, с. 355-357].

Погоджуючись з думкою автора, слід ще раз зазначити, що цивільно-

правовою відповідальністю визнається одна із форм юридичної відповідальності, суттю якої є застосування встановленого цивільним законодавством заходу примусового впливу (санкції) до порушника цивільних прав та обов'язків. Причому цей вплив полягає у покладенні на порушника, насамперед, не вигідних наслідків здебільшого майнового характеру. Наприклад, відшкодування збитків, сплату неустойки (штрафу, пені), відшкодування шкоди.

Можна дійти висновку, що по суті цивільно-правова відповідальність є імперативним заходом впливу на правопорушника цивільних прав та обов'язків, і розбіжність полягає тільки у формах її застосування. У будь-якому разі примус розглядатися як ознака цивільно-правової відповідальності, що відповідає традиційній теорії юридичної відповідальності (ретроспективне значення), проте фактичний вплив передбаченого примусу не обмежується лише його безпосереднім застосуванням. Як зазначає один з класиків науки радянського цивільного права В.А. Тархов, можливість примусу обов'язково стоїть за юридичною відповідальністю, але відповідальність може реалізуватися і без нього [8, с. 13]. Також І.С. Канзафарова зазначає, що можливим є добровільне відшкодування, компенсація без звернення до суду [9].

Таким чином, цивільне законодавство, зокрема Цивільний кодекс України, встановлює загальні положення щодо сутності розуміння поняття цивільно-правової відповідальності і зазначає, що цивільно-правова відповідальність – це правовідношення, яке виражається у вигляді несприятливих наслідків майнового і немайнового характеру у боржника, що забезпечуються державним примусом і тягнуть за собою засудження правопорушення і його суб'єкта. Разом з тим думки різних науковців вказують на розбіжність розуміння поняття цивільно-правової відповідальності в контексті цивільного законодавства України.

1. Грибанов В.П. Совершение и защита гражданських прав / В.П. Грибанов. – М. : Статут, 2000. – 411 с.

2. Юффе О.С. Зобов'язальне право / О.С. Юффе. – К., 1973. – 779 с.

3. Хохлова Г.В. Поняття, види і форми цивільно-правової відповідальності / Г.В. Хохлова // Актуальні проблеми цивільного права. – 2001. – Вип. 5.

4. Барінова Є.В. Поняття, форми та види цивільно-правової відповідальності за порушення договірної зобов'язання / Є.В. Барінова // Актуальні проблеми цивільного права. 2003. – Вип. 6.

5. Лукьянцев А.А. Застосування цивільно-правової відповідальності при здійсненні підприємницької діяльності: теорія і судова практика / А.А. Лукьянцев. – К., 2005. – 168 с.

6. Варул П.А. Методологические проблемы исследования гражданско-правовой ответственности. – Таллин : Ээсти Раамат, 1986. – 152 с.

7. Стефанчук М.О. Розділ III. Глава 10. п. 2 «Здійснення цивільних прав», п. 3 «Межі здійснення цивільних прав» // Цивільне право України : в 3-х книгах: Книга 1 / за ред. Є.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. – Одеса : Юридична література, 2005. – 486 с.

8. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В.А. Тархов. –□ Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1973. –□ 456 с.

9. Канзафарова І.С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / І.С. Канзафарова ; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. –□ К., 2007. □– 36 с.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВА
В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції курсантів, студентів, слухачів,
ад'юнктів (аспірантів) та докторантів*

*(19 травня 2016 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактори: *Н.Ю. Веріго, К.А. Ларіонова*

Підп. до друку 05.07.2016 р. Формат 60x84/16. Друк – трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 18,00. Обл.-вид. арк. 18,75. Тираж – 70 прим.

Редакційно-видавниче відділення ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № 164-р від 07.08.2013